



T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



YÜKSEK
LİSANS TEZİ

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI'NDA AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

SİNAN SARIÇİÇEK

TARİH
ANABİLİM DALI

MAYIS 2025

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI'NDA AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
SİNAN SARIÇİÇEK

DANIŞMAN
PROF. DR. ABDULAZİZ KARDAŞ

VAN 2025

KABUL VE ONAY

Sinan SARIÇİÇEK tarafından hazırlanan “ Lozan Barış Antlaşması’nda Amerika Birleşik Devletleri ” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.	
Jüri Üyeleri	İmza
Danışman: Prof. Dr. Abdulaziz KARDAŞ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	
Başkan : Prof. Dr. Abdulaziz KARDAŞ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	
Üye : Doç. Dr. Ferit YÜCEBAŞ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	
Üye : Doç. Dr. Güneş ŞAHİN Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.	
Yedek Üye : Unvanı Adı SOYADI Üniversite Adı, Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.	
Yedek Üye : Unvanı Adı SOYADI Üniversite Adı, Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.	
Tez Savunma Tarihi:	20.05.2025
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum. Doç. Dr. Ercan Çalış Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü	

ETİK BEYAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. (20.05.2025)

Sinan Sarıçiçek

Yüksek Lisans Tezi

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mayıs 2025

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI'NDA AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

ÖZET

Bu çalışma, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın ardından Türkiye'nin uluslararası statüsünü belirleyen Lozan Barış Konferansı'nda Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) rolünü ve izlediği politikaları incelemektedir. Çalışmanın temel amacı, ABD'nin konferansa resmî taraf olarak katılmamasına rağmen, özellikle ekonomik, diplomatik ve kültürel çıkarlarını koruma hedefiyle süreçte aktif bir gözlemci aktör olarak yer alışı analiz etmektir. Tezde, ABD'nin Lozan'daki diplomatik faaliyetleri başta kapitülasyonlar, Boğazlar rejimi, azınlık hakları ve imtiyazlar meselesi olmak üzere çeşitli başlıklar altında ele alınmıştır. Araştırmada, öncelikle Osmanlı-Amerikan ilişkilerinin tarihsel gelişimi aktarılmış; Monroe Doktrini, Wilson Prensipleri ve Açık Kapı İlkesi çerçevesinde ABD'nin dış politikasının temel dinamikleri değerlendirilmiştir. Ardından ABD'nin Lozan Konferansı sürecine yaklaşımı, müttefik devletlerle ve Türk tarafıyla olan ilişkileri detaylı şekilde incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda, ABD'nin Lozan'daki tavrının doğrudan siyasi veya toprak taleplerine dayalı olmadığı; aksine ekonomik menfaatlerin korunması, ticari eşitlik ilkesinin savunulması ve diplomatik bağımsızlığın sürdürülmesi amacını taşıdığı tespit edilmiştir. Araştırma, tarih disiplinine uygun nitel yöntemler, arşiv belgeleri, basın kaynakları ve literatür taramasıyla gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Lozan Barış Konferansı, Amerika Birleşik Devletleri, Türk-Amerikan İlişkileri

Sayfa Sayısı: viii + 193

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Abdulaziz KARDAŞ

M.Sc. Thesis

Sinan SARIÇİÇEK

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

May, 2025

THE UNITED STATES OF AMERICA IN THE LAUSANNE PEACE TREATY

ABSTRACT

This study examines the role and policies of the United States of America (USA) during the Lausanne Peace Conference, which shaped Turkey's international status following World War I and the Turkish War of Independence. The main objective of the research is to analyze how the USA, although not officially participating as a signatory party, positioned itself as an influential observer actor, primarily aiming to safeguard its economic, diplomatic, and cultural interests. In this context, the thesis focuses on the United States' diplomatic activities at Lausanne, particularly concerning capitulations, the regime of the Straits, minority rights, and privileges. The research first presents the historical background of Ottoman-American relations and evaluates the main dynamics of American foreign policy within the framework of the Monroe Doctrine, Wilsonian Principles, and the Open Door Policy. Subsequently, the USA's approach to the Lausanne process and its relations with the Allied Powers and the Turkish delegation are analyzed in detail. The findings reveal that the USA's position at Lausanne did not involve direct territorial or political ambitions; rather, it aimed to protect economic interests, uphold the principle of commercial equality, and maintain diplomatic independence. The study employs qualitative historical methods, relying on archival documents, diplomatic correspondence, contemporary press sources, and scholarly literature.

Key Words : Lausanne Peace Conference, United States of America, Turkish-American Relations,

Quantity of Page: viii + 193

Supervisor: Prof. Dr. Abdulaziz KARDAŞ

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	vii
ÖNSÖZ.....	viii
GİRİŞ.....	1
A. Araştırmanın Önemi	1
B. Araştırmanın Amacı	1
C. Araştırmanın Yöntemi	2
1. LOZAN BARIŞ KONFERANSI ÖNCESİNDE ABD VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİ.....	3
1.1 Türk-ABD İlişkilerinin Genel Gelişimi	3
1.2. Monroe Doktrini	9
1.3. Wilson Prensipleri	11
1.4. Açık Kapı İlkesi	13
1.5. Lozan Barış Konferansı Öncesinde ABD'nin Türkiye Politikası	14
2. LOZAN BARIŞ KONFERANSI'NIN BİRİNCİ DÖNEMİ 20 KASIM 1922-4 ŞUBAT 1923	23
2.1. Lozan Barış Konferansı'nın Açılışı.....	23
2.2. Lozan Barış Konferansı'nın İlk Oturumu	27
2.3. Sınırlar Sorunu	32
2.4. Boğazlar Sorunu	37
2.5. Azınlıklar Sorunu	56
2.5.1. ABD'nin Ermeni Yurdu Konusundaki Talepleri	70
2.5.2. Patrikhane Sorunu	74
2.5.3. Azınlıklar Sorunu ve ABD'nin Diplomatik Yaklaşımı	77
2.6. Kapitülasyonlar Sorunu	79
3. LOZAN BARIŞ KONFERANSI ARA DÖNEMİ 4 ŞUBAT 1923-23 NİSAN 1923	99
3.1.Lozan Barış Konferansı'na Ara Verilmesi	101
3.2.Ara Dönemde Yaşanan Gelişmeler	111
3.3. Chester Projesi.....	127
4.LOZAN BARIŞ KONFERANSI'NIN İKİNCİ DÖNEMİ 23 NİSAN 1923-24 TEMMUZ 1923	130

4.1. Sınırlar Sorunu	133
4.2. Azınlıklar Sorunu	133
4.3. Kapitülasyonlar Sorunu	135
4.4. İmtiyazlar Sorunu	150
4.5. Lozan Barış Antlaşması'nın İmzalanması	158
4.6. Lozan Barış Antlaşması'nın Maddeleri	162
4.7. ABD ve Türkiye Arasında İmzalanan 6 Ağustos 1923 Dostluk ve Ticaret Antlaşması	164
SONUÇ	172
KAYNAKÇA	174
EKLER	176
ÖZGEÇMİŞ	
TEZ ORJİNALLİK RAPORU	

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Bu çalışmada kullanılan kısaltmalar, açıklamaları ile aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

ABD

BM

SSCB

TBMM

TPC

Açıklamalar

Amerika Birleşik Devletleri

Birleşmiş Milletler

Sovyetler Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Turkish Petroleum Company

ÖNSÖZ

Birinci Dünya Savaşı ve ardından gelen Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, Türkiye'nin uluslararası alandaki statüsünün kesin biçimde belirlendiği Lozan Barış Konferansı, Türk diplomasi tarihi açısından dönüm noktalarından biri olmuştur. Çoğunlukla Avrupa devletlerinin tutumu ekseninde ele alınan bu konferans sürecinde, Amerika Birleşik Devletleri'nin doğrudan taraf olmamasına rağmen gözlemci statüsüyle yürüttüğü politikalar, üzerinde yeterince durulmayan önemli bir boyutu temsil etmektedir. Bu çalışmada, ABD'nin Lozan Barış Görüşmeleri sırasındaki diplomatik yaklaşımları, çıkarlarını koruma stratejileri ve bu sürecin Türk-Amerikan ilişkilerine yansımaları detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Çalışmamız altı bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın amacı, önemi, yöntemi ve kaynakları sunulmuştur. Birinci bölümde Osmanlı-Amerikan ilişkilerinin tarihsel gelişimi aktarılmış; ABD dış politikasının Monroe Doktrini, Wilson Prensipleri ve Açık Kapı İlkesi bağlamında temel dinamikleri değerlendirilmiştir. İkinci bölümde; Lozan Barış Konferansı'nın açılışı, görüşmelerin ilk aşaması ve ABD'nin bu süreçteki diplomatik gözlemci rolü incelenmiştir. Üçüncü bölümde konferansın ara dönemindeki gelişmeler ve özellikle Chester Projesi kapsamında yaşanan diplomatik temaslar ele alınmıştır. Dördüncü bölümde ise Lozan görüşmelerinin ikinci evresi, ABD'nin özellikle ekonomik imtiyazlar ve kapitülasyonlar konusundaki pozisyonu detaylandırılmıştır. Beşinci bölümde, Lozan sonrasında Türkiye ile ABD arasında imzalanan antlaşma ve Lozan'da çözüm bulamayan meselelerin ikili düzlemde nasıl ele alındığı açıklanmıştır. Son bölümde ise genel değerlendirmeler ışığında ABD'nin Lozan'daki diplomatik yaklaşımı analiz edilerek, dönemin uluslararası güç dengeleri bağlamında ortaya konmuştur.

Tez sürecinde akademik birikiminden ve rehberliğinden büyük ölçüde faydalandığım, değerli bilgi ve tecrübeleriyle bana yol gösteren saygıdeğer danışmanım Prof. Dr. Abdulaziz Kardaş'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca manevi desteğini her zaman hissettiren eşim Meltem Sarıçiçek'e teşekkür ederim. Lozan sürecine dair bu çalışmanın, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş süreci ve Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişimi üzerine yapılan çalışmalara mütevazı bir katkı sağlamasını temenni ederim.

GİRİŞ

A. Araştırmanın Önemi

Lozan Barış Konferansı, sadece Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi bağımsızlığının tescili açısından değil, aynı zamanda uluslararası güç dengelerinin yeniden şekillendiği bir platform olması bakımından da büyük önem taşımaktadır. Konferans süreci genellikle Türkiye ile Avrupa devletleri arasındaki diplomatik ilişkiler bağlamında ele alınmakta, ancak Amerika Birleşik Devletleri'nin bu süreçteki dolaylı etkisi ve çıkarlarını koruma stratejisi çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Oysaki ABD, savaşın aktif bir tarafı olmamasına rağmen, özellikle ekonomik, ticari ve kültürel çıkarlarını muhafaza etmek amacıyla Lozan Konferansı'nı yakından takip etmiş ve belirli meselelerde etkili olmaya çalışmıştır.

Bu çalışmanın önemi, Lozan Barış Görüşmeleri bağlamında ABD'nin politik tavrının ve çıkarlarını koruma yöntemlerinin detaylı bir şekilde incelenmesinden kaynaklanmaktadır. Özellikle kapitülasyonlar, Boğazlar rejimi, azınlık hakları ve misyoner faaliyetleri gibi konularda ABD'nin izlediği politikanın, Türkiye-ABD ilişkilerinin geleceğine nasıl yön verdiği, uluslararası diplomasi literatüründe yeterince derinlemesine ele alınmamıştır. Bu nedenle çalışma hem Türk diplomasi tarihi açısından hem de ABD'nin Yakın Doğu politikalarının evrimi bakımından önemli bir boşluğu doldurma amacını taşımaktadır.

B. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, Lozan Barış Konferansı sürecinde Amerika Birleşik Devletleri'nin izlediği diplomatik politikaları, konferans sürecine etkilerini ve ABD'nin bölgedeki çıkarlarını koruma stratejilerini analiz etmektir. Çalışmada, ABD'nin konferansa neden doğrudan taraf olmadığı, gözlemci statüsünde bulunmasının gerekçeleri, özellikle kapitülasyonlar, Boğazlar, azınlık hakları ve ekonomik imtiyazlar konularında nasıl bir diplomasi yürüttüğü incelenmektedir. Ayrıca araştırmada, ABD'nin Lozan'daki tavrının, dönemin uluslararası dengeleri ve ABD dış politikası çerçevesinde nasıl bir anlam ifade ettiği sorgulanmakta; bu tavrın Türkiye-ABD ilişkilerine kısa ve uzun vadede nasıl yansıdığı ortaya konulmaktadır.

Böylece araştırma, Lozan Konferansı'nda ABD'nin konumunu klasik İtilaf Devletleri yaklaşımlarından ayıran unsurları tespit etmeyi, Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesiyle

ABD'nin çıkarlarının kesişim noktalarını değerlendirmeyi ve genel olarak dönemin diplomasi tarihine katkı sağlamayı hedeflemektedir.

C. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma, tarih biliminin yöntem ve tekniklerine uygun olarak hazırlanmış nitel bir çalışmadır. Çalışmada öncelikle betimleyici yöntem kullanılmış; Lozan Konferansı sürecinde ABD'nin diplomatik faaliyetleri kronolojik bir sıra içerisinde ele alınmış ve ilgili gelişmelerin arka planı açıklanmıştır.

Çalışmanın temel kaynaklarını dönemin arşiv belgeleri, Lozan Barış Konferansı zabıtları, ABD Dışişleri Bakanlığı raporları, Türk ve yabancı diplomatik yazışmalar, dönemin gazeteleri ile konferansa katılan temsilcilerin anıları oluşturmaktadır. Ayrıca konuya ilişkin olarak yapılmış yerli ve yabancı literatür taraması yapılmış; akademik kitaplar, makaleler ve tezler incelenerek mevcut çalışmalar değerlendirilmiştir.

Analiz aşamasında, ABD'nin Lozan'daki politikası değerlendirilmiş; ABD'nin tavrının arkasında yatan siyasi, ekonomik ve kültürel motivasyonlar, dönemin uluslararası güç dengeleri ile ilişkilendirilmiştir. Aynı zamanda karşılaştırmalı bir yöntem izlenerek ABD'nin Lozan'daki tutumu, başta İngiltere, Fransa ve İtalya olmak üzere diğer İtilaf Devletleri'nin politikalarıyla karşılaştırılmış ve farklılıklar ortaya konulmuştur.

Bu yöntemler aracılığıyla araştırmanın amacı doğrultusunda sağlam bir tarihsel analiz zemini oluşturulma çabası gösterilerek çalışmanın özgünlüğü sağlanmaya çalışılmıştır.

1. LOZAN BARIŞ KONFERANSI ÖNCESİNDE ABD VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

1.1. Türk-ABD İlişkilerinin Genel Gelişimi

Amerika Birleşik Devletleri, 1783'te bağımsızlığını kazandıktan sonra Osmanlı Devleti ile ticari ilişkiler yönünden ilgilenmiştir. İki devlet arasındaki ilk ilişkiler, siyasi değil, daha çok ticari alanlarda gelişmiştir. Başlangıçta ABD, Batı Akdeniz'de faaliyet göstermekteydi. 1783'te İngiltere ile imzalanan Paris Antlaşması'ndan sonra Amerikan gemileri Akdeniz'de İngiliz bayrağı ile seyahat etme hakkını kaybetmiştir¹. Bu durum, Amerika'yı Fas, Cezayir, Trablusgarp ve Tunus gibi Osmanlı Devleti'ne bağlı eyaletlerle antlaşmalar yapmaya yöneltmiştir. İlk olarak 28 Haziran 1786'da Fas ile ardından 1795'te Cezayir, 1796'da Trablusgarp ve 1797'de Tunus ile "Barış ve Dostluk" adını taşıyan, aslında ticaret odaklı antlaşmalar imzalanmıştır. Bu antlaşmalar gereği Amerikalılar, Cezayir'e yıllık 21.000 dolar (12.000 altın) vergi ödemek zorunda kalmıştır².

1801'den itibaren Amerikalıların Doğu Akdeniz'deki ticari faaliyetleri belirgin şekilde artmıştır. İlk Amerikan ticaret gemisi 1797'de İzmir'e ulaşmış, ilk Amerikan savaş gemisi ise 9 Kasım 1800'de izinle Çanakkale Boğazı üzerinden İstanbul'u ziyaret etmiştir. "George Washington" adlı bu gemi, İstanbul'da yedi hafta kalarak 30 Aralık 1800'de ayrılmıştır. Bu süreçte Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa, ABD gemisinin kaptanı Albay William Bainbridge ile 23 Aralık 1800'de bir görüşme yapmıştır. Görüşme sırasında Hüseyin Paşa, Osmanlı Devleti ile ABD arasında bir antlaşma yapılmasına hazır olduklarını belirtmiştir. Bu şekilde, iki devlet arasındaki resmi ilişkiler başlamıştır³.

1802'de, Amerika Birleşik Devletleri, Doğu Akdeniz'deki hızla büyüyen ticareti nedeniyle İzmir'de bir konsolosluk kurmak istemiş, ancak Osmanlı Devleti ile ticaret antlaşması olmadığı için bu talep reddedilmiştir. Yine de 1810 yılında Amerika ile İzmir arasında düzenli ticaret gemisi seferleri başlatılmıştır. Amerikalı tüccarlar, kapitülasyonlar gereği İngiltere'nin himayesinde ticaret yapmak zorunda kalmış ve gemilerine İngiliz bayrağı çekmişlerdir. Bu durumu aşmak isteyen ABD hükümeti, İzmir'de yerleşik tüccar David Offley'i 1811 yılında konsolos olarak atamıştır. Osmanlı Devleti, bu atamayı 1823 yılında kabul etmiştir⁴.

Osmanlı Devleti'nin geniş ticari olanakları, ABD'nin ilgisini giderek artırırken, bu dönemde Mora'da Yunan isyanı başlamıştı. Osmanlı için büyük bir iç sorun haline gelen bu

¹ Orhan F. Köprülü, "Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri", Belleten, 51(200), 1987, 927.

² Rifat Uçarol, "Siyasi Tarih 1789-2010", (8. Baskı), Der Yayınları, İstanbul, 2010, 175.

³ Ali İhsan Gencer, Ali Fuat Örenç, Metin Ünver, "Türk-Amerikan Silah Ticareti Tarihi", İstanbul, 2008, 27-28.

⁴ Akdes Nimet Kurat, "Türk-Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış 1800-1959", Ankara, 1959, 8-11.

isyanda, Avrupalı devletlerin tutumu, özellikle Kaptan-ı Derya Mehmet Hüsrev Paşa'da ABD ile resmi ilişkiler kurma fikrini güçlendirmiştir. Bu durumu öğrenen Washington hükümeti, Osmanlı Devleti ile ilişkileri ilerletmek ve diplomatik bağlar kurmak için Amiral John Rodgers komutasındaki Akdeniz filosunu, Osmanlı donanmasına bir ziyaret gerçekleştirmek üzere görevlendirmiştir. Söz konusu ABD filosu, 20 Ağustos 1825'te İzmir'e ulaşmış, ancak Mora İsyanı sebebiyle seferde olan Osmanlı Donanmasıyla buluşamamıştır. Bu nedenle, kışı geçirmek için bölgeden ayrılan filo, Temmuz 1826'da İzmir'e geri dönmüştür⁵.

Yunan İsyanı sırasında, Avrupalı devletlerin aksine Amerikalıların tam tarafsızlık politikası izlemeleri ve Amerikan gemilerinin isyancılara yardım etmemesi, Osmanlı devlet adamlarının memnuniyetine neden olmuştu. Amerikan filosunun İzmir'e ikinci kez gelişi, iki ülke arasındaki dostluk bağlarını güçlendirmiştir. Bu olumlu atmosferde, Amerikan filosu 6 Temmuz 1826'da Midilli'de bulunan Osmanlı donanmasıyla buluştu. Kaptan-ı Derya Mehmet Hüsrev Paşa ve Amiral Rodgers arasında karşılıklı ziyaretler yapılmış ve Osmanlı-Amerikan ilişkilerinin resmi olarak kurulması gündeme gelmiştir. Rodgers, bu konuda Hüsrev Paşa'dan destek istemiştir. Ancak bu buluşmadan kısa bir süre sonra Navarin Olayı patlak vermiştir. 20 Ekim 1827'de, Osmanlı-Mısır donanması İngiliz, Rus ve Fransız donanmalarının ani bir baskısıyla yakılmış ve Osmanlı donanmasız kalmıştır. Bu olayın ardından Yunan İsyanı yeni bir boyut kazanmıştır; İngiltere ve Fransa Yunanlıların tarafında yer alırken, Rusya da 1828'de Osmanlı'ya savaş açtı. Osmanlı Devleti, Navarin Olayı sonrasında üç büyük Avrupa devleti karşısında yalnız kalmış ve zor duruma düşmüştür. Bu da ABD ile ilişkilerin önemini daha da arttırmıştır⁶.

Bu dönemde, dünyada gemi yapımı teknolojisi büyük ilerlemeler kaydetmiş, yelkenlilerden buharlı gemilere geçiş başlamıştı. Ancak Osmanlı Devleti bu teknolojiye yoksundu ve o dönemin siyasi koşulları nedeniyle Avrupa devletlerine güvenememiştir. Gemi yapımı ve denizcilikte kendini kanıtlamış olan ABD'den faydalanmak daha uygun bir seçenek gibi görünmüştür. Bu sebeplerle, Osmanlı Devleti, ABD'nin uzun süredir üzerinde ısrarla durduğu iki ülke arasında resmi diplomatik ilişki kurulması fikrini daha da benimsemeye başlamıştır. Bu arada, Osmanlı Devleti ile ABD arasındaki ticaret, Amerikalıların çabalarıyla büyük bir gelişme göstermiştir. Ticaret hacmi 1 milyon dolara ulaşmış ve İzmir'e gelen Amerikan gemilerinin sayısı her yıl artış göstermekteydi: 1816'da 8, 1823'te 18, 1825'te 22, 1828'de 28 ve 1830'da 32 gemi İzmir'e gelmişti. Ayrıca, David Offley'in çabaları sayesinde

⁵ Kurat, 18.

⁶ Uçarol, 176.

1828'de Amerikan ticaret gemilerinin Karadeniz'e girişı sağlanmıştır. Böylece ABD, Doğu'daki ticari faaliyetlerini giderek genişletmiřtir⁷.

Osmanlı devlet adamlarının yukarıda belirtilen düşünce değişikliği üzerine, ABD hükümeti, aralarında İzmir konsolosunun da bulunduğu üç kişilik bir heyeti, antlaşma müzakerelerini yürütmek üzere 1828 yılının aralık ayında İstanbul'a göndermiştir. Böylece Amerikalıların sürekli talepleri ve girişimleriyle iki devlet arasında resmi ilişkilerin kurulması için görüşmelere başlanmıştır. Ancak müzakereler uzun sürmüştür, çünkü Türk-Amerikan ilişkilerinde Amerikalılar için ticaret, Osmanlılar için ise siyasi ve askeri konular öncelikliydi. Sonunda, 7 Mayıs 1830'da İstanbul'da Osmanlı Devleti ile ABD arasında ilk Ticaret ve Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma, dokuz açık ve bir gizli madde olmak üzere iki bölümden oluşuyordu. Açık maddelere göre, her iki tarafın tüccarları, "en çok gözetilen ulus" ilkesine göre gümrük ödeyecek, Osmanlı ve Amerikan vatandaşları arasındaki davalarda mahkemelerde tercüman bulunmadıkça dava görölmeyecek, Amerikalılar suç işlediklerinde Osmanlı yetkilileri tarafından tutuklanamayacak, diğer devletlerin vatandaşlarına uygulandığı gibi kendi elçilikleri ve konsoloslukları tarafından cezalandırılacaklardı. Ayrıca, Amerikan ticaret gemileri Karadeniz'e serbestçe girip çıkabilecekti. Gizli maddeye göre ise, Amerika'da Osmanlı için savaş gemileri inşa edilecek ve gerekirse Osmanlı'da yapılacak gemiler için gerekli kereste Amerika'dan sağlanacaktı. Ayrıca, Amerika'da Osmanlı donanması için inşa edilecek gemilerin fiyatı, Amerikan donanması için yapılan gemilerle aynı seviyede olacaktı⁸.

Göröldüğü üzere, aslen Türkçe yazılmış ve daha sonra İngilizce'ye çevrilmiş olan bu antlaşma, "bulunduğu ülkenin kanunları dışında" ilkesi üzerine kurulu olduğu için tamamen kapitölasyon niteliğindeydi. Bu antlaşmayla Osmanlı Devleti, ilk kez Avrupa dışındaki bir devleti resmen tanımış ve bir devlete daha kapitölasyon vermiştir. Ayrıca, uluslararası ilişkilerinde izlediği denge politikasına Avrupa devletlerinin yanında, onlardan farklı bir politik yapıya sahip olan yeni bir devleti eklemiştir. ABD ise Monroe Doktrinini ilan ettikten yedi yıl sonra, bu antlaşma sayesinde eski dünyada, üç kıtada toprakları ve limanları bulunan büyük bir imparatorlukla resmi ilişkiler kurmuştur. Böylece, ABD, Akdeniz ve Karadeniz'de ticaret yapma, siyasi ve kültürel etkisini artırma fırsatı elde etmiřtir⁹.

Osmanlı-Amerikan Antlaşması, ilk imzalandığı andan itibaren iki ülke arasında çeşitli sorunlara yol açmıştır. Özellikle, Amerikan vatandaşlarına Osmanlı topraklarında

⁷ Bülent Can Bilmez, "Demiryolundan Petrole Chester Projesi 1908-1923", Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2006, 79-81.

⁸ Fahir Armaoğlu, "Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri", Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991, 5-7.

⁹ Uçarol, 178.

kapitülasyon ayrıcalıkları tanıyan 4. maddenin yorumu, 1865'ten itibaren Türk ve Amerikan hükümetleri arasında anlaşmazlığa neden olmuştur. Türkçe metne göre, Osmanlı sınırlarında suç işleyen Amerikalıların yargılanması ve cezalandırılması Osmanlı yetkililerine, sadece cezanın uygulanması Amerikan elçi ve konsoloslarına bırakılmıştı. Ancak İngilizce metinde, yargılama ve cezalandırma yetkisi de Amerikan elçilik ve konsolosluklarına verilmiş olarak görünüyordu. Bu çelişki nedeniyle Osmanlı Hükümeti, Türkçe metnin esas alınması gerektiğini savundu ve anlaşmazlık buradan kaynaklanmıştır¹⁰.

7 Mayıs 1830 Antlaşması'nın Osmanlı Devleti'nde tepkiye yol açan bir diğer konusu, Amerikan Senatosu'nun antlaşmanın açık maddelerini kabul ederken gizli maddeyi "Birleşik Devletler'in dış politikasında sorunlara yol açabilir" düşüncesiyle reddetmesi olmuştur. Osmanlı Hükümeti'nin büyük önem verdiği gizli maddenin reddi, İstanbul'da ciddi bir hoşnutsuzluk yaratmış ve sert bir şekilde kınanmıştır. Bu arada Amerika Birleşik Devletleri, İstanbul'da ilk daimî diplomatik temsilciliğini maslahatgüzar düzeyinde açmıştır. Bu göreve atanan Maslahatgüzar David Porter (1831-1843), "Johns Adams" adlı savaş gemisiyle 11 Ağustos 1831'de İstanbul'a gelerek ilk Amerikan diplomatik temsilcisi olmuştur. Ancak temsilciliğin elçilik seviyesinde olmaması, Babıali'de başka bir memnuniyetsizlik kaynağı olmuştur. Tüm bu olumsuzluklara rağmen, 7 Mayıs 1830 Antlaşması ile Osmanlı Devleti ve Amerika Birleşik Devletleri arasında resmi ilişkiler kurulmuştur¹¹.

Amerika Birleşik Devletleri, 3 Mart 1839'da İstanbul'da bulunan maslahatgüzarına elçi unvanı vermiştir. Osmanlı Devleti ise, 1850'de ilk kez resmi temsilci olarak Denizci Binbaşı Emin Bey'i, 1858'de de Mehmet Paşa başkanlığındaki denizcilerden oluşan bir heyeti ziyaret maksadıyla Amerika Birleşik Devletleri'ne göndermiştir¹².

Osmanlı Hükümeti, 1861-1865 yılları arasında süren Amerikan İç Savaşı'nda, İngiltere ve Fransa'nın Konfederasyon yanlısı tutumuna karşılık, Birlik taraftarı olan Federal Hükümet'i desteklemiştir. Bu süreçte Amerikan Federal Hükümeti, korsanlık yapan gemilerin Osmanlı limanlarına girişini ve tamir edilmelerini yasaklamıştır. İç Savaş'ın Kuzey tarafından kazanılması İstanbul'da memnuniyetle karşılanmış ve Osmanlı Devleti'nin savaş boyunca izlediği bu politika Washington'da büyük takdir toplamıştır. Başkan Lincoln, Osmanlı'nın bu tutumundan dolayı Babıali'ye teşekkür etmiştir. İç Savaş'tan sonra ise ABD, Osmanlı Devleti'ne olan dostane tutumuna karşılık olarak bir savaş gemisini nezaket ziyaretinde

¹⁰ Kurat, 17-19.

¹¹ Oral Sander, Kurthan Fişek, "ABD Dışişleri Belgeleriyle Türk-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı (1829-1929)", Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1977, 18-21.

¹² Kurat, 17-19.

bulunmak üzere İstanbul'a göndermiştir. Bu sırada Girit'teki isyan nedeniyle Avrupa ve Amerika'da Türklere karşı olumsuz bir hareket başlamıştı. Böyle bir dönemde Amerikan gemisinin ziyareti, Babıali tarafından önemli bulunmuş ve 1841 Londra Antlaşması'na rağmen özel bir izinle geminin Boğazlardan geçmesine ve 12 Eylül 1866'da İstanbul'a gelmesine izin verilmiştir¹³.

İki devlet arasındaki ilişkilere ve ABD'nin 1831'de İstanbul'da daimî elçilik açmasına rağmen, Osmanlı Devleti'nin Washington'da henüz resmi ya da gayri resmi bir temsilcisi bulunmuyordu. Osmanlı Hükümeti, bu konuda siyasi durumlardan ötürü aceleci davranmamıştı. Ancak 1866'da Girit İsyanının patlak vermesi ve Avrupa ile Amerika'da Rumlara yardım düşüncesinin güçlenmesi gibi nedenlerle, Washington'da bir daimî elçilik açmaya karar verildi. Bunun sonucunda, Babıali, o dönemde Napoli Başkonsolosu olan Eduard Blacque (Bulak) Bey'i 11 Nisan 1867'de Washington elçiliğine atamıştır. Blacque Bey, 23 Ağustos 1867'de görevine başlamış ve böylece Osmanlı Devleti, Amerika'da daimî bir diplomatik temsilcilik kurmuştur¹⁴.

Osmanlı-Amerikan ilişkileri bu şekilde gelişirken, 1830 Antlaşması günün ihtiyaçlarına artık yanıt veremediği için, 1862 yılında iki devlet arasında yeni bir ticaret antlaşması imzalanmıştır. Bu yeni antlaşma, 1830 Antlaşması'nın "en çok müsaadeye sahip devlet" ilkesini korurken, 1839'dan beri %8 olarak uygulanan ihracat gümrük vergisi aşamalı olarak %1'e kadar düşürülmüş ve ithalat gümrük vergisi %1 olarak sabit kalmıştır. Ancak, Osmanlı Devleti gümrük vergilerini yeniden düzenlemek istediği için 1884 yılında bu antlaşmayı tek taraflı olarak feshetmiştir. Bu durum yeni bir soruna yol açmış ve ABD, sonunda 1830 Antlaşması'na geri dönmek zorunda kalmıştır¹⁵. Aynı dönemde, Osmanlı topraklarında Amerikan misyonerlerinin faaliyetleri de başlamıştır.

19. yüzyılın başından itibaren misyonerlik faaliyetleri, klasik sömürgecilik döneminde önemli bir rol oynayarak ticari ve politik çevrelerle daha bütünleşmiş bir şekilde sürdürülmüştür. Osmanlı sınırları içinde de Amerikalı misyonerler, özellikle Ermeniler ve Rumların yaşadığı bölgelerde 1820'den itibaren etkili faaliyetlere başlamışlardır. Protestanlığın bir kolu olan Püriten mezhebine bağlı Amerikan Board'ın temsilcileri, 14 Ocak 1820'de İzmir'e gelmişler ve kısa süre sonra Malta'da bir basımevi kurup bunu 1830'da İzmir'e taşımışlardır¹⁶. Aynı dönemde Osmanlı topraklarında Amerikan ilkokulları açılmaya

¹³ Uçarol, 180.

¹⁴ Kurat, 30-34.

¹⁵ Köprülü, 934.

¹⁶ Erdal Açıkse, "Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri", TTK, Ankara, 2003, 35-36.

başlamıştır; ilerleyen yıllarda Antep, Harput, Beyrut ve İstanbul gibi yerlerde hastane ve dispanserler de kurulmuştur 1900 yılına gelindiğinde bu okulların sayısı 417'ye, öğrenci sayısı ise 17.500'e ulaşmıştır. 1914'e gelindiğinde Amerikalı misyonerler 137 kilise, 9 hastane, 8 kolej, 46 ortaokul ve lise ile 369 ilkokul işletiyordu¹⁷. Bu okullarda 25.199 öğrenci bulunmaktaydı; çoğu Hristiyan, bir kısmı ise Müslümandı. 1870'te misyonerlik çalışmaları ayrılınca, Amerikan Board Anadolu ve Rumeli'deki, Presbiteryen Board ise Lübnan ve Suriye'deki faaliyetleri üstlenmiştir¹⁸.

Misyonerlik faaliyetleri devam ederken, birçok Amerikalı iş adamı Türkiye'ye yerleşmiştir. Aynı dönemde Türkiye'deki Hristiyanların Amerika Birleşik Devletleri'ne göçü, özellikle 1890'dan itibaren hız kazanmıştır. 1890'lardan 1914'e kadar ABD'ye göç eden Osmanlı vatandaşı sayısı 300.000'e ulaşmıştır ve bu göçmenlerin %85'inden fazlası Hristiyan'dır¹⁹. Osmanlı Devleti'nde misyonerlerin faaliyetleri zamanla hükümetin dikkatini çekmeye başlamıştır. 1860 yılında Babıali, Amerikan okullarını kapatma kararı almış, bu da iki ülke arasında süregelen bir sorun haline gelmiştir. Diğer yandan, Amerika'ya göç eden Rum ve Ermenilerin Türk karşıtı faaliyetleri, Amerikan kamuoyunda Türklere yönelik düşmanlık duygularını arttırmış ve bu da iki ülke arasındaki ilişkilerde gerginliğe neden olan başka bir konu olmuştur²⁰.

1860'lardan itibaren, Amerika Birleşik Devletleri'nin teşvikiyle bir kısım Ermeni ve Rum, Osmanlı Devleti'nden Amerika'ya göç etmiştir. Ancak bazı Ermeniler, Amerikan vatandaşlığı kazandıktan sonra Osmanlı'ya dönerek, kapitülasyonlarla Amerikan vatandaşlarına tanınan haklardan yararlanmaya başlamışlardır. Bu durum ülkede ticari, mali ve toplumsal sorunlara yol açmıştır. Osmanlı Hükümeti, 1869'da kabul edilen kanuna dayanarak, padişahın izin alınmadan kimsenin Osmanlı vatandaşlığından çıkamayacağını belirtmiş ve Amerikan vatandaşlığına geçen Ermenilerin geri dönüşünü engellemeye çalışmıştır. Dönerler için de Amerikan pasaportlarını geçersiz sayarak, onları Osmanlı vatandaşı kabul etmiştir. Bu da Osmanlı-Amerikan ilişkilerinde anlaşmazlıklara sebep olmuştur²¹.

¹⁷ Uygur Kocabaşoğlu, "Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika, 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğundaki Misyoner Okulları", Arba, İstanbul, 1989, 23.

¹⁸ İlknur Polat, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Açılan Amerikan Okulları Üzerine Bir İnceleme", Belleten, 52(203), 1988, 629.

¹⁹ Bilmez, 82-84.

²⁰ Uçarol, 183.

²¹ Köprülü, 938-939.

Osmanlı-Amerikan ilişkileri, bu haliyle ve genel olarak ticaret ve kültür ağırlıklı ve görünürde dostluk çerçevesinde, 20. yüzyılın başlarına kadar gelmiştir. İkinci Meşrutiyet döneminde ise ilişkiler iyi fakat oldukça durgun geçmiştir. Bu arada, Ocak 1909'da iki devlet karşılıklı olarak temsilcilerini büyükelçiliğe yükseltmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın ilk anlarında da iki devlet arasında normal ilişkiler sürmüştür. Ancak Amerika Birleşik Devletleri, 1917 yılında, sürmekte olan Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı'nın müttefiki olan Almanya'ya savaş açınca dolaylı olarak Osmanlı-Amerikan ilişkileri de savaş haline dönüşmüştür. Buna rağmen Washington hükümeti, Osmanlı Devleti'ne karşı herhangi bir harekette bulunmamıştır. Osmanlı Devleti ise 20 Nisan 1917'de Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkileri kesmiştir²². Bu şekilde Osmanlı-Amerikan ilişkilerinin kesilmesi üzerine Washington Hükümeti, Osmanlı ülkesindeki haklarını koruma görevini ve yapılacak işlemleri İstanbul'daki İsveç Elçiliği'ne bırakmıştır. Bu durum Amerika'nın Ocak 1919'da İstanbul'a bir komiser atmasına kadar sürmüştür²³.

Osmanlı-Amerikan ilişkileri, 18. yüzyılın sonlarından itibaren ticaret odaklı bir temelle başlayarak, zamanla kültürel ve diplomatik alanlara da yayılmıştır. 1830'da imzalanan Ticaret ve Dostluk Antlaşması, iki ülke arasındaki resmi ilişkilerin temelini atmış, ancak kapitülasyonlar ve Amerikan misyoner faaliyetleri gibi konular, zamanla sorunlara yol açmıştır. Amerika'ya göç eden Osmanlı Ermenileri ve Rumlarının geri dönerek Amerikan vatandaşlığı haklarından yararlanma çabaları da ilişkilerde gerilim yaratmıştır. Yine de iki ülke arasındaki ilişkiler, Birinci Dünya Savaşı'na kadar büyük oranda ticaret ve dostane çerçevede devam etmiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin modernleşme ve uluslararası denge politikalarıyla Amerikan etkisine giderek daha fazla ilgi duyduğu, ancak Avrupa'nın gölgesinde kaldığı görülmektedir.

1.2. Monroe Doktrini

Monroe Doktrini, ABD Başkanı James Monroe'nun 2 Aralık 1823'te Kongre'ye sunduğu mesajında ortaya koyduğu bir dış politika ilkesidir. Bu doktrine göre, Avrupa devletleri Amerika kıtasında yeni sömürgeler kurmamalı ve bağımsız devletlere müdahale etmemelidir. Aynı şekilde, ABD de Avrupa'nın iç işlerine ve savaşlarına karışmayacaktır. Monroe, Amerika kıtalarının özgür ve bağımsız bir bölge olarak kalması gerektiğini vurgulamış ve herhangi bir Avrupa gücünün kıtadaki bağımsız hükümetlere baskı yapmasını veya onları kontrol altına alma girişimini dostane olmayan bir tutum olarak değerlendireceğini

²² The New York Times, 22 Nisan 1917.

²³ Köprülü, 941-942.

belirtmiştir. Ancak ABD, Avrupa devletlerinin kıtada hâlihazırda sahip olduğu sömürgelere karışmayacağını da açıkça ifade etmiştir. Doktrinin temel amacı, Amerika kıtalarını Avrupa'nın siyasi ve askeri müdahalelerinden korumaktır. Monroe, Avrupa ve Amerika kıtalarının siyasi sistemlerinin birbirinden farklı olduğunu ve Avrupa'nın kendi siyasi yapısını Amerika'ya yayma girişiminin bölgenin barış ve güvenliğini tehdit edeceğini savunmuştur. Bu doğrultuda, Avrupa devletlerinin Amerika kıtasında herhangi bir şekilde siyasi veya askeri müdahalede bulunmalarının kabul edilemez olduğunu belirtmiş, ancak ABD'nin Avrupa ile ilişkilerinde tarafsız ve diplomatik bir yaklaşımı sürdüreceğini vurgulamıştır²⁴.

Monroe Doktrini, ABD'nin Latin Amerika'daki yeni bağımsız devletleri koruma bahanesiyle bölgede nüfuz sahibi olmasının önünü açmıştır. Zamanla ABD, bu doktrini genişleterek kıtadaki gelişmelere müdahil olma hakkını kendinde görmüştür. Özellikle 20. yüzyılda Başkan Theodore Roosevelt, bu doktrine dayanarak ABD'nin Batı Yarımküre'de bir "uluslararası polis gücü" gibi hareket edebileceğini savunmuştur. 1962'de Küba Füze Krizi sırasında da Monroe Doktrini, Sovyetler Birliği'nin Küba'daki askeri varlığını engellemek için kullanılmıştır²⁵.

Başlangıçta Avrupa yayılcılığına karşı bir savunma politikası olarak ortaya çıkan bu doktrin, zamanla ABD'nin Latin Amerika ve Karayipler'deki çıkarlarını koruma aracı haline gelmiştir. Bu durum, özellikle Latin Amerika ülkelerinde ABD'ye yönelik şüpheyi yaklaşımlarına neden olmuş ve ABD'nin bölgedeki müdahaleci politikaları eleştirilmiştir. Monroe Doktrini, hem ABD'nin Avrupa'dan uzak durma politikasını hem de Batı Yarımküre'de liderlik kurma çabasını şekillendiren temel prensiplerden biri olmuştur²⁶.

ABD, Lozan Konferansı'na doğrudan taraf olmasa da gözlemci olarak katılmış ve kendi çıkarlarını korumak amacıyla aktif bir diplomasi yürütmüştür. Monroe Doktrini çerçevesinde değerlendirildiğinde, ABD'nin Lozan Konferansı'ndaki politikası, Avrupa'nın özellikle Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'deki yayılcı girişimlerine mesafeli duruşuyla uyumludur. Monroe Doktrini'nin temel ilkesi, Avrupalı güçlerin Batı Yarımküre'ye müdahale etmesini önlemek olsa da, zamanla ABD'nin de Avrupa'nın kendi nüfuz alanlarına müdahil olmaması yönünde bir dış politika prensibi geliştirmesine yol açmıştır. Lozan Konferansı

²⁴ Message of President James Monroe at the commencement of the first session of the 18th Congress (The Monroe Doctrine), 12/02/1823; Presidential Messages of the 18th Congress, ca. 12/02/1823-ca. 03/03/1825; Record Group; Records of the United States Senate, 1789-1990; National Archives.

²⁵ Monroe Doctrine (1823), www.nationalarchives.com, 2022.

²⁶ Samuel Flagg Bemis, A Diplomatic History of the United States, New York, 1963, 384-400.

sırasında ABD, İngiltere, Fransa ve İtalya gibi Avrupa güçlerinin Osmanlı sonrası düzeni şekillendirme çabalarına doğrudan dahil olmamış, ancak özellikle kapitülasyonlar meselesinde kendi ekonomik çıkarlarını savunmuştur. ABD, Lozan'da özellikle ekonomik haklarını ve kapitülasyonlardan doğan çıkarlarını korumaya odaklanmıştır. Türkiye, Lozan Antlaşması'nda kapitülasyonları kaldırma konusunda kararlı bir tavır sergilerken, ABD bu durumun kendi ticari ve hukuki ayrıcalıklarını tehdit ettiğini düşünerek bu karara karşı çıkmıştır. Sonuç olarak, Lozan Konferansı'nda ABD'nin tavrı, Avrupa'nın sömürgeci politikalarına karışmamak ancak kendi ekonomik çıkarlarını savunmak şeklinde özetlenebilir.

1.3. Wilson Prensipleri

8 Ocak 1918 tarihinde ABD Başkanı Woodrow Wilson, Amerikan Kongresi'nde yaptığı konuşmada savaş sonrası dünya düzenine dair görüşlerini ve 14 ilkesini açıklamış; özellikle açık diplomasi, milletlerin kendi kaderini tayin hakkı, ekonomik engellerin kaldırılması ve uluslararası barışın tesisi için bir milletler cemiyeti kurulması gerekliliği üzerinde durmuştur. Wilson'ın danışmanı Albay Edward M. House'un öncülüğünde oluşturulan ve yaklaşık 150 sosyal ve siyasal bilimciden oluşan "The Inquiry" adlı ekip, dünya genelinde ekonomik, sosyal ve siyasi meseleleri inceleyerek barış görüşmeleri sırasında gündeme gelebilecek konular üzerine 2.000'e yakın rapor ve belge hazırlamış, ayrıca 1.200'den fazla harita üretmiştir. Bu çalışma, Wilson'ın ilkelerini teknik olarak besleyen önemli bir bilgi kaynağı olmuştur²⁷.

Wilson, barış süreçlerinin tamamen açık bir şekilde yürütülmesi, gizli antlaşmalara son verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Savaş sonrası dönemde fetih ve yayılma politikalarının sona erdiği ifade edilmiştir. Wilson, ABD'nin savaşa dahil olma gerekçesini uluslararası hukukun ihlali ve adaletin sağlanması ihtiyacı olarak açıklamış; savaşın amacının yalnızca ABD'nin çıkarları olmadığını, barışsever tüm ulusların güvenliğinin sağlanması olduğunu vurgulamıştır. Wilson, bu ilkelerin gerçekleştirilmesi için mücadele etmeye devam edeceklerini ifade etmiş ve bu programın, kalıcı ve adil bir barışın sağlanması için tek yol olduğunu belirtmiştir. Wilson'ın sunduğu programda öne çıkan başlıca maddeler şunlardır²⁸:

- Gizli diplomasiye son verilerek tüm barış antlaşmalarının açık yapılacaktır.

²⁷ Wilson, W. (1918, January 8). Address to Congress: The Fourteen Points. The American Presidency Project.

²⁸ President Wilson's Message to Congress, January 8, 1918; Records of the United States Senate; Record Group 46; Records of the United States Senate; National Archives.

- Denizlerde barışta ve savaşta tam serbestlik sağlanacaktır.
- Ekonomik engellerin kaldırılması ve ticarete eşit şartların tesis edilecektir.
- Silahlanma asgari seviyeye indirilecektir.
- Sömürge meselelerinin adil ve tarafsız biçimde, ilgili halkların çıkarları gözetilerek çözülecektir.
- Rusya'nın bağımsız gelişimine olanak sağlanacaktır.
- Belçika'nın bağımsızlığı tam olarak geri verilecektir.
- Fransa'nın işgal edilen toprakları iade edilecek ve Alsace-Lorraine meselesi çözülecektir.
- İtalya sınırları milliyet esasına göre yeniden düzenlenecektir.
- Avusturya-Macaristan halklarının özerk gelişim hakkı tanınacaktır.
- Balkan devletlerinin sınırlarının adil şekilde belirlenmesi ve bağımsızlıklarının garanti altına alınacaktır.
- Osmanlı Devleti'nin Türk nüfuslu bölgelerinde egemenliğin sağlanması, ancak Türk olmayan milletlere güvenlik ve özerklik hakkının tanınması; Boğazların tüm devletlere açık olması sağlanacaktır.
- Bağımsız bir Polonya Devleti kurulacaktır.
- Büyük ve küçük tüm devletlerin siyasi bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini garanti altına alacak uluslararası bir cemiyet kurulacaktır.

Lozan Konferansı sürecinde, Wilson İlkeleri'nin dolaylı etkilerinin hissedildiği görülmektedir. Özellikle Wilson'un milliyetler prensibi, Lozan görüşmeleri sırasında sıkça tartışma konusu olmuştur. Türk heyeti, başta Misak-ı Millî sınırlarını savunurken, bu ilkeye atıfta bulunarak Türk çoğunluğunun yaşadığı topraklarda egemenlik hakkının doğal bir sonuç olduğunu dile getirmiştir. Ancak İtilaf Devletleri ise aynı ilkeyi, Türkiye sınırları içindeki gayrimüslim toplulukların haklarını ve özerklik taleplerini gündeme getirmek için kullanmıştır²⁹.

Özellikle azınlıklar meselesi, Wilson İlkeleri'nin “ulusların kendi kaderini tayin hakkı” anlayışı çerçevesinde şekillendirilmek istenmiştir. Buna rağmen, Türk tarafı Lozan'da bu konuda kesin bir tavır takınmış; azınlık haklarının tanınmasını Türkiye'nin egemenlik alanı içinde ve sınırlı tutacak biçimde kabul etmiştir. Nitekim azınlıkların korunmasına dair

²⁹ Erik-Jan Zürcher, 'Türkiye'nin Modernleşme Süreci, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004 s.170.

hükümler imzalanan antlaşmada yer almakla birlikte, Türkiye'nin bu konudaki iç işlerine müdahale edilemeyeceği açıkça vurgulanmıştır³⁰.

Wilson İlkeleri'nin denizlerde serbestlik prensibi (2. madde) ise Boğazlar meselesinde dolaylı bir şekilde etkili olmuştur. Lozan görüşmeleri sonucunda Boğazlar uluslararası bir komisyonun denetimine bırakılmış, savaş ve ticaret gemilerine geçiş serbestliği tanınmış, ancak Türkiye'nin askerî egemenliği kısıtlanmıştır. Bu düzenleme, Wilson'un denizlerde özgürlük prensibi ile uyumlu görülse de Türk tarafınca Lozan'ın en kritik egemenlik tavizlerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Nihayetinde Türkiye, bu durumu 1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile kendi lehine değiştirecektir³¹.

Ekonomik anlamda ise Wilson'un “ekonomik engellerin kaldırılması” ve “eşit ticaret koşulları” prensibi, Türk delegasyonu tarafından kapitülasyonların kaldırılması talebinde bir argüman olarak kullanılmıştır. Türkiye, ekonomik bağımsızlığını sağlamanın Wilson İlkeleri'nin öngördüğü adalet ve eşitlik anlayışıyla çelişmeyeceğini savunmuş ve sonuçta Lozan'da kapitülasyonların kesin olarak kaldırılması yönünde önemli bir diplomatik başarı elde etmiştir³².

Bununla birlikte, Lozan Konferansı'nın genel karakterine bakıldığında, Wilson İlkeleri'nin idealist çizgisinin tam anlamıyla uygulanmadığı görülür. Görüşmeler, devletlerin somut çıkarları, askerî ve diplomatik güç dengeleri temelinde yürütülmüş; barış ilkelerinden çok politik anlayış belirleyici olmuştur. Türkiye, Lozan'da Wilson İlkeleri'ne dayanarak değil, doğrudan kendi egemenlik haklarını, toprak bütünlüğünü ve ekonomik bağımsızlığını garanti altına alacak tavizsiz bir politika izlemiştir.

1.4. Açık Kapı İlkesi

Açık Kapı İlkesi, ABD'nin Monroe Doktrini'nin klasik sınırlarının ötesine geçmeye başladığını gösteren bir politika olarak değerlendirilebilir. 19. yüzyılın son on yılında emperyalizm, büyük devletlerin temel dış politika yaklaşımı hâline gelmişti. Bu dönemde Çin, 1894-1895 yıllarında Japonya karşısında aldığı yenilgi sonrası Avrupalı devletlerin ekonomik çıkar arayışlarının hedefi hâline geldi. Rusya, fiilen Kuzey Mançurya üzerinde kontrol

³⁰ Baskın Oran, 'Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1. İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.150.

³¹ Sina Akşin, 'Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1919-1980)'. Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998, s.284.

³² Feroz Ahmad, 'Modern Türkiye'nin Oluşumu'. Kaynak Yayınları, İstanbul, 1995, s.64.

sağlarken; Almanya Kiao-Chow limanını kiralarak bölgede önemli bir ticari nüfuz elde etti. Fransa da benzer şekilde Uzak Doğu'da çeşitli imtiyazlar kazandı. Özellikle Almanya'nın ve diğer Avrupa devletlerinin Çin'de artan etkisi, başta İngiltere olmak üzere Amerika Birleşik Devletleri'ni endişelendirdi³³.

Bu gelişmeler üzerine, 1899 yılında Washington yönetimi farklı bir diplomatik tutum benimsedi. Bu politika değişikliğinde, Amerikan sanayi ve ticaret çevrelerinin yanı sıra Dış Ticaret Bürosu'nun etkisi belirleyici oldu. Sanayi çevreleri, ABD'nin özellikle Uzak Doğu'da daha aktif ve etkin bir dış politika izlemesi için hükümet üzerinde baskı kurdu. Dış Ticaret Bürosu da Çin'i, Amerika'nın dünya pazarlarına açılmasında en umut vadeden alanlardan biri olarak nitelendirerek bu eğilimi destekledi. Amerika, uluslararası ticarete rekabet gücünü artırmak için, Avrupa'ya mal satmayı ve Avrupalı sömürgeci güçlerin sahip olduğu hammadde kaynakları üzerindeki tekeli kırmayı amaçlıyordu³⁴.

ABD'nin Açık Kapı İlkesi, 19. yüzyılın sonlarından itibaren Çin pazarına serbest erişimi garanti altına almak için geliştirilmiş bir dış politika ilkesidir. Ancak bu politika, sadece Çin ile sınırlı kalmamış, ABD'nin Osmanlı Devleti, Orta Doğu ve Avrupa'daki çıkarlarını da etkilemiştir³⁵. Bu bağlamda, 1923 Lozan Antlaşması, ABD'nin ticaret ve ekonomik politikaları açısından önem taşımaktadır. Lozan, Osmanlı'nın yerine modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasını sağlarken, aynı zamanda ABD'nin kapitülasyonlar ve serbest ticaret gibi konulardaki pozisyonunu yeniden değerlendirmesine neden olmuştur.

1.5. Lozan Barış Konferansı Öncesinde ABD'nin Türkiye Politikası

ABD Türkiye ile yapılacak olan barış konferansına katılma konusunda net bir karara sahip değildi. Müttefik Devletlerden özellikle İngiltere ABD'nin barış görüşmelerine katılmasını istiyordu³⁶. Henüz Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın görüşmeleri devam ederken ABD ileride yapılacak olan barış konferansına katılma konusunda ve katılması durumunda izleyeceği politikayı tespit etmeye çalışıyordu.

³³ William Smith Culbertson, "The Open Door and Colonial Policy", The American Economic Review Volume 9, 1919, 325-327.

³⁴ Culbertson, 327-328.

³⁵ Culbertson, 328.

³⁶ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States 1923 Vol.II, US Government Printing Office, Washington D.C., 1938, 1661-1664.

İstanbul'da bulunan ABD Temsilcisi Amiral Bristol tarafından 5 Ekim 1922 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığına ABD'nin Yakın Doğu'daki çıkarlarını korumak amacıyla nasıl bir politika izlemesi gerektiği konusunda bir telgraf gönderilmiştir. Telgrafta Mudanya Konferansı'nın devam ettiği ve yakın gelecekte bir barış konferansının toplanmasının muhtemel olduğu belirtilerek, ABD'nin bu süreçte nasıl bir tutum alması gerektiği üzerinde durulmuştur. ABD'nin Türkiye'de geniş ekonomik ve siyasi haklara sahip bir kapitülasyon gücü olduğu vurgulanmakta ve Müttefik Devletlerin kapitülasyon rejiminde yapacağı değişikliklere karşı hareketsiz kalınmaması gerektiği ifade edilmiştir. Bu nedenle, Amerika'nın Müttefiklere, kapitülasyon reformlarının tüm ilgili ülkelerin katılacağı ayrı bir konferansta ele alınması gerektiğini önermesi gerektiği belirtilmiştir³⁷.

ABD'nin yaklaşan barış konferansına katılması durumunda, müttefiklerden farklı bir bakış açısına sahip olunduğu ve barış konferansına katılmanın ABD'nin doğrudan ilgilenmediği konulara müdahil olmasına neden olarak asıl çıkarlarını tehlikeye atabileceği belirtilmiştir. ABD'nin konferansa katılması durumunda Hristiyan azınlıkların haklarını destekleyen bir tutum almasının, Milliyetçi Türklerle ileride yapılacak müzakereleri zorlaştıracığı ifade edilmiştir. Bu nedenle, kapitülasyon hakları konusunda uluslararası bir konferans düzenlenmesi mümkün olmazsa, Türkiye ile ayrı bir antlaşma yapmanın daha uygun olacağı belirtilmiştir. Ancak bu müzakerelerin zor olacağı, çünkü askeri ve diplomatik başarı elde etmiş olan Türkler karşısında ABD'nin pazarlık gücünün sınırlı kalacağı vurgulanmıştır³⁸.

Lozan Konferansı öncesinde ABD, Müttefik Devletler tarafından konferansa davet edilmiştir. Bu davet doğrultusunda Amerika, kendi dış politikasının temel ilkelerini üç ana belge ile ortaya koymuştur. İlk belge, Amerika'nın 27 Ekim 1922 tarihinde İngiltere, Fransa ve İtalya'ya sunulmak üzere kendi büyükelçilerine gönderdiği bir muhtıradır ve Amerika'nın konferansta izleyeceği politikaların ana hatlarını içermektedir. İkinci belge ise, Amerikan hükümetinin özellikle kendi ulusal çıkarlarını ilgilendiren konularda görüşlerini detaylandığı bir talimat belgesidir. Bu belge de yine 27 Ekim 1922 tarihinde Londra, Paris ve Roma'daki Amerikan büyükelçiliklerine iletilmiştir ve Amerika'nın Lozan görüşmelerindeki duruşunu destekleyecek nitelikteki ayrıntıları kapsamaktadır. Üçüncü belge ise Amerika'nın özellikle stratejik önem atfettiği Boğazlar Meselesi ile ilgilidir. 10 Kasım 1922 tarihinde Amerikan Donanma Departmanı tarafından hazırlanan bu belge, "Politika

³⁷ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1660.

³⁸ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1660-1161.

Tavsiyeleri” başlığı altında toplanmıştır ve Amerika'nın Boğazlar konusundaki hassasiyetlerini ve çözüm önerilerini içermektedir. Bu üç belge, Amerika'nın Lozan Konferansı'ndaki tutumunu belirleyen temel politikalarını ve stratejik hedeflerini ortaya koymaktadır³⁹.

ABD Dışişleri Bakanlığı 27 Ekim 1922 tarihinde Fransa, İngiltere ve İtalya Büyükelçilerine gönderdiği telgrafta ABD'nin Lozan Konferansı'na yaklaşımı ve korunmasını istediği çıkarlar açıklanmıştır. ABD'nin, Türkiye ile savaşmadığı ve 1918 Ateşkesine taraf olmadığı için barış müzakerelerine doğrudan katılmayacağı belirtilmiştir. Ayrıca, siyasi ve toprak düzenlemelerinin sorumluluğunu üstlenmeyeceği ifade edilmiştir. Ancak bu durumun, Amerika'nın bölgedeki çıkarlarının göz ardı edilmesi anlamına gelmemesi gerektiği vurgulanmıştır. ABD'nin, diğer ülkelerle ortak sahip olduğu haklardan ve ticari fırsatlardan vazgeçmeyeceği belirtilmiştir⁴⁰.

ABD'nin Lozan'da korunmasını talep ettiği temel çıkarlar şu şekilde özetlenmiştir⁴¹:

- Kapitülasyonların devam etmesi gerektiği belirtilmiştir, çünkü bu sistemin Müslüman olmayan nüfusun çıkarlarını korumak açısından önemli olduğu ifade edilmiştir.
- Hayırsever, eğitim ve dini kurumların güvence altına alınması gerektiği vurgulanmıştır. Amerika'nın bölgede faaliyet gösteren birçok misyoner okulu ve yardım kuruluşunun bulunduğu hatırlatılmıştır.
- Amerikan ticari çıkarlarının korunması gerektiği açıklanmıştır. Amerika'nın Türkiye'de serbest ticaret yapma hakkının, diğer ülkelerle eşit koşullarda sağlanması gerektiği belirtilmiştir.
- Türkiye'de yaşanan keyfi ve yasadışı eylemler nedeniyle Amerikalıların uğradığı zararların tazmin edilmesi talep edilmiştir.
- Azınlıkların korunmasına yönelik düzenlemelerin yapılması gerektiği ifade edilmiştir.
- Boğazların serbest geçişinin güvence altına alınmasının önemli olduğu vurgulanmıştır.
- Amerikalı bilim insanları için arkeolojik kazı ve araştırma yapma fırsatlarının sürdürülmesi gerektiği belirtilmiştir.

³⁹ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1666-1680.

⁴⁰ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1666.

⁴¹ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1666-1667.

ABD'nin, Lozan Konferansı'na tam yetkili bir taraf olarak katılmayacağı ancak müzakereleri takip etmek için gözlemciler göndermeye hazır olduğu açıklanmıştır. Bu gözlemcilerin, Amerikan hükümetinin tutumunu daha detaylı ifade edebileceği ve diğer ülkelerin politikalarını Washington'a rapor edebileceği belirtilmiştir. Telgrafta ayrıca ABD'nin gizli anlaşmalara karşı olduğu ve eşit ekonomik fırsatlar ilkesine aykırı düzenlemeleri desteklemediği açıklanmıştır. Özellikle, 1920 Üçlü Antlaşması gibi, Türk topraklarında belirli devletlere ekonomik ayrıcalıklar tanıyan düzenlemelerin adil olmadığı belirtilmiştir. ABD'nin, ticarete Açık Kapı politikasını savunduğu ve herhangi bir ülkeye özel ayrıcalık tanınmasına karşı çıktığı ifade edilmiştir. Son olarak, Amerika'nın Osmanlı topraklarında uzun süredir devam eden insani yardım ve eğitim faaliyetlerinin sürdürülmesini istediği belirtilmiştir. Mevcut şartlar nedeniyle, bu faaliyetlerin daha da önemli hale geldiği vurgulanmıştır⁴².

Telgrafta genel olarak, ABD'nin barış müzakerelerinde taraf olmayacağı, ancak çıkarlarını korumaya devam edeceği ve özellikle ticari ve insani haklarını garanti altına almak için süreci yakından takip edeceği açıklanmıştır.

ABD Dışişleri Bakanlığı 27 Ekim 1922 tarihinde Fransa, İngiltere ve Fransa Büyükelçilerine ikinci bir telgraf göndermiştir. Telgraf ile gönderilen talimatta ABD'nin Türkiye ile savaş halinde olmadığı için Lozan Konferansı'nda yapılacak barış antlaşmasına taraf olmayacağı ve bu antlaşmanın müzakerelerine katılmayacağı ancak, Müttefik Devletlerin yürüttüğü görüşmeler sırasında, ABD'nin doğrudan ilgisini çeken konuların ele alınmadan ilerlenmesinin neredeyse imkânsız olduğunun da kabul edildiği bildirilmiştir. Bu nedenle, ABD barış sürecine resmen katılmasa da konferansın gidişatını yakından takip edecek ve çıkarlarını korumak için gerekli adımları atacağı belirtilmiştir⁴³.

ABD, Müttefiklerin Türkiye ile yaptığı görüşmelere hiçbir müdahalede bulunmadan beklemesi durumunda, konferans sonucunda oluşacak düzenlemeleri olduğu gibi kabul etmek zorunda kalacağını öngörülmüştür. Böyle bir durumda, ABD'nin Müttefiklerin Türkiye ile yaptığı anlaşmalarda kazandıkları bazı avantajlardan yararlanamayacağı ve daha iyi şartlar elde etme şansının azalacağı belirtilmiştir. ABD'nin diplomatik ve ekonomik çıkarlarını koruyabilmesi için, Lozan'daki müzakerelere doğrudan taraf olmamakla birlikte süreci

⁴² Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1667-1668.

⁴³ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1668.

etkileyebilecek şekilde gözlemci göndermesi ve kritik noktalarda pozisyonunu açıkça ortaya koyması gerektiği vurgulanmıştır⁴⁴.

Talimatta ABD'nin, Lozan Konferansı'nda doğrudan taraf olmamakla birlikte, bölgedeki çıkarlarını korumak için belirli bir strateji izleyeceği, bu kapsamda, Yakın Doğu'daki Amerikan çıkarlarının kapsamını açıklayan bir memorandum hazırlanacağı ve öncelikle İngiltere, Fransa ve İtalya'ya iletileceği belirtilmiştir. Gerekli görülmesi halinde, diğer devletlere de gönderilecek olan bu memorandum, ABD'nin çıkarlarını koruma konusundaki kararlılığını göstereceği ve müzakerelere tarafsız ancak dikkatli bir şekilde yaklaşacağını ifade edeceği bildirilmiştir⁴⁵.

Konferans sürecinde, Amerikan gözlemcileri görüşmeleri yakından takip edeceği ve kritik anlarda ABD çıkarlarını korumak için müdahalede bulunacakları, özellikle kapitülasyonların devamı, eğitim kurumlarının korunması ve benzeri ortak çıkarların söz konusu olduğu konularda, gözlemciler ABD'nin resmi görüşünü dile getireceği talimatı verilmiştir. Bu sayede, ABD müzakerelere doğrudan taraf olmadan ancak çıkarlarını göz ardı etmeyecek şekilde sürece etki edeceği değerlendirilmiştir. Ayrıca, ABD uygun bir fırsat doğduğunda Türkiye ile doğrudan bir antlaşma yapmaya hazır olacağı ve Türkiye'den gerekli güvenceler alındığında, bu anlaşmanın müzakerelerini yürütmek için tam yetkili temsilciler gönderileceği, böylece, Lozan'daki müzakerelerin sonucundan bağımsız olarak, ABD kendi çıkarlarını güvence altına alacak bir diplomatik süreç yürüteceği belirtilmiştir⁴⁶.

Yine aynı talimatta ABD; kapitülasyonlar, Türkiye'de yer alan Amerikan eğitim, hayır ve dini kurumları, Amerikan ticari çıkarları, tazminat talepleri, azınlıkların korunması, boğazların serbestliği, mali kontrol ve arkeolojik araştırmalar, konularında çıkarlarının korunması için ana ilkelerini belirtmiştir. Bu ana ilkeler şunlardır⁴⁷:

Kapitülasyonlar: Osmanlı Devleti döneminde yabancılara tanınan kapitülasyonlar, Amerikan vatandaşlarının haklarını güvence altına almak adına önemli bir araç olarak görülmektedir. Kapitülasyonların tamamen korunması zor görünse de, Amerika, kendi vatandaşlarının güvenliği için bu hakların belirli bir seviyede devam etmesini istemektedir.

⁴⁴ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1669.

⁴⁵ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1669.

⁴⁶ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1669.

⁴⁷ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1669-1671.

Özellikle, vergi ve gümrük düzenlemeleri konusunda tatmin edici alternatif güvenceler sağlanmadıkça, kapitülasyonların kaldırılmasına karşı çıkılacaktır.

Amerikan Eğitim, Hayır ve Dini Kurumları: Türkiye'deki Amerikan eğitim, hayır ve dini kurumları, Amerika için kültürel ve diplomatik bir nüfuz kaynağı olarak görülmektedir. Bu kurumların mülk edinme, İngilizce eğitim verme, kapanan okulların yeniden açılması ve yeni okulların kurulması gibi haklarının tanınması gerekmektedir. 1907 yılında Osmanlı Devleti tarafından tanınan bu kurumlar listesi güncellenmeli ve Türkiye bu hakları garanti etmelidir.

Amerikan Ticari Çıkarları: Amerika, Türkiye'deki ticari faaliyetlerde "Açık Kapı" politikası çerçevesinde fırsat eşitliği ilkesini savunmaktadır. Bu politika, herhangi bir ülkenin Türkiye'de belirli ekonomik alanlarda tek başına ayrıcalık kazanmasına karşıdır. Ayrımcı vergilerin uygulanmaması ve ticari faaliyetlerde her ülkenin eşit fırsatlara sahip olması gerekmektedir.

Zarar Tazminat Talepleri: Türkiye ile yapılacak herhangi bir yeni antlaşma, Amerikan vatandaşlarının 1914 yılından bu yana Türk yetkililerin yasa dışı eylemlerinden kaynaklanan zararlarının tazmin edilmesini içermelidir. Bu zararlar, Amerikan vatandaşlarının can kayıplarını ve mal varlıklarının zarar görmesini kapsamaktadır.

Azınlıkların Korunması: Amerikan kamuoyunda, Anadolu'daki Hristiyan azınlıkların korunması yönünde güçlü bir talep vardır. Amerika, Osmanlı dönemindeki sürgünler sonucu Anadolu'da az sayıda Hristiyan kaldığının farkındadır. Bu nedenle, azınlıkların korunması yerine Yunanistan ve Türkiye arasında bir nüfus mübadelesi çözümü önerilmektedir. İstanbul ve Avrupa'daki Hristiyan azınlıklar ise Amerika için özel bir önem taşımakta ve bu bölgelerdeki Hristiyanların korunması Amerika'nın diplomatik hedefleri arasında yer almaktadır.

Boğazların Serbestliği: Amerika, Boğazların barış zamanı hem ticaret gemilerine hem de savaş gemilerine açık olmasını istemektedir. Bu geçiş güzergahının sadece Türkiye ve Rusya'nın kontrolünde olmasına karşı çıkmaktadır çünkü Boğazlar hem ticaret hem de stratejik geçiş açısından Amerika için önemlidir.

Mali Kontrol ve Arkeolojik Araştırmalar: Osmanlı borçlarının yönetimi ve Yakın Doğu'da yapılacak arkeolojik araştırmalar da Amerika için hassas konulardır. Osmanlı Devleti'ne borç veren ülkeler arasında Amerika yoktur, ancak bu borçların yeniden yapılandırılması durumunda Amerikan çıkarlarının zarar görmemesi gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca, arkeolojik çalışmalar Amerika'nın kültürel ve bilimsel faaliyetleri için önemlidir ve bu çalışmalara izin verilmesi istenmektedir.

Talimatın sonunda, Boğazların serbest geçişine ve azınlıkların korunmasına verilen önemin bir kez daha altı çizilmektedir. Bu meselelerin Amerika Birleşik Devletleri için büyük bir hassasiyet taşıdığı vurgulanarak, ayrıca Türkiye ile bağımsız bir anlaşma yapma isteği ifade edilmektedir. Aynı zamanda, Amerika'nın Yakın Doğu'yu bir çatışma alanına dönüştüren ve diğer ülkeler arasında süregelen rekabetlere müdahil olmaktan kaçınması gerektiği de özellikle tavsiye edilmektedir. Bu, Amerika'nın bölgede bağımsız bir duruş sergileyerek kendi çıkarlarını korurken, diğer devletlerin çekişmelerine dahil olmadan tarafsızlığını koruma yönündeki politikasını sürdürme arzusu olarak ifade edilmektedir⁴⁸.

Talimatta özetle, ABD'nin Lozan Konferansı'na resmen taraf olmayacağı ancak süreci yakından takip ederek çıkarlarını korumaya çalışacağı açıklanmıştır. ABD'nin, özellikle ticari hakları, eğitim kurumları, kapitülasyonlar ve Boğazlar konularında hassas olduğu belirtilmiştir. ABD'nin barış görüşmelerine müdahil olmaktan kaçındığı ancak Amerikan çıkarlarını korumak için fırsatları değerlendireceği vurgulanmıştır. Konferans sonucunda Türkiye ile ayrı bir antlaşma yapma gerekliliğinin doğacağı belirtilmiş ve bu sürece bağımsız bir güç olarak yaklaşılacağı ifade edilmiştir. ABD'nin, Yakın Doğu'daki büyük güçler arasındaki rekabete dahil olmadan, kendi çıkarlarını savunmayı sürdüreceği açıklanmıştır.

Boğazlar konusu ABD için Lozan görüşmelerindeki en önemli konulardan birisiydi. Boğazlar konusunda ABD'nin görüşlerini yansıtan en önemli belge, ABD Donanma Departmanı tarafından hazırlanan 10 Kasım 1922 tarihli rapordur. Bu raporda, ABD Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının statüsü konusundaki tutumu ve Boğazlar meselesine dair izlenmesi gereken politikalar ele alınmıştır. ABD, bölgedeki siyasi ve ekonomik çıkarlarını korumak amacıyla, Boğazların uluslararası ticaret ve deniz taşımacılığı açısından serbest bir geçiş yolu olarak kalması gerektiğini savunmaktadır⁴⁹.

Raporda, Boğazların tarih boyunca uluslararası gerilimlerin ve çatışmaların merkezi olduğu, bu bölgenin hem etnik hem de ekonomik açıdan kritik bir geçiş noktası teşkil ettiği belirtilmektedir. Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin, özellikle Rusya, Romanya, Bulgaristan ve diğer devletlerin ticaret yollarının Boğazlara bağımlı olduğu vurgulanmıştır. Rusya'nın ihracatının büyük bir kısmını Karadeniz üzerinden gerçekleştirdiği ve bu bölgedeki ekonomik faaliyetlerin artmasıyla birlikte Boğazların ticari önemi daha da büyüyeceği ifade edilmiştir.

⁴⁸ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1672.

⁴⁹ J.C.Hurewitz, Diplomacy in the Near and The Middle East - A Documentary Record, Vol.II: 1914-1956, D. Van Nostrand Company, INC, Princeton, 1956, 117.

Bununla birlikte, Boğazların yalnızca Türkiye'nin denetiminde olmasının uluslararası dengeyi bozabileceği ve bölgesel istikrarsızlıklara yol açabileceği belirtilmiştir. Bu yüzden, Boğazların serbest seyrüsefer ilkesine tabi olması gerektiği, ancak bu ilkenin kâğıt üzerinde kabul edilmesinin yeterli olmayacağı ve uygulamada da eşitlikçi bir denetim mekanizmasının oluşturulması gerektiği savunulmuştur⁵⁰.

Raporda, Boğazların yönetimi konusunda belirli ilkelerin benimsenmesi gerektiği açıklanmıştır. ABD'nin Boğazlar konusundaki tutumu şu temel noktalara dayanmaktadır⁵¹:

- Boğazların tüm bayraklara açık olması ve hiçbir ülkenin tek başına kontrolüne bırakılmaması gerektiği belirtilmiştir.
- Boğazlar üzerindeki yönetimin uluslararası bir komisyon tarafından denetlenmesi gerektiği ve ABD'nin bu komisyonda diğer büyük devletlerle eşit temsil edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.
- ABD ve diğer devletlerin ticari gemilerinin Boğazlardan serbestçe geçebilmesi için ayrımcılığa uğramadan eşit haklara sahip olmaları gerektiği ifade edilmiştir.
- ABD, Boğazlardan geçiş hakkının yalnızca ticari gemiler için değil, savaş gemileri için de serbest olması gerektiğini savunmaktadır. Ancak bu durum, Karadeniz'de güçlü donanmalara sahip ülkelerin bölgesel dengeyi tehdit etme riskini de beraberinde getirmektedir.
- Boğazlar üzerinde hiçbir askeri tahkimatın bulunmaması gerektiği, var olan tahkimatların yıkılması ve yenilerinin inşa edilmemesi gerektiği belirtilmiştir.
- Savaş zamanında Boğazların kapatılması ya da bloke edilmesi gibi uygulamaların güçlü deniz kuvvetlerine sahip ülkeler tarafından zorla uygulanabileceği ve herhangi bir anlaşmanın bunu engellemekte yetersiz kalabileceği öngörülmüştür.
- Türkiye'nin geçmişte Boğazları kontrol ederken tarafsız bir tutum sergileyemediği ve büyük güçlerin baskısına açık olduğu belirtilmiş, bu yüzden Boğazlar üzerindeki denetimin uluslararası bir sistemle sağlanmasının daha uygun olacağı savunulmuştur.

Rapor, ABD'nin Boğazlar konusundaki tutumunun yalnızca siyasi değil, aynı zamanda ekonomik çıkarlarla da bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Karadeniz bölgesinin henüz tam olarak gelişmemiş büyük bir ticaret pazarı sunduğu belirtilmiş ve bu

⁵⁰ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1680.

⁵¹ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1681-1684.

bölgedeki ticaret fırsatlarının ilerleyen yıllarda daha da artacağı öngörülmüştür. ABD'nin, Boğazlar üzerinde özel haklar talep etmeyeceği, ancak diğer büyük devletlerle eşit ticari fırsatlar elde etmek için mücadele edeceği açıklanmıştır. Buna bağlı olarak, ABD'nin, Boğazlar çevresinde telsiz istasyonları kurma, yakıt depoları oluşturma, kablo iletişimi, iskele ve liman hizmetleri gibi ticaret için gerekli altyapılarda diğer büyük devletlerle eşit haklara sahip olması gerektiği vurgulanmıştır⁵². Rapor özetle, ABD'nin Boğazların yönetiminde ayırım gözetmeksizin serbest geçişi ve ticaret haklarını savunan bir politika izlemeyi amaçladığını ortaya koymaktadır. Boğazların uluslararası bir komisyon tarafından yönetilmesi, tahkimatların kaldırılması ve ABD'nin eşit haklara sahip olması, Amerikan çıkarlarının korunması için önerilen temel adımlardır. Rapora göre ABD, bölgeyi bir güç rekabeti alanı olarak görmemekte, serbest ticaretin sağlanmasını ve uluslararası dengeyi koruyan bir çözüm önerisi sunmaktadır.

ABD'nin Lozan öncesindeki tutumu, geleneksel tarafsızlık politikasıyla uyumlu olup, Yakın Doğu'da bağımsız bir pozisyon alarak çıkarlarını koruma stratejisini yansıtmaktadır. Müttefik Devletlerle tam bir birlik kurmaktan kaçınarak kendi ulusal çıkarlarına odaklanmayı seçen ABD, konferansa gözlemci statüsünde katılarak, belirli meselelerde gerektiğinde müdahil olma hakkını saklı tutmuştur. Konferans kapsamında özellikle Amerikan eğitim kurumlarının korunması, azınlık haklarının gözetilmesi ve ticari fırsat eşitliğinin sağlanması gibi konularda Amerikan çıkarlarının zedelenmemesi gerektiği vurgulanmış ve Türkiye ile bağımsız bir antlaşma yapma isteği dile getirilmiştir⁵³.

Sonuç olarak, ABD'nin Lozan Konferansı öncesindeki diplomatik duruşu, Yakın Doğu'daki etkisini artırırken, tarafsızlık politikasını koruma ve diğer büyük devletlerin çekişmelerine dahil olmadan, ulusal çıkarlarını güvence altına alma hedefine odaklanmıştır. Bu politikalarla Amerika, bölgedeki etkisini uzun vadede sürdürmeyi amaçlarken, Müttefik Devletlerle uyumlu ancak bağımsız bir pozisyon alarak, çıkarlarını en üst düzeyde korumayı hedeflemiştir. Böylece ABD, Lozan Konferansı çerçevesinde Yakın Doğu'da ekonomik, kültürel ve stratejik önceliklerini tanımlamış ve bölgedeki dengelerin korunmasında önemli bir aktör olarak rol alma arzusunu açıkça ifade etmiştir.

⁵² Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1682-1683.

⁵³ Hurewitz, 118.

2. LOZAN BARIŞ KONFERANSI'NIN BİRİNCİ DÖNEMİ 20 KASIM 1922 4 ŞUBAT 1923

2.1. Lozan Barış Konferansı'nın Açılışı

Lozan Konferansı'nın açılış toplantısı, 20 Kasım 1922 günü saat 15.30'da İsviçre'nin Lausanne kentindeki Casino de Montbenon'da gerçekleştirilmiştir. Toplantıya, konferansa katılan tüm devletlerin tam yetkili temsilcileri ve heyetleri katılmış, ayrıca basın mensupları ve özel davetliler de salonda yer almıştır. Konferansı, İsviçre Konfederasyonu Başkanı M. Haab açmıştır. Konuşmasında, tarafsız İsviçre'nin barış sürecine ev sahipliği yapmasından duyduğu onuru dile getirmiş, konferansın insanlığa barış ve huzur getirmesi temennisinde bulunmuştur. Konferansın tarihi önemine vurgu yaparak, uluslararası ilişkilerde uzlaşmanın ve ölçülü olmanın gerekliliğine dikkat çekmiştir⁵⁴.

İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon yaptığı konuşmada, İsviçre'nin ev sahipliğine teşekkür etmiş ve konferansın, savaşın yıkıcı etkilerini geride bırakacak kalıcı bir barışla sonuçlanması gerektiğini ifade etmiştir. Curzon, kendisinin daha önce birçok konferansa katıldığını, ancak ilk kez tarafsız bir ülkede toplandıklarını belirterek, İsviçre'nin barış ve uzlaşma için ideal bir yer olduğunu söylemiştir. Konferans sürecinin zorlu olacağını kabul etmekle birlikte, tüm tarafların iyi niyetli bir şekilde barış için çalışması gerektiğini vurgulamıştır. Lord Curzon'un ardından söz alan İsmet Paşa, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti adına konuşma yapmıştır. Konuşmasında, Türk ulusunun barışa ulaşmak için verdiği büyük mücadeleyi ve bu süreçte katlandığı fedakârlıkları anlatmıştır. Wilson İlkeleri'ne dayanarak imzalanan mütarekenin ardından Türkiye'nin barışçıl yollarla hakkını aradığını, ancak bunun yetersiz kaldığını ve Türk milletinin bağımsızlığı için kendi gücüyle mücadele etmek zorunda kaldığını ifade etmiştir. Türk halkının büyük acılar yaşadığını, milyonlarca insanın yerinden edildiğini, yakıp yıkmaların gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Ancak tüm bu fedakârlıkların sonucunda Türkiye'nin bağımsızlığını kazandığını ve artık egemenliğini koruyarak barış ve huzur içinde yaşamak istediğini vurgulamıştır⁵⁵.

İsmet Paşa, TBMM Hükümeti'nin temel amacının tam bağımsızlığı korumak ve güçlendirmek olduğunu belirterek, diğer devletlerin de Türkiye'nin haklarına saygı göstermesi gerektiğini dile getirmiştir. Konferansta karşılıklı iyi niyet ve uzlaşma bulunması

⁵⁴ Seha L. Meray, "Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler Cilt-1", Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2023, 3-4.

⁵⁵ Meray, 5-7.

halinde başarılı bir sonuca ulaşılacağını söylemiş ve İsviçre'ye ev sahipliği için teşekkür ederek konuşmasını tamamlamıştır. Konuşmaların ardından İsviçre Konfederasyonu Başkanı tekrar söz alarak, teşekkürlerini sunmuş ve konferansın ertesi gün Ouchy Şatosu'nda devam edeceğini duyurarak oturumu kapatmıştır⁵⁶.

İsmet Paşa'nın Lozan'daki konuşması, Türk milletinin uzun yıllardır maruz kaldığı büyük zorlukları ve bu zorluklar karşısında gösterdiği eşsiz direnci uluslararası kamuoyunun dikkatine sunmayı hedefleyen güçlü bir diplomatik çıkış olarak tarihe geçmiştir. Türk heyeti, Lozan Konferansı'na yalnızca bir savaşı sona erdirmek amacıyla değil, aynı zamanda kalıcı bir barış tesis etmek ve Türk milletinin uluslararası haklarının koşulsuz biçimde tanınmasını sağlamak için katılmıştır. İsmet Paşa, Türk milletinin bağımsızlık hakkını müzakere edilecek bir mesele olarak değil, Anadolu topraklarında verilen büyük mücadeleyle kazanılmış ve artık tartışmasız bir gerçeklik olarak kabul edilmesi gereken bir hak olarak masaya koymuştur⁵⁷.

Lozan'da Türkiye'nin temsilcisi olarak konuşan İsmet Paşa, yalnızca Türk milletinin haklılığını savunmakla kalmamış, aynı zamanda barışın ancak tüm tarafların haklarına, özgürlüklerine ve bağımsızlıklarına karşılıklı saygı göstermesi durumunda sağlanabileceğini vurgulamıştır. Türk heyeti, eşitlik temelinde müzakerelere katılma konusundaki kararlılığını ifade ederken, diğer devletlerin de aynı yapıcı ve iyi niyetli yaklaşımı sergileyeceği umudunu dile getirmiştir. İsmet Paşa, Türkiye'nin diplomasi masasında da yapıcı bir çözüm arayışında olduğunu ve diplomatik çözüm yolunda kararlılıkla ilerleyeceğini açıkça ifade etmiştir⁵⁸.

ABD basınından The New York Times gazetesi 21 Kasım 1922 tarihinde yaptığı haberde, Lozan Konferansı'nın açılış oturumunda yaşananları anlatmıştır. Haberde, Konferansın, İsviçre Cumhurbaşkanı'nın Noel ruhunun müzakerelere yansımaları dileyen konuşmasıyla başladığı, bu konuşmanın, barış ve iyi niyet temennileri içerse de o dönemdeki siyasi atmosferle pek uyumlu olmadığı ima edilmiştir. Toplantının, Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdirmek için düzenlenen son konferans olduğu ifade edilmiştir. Ancak, geçmişte benzer konferansların da aynı şekilde tanımlandığı hatırlatılmıştır⁵⁹.

⁵⁶ Meray, 7-8.

⁵⁷ Karacan, 76-88.

⁵⁸ Meray, 8.

⁵⁹ The New York Times, 21 Kasım 1922.

Haberde, konferansın diğer toplantılardan farklı olarak gazetecilere toplantıda yer verilmesiyle dikkat çektiği belirtilmiştir. Amfiteyatronun ön sıralarının başbakanlar, dışişleri bakanları ve diğer delegeler için ayrıldığı, geri kalan koltukların ise sekreterler, delege eşleri ve seçkin misafirler tarafından doldurulduğu aktarılmıştır. Salonda bulunan önemli isimler hakkında çeşitli gözlemler yapılmıştır. Fransız Başbakanı Poincaré'nin mutsuz bir ifadeye sahip olduğu ve eldiven taktığı belirtilmiştir. İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un son hastalığının etkilerini taşıdığı ve bastonuna dayanarak oturduğu anlatılmıştır. Yunan temsilcisi Eleftherios Venizelos'un geçmişe göre daha zayıf olduğu ve ülkesini iç karışıklıktan kurtarmak amacıyla konferansa katıldığı ifade edilmiştir. Japon temsilci Baron Hayashi'nin sessiz bir şekilde oturduğu ve daha çok dinleyici konumunda olduğu aktarılmıştır. Bulgaristan Başbakanı Stamboliyski'nin ne İngilizce ne de Fransızca bildiği için konuşmaları anlayamadığı belirtilmiştir⁶⁰.

Türk heyetinin Bulgar delegasyonunun yanında oturduğu ve İsmet Paşa'nın, elindeki konuşma metnini gergin bir şekilde inceleyen bir öğrenci gibi görüldüğü anlatılmıştır. İtalya Büyükelçisi Richard Washburn Child'in, Türklerle yapılacak müzakerelere tanıklık etmeye hazır olduğu ifade edilmiştir. İtalya Başbakanı Benito Mussolini'nin, İsviçre polisi tarafından korunarak konferansa katıldığı ve Faşist Muhafızlar olarak bilinen korumalarıyla birlikte geldiği belirtilmiştir⁶¹.

The New York Times gazetesinde 21 Kasım 1922 tarihli bir başka Haberde, Amerika Birleşik Devletleri'nin Lozan Konferansı'ndaki rolü ve Türkiye ile yapmayı planladığı antlaşma ele alınmıştır. ABD'nin, Türkiye ile savaş halinde olmadığı için Lozan'daki barış antlaşmasına taraf olmayacağı belirtilmiştir. Ancak, ilerleyen süreçte Türkiye ile ayrı bir dostluk ve ticaret antlaşması yapmayı planladığı açıklanmıştır. Bu antlaşmanın Lozan'da müzakere edilmesi ve konferanstaki Amerikan gözlemcilerine tam yetki verilmesi ihtimalinin değerlendirildiği ifade edilmiştir. Şu an için Amerikan temsilcilerinin böyle bir yetki almadığı belirtilmiş, ancak Lozan'daki gelişmelerin olumlu ilerlemesi durumunda tam yetkili temsilcilerin atanabileceği ve Türkiye ile Amerika arasındaki diplomatik ilişkilerin yeniden kurulabileceği açıklanmıştır. ABD'nin, Lozan'da Osmanlı topraklarındaki çıkarlarını koruma

⁶⁰ The New York Times, 21 Kasım 1922.

⁶¹ The New York Times, 21 Kasım 1922.

amacında olduğu vurgulanmıştır. Dışışleri Bakanı Hughes'un daha önce Mezopotamya ve diğer Yakın Doğu bölgelerinde Amerikan haklarının korunmasını talep ettiği hatırlatılmıştır⁶².

Haberde, ABD'nin Osmanlı Devleti ile resmen savaşmamış olmasına rağmen, Birinci Dünya Savaşı'ndaki katkıları nedeniyle Türkiye ile yapılacak barış düzenlemelerinde söz sahibi olması gerektiğine inandığı belirtilmiştir. Sevr Antlaşması'nın oluşumunda ABD'nin rolü olduğu ifade edilmiş ve Türkiye'nin eski topraklarında Amerikan çıkarlarının korunması gerektiği savunulmuştur. İtilaf Devletleri'nin, ABD'nin Lozan'daki varlığını memnuniyetle karşıladığı açıklanmıştır. Amerikan heyetinin, müzakerelerde manevi bir etki yaratacağına inanıldığı ifade edilmiştir. Amerikan temsilcilerinin, Türklerle müttefikler arasındaki görüşmelerin çıkmaza girmesi halinde arabulucu bir rol üstlenebileceği öne sürülmüştür. Bunun hem Amerika'nın hem de diğer ulusların Yakın Doğu'daki çıkarlarını koruyacağına inanıldığı belirtilmiştir⁶³.

ABD heyetini temsil M. Child'ın ABD Dışışlerine 22 Kasım 1922'de gönderdiği telgrafta; Lozan Barış Konferansı sırasında Türk temsilcilerinin karşılaştığı diplomatik zorluklara dikkat çekerek, Türk temsilcilerin, bir yandan kendi ulusal çıkarlarını ve bağımsızlık haklarını masada kararlılıkla savunmaya çalışırken, diğer yandan da büyük devletlerin baskıcı tavırlarıyla karşı karşıya kaldıklarını belirtmiştir. Ayrıca müttefik temsilcilerinin, Türk tarafını görmezden gelme ve taleplerini dayatma eğiliminde olduklarını da belirtilmektedir⁶⁴.

ABD heyeti üyesi Joseph C. Grew'ün günlüğünde, Lozan Konferansı ilk oturumunda İsmet Paşa'nın karşılaştığı diplomatik zorlukları ve Lord Curzon'un baskın tutumundan bahsetmiştir. Grew'ün anlatımına göre, Lord Curzon oturumu nezaketle yönetmesine rağmen, diplomatik açıdan oldukça sert ve baskın bir tavır sergilemiştir. Türkiye'nin yaptığı itirazlara karşı yumuşak ancak etkili bir dil kullanarak, onları etkisiz hale getirmiştir. Bu durum, İsmet Paşa'nın aslında galip bir ülkeyi temsil etmesine rağmen, mağlup bir taraf gibi muamele gördüğünü gösteriyor. Grew, İsmet Paşa'nın çeşitli diplomatik taleplerinin sürekli reddedildiğini vurguluyor. Örneğin, Konferansa davet edilen ülkeler dışında kimsenin alınmamasını istediğinde bu talebi reddediliyor; esas komisyonlardan birinin başkanlığını talep ettiğinde yine kabul edilmiyor; Türk delegasyonundan bir ismin genel

⁶² The New York Times, 21 Kasım 1922.

⁶³ The New York Times, 21 Kasım 1922.

⁶⁴ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1691.

sekreter yardımcılığına getirilmesi isteği reddediliyor; hatta Türk tarafının iki yerine üç delege ile temsil edilmesi yönündeki talebi bile geri çevriliyor. Grew'ün günlüğündeki en önemli gözlem, Lord Curzon'un her itiraza rağmen süreci kendi kontrolünde tutarak ilerletmesidir. Türkiye tarafı ne kadar itiraz ederse etsin, Curzon herhangi bir değişiklik yapmadan bir sonraki konuya geçerek müzakereyi yönlendirmeye devam etmektedir. Bu durum, müzakerelerde İngiltere'nin hâkimiyetini ve Türkiye'nin diplomatik olarak ne kadar zor bir pozisyonda olduğunu açıkça ortaya koymaktadır⁶⁵.

Bu açılış oturumu, Türkiye açısından, diplomatik arenada bağımsızlık mücadelesinin haklılığını savunduğu ve Lozan'daki pozisyonunu güçlendirdiği bir başlangıç olmuştur. Türk heyeti, diğer tarafların söylemlerindeki genel ifadelerin ötesine geçerek, somut hakların korunmasını ve adil bir barışın tesis edilmesini öncelikli bir amaç olarak belirlemiştir.

2.2. Lozan Barış Konferansı'nın İlk Oturumu

21 Kasım 1922 tarihinde İsviçre'nin Ouchy Şatosu'nda düzenlenen Lozan Barış Konferansı'nın ilk oturumu, Lord Curzon'un geçici başkanlığında gerçekleştirilmiştir. Bu oturumda, başta Türkiye olmak üzere konferansa davet edilen tüm devletlerin temsilcileri hazır bulunmuş ve konferans resmi olarak başlamıştır. Oturumun açılışında, konferansın idari ve prosedürel düzenlemelerine ilişkin meseleler ele alınmıştır. İlk olarak, toplantının resmi dilleri tartışılmış ve Fransızca, İngilizce ve İtalyancanın konferansın resmi dilleri olarak kabul edilmesi kararlaştırılmıştır. Lord Curzon, dil çeşitliliğinin zaman kaybına neden olmaması için özellikle Fransızcanın kullanılmasının öncelikli olmasını teklif etmiştir. Ancak, bu noktada herhangi bir temsilcinin Fransızca anlamadığı durumlarda gerekli çevirilerin yapılabileceği belirtilmiştir⁶⁶.

Oturumda konferansın çalışma düzenini belirleyecek olan içtüzük tasarısı da masaya yatırılmıştır. Bu tasarıda yer alan bazı hususlar, Türk temsilcileri tarafından eleştirilmiş ve yenilenmesi gerektiği savunulmuştur. İsmet Paşa, özellikle konferansın ismine ilişkin bir değişiklik önerisinde bulunarak "Yakın Doğu İşlerine İlişkin Konferans" yerine "Lausanne Konferansı" adının kullanılmasının daha uygun olacağını ifade etmiştir. Öneri kabul edilmiştir. Ayrıca, Boğazlar rejiminin ele alınması sırasında Karadeniz'e kıyısı olan diğer devletlerin, özellikle Rusya, Ukrayna ve Gürcistan'ın görüşmelere katılmasının zaruri

⁶⁵ Joseph C.Grew, *Turbulent Era (A Diplomatic Record of Forty Tears, 1904-1945)*, Vol.I, Boston, Houghton Mifflin Co., 1952, 491-492.

⁶⁶ Meray, 11.

olduğunu vurgulamıştır. Ancak bu husus, müttefik devletlerin önceki notalarındaki düzenlemeler doğrultusunda değerlendirileceği belirtilerek gündemden düşmüştür⁶⁷.

Toplantıda önemli bir diğer mesele ise komisyonların oluşturulması ve bu komisyonların çalışma usulleri olmuştur. Üç ana komisyonun kurulması önerilmiş ve bu komisyonlara başkanlık etme görevlerinin, konferansı düzenleyen çağırıcı devletler olan İngiltere, Fransa ve İtalya'ya verilmesi kararlaştırılmıştır. İngiliz baş delegesi Lord Curzon'un başkanlığında "Arazi ve Askeri Konular Komisyonu", İtalyan baş delegesi Marki Garroni'nin başkanlığında "Türkiye'de Yabancıların Uyacağı Hukuki Usulleri Belirleme Komisyonu" ve Fransız baş delegesi Barrare'nin başkanlığında "Mali ve Ekonomik Konular Komisyonu" kurulmuştur. İsmet Paşa, bu başkanlık görevlerine Türkiye'nin de dâhil edilmesi gerektiğini dile getirmiş, ancak bu talep kabul görmemiştir. Bununla birlikte, alt komisyonların başkanlıklarında Türk temsilcilerinin görev alabileceği belirtilmiştir⁶⁸.

Görüşmelerin gizliliği konusu da dikkatle ele alınan bir diğer mesele olmuştur. Lord Curzon, tartışmaların gizlilik içerisinde yürütülmesi gerektiğini vurgulamış, yalnızca genel nitelikli bilgilerin kamuoyuna aktarılmasının uygun olacağını ifade etmiştir. İsmet Paşa, görüşmelerin kamuya açık olmasının daha uygun olacağını savunsa da çoğunluğun görüşüne uyacağını ve ortak karar çerçevesinde hareket edeceğini beyan etmiştir. Bununla birlikte, Türk heyetinin, ortak bildirilerin içeriğine katılmadığı durumlarda bağımsız bir bildiri yayımlama hakkını saklı tuttuğu belirtilmiştir⁶⁹.

Lozan Barış Konferansı'na katılan Amerikan heyeti gözlemci statüsünde yer almış ve bu durum toplantı sırasında net şekilde ifade edilmiştir. Heyeti M. Child ve Grew temsil etmiş ve M. Child, Amerikan heyetinin pozisyonunu açıklayarak sınırlı bir katılım çerçevesi çizmiştir. Amerikan temsilcilerinin genel oturumlarda ve komisyonlarda yer alma, görüşlerini dile getirme hakları bulunsa da diğer ülkelerin temsilcilerine tanınan yetkililerden yoksun oldukları belirtilmiştir. Heyet, oy kullanma, başkanlık yapma ya da alınan karar ve raporlara imza atma gibi yetkilere sahip değildi. M. Child, Amerikan heyetinin katkılarının yalnızca net ve özlü konuşmalarla sınırlı olacağını ifade etmiştir. Bu sınırlamalar, ABD'nin konferanstaki tarafsızlığını ve dolaylı destek sağlama isteğini yansıtmaktadır. Lord Curzon, Amerikan temsilcilerinin katılımını olumlu karşılamış ve onların varlığının konferans çalışmaları açısından faydalı olacağını dile getirmiştir⁷⁰.

⁶⁷ Meray, 12.

⁶⁸ Toktamış Ateş, Türk Devrim Tarihi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1987,156.

⁶⁹ Meray, 15-16.

⁷⁰ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1688.

Amerikalıların yaptığı bu açıklama, gerçek anlamda bir tarafsızlık görüntüsü verse de aslında büyük ölçüde kendi çıkarlarını koruma ve sorumluluk üstlenmekten kaçınma isteğinden kaynaklandığı değerlendirilmektedir. ABD'nin, Avrupa'nın savaş sonrası karmaşık diplomatik meselelerine karışmamayı tercih eden bu politikası, bir yandan çıkarlarını doğrudan riske atmadan süreci izlemeyi amaçlarken, diğer yandan Türk milletinin haklı davasına karşı tam anlamıyla tarafsız bir duruş sergileyememiştir.

Oturumun sonunda, komisyonların oluşturulması ve bu komisyonların çalışmalarına bir sonraki gün başlaması kararlaştırılmıştır. Ayrıca, Genel Sekreterlik'in organizasyonel işlerin çözülmesi amacıyla temsilciler arasında bir toplantı düzenlemesi önerilmiştir. Oturum, 13.05'te sona ermiştir⁷¹. Bu ilk oturum, konferansın prosedürel düzenlemeleri, çalışma usulleri ve diplomatik yöntemleri üzerine yoğunlaşmış, esaslı müzakerelerin zeminini oluşturacak düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

The New York Times gazetesinin 22 Kasım 1922 tarihli Türkler Bizi Lozan'da İstemiyor başlıklı haberinde, Lozan Barış Konferansı'na Amerikan delegelerinin katılımının diplomatik bir gerilime yol açtığı belirtilmiştir. Türk heyeti, Washington hükümetinin Türkiye ile savaş halinde olmayan bir devlet olarak barış konferansında temsil edilme hakkı bulunmadığını savunarak, ABD'nin yanı sıra İspanya, Norveç ve Hollanda'nın da konferansa katılmasına karşı resmi bir protestoda bulunmuştur. Haberde, Lord Curzon'un müdahalesiyle bu sorunun şimdilik önlendiği, ancak Türk heyetinin bu durumun henüz çözüme kavuşmadığını ifade ettiği belirtilmiştir. Toplantı öncesinde ABD Büyükelçisi Richard Washburn Child, Lord Curzon ile görüşerek, Dışişleri Bakanı Hughes tarafından belirlenen yedi Amerikan ilkesini iletmış ve Amerikan heyetinin konferansta alınan kararları takip etmek, ABD'nin çıkarlarını ilgilendiren konular hakkında görüş bildirmek istediklerini, ancak herhangi bir anlaşmayı imzalamayacaklarını ve oy kullanmayacaklarını ifade etmiştir. Türk tarafı, 23 Eylül ve 4 Kasım tarihli Müttefik notalarında Amerika ve diğer devletlerden bahsedilmediğini ve Türkiye'nin yalnızca savaş halinde olduğu devletlerle müzakere yapma yetkisine sahip olduğunu belirterek bu duruma itiraz etmiştir. Amerikan heyeti doğrudan bir savunma yapmazken, Lord Curzon, bu devletlerin Türkiye'de genel çıkarları bulunduğunu ve bu nedenle konferansta söz hakkına sahip olmaları gerektiğini ifade etmiştir. Ancak Türk heyeti, aynı gerekçeyle Rusya'nın da konferansa davet edilmesi gerektiğini vurgulamış, ancak davet edilmemesine dikkat çekerek çifte standarda işaret etmiştir⁷².

⁷¹ Karacan, 87-88.

⁷²The New York Times 22 Kasım 1922.

Haberin devamında, İsmet Paşa'nın bu sorunun çözüme kavuşmadığını düşündüğü için öğleden sonraki oturumda Türkiye'nin barış programını açıklama davetini geri çevirdiği belirtilmiştir. Türk heyeti, ABD'nin Lozan Konferansı'na yalnızca Türkiye'ye baskı yapmak amacıyla katıldığını ve karşılığında herhangi bir ödün vermeden Müttefiklerin elde ettiği tüm avantajlardan yararlanmayı hedeflediğini düşündüklerini dile getirmiştir. Türkiye'nin, ABD ile ayrı bir anlaşma yapmaya açık olduğu, ancak Amerika'nın Lozan'da yalnızca Müttefiklerle birlikte baskı unsuru olarak bulunmasını istemedikleri ifade edilmiştir. Ayrıca, Washington yönetiminin Lozan'da Müttefiklerin kazançlarından faydalanmaya çalışırken, Türkiye lehine yapılacak hiçbir ödüne katılmayacağından endişe edildiği belirtilmiştir⁷³.

Türk sözcüleri, ABD'nin Washington Konferansı'nda Çin'de kapitülasyonların kaldırılması yönünde bir tutum izlerken, Lozan'da Türkiye'ye kapitülasyonların devamını sağlamaya yönelik bir politika izlemesini çelişkili bulduklarını ifade etmişlerdir. Türkiye'nin, Çin'den daha medeni bir ülke olduğunu ve benzer bir muameleyi hak ettiğini savunduğu aktarılmıştır. Haberde, İsmet Paşa'nın Lord Curzon'a Amerikan misyonerlerinin ve Amerikan mallarının Türkiye'deki varlığına ilişkin yaptığı bir açıklamaya da yer verilmiştir. İsmet Paşa'nın, "Bu insanlar bize ihtiyaç duymadığımız manevi ve maddi yardımları göndermeye çalışıyor" şeklindeki sözleri, Amerikan misyonerleri ile Amerikan içkilerinin Türkiye'ye girişine dair yapılan girişimlere bir gönderme olarak değerlendirilmiştir. Özellikle, ABD'den Avrupa'ya büyük miktarda viski sevk edildiği ve bu malların Türkiye'ye de ulaştırılmaya çalışıldığı, ancak Ankara yönetiminin alkol yasağı uyguladığı belirtilmiştir. Gazete, bu olayın konferansın sona ermesine ya da Amerikan heyetinin dışlanması neden olmayacağını, ancak Türkiye'nin Amerikalılarla aynı statüde olması gereken Rusya'nın da konferansa davet edilmesi için bu durumu bir dayanak olarak kullanabileceğini ifade etmiştir. Haberde, müttefiklerin Türkiye ile barış için hazırladığı 15 maddelik planın belirlendiği, bu planın genel hatlarıyla Batı Trakya'da mevcut durumun korunması, Boğazların askerden arındırılması, kapitülasyonların kaldırılarak özel yasalarla düzenlenmesi, Osmanlı borçlarının ele alınması ve Türkiye'nin Müttefiklerin savaş sonrası imzaladığı ekonomik anlaşmaları tanımasını içeren ekonomik maddeleri kapsadığı ifade edilmiştir⁷⁴.

⁷³ The New York Times 22 Kasım 1922.

⁷⁴ The New York Times 22 Kasım 1922.

İlk oturum sonrasında 22 Kasım 1922 tarihinde Türk Temsil Heyeti'nden Celaleddin Bey ile ABD Temsil Heyeti arasında görüşme yapılmıştır. Görüşmede, Türk temsilcileri ABD'nin manda yönetimleri ve nüfuz bölgeleri konusundaki görüşlerini öğrenmek istemiştir. Türk tarafı, ABD'nin herhangi bir manda planını desteklemediğinden emin olmak istemiş ve Amerikan temsilcisi, hükümetlerinin manda yönetimini reddettiğini ve Açık Kapı politikasını benimsediğini ifade etmiştir. Türkiye'nin bu konuda hassasiyet göstermesi, özellikle İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin manda yönetimleri aracılığıyla Türkiye'ye baskı kurmasını önleme isteğinden kaynaklanmaktadır. Görüşmede ayrıca, Fransa ile Ankara Hükûmeti arasında yapılan anlaşmada gizli maddeler bulunduğu dair iddialar gündeme gelmiş ve Türkler bu suçlamayı kesin bir dille reddetmiştir. Azınlıklar konusuna gelindiğinde ise, Türkiye'deki azınlık nüfusunun sanıldığı kadar büyük olmadığı vurgulanmış ve bu konuda resmi istatistikler sağlanacağını güvencesi verilmiştir. Türk heyeti, azınlıkların ülke içinde belli bir bölgeye yerleştirilmesi gibi bir planın tamamen imkânsız olduğunu belirtmiş, bunun arkasında hem tarihsel etnik gerginlikler hem de azınlıkların geçmişte yabancı devletlerin müdahaleleri için bir araç hâline gelmiş olması yatmaktadır. Türkiye, ABD'nin bu konuya gösterdiği hassasiyetin farkında olduğunu kabul etmiş, ancak azınlıkların göçüyle ilgili düzenlemeler yapıldığı takdirde uluslararası güvence sağlayabileceklerini dile getirmiştir⁷⁵.

Görüşmede Türkler, Musul'daki petrol sahaları konusunda ABD'ye diğer ülkelerden daha büyük bir pay vermek istediklerini açıkça ifade etmişlerdir. Bu, Türkiye'nin ABD'yi ekonomik çıkarlar yoluyla kendi tarafına çekmeye çalıştığını ve özellikle İngiltere'nin Musul üzerindeki hâkimiyetini kırmak için bir strateji izlediğini göstermektedir. Aynı zamanda, Amerikan misyonları, hayır kurumları, mülkleri ve arkeolojik çalışmalarıyla ilgili taleplerin kabul edilebileceği belirtilmiş, ancak tazminatlar konusu açıkça ele alınmamıştır⁷⁶.

Kapitülasyonlar konusunda Türk tarafı kesin bir tavır alarak, bunların yüzyıllar boyunca ilkesiz hükümetler tarafından verilen ayrıcalıkların birikimi olduğunu söylemiş ve bu sistemi reddetmiştir. Ancak, yabancıların mülkiyet ve ticari haklarını güvence altına alacak başka düzenlemeler yapılabileceğini ifade etmişlerdir. Bu, Türkiye'nin kapitülasyonları kaldırma konusundaki kararlılığını gösterirken, aynı zamanda uluslararası ticari ilişkileri sürdürüebilmek adına bazı hukuki güvenceler vermeye hazır olduğuna işaret etmektedir⁷⁷.

Türk tarafı, ABD ile bir antlaşma yapmaya istekli olduğunu belirtmiş, ancak önce müttefiklerle bir barış antlaşması imzalanması gerektiğini vurgulamıştır. Bu, Türkiye'nin

⁷⁵ Grew, 492.

⁷⁶ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1690.

⁷⁷ Grew, 492-493.

öncelikli hedefinin Lozan'da diplomatik bağımsızlık kazanmak olduğunu ve ABD ile doğrudan antlaşmaya girmeden önce Batılı müttefiklerle barış sağlamak istediğini göstermektedir. Belgenin sonunda, Türk heyetinin zor bir durumda olduğu belirtilmektedir. Bir yanda onları baskı altına almak isteyen büyük devletler, diğer yanda ise Türkiye'de diplomatik bir zafer bekleyen ve büyük bir ulusal gurura sahip olan TBMM bulunmaktadır. Türk temsilcileri, bu iki baskı arasında dikkatli bir denge kurarak Lozan'daki diplomatik mücadelesini sürdürmek zorunda kalmıştır⁷⁸.

Bu görüşme, Türkiye'nin Lozan'da yürüttüğü diplomatik sürecin hassasiyetini ve dış politikada nasıl stratejik hamleler yaptığını göstermektedir. Türkiye, kapitülasyonları kaldırma konusunda taviz vermemiş, ancak Batılı devletlerle ekonomik ilişkileri sürdürebilmek için çeşitli hukuki güvenceler sağlamaya istekli görünmüştür. Musul petrolleri konusunda ABD'ye özel avantajlar sunarak İngiltere'ye karşı bir denge oluşturmayı hedeflemiş, azınlıklar meselesinde ise tamamen tavizsiz bir tutum sergileyerek ülke bütünlüğünü koruma konusundaki kararlılığını ortaya koymuştur. Türkiye, ABD ile bir antlaşma yapmaya istekli olsa da öncelikle Lozan'daki barış sürecini tamamlamayı ön koşul olarak görmüş ve bu bağlamda hem Batılı devletlere karşı direnç göstermiş hem de ABD ile ilişkileri dengeleyerek uluslararası desteğini güçlendirmeye çalışmıştır.

2.3. Sınırlar Sorunu

Sınır sorunları, Lozan Barış Konferansı'nın en karmaşık ve çetrefilli konularından biri olarak 22 Kasım 1922 tarihinde, Lord Curzon'un başkanlığında toplanan Arazi ve Askerlik Komisyonu'nda ele alınmaya başlanmıştır⁷⁹. Bu konu gerek kara sınırları gerekse denizlerdeki sınırlar bakımından birçok farklı ülkeyle müzakereleri zorunlu kılan bir boyut taşımaktaydı. Türkiye, Lozan'da hem güneyde hem batıda hem de denizlerde komşularıyla bir dizi hassas sorunu çözmek amacıyla yoğun diplomatik çabalara girişmiştir.

Lozan Konferansı'na katılan ABD heyeti sınırlar ile ilgili yapılan görüşmelerde; 25 Kasım 1922 ve 23 Ocak 1923 oturumlarında bildiri vermişlerdir⁸⁰.

Amerikan temsilcileri, ABD'nin geleneksel dış politikası çerçevesinde hareket ederek, uluslararası ticarete **fırsat eşitliği** ve **açık kapı** ilkesine vurgu yapmış, geçmişte yapılan gizli antlaşmaların ve ekonomik ayrıcalıkların bu ilkelere aykırı olduğunu dile getirmişlerdir. ABD, herhangi bir özel ayrıcalık veya ekonomik nüfuz arayışında olmadığını, ancak haklarını

⁷⁸ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1691.

⁷⁹ Uçarol, 687.

⁸⁰ Meray, 128, 487-488.

ve meşru çıkarlarını koruma konusunda kararlı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, doğal kaynaklar ve ekonomik faaliyetlerde tekelciliğin engellenmesi gerektiğini savunarak, ham maddeler üzerindeki çatışmalı hak iddialarının tarafsız yargı mekanizmalarıyla çözülmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Lord Curzon'un da benzer şekilde açık kapı politikasına destek verdiğini belirten Amerikan temsilcileri, barış sürecinde ABD'nin çıkarlarının göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgulamışlardır⁸¹.

22 Kasım 1922 tarihinde İngiltere temsilcisi Lord Curzon başkanlığında toplanan Ülke ve Askerlik Sorunları Komisyonu'nda Doğu Trakya Sınırı konusu ele alınmıştır. Türkiye temsilcisi İsmet Paşa Doğu Trakya için 29 Nisan 1913 tarihli İstanbul Antlaşması'nın yedinci maddesi çerçevesinde belirlenen sınırlarını yani Karadeniz'den Meriç dökümüne kadar olan Karaağaç-Mustafa Paşa Köprüsü- Dimetoka- Simelin parçasını ve Doğu Trakya'nın emniyeti için Batı Trakya'nın da halkın oyuna başvurularak bağımsızlığını istedi. Devletlerin 24 Eylül 1922 tarihli notalarıyla ve Mudanya Antlaşması'yla Doğu Trakya'yı, Edirne de içinde olmak üzere Türkiye'ye vermeyi kabul ettiklerini ileri sürerek eski Edirne şehrinin Meriç'in sol kıyısında olduğunu ve Edirne açıkça zikredilmiş olduğuna göre Edirne istasyonunun ve Karaağaç mahallesinin de Türkiye'ye bırakılması gerektiğini ve Meriç'in batısında yaşayan halktan çoğunun Türk olmasının da Türk talebine hak verdireceğini ilave etmiştir. Balkan devletleri, İngiltere, İtalya ve Fransa'nın desteğiyle Türkiye'nin taleplerine karşı birleşmiş ve ortak bir duruş sergilemişlerdir. Meriç Nehri'nin sınır olarak kalması ve Karaağaç'ın Yunanistan'a bırakılması konusunda fikir birliğine varmışlardır⁸².

23 Kasım 1922 Perşembe günü yapılan oturumda Batı Trakya meselesi ile ilgili görüşmeler devam etmiştir. İsmet Paşa plebisit yapılması talebini bir kez daha dile getirerek bölgenin nüfusuyla ilgili ayrıntılı istatistikleri konferansa sunmuştur. Bu verilere göre, Venizelos'un iddialarının aksine, bölgede Rum nüfustan daha fazla Türk nüfus yaşamaktaydı. İsmet Paşa, Mudanya Konferansı sırasında İtilaf Devletleri temsilcilerinin Karaağaç'ın Türkiye'ye bırakılacağına dair verdikleri açık taahhüdü hatırlatmış ve Dimetoka'nın Türklerin Avrupa'daki ilk geçici başkenti olması nedeniyle Türkler için tarihî önem taşıdığını vurgulamıştır. İsmet Paşa'nın plebisit talebi ve General Harington'ın Karaağaç'ın Türkiye'ye bırakılacağı yönündeki sözlerini anımsatması, Balkan ülkelerinde Türklerin Meriç'in batısına yeniden geçecekleri endişesinin yayılmasına yol açmıştır⁸³.

⁸¹ Meray, 127-128.

⁸² Bilâl Niyazi Şimşir, Lozan Günlüğü, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012, 161-165

⁸³ Şimşir, 165-169.

24 Kasım 1922 Cuma günü toplanan Birinci Komisyon, Trakya'nın askerden arındırılması ve Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne erişimi konularını ele aldı. Alt komisyonun hazırladığı rapora göre, askerden arındırılmış bölgede hiçbir askerî tesis, cephane veya savunma amaçlı yapı bulunmayacak, sınır top menzili dışında kalacaktı. Bölgenin güvenliği için yalnızca Türkiye'de 5000, Bulgaristan ve Yunanistan'da 2500'er jandarma bulundurulacak, bu jandarmalar ağır silah taşımayacaktı. Bu bölge, Meriç Nehri boyunca Ege Denizi'ne kadar Türkiye'nin Avrupa sınırı olarak belirlenecekti. Raporda ayrıca, silahsızlandırılmış bölgenin denetimine ilişkin bir öneri de yer aldı. İsmet Paşa, Türkiye'nin bu düzenlemeyi yalnızca, Barış Antlaşması'nı imzalayan devletlerin askerden arındırılmış bölgenin dış saldırılara karşı korunacağına dair garanti vermesi durumunda kabul edebileceğini, ancak Türkiye topraklarında yabancı denetimini asla kabul etmeyeceklerini belirtti. Ayrıca, Trakya sınırının, 29 Eylül 1913'te Bulgaristan'la imzalanan İstanbul Antlaşması'na göre belirlenmesi konusundaki ısrarını yineledi. Bu antlaşmaya göre Edirne, Dimetoka, Mustafapaşa (Svilengrad), Seymenli ve 76 Türk köyü Türkiye sınırları içinde yer alıyordu. İsmet Paşa, Batı Trakya'da plebisit yapılmasının önemini bir kez daha vurguladı⁸⁴.

The New York Times gazetesinin 22 Kasım 1922 tarihli haberinde, Lozan Barış Konferansı'nda Türkiye'nin Batı Trakya üzerindeki egemenlik iddiasını plebisit yoluyla belirleme girişiminin Müttefikler tarafından engellendiği belirtilmiştir. Haberde, Müttefiklerin bu konuda Yunanistan'ı desteklediği ve Türkiye'nin, Yunan ordusuna karşı kazandığı zaferin Müttefik güçler karşısında doğrudan bir kazanım sağlamadığını ilk kez doğrudan tecrübe ettiği vurgulanmıştır. Gazetede, Balkanlar'daki güç dengesi açısından önemli bir gelişme olarak, Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne açılan bir liman talebine olumlu yaklaşım gösterildiği aktarılmıştır. Bulgaristan'ın, bölgesel dengeler açısından stratejik öneme sahip olan bu talebinin Müttefikler tarafından desteklendiği ifade edilmiştir. Haberde ayrıca, Türkiye ile ABD arasındaki diplomatik gerilime ilişkin bir gelişmeye de yer verilmiştir. İsmet Paşa'nın, ABD temsilcisi Child'a, Amerikan heyetinin Lozan'daki varlığına karşı çıkma niyetinde olmadığını belirterek özürlerini ilettiği bildirilmiştir⁸⁵.

Trakya sınırı meselesi, 25 Kasım 1922'de yapılan oturumda Lozan Barış Konferansı'nın birinci aşamasındaki son kez ele alındı. İsmet Paşa, Batı Trakya'nın Yunan işgalindeki bölgesi için plebisit talebini yineledi ve bölge halkının kendi kaderini tayin etme

⁸⁴ Meray, 40-50.

⁸⁵ The New York Times, 23 Kasım 1922.

hakkına sahip olması gerektiğini vurguladı. Türk tarafının tek amacının, Batı Trakya halkının kendi geleceklerini belirlemesine olanak tanınması olduğunu ifade etmiştir.

İngiliz Baş temsilcisi ve Komisyon Başkanı Lord Curzon ise hem plebisit teklifine hem de Karaağaç'ın Türklere verilmesine kesin bir şekilde karşı çıktı. Doğu Trakya sınırının Mudanya Ateşkes Antlaşması'nda Meriç nehri olarak kabul edildiğini, 20-30 km genişliğinde, Meriç'in iki kıyısını kapsayacak ve Doğu Trakya ile Batı Trakya arasında Edirne yakınlarından Dedeağaç'a kadar uzanacak bölgenin askersizleştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Türk tarafının taleplerine yalnızca İtilaf Devletleri'nin değil, Balkan Devletleri'nin de itiraz ettiğini belirterek, bu mesele nedeniyle barış sağlanamazsa Türkiye'nin hem İtilaf hem de Balkan Devletleri'ni karşısında bulacağını söyleyerek Türk heyetini baskı altına almaya çalışmıştır⁸⁶.

ABD heyeti tarafından Trakya sınırları ile ilgili yapılan görüşmelerde; 25 Kasım 1922 tarihli oturumda bir bildiri okunmuştur. Bu bildiride Lozan Barış Konferansı'ndaki ABD Heyetinin pozisyonunu ve uluslararası meselelere ilişkin temel yaklaşımlarını açıklamışlardır. Amerikan temsilcileri, ülkelerinin Lozan'daki rolünü, yalnızca insani ve meşru çıkarlar çerçevesinde bir gözlemci olarak tanımlamış ve bu rolün dışına çıkmayacaklarını vurgulamışlardır. ABD'nin burada müdahil olmaktan ziyade, diplomatik süreçlere katkı sunmak amacıyla yer aldıkları ifade edilmiştir⁸⁷.

Amerikan temsilcileri, geçmişte yapılan gizli anlaşmaların (örneğin, Türk topraklarında özel ticari ve ekonomik nüfuz bölgeleri oluşturmayı amaçlayan 1920 tarihli Üçlü Antlaşma gibi) adil olmadığını ve ekonomik fırsat eşitliği ilkesine aykırı olduğunu belirtmişlerdir. Amerika'nın bu tür ayrıcalıklı yaklaşımları desteklemediği, bunun yerine "açık kapı" politikasını benimsediği açıklanmıştır. Bu politika, tüm ulusların ticaret ve ekonomik fırsatlardan eşit şekilde yararlanmasını savunmaktadır. Amerikan delegasyonu, uluslararası barışın sağlanmasında ulusların birbirine karşı daha hak gözetici bir yaklaşım benimsemesi gerektiğini vurgulamış ve bu politikaya Amerikan halkının geniş desteği bulunduğunu belirtmiştir. Amerika, bu konferansta yalnızca kendi haklarını korumayı değil, aynı zamanda ticaret ve diplomatik ilişkilerde daha adil bir düzenin oluşmasına katkıda bulunmayı hedeflediğini belirtmişlerdir⁸⁸.

ABD Heyeti'nin bu açıklaması görüşmelere doğrudan müdahil olmaktan kaçınan ancak sürece dolaylı olarak etkide bulunmaya çalışan bir stratejiyi yansıtmaktadır.

⁸⁶ Meray, 121-122.

⁸⁷ Meray, 126-127.

⁸⁸ Meray, 128.

Amerika'nın "açık kapı" politikası ve ekonomik fırsat eşitliği söylemi, yüzeyde insancıl ve adil bir duruş sergiliyor gibi görünse de esasen kendi ekonomik çıkarlarını önceliklendiren bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Türk tarafı için bu tutum, Amerika'nın gerçek anlamda tarafsız bir destek sunmaktan çok, kendi çıkarlarını koruma ve mevcut dengeleri bu doğrultuda yönlendirme çabası olarak algılanabilir.

ABD'nin gizli antlaşmalara karşı duruşu ve ekonomik nüfuz bölgelerine itirazı, ilk bakışta Türkiye'nin bağımsızlık ve egemenlik mücadelesiyle örtüşüyor gibi görünebilir. Ancak, bu duruşun temelinde, Amerika'nın Avrupalı devletlerin nüfuz alanları oluşturma girişimlerine karşı kendi ekonomik etkisini genişletme amacı bulunduğu aşıkardır. Türk tarafı açısından, bu tür politikaların, konferansın özüne ve bağımsız bir Türkiye'nin inşasına olan katkısından çok, küresel ticaret arenasında Amerika'nın pozisyonunu güçlendirme amacı taşıdığı düşünülebilir.

ABD Heyeti tarafından 25 Kasım 1922 tarihinde ABD Dışişlerine gönderilen telgrafta da ABD Heyeti'nin yapmış olduğu bu bildiri ile ilgili açıklamalarda bulunulmuştur⁸⁹. Söz konusu telgrafta:

ABD'nin Lozan Barış Konferansı'ndaki Açık Kapı Politikasına ilişkin yaptığı açıklamanın basında ve diplomatik çevrelerde yarattığı yankıyı ve bu politikanın temel gerekçelerini ifade etmektedir. Amerikan temsilcileri, bu açıklamanın yalnızca metinde yazan anlamı taşıdığını ve başka niyetler taşımadığını vurgulamaktadır. Aynı zamanda, açıklamanın zamanlaması ve içeriği hakkında çeşitli diplomatik kaygılar ve stratejik düşünceler de dile getirilmiştir. Açıklamanın, konferansın basın birimi aracılığıyla ve Amerikan heyetinin başkanının onayıyla kamuoyuna duyurulduğu belirtilmektedir. Ancak bu açıklamaya, özellikle Avrupa basınında, metindeki ifadelerle uyumsuz olan farklı niyetler atfedildiği ve bu durumun yanlış anlamaları önlemek amacıyla açıklamanın yalnızca yazılı anlamını taşıdığını ve herhangi bir ulusun çıkarlarına karşı bir duruş ifade etmediği belirtmiştir.

Amerikan temsilcileri, zamanlamayı özellikle vurgulayarak açıklamanın neden şimdi yapıldığını izah etmektedir. Açıklamanın, ileride "oldu bittilerle" karşılaşılmaması ve Amerikan çıkarlarının savunulmasında zorluk yaşanmaması için gerekli olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, bu açıklamanın başka bir ulusun çıkarlarına doğrudan karşıt bir pozisyon olarak algılanmaması için özenle hazırlanıp sunulduğu belirtilmiştir. Ayrıca İtalyan delegasyonu başkanı Garroni ile yapılan görüşmede, İtalya'nın Yakın Doğu'daki hedeflerinin

⁸⁹ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1697-1698.

Amerikan politikasıyla uyumlu olduğu yönünde olumlu bir değerlendirme yapıldığı belirtilmiştir⁹⁰.

Bu telgraf, ABD Heyeti tarafından yapılan açıklamanın, Amerikan çıkarlarını koruma, yanlış anlamaları önleme ve diplomatik sürece zamanında müdahale etme stratejisiyle yapıldığını belirtmektedir. Ayrıca ABD'nin Lozan'daki gözlemci rolünün aktif ve stratejik bir şekilde yürütüldüğünü ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, Lozan Barış Konferansı'nda sınırlar meselesi, Türkiye'nin siyasi ve ekonomik bağımsızlığını güvence altına almayı hedefleyen en önemli başlıklardan biri olmuştur. Türk heyeti, özellikle Doğu Trakya, Batı Trakya, Suriye sınırı ve Musul gibi kritik bölgelerde egemenlik haklarını korumak adına yoğun diplomatik mücadeleler vermiştir. Bu süreçte, ABD delegasyonunun sınır meselelerine doğrudan müdahil olmaktan kaçındığı; fakat konferanstaki gözlemci rolünü, özellikle ekonomik fırsat eşitliği ve açık kapı politikası çerçevesinde, dolaylı etkiler yaratacak şekilde kullandığı dikkat çekmektedir. Amerikan heyetinin 25 Kasım 1922 tarihli bildirisi ve diplomatik telgrafları, ABD'nin görünürde tarafsız ancak özünde kendi ekonomik çıkarlarını gözetken tutumunun bir göstergesidir. Gizli antlaşmalara ve ayrıcalıklı nüfuz bölgelerine karşı çıkışları, Türkiye'nin bağımsızlık hedefiyle örtüşüyor gibi görünse de ABD'nin esas amacı dünya ticaretinde kendi pozisyonunu güçlendirmek olmuştur. Bu çerçevede, Lozan'daki sınır tartışmalarında Amerika'nın rolü, doğrudan siyasi müdahaleden ziyade, konferansın genel dengelerini etkileyen bir unsur olarak kalmıştır.

2.4. Boğazlar Sorunu

Boğazlar Sorunu ve Boğazlardan geçiş serbestisi konusu, ABD'nin Lozan Konferansı'na hazırlanırken son derece önem atfettiği konular arasında yer alıyordu. Bu mesele, yalnızca bölgesel çıkarlar açısından değil, aynı zamanda uluslararası ticaret, güvenlik ve diplomatik ilişkiler bağlamında da Amerika için stratejik bir önem taşıyordu. Boğazların kontrolü ve burada sağlanacak serbest geçiş düzenlemeleri, ABD'nin hem Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerle hem de küresel ticaret rotalarıyla olan bağlantısını doğrudan etkileyebilecek bir konu olarak değerlendiriliyordu. Lozan Konferansı öncesinde, Amerika'nın bu konuyu öncelikli meselelerden biri olarak ele almasının temelinde, Boğazların uluslararası bir geçiş yolu olarak tüm devletlerin eşit haklara sahip olacağı bir düzenlemeye kavuşturulması yönündeki kararlılığı yatıyordu. Bu nedenle, Boğazlar üzerinden geçişin güvenliği, serbestisi ve adil bir

⁹⁰ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1698.

şekilde tüm devletlere açık olması, ABD'nin Lozan görüşmelerindeki duruşunu şekillendiren kritik unsurlardan biri olmuştur⁹¹.

ABD'nin Boğazlar konusundaki temel yaklaşımlarını içeren bir rapor 10 Kasım 1922'de yayımlanmıştır⁹². Söz konusu raporda:

Boğazların stratejik önemi vurgulanmıştır. Tarih boyunca uluslararası gerilimlerin merkezi olan bu bölgenin, ticaret ve ulaşım açısından Karadeniz'e kıyıdaş ülkeler ile diğer devletler için kritik bir geçiş noktası olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, Boğaz'ın kontrolü ve seyrüsefer serbestisinin sadece bölgesel değil, küresel barışı ve ekonomik dengeleri de etkileyen bir mesele olduğu belirtilmiştir. ABD'nin çıkarlarının, Boğazlarda tüm ulusların eşit haklara sahip olduğu, ticaret ve savaş gemilerinin serbest geçiş yapabildiği bir yönetim düzeninin tesis edilmesini gerektirdiği belirtilmiştir. ABD'nin bu konuda, Boğazlar üzerindeki herhangi bir tekil gücün kontrolünü reddederek, tarafsız ve istikrarlı bir uluslararası yönetim modeline odaklandığı dile getirilmiştir. Bu yaklaşımın, bölgenin ticaret potansiyelinin adil bir şekilde kullanılmasını ve hiçbir ulusun ayrımcı muameleye tabi tutulmamasını sağlayacağı ifade edilmiştir⁹³.

Raporda, önerilen çözümün Boğazlar üzerindeki kontrolün uluslararası bir komisyon aracılığıyla sağlanmasını, askeri tahkimatların kaldırılmasını ve tüm gemilerin serbest geçişine olanak tanınmasını içerdiğini belirtmiştir. Böyle bir düzenlemenin bölgesel istikrarı artıracığı ve ABD'nin ticaret ve güvenlik çıkarlarının korunmasına katkı sağlayacağı öngörülmüştür. Boğazların, herhangi bir gücün özel çıkarlarına hizmet etmeyen bir uluslararası geçiş yolu olarak korunması gerektiği vurgulanmıştır. Raporda genel olarak, Amerikan çıkarlarının gerektirdiği hususlar arasında, uluslararası bir kontrol komisyonu oluşturulması halinde ABD'nin bu komisyonda eşit bir şekilde temsil edilmesi gerektiği yer almaktadır. Bunun yanı sıra, Boğazların tüm bayrakların ticaret gemilerine açık olması önem taşıdığı. ABD ve vatandaşlarının, diğer yabancı güçlerle eşit ayrıcalıklar elde etmesi de temel bir gereklilik olarak belirtilmiştir. Boğazların savaş gemilerine açık olması, ancak bu bölgede hiçbir savaş hakkının uygulanmaması gerektiği de vurgulanmıştır. Son olarak, mevcut tahkimatların tamamen yıkılması ve yeni tahkimatların inşa edilmemesi gerektiği ifade edilmiştir⁹⁴.

⁹¹ Armaoğlu, 509-510.

⁹² Hurewitz, 117.

⁹³ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1680-1683.

⁹⁴ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1684.

3 Aralık 1922 tarihinde ABD Dışışleri tarafından Lozan Temsilci Heyeti'ne boğazlar konusunda yapılacak olan görüşmelerle ilgili talimatları içeren bir telgraf gönderilmiştir. Söz konusu talimatta: Ticaret gemilerinin barış zamanında boğazlardan serbestçe geçiş yapmalarına, savaş zamanında ise tarafsız ticaret gemilerine aynı hakkın tanınmasına yönelik bir düzenlemenin belirtilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Savaş gemilerinin barış zamanındaki geçiş hakkı güvence altına alınmalı, ancak gerekli görüldüğünde bu gemilerin niteliği ve sayısı sınırlandırılabilirdir. Bu durum, özellikle elçilikler, konsolosluklar ve vatandaşların güvenliği açısından gizli bir öneme sahiptir. Ayrıca, mümkün olduğu takdirde tarafsız savaş gemilerinin savaş zamanında geçiş hakkına sahip olmaları gerektiği vurgulanmıştır⁹⁵.

Talimat, boğazlardaki tüm tahkimatların kaldırılması ve gelecekte hiçbir tahkimat yapılmaması gerektiğini, bu konunun Panama Kanalı ile kıyaslanmaması gerektiğini ifade etmiştir. Panama Kanalı'nın yapay bir su yolu olduğu ve korunması için tahkimatın gerekli olduğu belirtilirken, boğazların doğal bir su yolu olduğu için benzer bir durum oluşturmadığına dikkat çekilmiştir. Ayrıca Amerikan temsilcilerinin, askersizleştirme veya tarafsızlaştırılmış bölgelerdeki uluslararası bir kontrol kuruluna katılımı ya da böyle bir statünün uygulanmasına ilişkin konularda, duruma göre açıklama yapma yetkisine sahip oldukları belirtilmiştir. Ancak, Amerikan temsilcilerinin büyük olasılıkla yerine getirilemeyecek bir anlaşma yapmaktan kaçınmaları gerektiği vurgulanmıştır. Geleneksel Amerikan politikası doğrultusunda, bu tür bir katılım taahhüdünün Senato tarafından onaylanmayabileceği ve ABD'nin böyle bir uluslararası kontrol kurulunda yer almayacağı açıkça ifade edilmiştir⁹⁶.

Bu doğrultuda, ABD'nin, Amerikan transit ve ticaret haklarına yönelik herhangi bir ayrımcılık olmadığı sürece, diğer ülkelerin bu tür bir kontrol sağlamasına karşı olmadığı belirtilmektedir. Ancak, ABD'nin bu kontrol kurulunda yer almayacağı durumlarda, transit ve ticaret haklarının korunması için uygun antlaşma güvenceleriyle yetinilmesi gerektiği dile getirilmiştir⁹⁷.

ABD Temsilci Heyeti'ne verilen bu talimat, ABD'nin boğazlarda ticaret ve savaş gemilerinin geçiş haklarına ilişkin yaklaşımını ve uluslararası kontrol önerilerine karşı temkinli tutumunu özetlemektedir. ABD, barış zamanında ticaret gemilerinin serbest geçişine ve savaş gemilerinin kontrollü geçişine vurgu yaparken, Boğazların askeri tahkimattan

⁹⁵ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1708-1709.

⁹⁶ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1917, Supplement 2, The World War, Volume II US Government Printing Office, Washington D.C., 1932, 1265.

⁹⁷ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1709.

arındırılmasını ve tarafsız bir geçiş yolu olmasını savunmaktadır. Aynı zamanda, ABD'nin uluslararası kontrol kuruluna katılım konusunda, Senato'nun böyle bir taahhüde onay vermeyeceği gerekçesiyle, mesafeli bir duruş sergilediği belirtilmektedir. Bu nedenle, ABD'nin kendi ticaret ve transit haklarının eşitlik temelinde korunmasını sağlayacak antlaşmalarla yetinmeyi tercih ettiği ifade edilmektedir. Özetle, ABD'nin yaklaşımı, Boğazlarda serbest ticaretin ve tarafsızlığın korunması, ancak bu süreçte kendisini gereksiz taahhütlere dahil etmemek üzerine kurulu olduğu değerlendirilmektedir.

Lozan Barış Konferansı'nda Boğazlar sorununun incelendiği ilk oturum, 4 Aralık 1922'de Ülke ve Askerlik Sorunları Komisyonu tarafından gerçekleştirilmiştir. Lord Curzon, konferansta ele alınan en önemli konulardan birinin Boğazlar olduğunu vurguladığı açılış konuşmasının ardından, ilk sözü İsmet Paşa'ya vermiştir⁹⁸. İsmet Paşa, TBMM Hükümeti'nin 4 Ekim 1922 tarihli notasında belirtildiği gibi, Boğazlar konusunun görüşülmesinde Karadeniz'e kıyısı olan Rusya, Ukrayna ve Gürcistan'ın da yer almasının gerekli görüldüğünü ifade etmiş ve bu devletlerin temsilcilerini toplantıda görmekten memnuniyet duyduklarını dile getirmiştir⁹⁹.

Sovyet Rusya Temsilcisi ve Dışişleri Bakanı Georgiy Çiçerin, Lozan Konferansı'nda ilk kez söz alarak, Sovyet Hükümeti'nin konferansın tüm görüşmelerine katılma talebinin reddedildiğini ifade etmiştir. Çiçerin, Rusya ve müttefiklerinin diğer devletlerle eşit haklara sahip olması, barış ve güvenliklerinin sağlanması için çalışacaklarını belirtmiştir. Ayrıca, ekonomik ilişkilerde serbestliğin sağlanmasına yönelik çabalarını vurgulamış ve Boğazlar meselesine ilişkin ayrıntılı bir planı ilerleyen günlerdeki oturumlarda sunacaklarını ifade etmiştir. Şu aşamada sadece genel görüşlerini paylaşacağını belirterek, Boğazlardan ticari amaçlarla gerçekleştirilen barışçıl geçişlerin herhangi bir kısıtlamaya tabi tutulmadan serbest olması gerektiğini savunmuştur. Bununla birlikte, Boğazların Türkiye dışında hiçbir ülkenin savaş gemileri, silahlı gemileri ve askeri uçaklarına açık olmaması gerektiğini ifade etmiştir. Çiçerin ayrıca, Boğazların ve İstanbul'un savunulması konusunda Türkiye'nin herhangi bir sınırlama olmaksızın tahkimat yapma ve donanma bulundurma hakkına sahip olduğunu vurgulamıştır. Bu hakkın kısıtlanmasının Türkiye'nin egemenlik haklarını ihlal edeceğini ve Boğazların saldırılara açık hale gelmesine yol açacağını belirtmiştir¹⁰⁰.

Romanya ve Bulgaristan bölgedeki ticari faaliyetlerini kolaylaştırmayı ve kendi ekonomik çıkarlarını güvence altına almayı hedeflerken, Boğazların yalnızca Türkiye'nin

⁹⁸ Karacan, 130-131.

⁹⁹ Şimşir, 242.

¹⁰⁰ Meray, 174-176.

kontrolünde olmasından kaynaklanabilecek kısıtlamalara karşı ortak bir yaklaşım sergilemiştir. Yunanistan temsilcisi Venizelos, Boğazlar Rejimi konusunda uluslararası iş birliği odaklı bir yaklaşım benimsemiş ve Boğazlardan serbest geçişin sağlanmasını desteklemiştir. Genel olarak Yunanistan, Boğazların uluslararası ticaret ve güvenlik açısından serbest geçişe açık olmasını, tüm tarafların çıkarlarını gözetken ve denge sağlayan çok taraflı bir rejimin benimsenmesini istemiştir¹⁰¹.

İsmet Paşa, Boğazlar konusundaki Türk görüşlerini, öncelikli olarak Türkiye'nin egemenlik ve ulusal güvenlik haklarına dayandırmıştır. Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarının Türkiye'nin egemenliği altında olduğunu belirten İsmet Paşa, bu bölgelerin kontrolünün Türkiye'nin tam bağımsızlığı için hayati önemde olduğunu ifade etmiştir. Türkiye'nin, Boğazlardan uluslararası ticaret ve ulaşım amacıyla serbest geçişi desteklediğini ancak bu durumun Türkiye'nin güvenlik ve egemenlik haklarına zarar vermemesi gerektiğini özellikle vurgulamıştır¹⁰².

Misak-ı Milli'nin Boğazlarla ilgili ilkesine atıfta bulunan İsmet Paşa, İstanbul ve Marmara Denizi'nin güvenliğinin sağlanmasının olmazsa olmaz olduğunu belirtmiş ve Boğazların ticari geçişlere açık tutulmasının ancak uluslararası iş birliği ile kararlaştırılabileceğini ifade etmiştir. Türkiye, Boğazlar çevresindeki askerlikten arındırma gibi konulara temkinli yaklaşmış ve bu tür düzenlemelerin egemenlik haklarını zedelememesi gerektiğini savunmuştur. Ayrıca, Boğazların uluslararası ticarete açık olması konusundaki önerilere sıcak bakmakla birlikte, bu konuda nihai söz hakkının Türkiye'ye ait olması gerektiğini dile getirmiştir. Türk heyeti, Rusya'nın Boğazların savaş gemilerine kapalı tutulması ve Türkiye'nin savunma haklarının korunması yönündeki önerilerine olumlu yaklaşmıştır. İsmet Paşa, Türkiye'nin tam bağımsızlığını ve egemenlik haklarını merkeze alan bir çözüm bulunması gerektiğini vurgulamış, diğer tarafların tekliflerini dikkatle değerlendireceklerini belirtmiştir. Ancak, Türk tarafı somut bir çözüm önerisi sunmamış ve diğer ülkelerin görüşlerini öncelikli olarak gözden geçirme yolunu tercih etmiştir¹⁰³.

Boğazlar meselesi, Lozan'da İsmet Paşa ve Türk Temsilci Heyeti'nin diplomatik ustalıklı ele aldığı ve İtilaf Devletleri arasındaki çıkar çatışmalarını başarıyla kendi lehlerine kullandıkları konuların başında gelmiştir. Türkler ile İtilaf Devletleri'nin anlaşmaya yakınlaşması Rus tarafında endişe yaratırken, Türklerin Ruslarla iş birliği yapma olasılığı da İtilaf Devletleri üzerinde kaygıya neden olmuştur. Bu karşılıklı güvensizlik ve endişe durumu,

¹⁰¹ Meray, 177-179.

¹⁰² Mahmut Goloğlu, Milli Şef Dönemi, Turhan Kitabevi, 1974, 21-23.

¹⁰³ Meray, 173.

konferansta Türk Temsilci Heyeti'nin müzakerelerde avantaj sağlamasına katkıda bulunmuştur¹⁰⁴.

6 Aralık 1922 Çarşamba günü yapılan Birinci Komisyon oturumunda, Lord Curzon, Sovyet Temsilci Heyeti Başkanı Çiçerin'in 4 Aralık'ta sunduğu görüşlere yanıt vermiştir. Curzon, Çiçerin'in Karadeniz'e kıyısı olan Romanya ve Bulgaristan'ı görmezden geldiğini ve bu ülkeleri yok saymaya çalıştığını belirtmiştir. Ayrıca, Boğazlar meselesinin yalnızca bölgesel değil, küresel bir sorun olduğunu ve bu bölgenin kontrolünün tek bir devlete bırakılmasının doğru olmayacağını vurgulamıştır¹⁰⁵.

Curzon, Türk ve Sovyet temsilcilerinin önceki toplantılarda yakınlaşmasından rahatsızlık duyduğunu açıkça ifade etmiş ve tarihteki Türk-Rus düşmanlıklarını gündeme getirerek bu yakınlaşmayı sorgulamıştır. İsmet Paşa'nın, Türk ve Sovyet önerilerinin örtüştüğüne dair açıklamalarına dikkat çekerek, Türkiye'nin Karadeniz'de tek başına kontrol sağlayacak bir konumda olmasının, özellikle kıyılarının uzunluğu göz önünde bulundurulduğunda, en çok Rusya'nın çıkarlarına hizmet edeceğini ifade etmiştir. Bu durumun İngiltere, Fransa, İtalya ve ABD gibi ülkelerin çıkarlarına uygun düşmeyeceğini vurgulamıştır. Ayrıca, Romanya ve Bulgaristan'ın, Rusya'yı Karadeniz'de tek söz sahibi bir ülke olarak görmediğini ve bu durumu kabul etmediğini belirtmiştir. Tarihte Karadeniz'in Rus kontrolüne geçmesi ve Türkiye'nin Boğazlarda bekçilik yapması ile ilgili olumsuz örneklerle değinmiş ve bu tür bir yaklaşımın dünya barışını desteklemeyeceğini ifade etmiştir¹⁰⁶.

İtilâf Devletleri'nin Boğazlar rejimiyle ilgili teklifini açıklayan Curzon, Türkiye tarafsız kaldığı sürece ticaret gemilerinin savaş durumunda dahi serbestçe geçebileceğini, ancak Türkiye'nin düşmanlarına mühimmat ya da yardım taşıyan gemilerin geçişine izin verilmeyeceğini belirtmiştir. Savaş gemileri açısından, barış zamanında sayı ve kalış süresi dışında herhangi bir kısıtlama olmaksızın serbest geçiş hakkı tanınmasını önermiştir. Türkiye tarafsız olduğu müddetçe, savaş zamanında da bu serbestliğin devam edeceğini, ancak Türkiye savaşa katıldığında yalnızca tarafsız savaş gemilerine geçiş izni verileceğini ifade etmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin İstanbul'u savunmak için yeterli asker ve tahkimat bulundurma hakkının korunacağını belirtmiştir. Boğazlardan geçişin, Karadeniz'e kıyısı olan devletler ile Fransa, İngiltere, Japonya, İtalya, Rusya, ABD, Türkiye, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ve Bulgaristan gibi ülkelerin temsilcilerinden oluşacak uluslararası bir komisyon

¹⁰⁴ İsmet İnönü, Hatıralar, Bilgi Yayınevi, 2018, Ankara, 340.

¹⁰⁵ Meray, 173.

¹⁰⁶ Meray, 189.

tarafından denetlenmesi gerektiğini savunmuştur. Bununla birlikte, Boğazların Asya ve Avrupa kıyılarında belirli bölgelerin askerlerden arındırılmasını talep etmiştir¹⁰⁷.

6 Aralık görüşmelerinde Amerikan Temsilcisi M. Child açıklama yapmıştır. Bu açıklamada, Boğazlar ve Karadeniz'deki geçişlerin hiçbir devlete ayrıcalık tanınmadan tüm uluslar için serbest olması gerektiğini ifade etmiştir. Bu serbestliğin, yalnızca barış zamanında değil, savaş dönemlerinde de korunmasının uluslararası ticaret ve ilişkiler açısından kritik olduğunu belirtmiştir. Ayrıca M. Child, Boğazlar bölgesinin güvenliği ve geçişlerin sürekliliği için silahsızlandırmayı desteklemiş, silahlı varlıkların bile serbest ticaretin önünde bir engel teşkil edebileceğine dikkat çekmiştir. Boğazlar ve Karadeniz'in kontrolünün bir ulus ya da uluslar grubunun vesayeti altında olmaması gerektiğini, bunun yerine uluslararası antlaşmalar çerçevesinde düzenlenmesinin önemini vurgulamıştır. M. Child, savaş gemilerinin yalnızca yıkıcı bir güç olarak görülmemesi gerektiğini, barışı koruyucu ve düzensizliği önleyici bir rol de üstlenebileceğini savunmuştur. ABD'nin, deniz güvenliği sağlamak ve barışı korumak amacıyla gerekli durumlarda deniz kuvvetleri bulundurmaya hazır olduğunu belirtmiştir. Son olarak, Boğazlar ve Karadeniz'in tüm dünya uluslarını ilgilendiren bir mesele olduğunu ve bu nedenle geçişlerin serbestliğini sağlayacak düzenlemelerin uluslararası düzeyde yapılması gerektiğini ifade etmiştir¹⁰⁸.

M. Child'ın açıklaması, Türkiye açısından özellikle Boğazlar üzerindeki egemenlik hakları ve uluslararası kontrol önerileri açısından eleştirel bir perspektif gerektirir. Child, Boğazlar ve Karadeniz üzerindeki geçişlerin tamamen serbest olmasını savunurken, Türkiye'nin bölgedeki hakimiyetini dolaylı olarak sınırlandıracak bir uluslararası kontrol mekanizmasını gündeme getirmiştir. Bu yaklaşım, Türk tarafının Boğazlar üzerindeki mutlak egemenlik ve güvenlik öncelikleriyle örtüşmemektedir.

Türkiye, Boğazların güvenliğini ve kontrolünü kendi egemenliği altında tutmayı hedeflerken, Child'ın "uluslararası ticaretin serbestliği" vurgusu, Türkiye'nin savaş durumlarında stratejik savunma önlemleri alma hakkını kısıtlayabilecek bir anlayışı işaret etmektedir. Ayrıca, Boğazların silahsızlandırılması ve geçişlerin denetlenmesi için uluslararası bir yapı önerisi, Türk tarafının egemenlik haklarını zedeleyebilecek bir müdahale olarak algılanabilir. Özellikle Türkiye'nin güvenlik kaygılarını ön planda tutması gereken bir dönemde, bu tür öneriler, Türk tarafı için kabul edilemez nitelikte olabilir.

¹⁰⁷ Meray, 191-193.

¹⁰⁸ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1709-1711.

Bununla birlikte, Child'ın silahsızlanma ve ticaretin serbestliğı vurgusu, Türkiye'nin ekonomik çıkarları açısından bir avantaj sağlayabilir gibi görünse de bu önerilerin uygulanabilirliğı Türkiye'nin ulusal güvenliğıyle doğrudan çelişmektedir. ABD'nin deniz güvenliğini sağlama gerekçesiyle savaş gemilerinin varlığına vurgu yapması, bölgedeki büyük güçlerin askeri varlıklarını artırma riskini taşımakta ve bu durum Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki kontrolünü daha da tartışmalı hale getirebilir.

M. Child'ın açıklamaları, büyük güçlerin Boğazları uluslararası bir ticaret yolu olarak görme eğilimini ve bu bölgeyi Türkiye'nin stratejik önceliklerinden bağımsız ele alma yaklaşımını yansıtmaktadır. Türkiye, Boğazların tamamen serbest bırakılması yerine, kendi egemenliğini ve güvenliğini koruyan, ancak bölgedeki ticareti de destekleyen dengeli bir çözümü savunmuştur. Child'ın önerileri, bu dengeyi kurmaktan ziyade, büyük güçlerin ticari ve stratejik çıkarlarını ön planda tutan bir anlayışı temsil ettiğı değerlendirilmektedir.

İngiliz, Fransız, Japon ve Türk delegasyonlarının başkanları, Boğazlar sorunuyla ilgili olarak ABD'nin görüşünü temel alan prensip hakkındaki Child'ın açıklamasına özel olarak teşekkürlerini ifade etmişlerdir¹⁰⁹. İngiliz Temsilcisi Lord Curzon tarafından İngiltere Dışişlerine çekilen telgrafta, ABD Heyeti tarafından yapılan açıklamanın özellikle ticaret gemileri ve savaş gemileri için Karadeniz'e erişim özgürlüğü konusunda İngiliz görüşleri ile uyumlu olduğunu ayrıca Boğazları uluslararası bir geçit olarak görerek, her devletin ticaretini koruma hakkını savunduğunu belirtmiştir¹¹⁰.

The New York Times gazetesinin 7 Aralık 1922 tarihli haberinde, Lozan Konferansı'nda Boğazlar meselesinin ele alındığı ve Müttefikler tarafından hazırlanan planın sunulduğu belirtilmiştir. Lord Curzon, Müttefikler adına yaptığı açıklamada, Türk Boğazlarının yalnızca ticaret gemilerine değil, tüm bayraklar altındaki savaş gemilerine de açık olması gerektiğini ve Dardanel (Çanakkale) ile Boğaz'ın kıyılarının uluslararası kontrol altında askerden arındırılması gerektiğini ilan etmiştir. Haberde, Müttefiklerin, hiçbir ülkenin Karadeniz'de en güçlü kıyı devletinin donanma gücünü aşan bir deniz kuvveti bulunduramayacağı yönünde bir sınırlamayı kabul ettiğı aktarılmıştır. ABD Büyükelçisi Richard Washburn Child, Amerikan hükümeti adına yaptığı konuşmada, ticaret ve savaş

¹⁰⁹ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1717.

¹¹⁰ Documents on British Foreign Policy 1919-1939, First Séries, Volume XVIII, London, 1972, 375.

gemilerinin Boğazlarda tam serbestlik hakkına sahip olması gerektiğini belirtmiş, böylece ABD'nin Müttefiklerin tezini desteklediği ifade edilmiştir¹¹¹.

Gazete, Rusya'nın savaş gemilerinin Boğazlardan geçişine yalnızca Türkiye'nin izin vermesi gerektiği yönündeki talebine karşı ABD ve Müttefiklerin ortak bir duruş sergilediğini bildirmiştir. Türk heyetinin Müttefiklerin sunduğu plana ilişkin nihai tutumunu 8 Aralık'ta açıklayacağı, ancak Türkiye'nin Boğazların askerden arındırılmasını kabul edebileceği, fakat savaş gemilerinin geçişine kısıtlamalar getirmeye çalışabileceği ifade edilmiştir. Haberde, Türk hükümetinin İngiltere ve Rusya arasında sıkışmış bir pozisyonda bulunduğu ve hem İngiliz hem de Rus çıkarlarını gözetken bir çözüm arayışında olduğu aktarılmıştır. Türk heyetinin başlangıçta Müttefiklerin önerisini tamamen reddettiği, ancak akşam saatlerinde İsmet Paşa'nın "Bu plan, tatmin edici bir müzakerenin temelini oluşturabilir" şeklinde bir açıklama yaparak uzlaşmaya daha açık bir tutum sergilediği belirtilmiştir¹¹².

Haberde, ABD'nin Boğazlar konusundaki genel tutumunun, tüm ulusların ticaret gemileri ve savaş gemilerinin Boğazlardan tam serbestlik içinde geçişini sağlamaya yönelik olduğu vurgulanmıştır. Ancak ABD'nin, konunun çözümüne yönelik herhangi bir ara formül sunmadığı ve yalnızca genel ilkeler çerçevesinde bir yaklaşım sergilediği belirtilmiştir. Büyükelçi Child'ın açıklamalarının farklı kesimler tarafından farklı şekillerde yorumlandığı, özellikle ABD'nin savaş gemilerinin ticaret gemileriyle aynı serbestlik haklarına sahip olması gerektiğini belirtmesinin, Müttefiklerin tezini destekler nitelikte olduğu ifade edilmiştir. Buna karşılık, Child'ın, "uluslararası anlaşmalara dayanarak çözüm üretilmesi gerektiği" yönündeki vurgusunun, Rusya ve Türkiye tarafından Müttefiklerin askeri tedbirlerini zayıflatmaya yönelik bir argüman olarak yorumlandığı bildirilmiştir. Rus ve Türk delegasyonlarının, Child'ın savaş gemilerinin tonaj ve sayısına ilişkin herhangi bir sınırlama getirmemesini, ABD'nin Müttefiklerden bile daha geniş kapsamlı bir serbestlik talep ettiği şeklinde değerlendirdiği aktarılmıştır¹¹³.

Haberde, Child'ın, hiçbir ülkenin yalnızca coğrafi konumundan ötürü Boğazlar gibi uluslararası bir geçiş yolunu kontrol etme hakkına sahip olmadığını belirttiği ve "Boğazlar ve Karadeniz üzerindeki sınırsız kontrol hakkı, hiçbir ulusun tekelinde olmamalıdır" dediği ifade

¹¹¹ The New York Times, 7 Aralık 1922.

¹¹² The New York Times, 7 Aralık 1922.

¹¹³ The New York Times, 7 Aralık 1922.

edilmiştir. Gazete, Lord Curzon'un Müttefikler adına sunduğu Boğazlar planının temel unsurlarını şu şekilde özetlemiştir¹¹⁴:

- Boğazlar, her türlü gemiye ve bayrağa açık olacak, geçişler gece ve gündüz serbest olacak ve hiçbir formalite, vergi veya ücret uygulanmayacaktır.
- Türkiye tarafsız olduğu sürece, savaş dönemlerinde bile geçiş serbestisi sağlanacaktır.
- Eğer Türkiye bir savaşta taraf olursa, tarafsız gemiler Boğazlardan geçmeye devam edebilecek, ancak Türkiye, düşmanlarına asker ve mühimmat taşıyan gemileri denetleyebilecektir.
- Barış zamanlarında savaş gemilerinin geçişi tamamen serbest olacak, ancak Karadeniz'de en güçlü kıyı devletinden daha fazla savaş gemisi bulundurulamayacaktır.
- Eğer Karadeniz'de tamamen askersizleştirme sağlanırsa, her ülke yalnızca üç savaş gemisi gönderebilecek, bunlardan yalnızca biri 10.000 tondan büyük olabilecektir.
- Boğazlar bölgesinde savaş yasaklanacak, Türkiye savaşta olsa bile tarafsız savaş gemileri geçiş yapabilecektir.
- Boğazların askerden arındırılması kapsamında, kıyılarda yalnızca 10.000 asker bulundurulabilecek, bunun dışında hiçbir askeri yapı veya tahkimat inşa edilmeyecektir.
- Hiçbir koşulda Boğazlarda mayın döşenmeyecektir.
- Fransa, İngiltere, Japonya, İtalya, Rusya, ABD, Türkiye, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya ve Bulgaristan'dan oluşan bir komisyon Boğazlar rejiminin uygulanmasını denetleyecektir.

Haberde, Müttefiklerin Boğazlar önerisinin sunulduğu toplantıda İngiltere ile Rusya arasında sert bir tartışma yaşandığı aktarılmıştır. Lord Curzon'un, Rusya'nın Karadeniz'i kendi kontrolü altına almak ve Türkiye'yi bu sürecin bir parçası hâline getirmek istediğini ifade ettiği belirtilmiştir. Curzon'un, geçmişte Rusya'nın Boğazlar üzerindeki denetim hakkına karşı çıktığını, ancak şimdi tamamen ters yönde bir politika izlediğini öne sürdüğü aktarılmıştır. Rus temsilcisi Georgiy Çiçerin'in ise İngiltere'yi Avrupa'da yayılmacı bir politika izlemekle suçladığı ve Rusya'nın Boğazlar konusunda yalnızca barışı koruma niyetinde olduğunu iddia ettiği ifade edilmiştir. Çiçerin'in, Rusya'nın silahsızlanma yanlısı

¹¹⁴ The New York Times, 7 Aralık 1922.

olduğunu, ancak Müttefiklerin dayatmaları nedeniyle silahlanmak zorunda kaldığını öne sürdüğü belirtilmiştir. Çiçerin'in Amerikan politikasına da eleştiriler yönelttiği ve Büyükelçi Child'ın savaş gemileriyle ilgili ifadelerini, ABD'nin Washington Deniz Silahsızlanma Konferansı'ndaki tutumuyla çelişkili olarak değerlendirdiği aktarılmıştır. Çiçerin, "Eğer Amerikan barış misyonları savaş gemileriyle seyahat etmek zorundaysa, bu misyonları kabul etmeyebiliriz" şeklinde bir açıklamada bulunmuştur¹¹⁵.

The New York Times'ın haberinde, Boğazlar konusunun Lozan'da büyük güçler arasında yoğun bir diplomatik mücadeleye sahne olduğu, ABD'nin Müttefiklerin genel çizgisine destek verirken, Rusya ve Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki tam egemenlik iddiasına karşı çıktığı vurgulanmıştır. Türkiye'nin, Boğazların askerden arındırılmasına kısmen sıcak baktığı, ancak savaş gemileri konusunda daha fazla sınırlama getirmeye çalışabileceği ifade edilmiştir.

8 Aralık 1922 tarihli oturumda Türk Temsilci Heyeti adına İsmet Paşa bir konuşma yapmıştır. Söz konusu konuşmada, Türk Temsilci Heyeti'nin boğazlar konusunda uygulanmasını istediği rejimin temellerini açıklayarak, müttefik önerilerine karşı eleştirilerini belirtmiştir. Türk heyeti, Müttefiklerin "Boğazlar" kavramına Marmara Denizi'ni dahil etmesine karşı çıkmış, Marmara kıyılarındaki savunma önlemlerinin geçiş serbestliğine engel teşkil etmediğini ancak Anadolu ve Trakya'nın güvenliği için zorunlu olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Boğaziçi çevresinde askerlikten arındırılmış bir bölge oluşturulmasına gerek olmadığını, bunun yerine karada ve denizde tahkimat yapılmamasını düzenlemenin yeterli olacağını savunmuştur. Marmara kıyılarının savunulabilmesi için İstanbul'da ve Boğazlar bölgesinde tersaneler ve diğer deniz tesislerinin bulundurulması gerektiği vurgulanmıştır. Askerlikten arındırılmış bölgelerde askeri hareketlerin yasaklanması eleştirilmiş, bu bölgelerin ülkenin iki parçasını birleştirdiği için askeri hareketlere izin verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca, askerlikten arındırılmış bölgelerin sınırlarının çok geniş olduğu ve daraltılması gerektiği dile getirilmiştir¹¹⁶.

Boğazlar önündeki İmroz, Bozcaada ve Semadirek adalarında Türk egemenliğinin tanınması ve bu durumun kesin olarak belirtilmesi talep edilmiştir. Limni Adası'nın özerk bir statüye kavuşturulması önerilmiştir. Gelibolu yarımadasında baskın türü saldırılara karşı savunma için gerekli önlemlerin alınması gerektiği ifade edilmiştir. Türk Temsilci Heyeti,

¹¹⁵ The New York Times, 7 Aralık 1922.

¹¹⁶ Meray, 214.

Boğazlar rejiminin düzenlenmesinde ticaret gemilerinin geçiş serbestisine olumlu yaklaşmakla birlikte, Türkiye'nin egemenliğini ve güvenliğini zayıflatabilecek düzenlemelere kesin bir şekilde karşı çıkmıştır. Bu talepler, Boğazların yalnızca bir ticaret yolu değil, aynı zamanda Türkiye'nin savunma ve egemenlik haklarının temel bir unsuru olduğunu açıkça ortaya koymuştur¹¹⁷.

Lord Curzon kendi hükümetine verdiği raporda; Türk Heyeti'nin temel prensipleri kabul etmekle birlikte, özellikle İstanbul ve Boğazların güvenliği konusunda garanti istediklerini, taleplerinin ülkelerinin toprak bütünlüğünü ve egemenliğini koruma kaygısını yansıttığını ayrıca İsmet Paşa'nın müttefik teklifine karşılık olarak yedi maddelik öneri dile getirdiğini, Türkiye'nin Boğazlar meselesini ne kadar önemli gördüğünü ve görüşmelerde aktif bir pozisyon almak istediğini belirtmiştir¹¹⁸.

Lord Curzon aynı raporda; Sovyet temsilcisi Çiçerin'in görüşmelere sık sık müdahale ederek konuyu tartışmayı tıkamaya çalıştığını, Sovyetler Birliği'nin Boğazlar üzerindeki stratejik çıkarlarını net bir şekilde ortaya koyduğunu, her konuda danışılma hakkı talep ettiklerini, kendi güvenlik endişelerinin yanı sıra bölgedeki etkilerini artırma niyeti içerisinde olduklarını ayrıca Türklerin taleplerinin Sovyetler için sürpriz olduğunu ve iki taraf arasında tam bir uyum olmadığını ve Türkiye'nin bağımsız bir politika izlediğini belirtmiştir¹¹⁹.

Lozan görüşmeleri sırasında Boğazlarla ilgili üç farklı tez öne sürülmüş ve bu görüşler arasında ciddi bir tartışma yaşanmıştır:

İlk olarak, İngiltere, ABD ve Japonya gibi Müttefik Devletler, Boğazların hem ticaret hem de savaş gemileri için tamamen açık tutulmasını savunmuştur. Bu geçiş serbestisinin garantisi olarak, Boğazların iki yakasının askerlerden arındırılması ve geçişlerin, uluslararası bir yapı olan Boğazlar Komisyonu tarafından denetlenmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu yaklaşım, geçişlerin mutlak serbestliğini esas almıştır. Rusya ise Boğazların yalnızca ticaret gemilerine açık olması gerektiğini, savaş gemilerinin ve savaş uçaklarının bölgeden geçişinin tamamen yasaklanmasını önermiştir. Ayrıca, bu bölgenin Türk egemenliği altında olması gerektiğini savunmuştur. Türkiye'nin görüşü ise diğer iki yaklaşımdan farklıdır. Türkiye, İstanbul ve Marmara Denizi'nin güvenliğini sağlamak için denizden ve karadan gelebilecek saldırılara karşı güvence verilmesini istemiştir. Ayrıca, savaş gemilerinin geçişine sınırlamalar getirilmesi gerektiğini belirtmiş, savaş durumlarında ticaret gemilerinin geçişlerinin de belirli kurallara bağlanmasını savunmuştur. Türkiye, barış ve savaş zamanlarında ticaret gemilerinin

¹¹⁷ Meray, 215.

¹¹⁸ Documents on British Foreign Policy, 381.

¹¹⁹ Documents on British Foreign Policy, 382.

geçişine serbesti tanınmasını desteklemekle birlikte, bu geçişlerin tamamen serbest bırakılmasına yanaşmamış, bunun yerine, kontrollü bir serbestlik ve bölgede Türk egemenliğinin korunması için çaba göstermiştir¹²⁰.

18 Aralık 1922 tarihinde yapılan görüşmelerde, Türk, Rus ve Müttefiklerin Boğazlar Sorununa dair görüşleri ortaya koyulmuştur. Her bir taraf, Boğazların kontrolü ve kullanımı konusunda kendi jeopolitik ve stratejik hedeflerini savunmuştur, ancak bu hedefler arasında ciddi uyumsuzluklar bulunmaktadır. Türk Heyeti, Boğazlar üzerindeki egemenliğini koruma ve savunma haklarının sınırlandırılmaması gerektiğini savunmuştur. İsmet Paşa, askerlikten arındırma düzenlemelerinin ve geçiş serbestliği ilkelerinin Türkiye'nin güvenliğini zedeleyecek şekilde uygulanamayacağını vurgulamıştır. Marmara Denizi'nin askerlikten arındırma kapsamından çıkarılması, bazı adaların (Bozcaada, İmroz) Türk egemenliğinde kalması ve Türkiye'nin savunma hakkına yönelik kısıtlamaların kaldırılması talepleri, bu yaklaşımı yansıtmaktadır. Türkiye, Boğazlar Rejiminin uluslararası garantilerle desteklenmesi gerektiğini kabul etmekle birlikte, bu garantilerin etkili ve güvenilir olmasına büyük önem vermiştir¹²¹.

Rusya ise tamamen farklı bir perspektif benimsemiştir. Rus temsilci Çiçerin, Müttefiklerin önerilerini Rusya'nın güvenliğine doğrudan bir tehdit olarak görmüş ve Boğazların savaş gemilerine tamamen kapatılmasını talep etmiştir. Rusya'ya göre, geçiş serbestliği ilkesi, özellikle savaş zamanında, Karadeniz'i Batılı güçlerin donanmalarına açık hale getirecek ve bu durum Rus kıyılarını savunmasız bırakacaktır. Ayrıca, Rusya, Milletler Cemiyeti garantilerini güvenilir bulmamış ve bu tür düzenlemelerin gerçekçi olmadığını belirtmiştir. Rusya'nın yaklaşımı, Karadeniz'in bir iç deniz olarak korunmasını ve kıyıdaş devletlerin bu bölge üzerindeki mutlak kontrolünü savunmaktadır¹²².

Müttefiklerin (özellikle İngiltere ve Fransa) görüşleri ise Boğazların uluslararası deniz ticareti ve stratejik geçiş serbestliği için açık tutulmasını esas almıştır. Lord Curzon'un liderliğinde, Müttefikler, Boğazlardan ticaret ve savaş gemilerinin serbestçe geçiş yapmasını öngören bir düzenleme önermiştir. Bu rejimin, Türkiye'nin egemenliğine zarar vermediği, aksine uluslararası güvenliği ve barışı destekleyeceği savunulmuştur. Ancak Müttefiklerin önerileri, özellikle geçiş serbestliğine getirilen kısıtlamalar ve askeri düzenlemeler konusunda hem Türkiye hem de Rusya'nın itirazlarına neden olmuştur. Türkiye'ye bazı tavizler verilmiş,

¹²⁰ Feridun Cemal Erkin, Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi, Başnur Matbaası, Ankara 1968, 55.

¹²¹ Meray, 309-312.

¹²² Meray, 312-316.

örneğin Marmara Denizi ve Boğazlarda savunma hakları genişletilmiş olsa da bu düzenlemeler taraflar arasında yeterli güveni sağlayamamıştır¹²³.

18 Aralık 1922 tarihli görüşmede; Türkiye, ulusal güvenliğini ve egemenliğini koruma çabası içinde hareket ederken, Rusya, Karadeniz'in kontrolünü tamamen kıyıdaş devletlere bırakacak bir çözüm istemiştir. Müttefikler ise, kendi denizcilik çıkarlarını ve uluslararası geçiş serbestliğini önceliklendirmiştir¹²⁴. Uzlaşmaya yönelik çabalar, tüm tarafların çıkarlarını tam olarak karşılayamadığı için, oldukça zor ve zaman alıcı bir süreç haline gelmiştir.

ABD Heyeti tarafından 18 Aralık'ta Boğazlar ile ilgili yeni Müttefik tasarısının, uluslararası bir kontrol kurulu planını içeren kısmının tartışılmasından önce bir açıklama sunulmuştur. Açıklamada; ABD'nin, Boğazların tüm dünya uluslarına ayırım gözetmeksizin tam özgürlüğünün en iyi şekilde, Boğazlar için bir ortak veya uluslararası komisyon yerine, antlaşma haklarına ve anlaşmalara güvenilerek sağlanacağı görüşünde olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu açıklamanın Curzon ve diğerleriyle yapılan görüşmelerde dile getirilen tutumu doğruladığını, eğer uluslararası bir kontrol kurulu kurulmasına yönelik proje kabul edilirse ve ABD bu projede yer almak istemezse, katılmama gerekçesinin uluslararası sorumluluk paylaşımına karşı isteksizlik yerine, prensipteki fikir ayrılığına dayandırılması gerektiğini belirtmişlerdir¹²⁵.

ABD Heyeti'nin bu açıklaması, Boğazlar meselesine dair kendine özgü bir yaklaşımı yansıtmaktadır. ABD, uluslararası komisyon fikrine karşı çıkarak, sorunun çözümünün mevcut antlaşma ve anlaşmalara dayandırılmasını savunmuştur. Bu tutum, ABD'nin genel olarak Avrupa meselelerine fazla müdahil olmama ve uluslararası sorumluluk paylaşımından kaçınma eğiliminin bir yansıması olarak yorumlanabilir. Ancak, bu açıklama, uluslararası komisyon fikrinin savunucuları tarafından pasif bir tutum olarak da algılanabilir. Çünkü bu yaklaşım, sorunun çözümü için doğrudan bir katkı sunmaktan ziyade, Boğazların geleceğiyle ilgili daha az sorumluluk alma eğilimini işaret etmektedir.

ABD'nin bu açıklaması, aynı zamanda, uluslararası komisyon kurulması durumunda bu yapıya katılmamayı prensipler üzerinden meşrulaştırma çabasını da yansıtmaktadır. Bu, ABD'nin Lozan'daki gözlemci rolüyle uyumlu bir tutumdur. Yani, ABD açıkça uluslararası iş birliğini reddetmemekle birlikte, kendi çıkarlarını daha dolaylı bir şekilde koruma yolunu tercih etmiştir. Bu tutum, ABD'nin o dönemde Avrupa'daki karmaşık dengelerde sınırlı bir müdahil olma politikasını güçlendirdiği değerlendirilmektedir. Kısaca ABD'nin bu

¹²³ Documents on British Foreign Policy, 398-399.

¹²⁴ Meray, 301-320.

¹²⁵ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1732-1733.

pozisyonu, Boğazlar konusunda güçlü bir taraf olmaksızın, diplomatik bir esneklik sağlamaya yönelik bir strateji olarak yorumlanabilir.

Bu açıklama, Türkiye açısından hem olumlu hem de çekinceler barındırmaktadır. Olumlu tarafı, ABD'nin Boğazlar konusunda uluslararası bir kontrol kurulu ya da komisyon önerisine karşı çıkmasıdır. Türkiye, egemenlik haklarını ihlal edeceği gerekçesiyle böyle bir komisyona karşı hassasiyet göstermekteydi. ABD'nin de bu tür bir yapıya karşı duruşu, Türkiye'nin bu konudaki mücadelesini destekler niteliktedir ve uluslararası kontrolün sınırlandırılması yönünde Türkiye'nin elini güçlendirmiştir. Ancak açıklamanın bir diğer yönü, Türkiye açısından olumsuz olmuştur. ABD'nin, Boğazların tüm dünya uluslarına ayırım gözetmeksizin açık olmasını savunması, Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenlik ve kontrol haklarını sınırlandıracak bir düzenlemedir. Özellikle savaş gemileri ve askeri geçişler konusunda, Türkiye'nin Marmara Denizi ve İstanbul'un güvenliğini korumaya yönelik talepleri ile ABD'nin "tam özgürlük" yaklaşımı birbiri ile çelişmiştir.

Boğazlar ile ilgili 19 Aralık 1922 tarihli görüşmelerde, Lord Curzon müttefiklerin hazırladığı nihai teklifi sundu ve Rus ve Türk taraflarının karşı önerilerini reddetti. Rusya'nın Mare Clausum (Kapalı Deniz) önerisi, müttefik fikirleriyle tamamen çeliştiği gerekçesiyle dikkate alınmaksızın reddedildi. Türk heyetinin karşı tasarısı ise, daha önce tartışılmış ve reddedilmiş taleplerin yeniden sunulmasından ibaret olduğu gerekçesiyle kabul edilmedi. Ancak küçük ve zararsız birkaç maddeye müttefiklerce onay verildi. Müttefikler tarafından kabul edilen Türk teklifleri, genel çerçeveyi etkilemeyen küçük düzenlemelerle sınırlı kaldı. Bunlardan biri, Türkiye'nin askerlikten arındırılmış bölgelerde askeri havacılık tesisleri kurmamak kaydıyla uçak ve balonlarla gözetleme yapma hakkıydı. Bu düzenleme, Türk uçaklarının Boğazlar ve çevresinde serbestçe hareket edebilmesini, iniş-kalkış yapabilmesini mümkün kılıyordu. Diğer bir kabul edilen teklif, denizaltılarla ilgiliydi. "Denizaltı işleyen araç" teriminin kapsamına denizaltı gemilerinin alınmaması müttefiklerce uygun görüldü¹²⁶. Bu düzenlemeler, Türkiye'nin güvenlik ihtiyaçlarına yönelik zararsız talepler olarak değerlendirildi ve müttefiklerin ana hedeflerini tehdit etmediği için kabul edildi. Ancak, bu tür küçük tavizler, Türkiye'nin daha büyük ölçekteki egemenlik taleplerinin reddedilmesiyle dengelendi.

İsmet Paşa, müttefik teklifindeki Boğazlar Komisyonu önerisine şiddetle karşı çıkarak bunun Türkiye'nin egemenliğini zedelediğini vurguladı ve siyasi garantilerin yetersiz

¹²⁶ Meray, 349.

olduğunu ifade etti. Rusya ise, müttefiklerin tasarısını, Boğazların kontrolünü Türkiye'nin elinden alıp uluslararası bir komisyona devredeceği için kabul edilemez buldu¹²⁷.

20 Aralık 1922 tarihli oturumda, Boğazlar rejimi konusu detaylı şekilde tartışılmış ve Türkiye ile Müttefikler arasında önemli görüş ayrılıkları yaşanmıştır. İsmet Paşa, Türkiye'nin Boğazların ticaret gemilerine açık olmasını kabul ettiğini, ancak bunun başkent İstanbul ve Marmara Denizi'nin güvenliğini tehlikeye atmaması gerektiğini vurgulamıştır. Boğazların silahsızlandırılmasına sıcak bakmadıklarını ancak barış arzusu doğrultusunda bu fedakarlığı kabul ettiklerini belirtmiştir. Yunanistan'ın Boğazlara yakın adalarda asker bulundurmasının Türkiye için tehdit oluşturacağını ifade eden İsmet Paşa, Bozcaada, Gökçeada ve Semadirek'in Türkiye'ye bırakılması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca, savaş gemileri için bazı kısıtlamalar getirilmesini ve Boğazlar komisyonunun yetkilerinin Türkiye'nin egemenliğine zarar vermeyecek şekilde sınırlandırılmasını talep etmiştir. Lord Curzon, Türk tarafının Boğazların serbestliği konusundaki yaklaşımını memnuniyetle karşıladığını, ancak Gelibolu Yarımadası'nın askerden arındırılması gerektiğini belirtmiştir. Boğazlar komisyonunun yetkilerinin Türk egemenliğine saygı gösterilerek düzenlenebileceğini ifade etmiştir¹²⁸.

Bu oturumda Türkiye ve Müttefik devletler arasında bazı temel ilkelerde uzlaşma sağlanmış, ancak Türkiye'nin güvenlik endişeleri tam olarak karşılanamamıştır. İsmet Paşa, Türkiye'nin uluslararası barış adına büyük fedakarlıklar yaptığını ve bu tavrının dünya kamuoyu tarafından olumlu karşılanacağını umduğunu ifade etmiştir. Görüşmeler, Boğazlar rejimine dair çözüm arayışlarının ve müzakerelerin devam etmesi gerektiğini göstermiştir.

ABD Temsilci Heyeti tarafından ABD Dışişlerine çekilen 20 Aralık 1922 tarihli telgrafta boğazlar ile ilgili teklifini bakanlığa rapor olarak sunmuştur. Raporda ABD önerisinin Boğazlar meselesine yenilikçi bir yaklaşım getirerek Türkiye'yi Boğazların ve tarafsız bölgenin tüm dünya adına bir "vekil" olarak tanımladığını. Türkiye'nin bu konumu, hem uluslararası ticaret ve savaş gemilerinin geçişini düzenleme sorumluluğunu hem de bölgenin tarafsızlığını koruma yükümlülüğünü içerdiğini savunmaktadır. Öncelikle, planın, Türkiye'nin egemenliğini vurgularken, aynı zamanda diğer ülkelerin ticaret ve güvenlik çıkarlarını da gözettiğini, Türkiye'nin bu vekil rolünü, uluslararası geçiş serbestliği sağlama ilkesini Türk egemenliği ile uyumlu hale getirerek tarafsızlık ilkesine dayalı bir çözüm

¹²⁷ Meray, 358-359.

¹²⁸ Meray, 369-378.

sunduğunu bunun yanında planın Türkiye'nin çıkarlarını korurken, uluslararası toplumda meşruiyetini artıracakını belirtmiştir¹²⁹.

Amerikan delegasyonu, Boğazlar Komisyonu yerine, Boğazların vesayetinin Türkiye'ye verilmesini öngören bu plana göre, savaş gemilerinin barış zamanında Boğazlardan geçişi belirli bir sayıyla sınırlandırılacak ve Türkiye, Boğazlar ile karada ve denizde belirlenen tarafsız ve askerden arındırılmış bölgelerin vesayetini tüm dünya adına üstlenecekti. Ayrıca, tüm ülkeler, bu bölgelerin tarafsızlık statüsünün ihlalini sadece Türkiye'ye değil, aynı zamanda Boğazlardan yararlanan diğer ülkelere karşı da bir savaş eylemi olarak kabul edeceklerini taahhüt edeceklerdi. Bu plan, milletlerarası Boğazlar Komisyonu'nun kaldırılmasını içeriyordu. Ancak, bu plan Dışişleri Bakanlığı tarafından kabul edilmedi. Çünkü plan, Amerika'nın dolaylı olarak Boğazlardan geçiş serbestliği konusunda bir garanti vermesini gerektiriyordu ki, bu durum Amerikan hükümetinin politikalarına uygun değildi¹³⁰. Bu nedenle, Dışişleri Bakanlığı, delegasyonun bu tür bir plan sunmasını engelleyerek, geçiş serbestliği garantilerinin Türkiye tarafından korunmasına dair hükümlerin sözleşmeye eklenmesiyle yetinilmesini talep etmiştir¹³¹.

3 Şubat 1923 tarihinde yapılan oturumda Boğazlar Rejimi'ne İlişkin Sözleşme Tasarısı ile ilgili görüşmeler yapılmıştır. Söz konusu tasarıda; Boğazlar üzerinden geçiş serbestliği, barış ve savaş zamanında tüm ulusların gemileri için sağlanacak şekilde belirlenmiştir. Ticaret gemileri ve askeri olmayan uçaklar için geçiş serbestliği, hiçbir vergi veya harç alınmaksızın sağlanacak ve kılavuz almak isteğe bağlı olacaktır. Türkiye'nin savaştan bir devlet olduğu durumlarda, düşman gemileri için belirli engellemeler yapılabilir, ancak tarafsız gemilere zarar vermemek şartıyla geçiş serbestliği korunacaktır. Savaş gemilerinin geçişi de Karadeniz'e girecek en güçlü donanmanın gücüne eşit olacak şekilde sınırlanacak, her devlete gönderdiği gemiler için tonaj sınırlamaları getirilecektir. Bazı bölgeler, askeri faaliyetlerden arındırılacak ve buralarda yalnızca polis ve jandarma kuvvetlerine izin verilecektir. Ayrıca, Boğazlar Komisyonu kurulacak ve bu komisyon, geçişleri denetleyerek raporlar hazırlayacaktır. Bu sözleşme, katılacak diğer devletleri de davet edecek şekilde düzenlenmiştir ve onaylandığında yürürlüğe girecektir. Genel olarak, Boğazlardaki güvenlik ve serbest geçiş hakları düzenlenmiş, bölgedeki askeri faaliyetler sıkı kurallara bağlanmıştır¹³².

¹²⁹ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1735-1736.

¹³⁰ Armaoğlu, 513.

¹³¹ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1736.

¹³² Meray, 675-685.

Görüşmelerde söz alan Türk temsilcisi İsmet Paşa, Türkiye'nin Boğazları hem ticaret gemilerine hem de askeri gemilere açma kararını, barış için ve insanlığın çıkarları doğrultusunda bir iyi niyet göstergesi olarak kabul ettiğini vurgulamıştır. Ancak, bu açılımın, Türkiye'nin egemenliğinin korunmasına ve güvenliğinin sağlanmasına bağlı olduğunu belirtmiştir. Türkiye, özellikle Doğu Trakya'daki askeri sınırlamalara dair endişelerini dile getirmiş ve Gelibolu gibi stratejik bölgelerde güvenlik için askeri bir varlık bulundurulmasını talep etmiştir. Rus temsilcisi Çiçerin ise önerilen tasarinın Rusya, Ukrayna ve Gürcistan'ın güvenlik çıkarlarını yeterince göz önünde bulundurmadığını ifade etmiştir. Ayrıca, bu ülkelerin tasarinın hazırlık sürecine dahil edilmeden yapılan gizli görüşmeleri eleştirmiştir. Çiçerin, Boğazlar ve Karadeniz'deki askeri dengeyi sağlamak amacıyla, Türkiye'nin önerdiği askeri sınırlamalara ilişkin endişelerini dile getirmiştir. Rusya'nın Karadeniz'deki en güçlü donanma olarak, diğer ülkelerle karşılaştırıldığında herhangi bir tehdit yaratılmaması için belirli sınırlamaların getirilmesi gerektiğini savunmuştur¹³³.

Lord Curzon, tartışmalar sırasında, Türk ve Rus Temsilci Heyetlerinin görüşlerine yanıt vermiştir. İsmet Paşa'nın Doğu Trakya'daki askerlik sınırlamaları ve Gelibolu'ya garnizon yerleştirme taleplerine karşı çıkarak, bu tür önlemlerin güvenlik için gerekli olduğunu ancak askerlikten arındırılmış bölgelerle çelişeceğini belirtmiştir. Rusya'nın Boğazlar ile ilgili gizli görüşmeler yaptığı ve önerilerinin çoğu zaman reddedildiği suçlamasına karşı çıkarak, Rusya'nın görüşlerinin daha önce defalarca dinlendiğini ifade etmiştir. Ayrıca, Rusya'nın Karadeniz'deki deniz kuvvetlerinin sınırlandırılmasına dair endişelerine, önerilen sınırlamanın Rusya'nın donanmasını etkilemeyeceğini belirterek yanıt vermiştir. Rusya'nın antlaşmayı imzalamamayı tercih etmesi durumunda, sorumluluğun Rusya'ya ait olacağını vurgulamış ve ilerleyen dönemde Rusya'nın bu konuyu yeniden değerlendireceğini umduğunu ifade etmiştir.¹³⁴

Lozan Barış Konferansı'nın ilk devresinde Boğazlar Sorunu ile ilgili görüşmeler, 1 Şubat 1923 oturumu ile sona ermiştir. Amerika, konferans sürecinde Boğazlar meselesinde güçlü bir deniz gücü olarak çıkarlarını korumaya çalışmış, ancak uluslararası bir komisyona doğrudan müdahil olacağı mekanizmalardan uzak durmayı tercih etmiştir. Ticaret gemilerinin serbest geçişi, Boğazların silahsızlandırılması ve Karadeniz'in serbestliği konularında görüşlerini açıklayan Amerika, Senato'nun uluslararası bir kontrol mekanizmasını onaylamama ihtimali nedeniyle ihtiyatlı bir tutum benimsemiştir. Türkiye'nin egemenliğine

¹³³ Meray, 661-664.

¹³⁴ Meray, 671.

dayalı bir vesayet planı önerse de bu plan Amerikan hükümeti tarafından kabul edilmemiştir¹³⁵.

ABD, Lozan Barış Konferansı'nda Boğazlar meselesinde gözlemci bir rol üstlenmiş ve genel olarak Avrupa meselelerine sınırlı müdahil olma politikasını sürdürmüştür. Boğazların serbest geçiş ilkesi doğrultusunda tüm ulusların eşit haklara sahip olması gerektiğini savunmuş, ancak uluslararası bir kontrol komisyonunda yer almayı reddederek tarafsız ve bağımsız bir duruş sergilemiştir. ABD'nin temel kaygısı, Boğazların uluslararası ticaret ve güvenlik için açık tutulmasıydı. Bu doğrultuda, geçiş serbestisini teşvik eden ancak kendisini doğrudan yükümlülük altına sokmayan önerilerde bulunmuştur. İngiltere ve Fransa'nın askerden arındırılmış bölgeler ile denetimi merkezileştirme çabaları, Sovyetler'in Karadeniz üzerindeki hakimiyet isteği karşısında; ABD'nin daha çok ticari serbestlik vurgusu yaparak Lozan'daki güç mücadelesine dolaylı müdahil olması dikkat çekicidir.

Bu yaklaşım, ABD'nin küresel ticari çıkarlarını korumayı hedeflerken, Avrupa'daki karmaşık diplomatik dengelere doğrudan müdahil olmaktan kaçınma stratejisinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. ABD'nin Boğazlar konusundaki tutumu, bir yandan Türkiye'nin ulusal egemenlik haklarına dolaylı destek sağlarken, diğer yandan büyük güçlerin ticaret ve güvenlik taleplerine uygun bir düzenin tesis edilmesini savunan dengeli bir politika olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye açısından ABD'nin Lozan Konferansı'ndaki Boğazlar meselesine yaklaşımı hem fırsatlar hem de çekinceler barındırmıştır. ABD'nin uluslararası bir kontrol komisyonu fikrine karşı çıkması, Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenlik haklarını savunma mücadelesine dolaylı destek sağlamış ve uluslararası denetim mekanizmalarına karşı Türk tarafının elini güçlendirmiştir. Bununla birlikte, ABD'nin Boğazların ticaret gemileri ve savaş gemileri için tamamen serbest olması gerektiği yönündeki vurgusu, Türkiye'nin güvenlik ve egemenlik kaygılarıyla tam anlamıyla örtüşmemiştir. Özellikle savaş gemilerinin geçişine dair sınırlamaları desteklememesi, Türkiye'nin stratejik savunma ihtiyaçlarını tehdit edici bir unsur olarak algılanmıştır¹³⁶.

ABD'nin, Boğazların geçiş serbestliğinin uluslararası antlaşmalara dayalı olarak sağlanmasını önerip kendisini bu konuda doğrudan sorumluluk altına sokmaktan kaçınması, Türk tarafı açısından olumlu olarak değerlendirilebilir ayrıca ABD'nin uluslararası kontrol mekanizmalarına mesafeli duruşu, Türkiye'nin egemenlik haklarını koruma mücadelesinde önemli bir destek unsuru olarak öne çıkmıştır. Türk tarafının bakış açısıyla, ABD'nin bu

¹³⁵ Meray, 660-672.

¹³⁶ Armaoğlu, 514.

durumu, Boğazlar konusundaki diplomatik dengeyi daha da karmaşık hale getirmiş, ancak Türkiye'nin müzakerelerde daha güçlü bir pozisyon almasına dolaylı katkı sağlamıştır. Yine de ABD'nin tam destekten kaçınması, Türkiye'nin ulusal çıkarlarını önceliklendiren daha kapsamlı bir destek arayışını sürdürmesine neden olduğu değerlendirilmektedir.

2.5. Azınlıklar Sorunu

Ankara Hükümeti, Türk Heyeti'ne verdiği talimatlarda özellikle iki konuya büyük bir önem atfetmiştir: “Ermeni Yurdu” ve Kapitülasyonlar. Bu konularda herhangi bir taviz verilmemesi gerektiğini açık bir şekilde ifade eden hükümet, meselelerin Türk tarafının çıkarlarına uygun bir şekilde çözülmesini talep etmiştir. Öyle ki, bu konular üzerinde baskı yapılması durumunda, Türk Heyeti'ne Ankara'dan ek bir onay beklemeksizin konferansı terk etme yetkisi bile tanınmıştır¹³⁷.

Mustafa Kemal Paşa, 20 Kasım'da başlayan Lozan Konferansı öncesinde İzmir'de Chicago Tribune muhabirine bir röportaj vermiştir. Bu röportaj, 1 Ekim 1922'de The New York Times'da yayımlanmıştır. Haberde, Mustafa Kemal'in liderliğinde yeni Türkiye'nin karşı karşıya olduğu siyasi ve diplomatik meseleler ele alınmıştır. Öncelikle, Mustafa Kemal'in Türk Kurtuluş Savaşı'nın başarısındaki belirleyici rolüne dikkat çekilmiştir. Onun güçlü liderliği sayesinde ulusal hareketin başarıya ulaştığı, Padişah'ın otoritesini sarsacak kadar etkili olduğu ve bu durumun, iç politikada ciddi bir muhalefetle karşılaşmasını zorlaştırdığı ifade edilmiştir¹³⁸.

Mustafa Kemal'in, Boğazların silahsızlandırılmasına sıcak baktığı, ancak yabancı askeri güçlerin bölgede bulunmasını istemediği aktarılmıştır. İngilizlerin Boğazlardan geçecek savaş gemilerine veto hakkı tanınmasına itiraz etmediği, fakat İstanbul'un güvenliğinin garanti altına alınmasını beklediği söylenmiştir. Azınlıklar ve nüfus mübadelesi konusuna da değinilmiştir. Mustafa Kemal'in, Türkiye'deki Hristiyan nüfusun Avrupa'ya gönderilmesi ve buna karşılık Makedonya'daki Türklerin Anadolu'ya yerleştirilmesi fikrini desteklediği ancak bu sürecin büyük zorluklar barındırdığı, insanların atalarının yaşadığı topraklardan zorla çıkarılmasının çeşitli sıkıntılar yaratacağını ifade ettiği bildirilmiştir. Trakya'daki Türklerin yerinde kalması gerektiğini düşündüğü, fakat buradaki Rum nüfusun akıbeti konusunda net bir açıklama yapmadığı belirtilmiştir¹³⁹.

¹³⁷ Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Millî Mücadele Dönemine Ait Yüz Belge), Kültür Bakanlığı Yayınları, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1992, 497-498.

¹³⁸ The New York Times, 1 Ekim 1922.

¹³⁹ The New York Times, 1 Ekim 1922.

ABD Dışışleri tarafından ABD Temsil Heyeti'ne verilen talimatın azınlıklar ile ilgili bölümünde, Amerikan kamuoyunda, Anadolu'daki Hristiyan azınlıkların korunması yönünde güçlü bir talep olduğu ve Amerika'nın, Osmanlı dönemindeki sürgünler sonucu Anadolu'da az sayıda Hristiyan kaldığının farkında olduğu, bu nedenle, azınlıkların korunması yerine Yunanistan ve Türkiye arasında bir nüfus mübadelesi çözümü önerildiği belirtilmiştir. Ayrıca İstanbul ve Avrupa'daki Hristiyan azınlıkların Amerika için özel bir önem taşıdığı ve bu bölgelerdeki Hristiyanların korunmasının Amerika'nın diplomatik hedefleri arasında yer aldığı bildirilmiştir¹⁴⁰.

12 Aralık 1922 tarihli oturumda azınlıklar konusu ele alınmış, ilk sözü Lord Curzon almıştır. Curzon, azınlıkların korunmasını uluslararası barış ve adaletin temel ilkesi olarak görmüş, bunun insanlık görevi olmasının yanı sıra savaş sonrası devletlerin uluslararası topluma uyumu için de gerekli olduğunu belirtmiştir. Hristiyan ve Müslüman azınlıkların eşit şekilde korunması gerektiğini vurgulayarak tarafsız bir tutum sergilemiştir. Türkiye ve Yunanistan gibi savaşan tarafların azınlık haklarına ciddi yaklaşması gerektiğini ifade eden Curzon, özellikle nüfus mübadelesinin sosyal ve ekonomik etkilerine dikkat çekmiştir. Türkiye'nin Doğu Trakya'yı geri almasının ardından azınlık haklarını korumasının hem uluslararası itibarı hem de iç barışı açısından önemli olduğunu savunmuştur. Ayrıca, azınlıkların korunmasını denetleyecek tarafsız bir mekanizmanın Milletler Cemiyeti bünyesinde kurulmasını önermiştir. Son olarak, Türkiye'nin Ermeniler başta olmak üzere azınlıklara olumlu yaklaşmasının hem iç hem dış siyasette fayda sağlayacağını dile getirmiştir¹⁴¹.

Curzon ayrıca Avrupalı devletlerin Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne katılmasını beklediklerini ve bunun gerçekleşeceğine dair umut taşıdıklarını belirtmiştir. Son dört ay içerisinde Türkiye'den yaklaşık 600.000 ila 900.000 arasında Hristiyan'ın sınır dışı edildiğini ifade ederken, buna karşılık Yunanistan'dan Türkiye'ye geri dönmesi beklenen Türk nüfusunun yaklaşık 350.000 kişi olduğunu dile getirmiştir. İstanbul'daki Rumların yerlerinden edilmemesi koşuluyla, Yunanistan'ın Batı Trakya'da 124.000 kişiyi bırakmayı kabul ettiğini söylemiştir. Ayrıca, Yunanistan'da bulunan Türk azınlığın, diğer azınlıklarla aynı haklardan yararlanacağını taahhüt etmiştir. İstanbul'da kalacak ve sayıları 350.000 ile 400.000 arasında değişen Rum nüfusun hangi ölçüde korunacağına ise Türkiye'nin karar vereceğini

¹⁴⁰ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1670.

¹⁴¹ Meray, 235-242.

vurgulamıştır. Batı Anadolu’da yürütülen nüfus mübadelesi sonucunda burada yalnızca yaklaşık 50.000 Müslüman Rum’un kalacağını ve Anadolu’daki Rum nüfusunun büyük ölçüde yok olacağını belirtmiştir. Doğu Anadolu’daki Nesturi ve Asuri Hristiyan topluluklarının da özel bir koruma ihtiyacı olduğunu ifade etmiştir. Ermenilerle ilgili olarak ise Erivan’da 1.250.000 kadar Ermeni bulunduğunu, ancak bu bölgenin daha fazla nüfus barındıracak kapasitede olmadığını dile getirmiştir. Bununla birlikte, Kars, Ardahan, Bitlis ve Erzurum’daki Ermeni nüfusunun neredeyse tamamen ortadan kalktığını ve birçok Ermeni’nin Halep, Beyrut ve Suriye sınır bölgelerine dağıldığını ileri sürmüştür¹⁴².

İsmet Paşa, Lord Curzon’un ardından yaptığı konuşmada, Türkiye’deki azınlıklar meselesini tarihsel bir perspektifle ele almış ve Osmanlı İmparatorluğu’nun azınlıklara yönelik geleneksel yaklaşımını savunmuştur. Osmanlı döneminde azınlıklara din ve kültür özgürlüğü tanındığını, bunun İslam’ın hoşgörü anlayışıyla örtüştüğünü belirtmiştir. Azınlıkların yüzyıllar boyunca barış içinde yaşadığını vurgulayan İsmet Paşa, Osmanlı’nın sağladığı hakların modern çağdaki uygulamalardan ileri olduğunu ifade etmiştir. Ancak, 18. yüzyıldan itibaren özellikle Rusya’nın Panslavizm politikaları ve Avrupa güçlerinin müdahaleleri sonucu, azınlıkların dış güçlerce kısıktıldığını; bu durumun toplumlar arasında güven kaybına ve çatışmalara yol açtığını dile getirmiştir. Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren süregelen hoşgörü politikasının dış müdahaleler nedeniyle zedelendiğini belirtmiştir. İsmet Paşa azınlık haklarının korunması gerektiğini; fakat bunun Türkiye’nin egemenliğine zarar vermeden, ülkenin ulusal sınırları ve bağımsızlık hakları çerçevesinde ele alınması gerektiğini vurgulamıştır¹⁴³.

The Times gazetesinde, 13 Aralık 1922 tarihinde, Lozan Konferansı’nın 12 Aralık 1922 tarihli oturumuna ilişkin bir haber yayımlanmıştır. Haberde, Lord Curzon, İsmet Paşa ve ABD temsilcisi Child’ın konuşmalarına yer verilmiştir. Lord Curzon’un azınlıkların korunması için bazı önlemler alınması gerektiğini belirttiği aktarılmıştır. Özellikle, son dokuz yıldaki olaylardan kaynaklanan suçlar için genel af ilan edilmesini, azınlıkların belirli bir bedel ödeyerek askerlikten muaf tutulması gerektiğini ve azınlıklara seyahat özgürlüğü tanınmasının, mülkiyet haklarını etkilememesi gerektiğini vurguladığı ifade edilmiştir. Ayrıca, İstanbul ve Yunanistan’da azınlık haklarının uygulanmasını denetleyecek bir mekanizma kurulmasını teklif ettiği belirtilmiştir. Haberde, İsmet Paşa’nın Türkiye’nin iç

¹⁴² Meray, 238-239.

¹⁴³ Meray, 245-262.

işlerine yabancı müdahalenin tamamen kaldırılması gerektiğini savunduğu, nüfus mübadelesinin uygulanmasının azınlıklar sorununun çözümü açısından en uygun yol olduğunu ifade ettiği ve Türkiye’de kalan azınlıkların güvencesinin, Türklerin geleneksel adalet anlayışı çerçevesinde sağlanması gerektiğini vurguladığı belirtilmiştir. Haberde, ABD temsilcisi Child, ABD’nin mülteciler için 15 milyon dolar harcayarak yardım sağladığını ve bu meselenin insani bir çerçevede ele alınması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca, Yugoslav temsilcisi Spalaikovitch, Kemalist hareketin milliyetçilik temelinde şekillendiğini ve azınlıkların ulusal kimliklerini koruma hakkına sahip olması gerektiğini vurgulamıştır¹⁴⁴.

12 Aralık 1922 tarihli oturumun son bölümünde Amerikan Temsilcisi Mr. Child tarafından bir bildiri okunmuştur. ABD temsilcisi M. Child, Lozan Konferansı’nda yaptığı konuşmada, ABD’nin doğrudan taraf olmadığı konulara karışmak istemediğini, ancak insanlığın çıkarlarını savunmanın evrensel bir sorumluluk olduğunu vurgulamıştır¹⁴⁵.

Mülteciler ve yerlerinden edilen halklar konusunda, tüm ulusların ortak bir sorumluluk taşıdığını belirtmiş, Türkiye’nin bu sorunla diğer ülkelerden daha fazla ilgilenmesi gerektiğini, çünkü savaşın yıkımının en çok Türkiye’de hissedildiğini ifade etmiştir. ABD’nin mülteciler için 75 milyon dolar harcadığını belirterek, ABD halkının, bu insani krizin çözülmesi için harcanan paraya karşılık beklemediğini, ancak Konferansın bu soruna kalıcı bir çözüm bulmasını beklediğini söylemiştir. Göç ettirilen halkların güvenliğinin sağlanması, yerleşim yerleri bulunması, salgın hastalıkların önlenmesi ve yeni göçlerin engellenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ermeniler için bir yurt kurulması konusunda daha önce verilmiş uluslararası taahhütleri hatırlatarak, Sevr Antlaşması, İngiltere ve Fransa liderlerinin geçmişteki açıklamaları ve Milletler Cemiyeti kararlarına dikkat çekmiştir. Konferansın, azınlıkların haklarını ve güvenliğini garanti altına almadan sona ermemesi gerektiğini savunmuştur. Son olarak, ulusların sınır dışı etme hakkını kullanarak büyük grupları başka ülkelerin üzerine yükleme politikasının yanlış bir emsal oluşturacağını ve uluslararası hukukun ve adaletin ihlal edilmemesi gerektiğini belirtmiştir. ABD’nin asıl amacının sorunun kökten çözülmesi, yoksulluğu gidermek yerine güvenliği sağlamaya yönelik kalıcı önlemler alınması ve uluslararası iş birliğiyle hareket edilmesi olduğunu vurgulamıştır¹⁴⁶.

¹⁴⁴ The Times, 13 Aralık 1922.

¹⁴⁵ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1717.

¹⁴⁶ Meray, 265-267.

M. Child'ın okuduğu bildiri, ABD'nin Türkiye'nin iç işlerine doğrudan müdahil olmadan, insani gerekçeler üzerinden dolaylı baskı kurma çabasının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Konuşmasında vurgulanan azınlık hakları, mültecilerin durumu ve insani yardım söylemleri, ABD'nin Türkiye'ye karşı sorumluluk yükleme girişimi olarak algılanmıştır. Ancak, Türkiye bu süreci kendi egemenlik hakları açısından değerlendirmiş ve Batılı devletlerin Türkiye'nin iç meselelerine müdahale etmesini kabul edilemez bulmuştur. Öncelikle, M. Child'ın Türkiye'nin bağımsızlık ve ilerleme hedeflerini insani politikalarla ilişkilendirmesi, Türkiye'ye bir tür ahlaki sorumluluk yüklemeye çalışan bir söylem olarak değerlendirilebilir. Türkiye açısından bu söylem, Batı'nın Osmanlı'nın son dönemlerinde azınlık haklarını bahane ederek iç işlerine müdahale etme politikalarının bir devamı olarak görülmüştür. Özellikle Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan beri büyük devletlerin Osmanlı'daki azınlıkları koruma bahanesiyle Osmanlı'nın iç işlerine müdahale ettiği unutulmamıştır. Ermeni yurdu meselesinin tekrar gündeme getirilmesi, Türkiye için en hassas konulardan biridir. Sevr Antlaşması'nda öngörülen ancak Türkiye'nin ulusal bağımsızlık mücadelesiyle geçersiz kıldığı bu planın Lozan'da dolaylı olarak tekrar gündeme getirilmesi, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne karşı bir tehdit olarak algılanmıştır. Türkiye, Kurtuluş Savaşı ile fiilen sona erdirdiği bu planların Lozan'da tekrar tartışmaya açılmasını kabul etmemiştir¹⁴⁷.

Bildiride ABD'nin mültecilere yaptığı yardımlar ve harcadığı 75 milyon doların vurgulanması, Türkiye'ye ekonomik ve insani sorumluluklarını hatırlatma ve Batı'nın bu konuda lider olduğunu gösterme girişimi olarak görülebilir. Ayrıca Child'ın "Türkiye'nin azınlıklar için hoşgörü, adalet ve uzlaşma içinde hareket etmesi gerektiği" şeklindeki ifadeleri, Türkiye'nin egemen bir devlet olarak bağımsız kararlar almasını sorgulayan bir tutum olarak görülmüştür. Türkiye, azınlıklar konusunda Osmanlı'dan beri süregelen hoşgörü ve adalet anlayışına sahip olduğunu, ancak Batı'nın bu durumu siyasi baskı aracı olarak kullanmasını kabul etmeyeceğini net bir şekilde ifade etmiştir.

13 Aralık 1922 tarihli oturumda, Türkiye'deki azınlıklar, nüfus mübadelesi, Ermeni meselesi ve azınlıkların uluslararası güvenceler altına alınması gibi konular tartışılmıştır. Türkiye ve Batılı devletler arasındaki temel görüş ayrılıkları bir kez daha gün yüzüne çıkmış, özellikle İsmet Paşa ve Lord Curzon arasında yoğun bir fikir çatışması yaşanmıştır. İsmet

¹⁴⁷ Armaoğlu, 517-519.

Paşa, oturumda yaptığı konuşmasına azınlıklar konusunun iki gündür süregelen tartışmalara neden olduğunu belirterek başlamış ve bu konunun, yalnızca Batılı devletlerin değil, tüm uygarlık dünyasının vicdanına hitap eden bir mesele olduğunu vurgulamıştır. Ancak, savaşın yol açtığı felaketlerin yalnızca azınlıklara değil, Türk halkının tamamına büyük zarar verdiğini hatırlatmıştır. Özellikle son dört yıl içinde Türkiye'nin tamamen silahsızlandırıldığını, ancak aynı dönemde çeşitli unsurların silahlandırılarak Türkiye'ye saldırdığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra, iç karışıklıkların körüklendiğini ve halkın birbirine düşman edilmek istendiğini dile getirmiştir. Yunan ordusunun Anadolu'da gerçekleştirdiği yıkım ve vahşet üzerinde duran İsmet Paşa, Yunan ordusunun çekilirken 27 büyük şehir, 1.400 köy ve 98.000 konutu yakıp yıktığını ifade etmiştir. Bu konudaki delil olarak Uluslararası Kızılhaç Komitesi'nin Anadolu'daki durumu gözlemleyen raporlarından alıntılar yaparak, Yunanlıların geride bıraktığı tahribatın vahametini gözler önüne sermiştir. İsmet Paşa'nın aktardığı raporda, Kızılhaç yetkililerinin tanık oldukları yıkımı, doğa felaketleriyle kıyasladıkları, ancak Anadolu'daki tahribatın tamamen planlı ve bilinçli olarak yapıldığını belirttikleri ifade edilmiştir. İsmet Paşa, yaşanan felaketlerin gerçek nedeninin uzun süren savaşlar ve dış müdahaleler olduğunu söyleyerek, Türkiye'deki azınlıklar meselesinin Batılı devletlerin Türkiye'nin iç işlerine müdahale aracı olmaması gerektiğini vurgulamıştır¹⁴⁸.

İsmet Paşa, azınlıklar meselesinin en uygun çözüm yolunun nüfus mübadelesi olduğunu savunmuştur. Yunanistan'da yaşayan Türkler ve Türkiye'de yaşayan Rumların mübadele edilmesinin kaçınılmaz bir çözüm olduğunu ifade etmiştir. İstanbul'daki Rumların mübadele kapsamına dahil edilmesinin mantıklı ve adil bir çözüm olduğunu, bunun karşılığında da Yunanistan'da göç etmek zorunda kalan Müslümanların mal kayıpları için tazminat alması gerektiğini dile getirmiştir. Ancak, İstanbul doğumlu Rumların sayılarının 200.000'i geçmediğini ve bunların mübadele dışı tutulabileceğini de belirtmiştir. Ayrıca Türkiye'de kalmak isteyen Ermenilerin Türk halkıyla barış içinde yaşayabileceklerini ifade etmiştir. Ancak, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tehdit edecek herhangi bir Ermeni yurdu kurulmasına kesinlikle karşı çıkmıştır. Türkiye'nin doğu illerinde ya da Kilikya'da, Türk çoğunluğunun olmadığı hiçbir bölgenin bulunmadığını belirterek, böyle bir girişimin Türkiye'nin parçalanmasını hedefleyen yeni bir planın devamı olduğunu savunmuştur. İsmet Paşa, Türkiye'nin Erivan Sovyet Cumhuriyeti ile resmi ilişkiler içinde

¹⁴⁸ Meray, 273-274.

olduğunu ve başka bir bağımsız Ermeni devleti fikrinin kabul edilemez olduğunu da eklemiştir. Türkiye'nin azınlık haklarını, Avrupa'daki benzer antlaşmalara uygun şekilde kabul edebileceğini, ancak bunun komşu ülkelerdeki Müslüman azınlıkların da aynı haklara sahip olması şartına bağlı olduğunu ifade etmiştir. Türkiye'ye özel, diğer ülkelerden daha sıkı denetim ve kısıtlamalar getirilmesinin egemenlik haklarıyla bağdaşmayacağını belirtmiştir. Milletler Cemiyeti'nin azınlıklar konusundaki müdahalesine Türkiye'nin karşı olduğu açıkça ifade edilmiştir. İsmet Paşa, Milletler Cemiyeti'nin Türkiye'nin iç işlerine karışabilecek bir araç olarak kullanılmasını istemediklerini, Türkiye'nin bağımsızlığına zarar verecek hiçbir denetim mekanizmasını kabul etmeyeceklerini dile getirmiştir¹⁴⁹.

Lord Curzon, İsmet Paşa'nın açıklamalarından hayal kırıklığına uğradığını ve Türk tarafının çözüm konusunda yeterince istekli olmadığını düşündüğünü söylemiştir. Özellikle İstanbul'daki Rum Patrikhanesi'nin kaldırılması yönündeki önerileri eleştirerek, Osmanlı döneminde azınlıklara verilen hakların günümüzde yok sayıldığını öne sürmüştür. Lord Curzon, Ermeni meselesinde Türk tarafının tamamen olumsuz bir tutum sergilediğini ve herhangi bir uzlaşuya yanaşmadığını söylemiştir. Ermenilerin Türkiye'de mutlu bir yaşam sürdüğü iddiasının gerçeklerle örtüşmediğini, savaş öncesinde Anadolu'da yaşayan yaklaşık üç milyon Ermeni'nin sayısının 130.000'e düştüğünü ve bunun sorumluluğunun Türk hükümetine ait olduğunu ifade etmiştir. Milletler Cemiyeti konusunda ise Lord Curzon, Türkiye'nin kuruma karşı olan tutumunun mantıksız olduğunu söyleyerek, birçok ülkenin azınlıklar konusunda Milletler Cemiyeti ile çalıştığını ve Türkiye'nin de bu sisteme dahil olması gerektiğini belirtmiştir¹⁵⁰.

Yunanistan Başbakanı Venizelos, nüfus mübadelesi fikrini desteklemediklerini, ancak Türkiye'nin sınır dışı ettiği Rumların geri dönmesine izin verilmediği için başka bir seçenek kalmadığını söylemiştir. Yunan hükümetinin, Türkiye'den gönderilen Rumların geri dönmesine izin verilmesi halinde, zorunlu mübadele fikrinden vazgeçmeye hazır olduğunu belirtmiştir¹⁵¹.

Oturumda, taraflar arasındaki anlaşmazlıkların derinleştiği görülmüştür. Türkiye, nüfus mübadelesini kalıcı bir çözüm olarak görürken, Batılı devletler ve özellikle Lord Curzon, azınlık haklarının uluslararası güvenceler altına alınmasını istemiştir. Ermeni yurdu meselesi reddedilmiş, Milletler Cemiyeti'nin müdahalesine karşı çıkmış ve Türkiye'nin

¹⁴⁹ Meray, 275-278.

¹⁵⁰ The New York Times 14 Aralık 1922.

¹⁵¹ Meray, 278-279.

egemenlik haklarına vurgu yapılmıştır. Lord Curzon, Türkiye'nin yeterince uzlaşmacı bir tutum sergilemediğini ve eğer bu tutum değişmezse Konferans'ın başarısızlıkla sonuçlanabileceğini ima etmiştir. İsmet Paşa ise Türk tarafının bağımsızlık ve egemenlik haklarından ödün vermeyeceğini vurgulamış ve Lord Curzon'un suçlamalarına daha sonra yanıt vereceğini belirtmiştir¹⁵².

13 Aralık 1922 tarihinde ABD Dışişleri tarafından ABD Temsilci Heyetine Azınlık Sorunu ile ilgili yapılan görüşmeler konusunda bir telgraf çekilmiştir. Bu telgraf, ABD'nin Lozan Konferansı'nda azınlıkların korunmasına yönelik tutumunu ve bu konudaki aktif diplomatik çabalarını göstermektedir. ABD Dışişleri Bakanlığı, 6 Aralık'ta Grew'in ve 13 Aralık'ta Child'ın yaptığı açıklamaları onayladığını belirtmiştir. ABD'nin azınlıklar konusuna büyük önem verdiği vurgulanarak, yetkililere bu meselenin tatmin edici şekilde çözülmesi için tüm diplomatik etkilerini kullanmaları talimatı verilmiştir. İngiliz Büyükelçisi'nden gelen bir nota üzerine, ABD'nin, azınlıkların korunması için yeterli güvencelerin sağlanmasını desteklediği ve bu konuda baskı yapacağı bildirilmiştir. Ayrıca, bölgede ortaya çıkan insani kriz nedeniyle, kapsamlı bir yardım planının hazırlanmasının faydalı olacağı ifade edilmiştir¹⁵³. Özetle: ABD, Lozan Konferansı'nda azınlıkların korunmasını desteklediğini ve bu konuda baskı yapacağını açıklamış, yetkililerinden bu süreci etkilemek için tüm diplomatik gücünü kullanmalarını istemiştir. Ayrıca, azınlıklar için yardım programlarının oluşturulmasını da faydalı bir çözüm olarak değerlendirmiştir.

The Times gazetesinde 13 Aralık 1922 oturumu ile ilgili olarak 14 Aralık 1922'de bir haber yayımlanmıştır. Söz konusu haberde İsmet Paşa ve Lord Curzon'un oturum konuşmaları özetlenmiştir. Haberde, İsmet Paşa'nın konuşması oldukça eleştirel bir dille ele alınmıştır ve Müttefikler özellikle Lord Curzon aracılığıyla, Türk tarafının uzlaşmaz bir tutum sergilediğini öne sürülmüştür. Bu bağlamda, İsmet Paşa'nın konuşması Müttefikler tarafından şüpheyle karşılanmış ve Türkiye'nin taviz vermeye yanaşmadığı şeklinde yorumlanmıştır. Haberde Lord Curzon'un konuşması ise Müttefiklerin sabrının tükendiğini gösteren sert bir uyarı ve Türkiye'ye yönelik ciddi eleştiriler içeren bir konuşma olarak yansıtılmıştır. Müttefiklerin Türkiye'ye yönelik son uyarılarından biri olarak yorumlanmış ve

¹⁵² Meray, 272-286.

¹⁵³ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1725-1726.

Türkiye'yi sıkıştırmak ve Müttefiklerin azınlık hakları konusundaki ısrarını vurgulamak için yapılmış bir diplomatik manevra olarak görülmüştür¹⁵⁴.

İsmet Paşa, 14 Aralık 1922'de Başbakanlığa gönderdiği telgrafta, Lord Curzon'un Türkiye'de bir Ermeni yurdu oluşturulması konusunda ısrarcı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Türk Temsilci Heyeti'nin bu nedenle konferanstan ayrılması durumunda, dünya kamuoyunun bunu olumsuz karşılayacağını ileri sürdüğünü aktarmıştır. İsmet Paşa, barışın sağlanmasının ardından Türkiye'nin Cemiyet-i Akvam'a katılma isteğini açıklayacaklarını ifade etmiş ve mevcut durumu "mücadele gerektiren ve gergin" olarak nitelendirmiştir¹⁵⁵.

14 Aralık 1922 tarihli oturumda, azınlıkların korunması ve nüfus mübadelesi gibi konuların tartışılmıştır. İsmet Paşa, Osmanlı döneminde azınlıklara tanınan ayrıcalıkların zamanla kötüye kullanıldığını ve yabancı güçlerin müdahalesiyle bu konunun sürekli bir sorun haline geldiğini belirtmiştir. Lord Curzon, Türkiye'deki Ermenilerin durumu hakkında konuşarak Osmanlı topraklarında üç milyon Ermeni bulunduğunu, ancak günümüzde yalnızca 130.000'inin kaldığını iddia etmiştir. Buna karşılık İsmet Paşa, bu rakamın gerçeği yansıtmadığını, resmi kayıtlara göre Osmanlı topraklarında hiçbir zaman üç milyon Ermeni bulunmadığını vurgulamıştır. Türkiye'nin azınlık haklarını Avrupa'daki diğer ülkelerle eşit bir biçimde tanıyacağını, ancak ülkenin iç işlerine müdahale edilmesine izin verilmeyeceğini ifade etmiştir¹⁵⁶.

Oturumda, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne katılımı da ele alınmıştır. İsmet Paşa, Türkiye'nin barış antlaşması imzalandıktan sonra Milletler Cemiyeti'ne katılmaya hazır olduğunu belirtmiştir. Lord Curzon, bu açıklamayı olumlu karşılayarak Türkiye'nin Cemiyete katılımının, azınlık hakları ve diğer sorunların çözümüne katkı sağlayacağını ifade etmiştir¹⁵⁷.

Zorunlu nüfus mübadelesi de oturumun en önemli tartışma konularından biri olmuştur. Yunanistan temsilcisi Venizelos, başta zorunlu mübadele fikrini kabul etmek istemediklerini, ancak Anadolu'dan 650.000 Rum'un göç ettiğini ve bunun karşısında mübadelenin kaçınılmaz hale geldiğini dile getirmiştir. Yunanistan, göç etmek zorunda kalan Rumların geri dönebilmesi, İstanbul'daki Rumların kalmasına izin verilmesi ve Yunanistan'daki

¹⁵⁴ The Times, 14 Aralık 1922.

¹⁵⁵ Şimşir, 216.

¹⁵⁶ Meray, 288-289.

¹⁵⁷ The New York Times 15 Aralık 1922.

Müslümanların haklarının korunması gibi şartlar sunmuştur. İsmet Paşa ise nüfus mübadelesinin detaylarının alt komisyonlarda ele alınması gerektiğini ifade etmiştir Oturumda ayrıca Yunanistan'daki Müslüman azınlığın durumu da tartışılmıştır. Venizelos, Yunanistan'ın Müslümanlara iyi muamele ettiğini ve Osmanlı döneminde Rumların hiçbir zaman Türk yönetimine karşı ayaklanmadığını öne sürmüştür. İsmet Paşa ise Venizelos'un önceki açıklamalarıyla çelişkili ifadeler kullandığını belirterek bu konunun alt komisyonlarda ele alınmasını önermiştir¹⁵⁸.

Görüşmelerin sonunda taraflar uzlaşmacı bir tavır sergilemeye özen göstermiştir. Lord Curzon, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne katılmaya hazır olduğunu açıklamasının konferansın ilerleyişine olumlu katkı sağlayacağını ifade etmiştir. İsmet Paşa, Türkiye'nin azınlık haklarını Avrupa'daki devletler gibi tanıyacağını, ancak bu konunun ulusal egemenlik ilkesine zarar verecek şekilde kullanılmasına izin vermeyeceklerini vurgulamıştır. Azınlık hakları, nüfus mübadelesi ve diğer meselelerin çözümü için alt komisyonların çalışmalara devam etmesi kararlaştırılmıştır. Bu oturum, Türkiye'nin egemenlik haklarını koruma çabasını ve aynı zamanda barış görüşmelerinin devam edebilmesi için gösterdiği esnekliği ortaya koyan önemli bir gelişme olarak değerlendirilmiştir¹⁵⁹.

Azınlıklar konusu ile ilgili olarak 14 Aralık 1922 ile 11 Ocak 1923 tarihleri arasında alt komisyonda 12 oturum yapılmıştır. Oturumlarda azınlıklar konusu oldukça kapsamlı bir şekilde ele alınmış ve taraflar arasında önemli görüş ayrılıklarına yol açmıştır. Görüşmelerde, özellikle Türkiye'deki azınlıkların kimler olduğu, hangi haklara sahip olacakları ve bu hakların nasıl güvence altına alınacağı konusunda farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Türk heyeti, ülkede yalnızca din temelinde azınlıkların bulunduğunu ve soy ya da dil temelinde bir azınlık statüsünün kabul edilemeyeceğini savunmuştur. Kürtler, Museviler ve diğer bazı grupların azınlık olarak değerlendirilmemesi gerektiğini belirtmiş, azınlık haklarının yalnızca gayrimüslim topluluklara tanınması gerektiğini ifade etmiştir. Buna karşılık, müttefik devletler, Avrupa'da benzer şekilde uygulanan azınlık hakları standartlarının Türkiye için de geçerli olmasını istemiş ve soy ile dil temelinde de azınlıkların korunması gerektiğini vurgulamıştır. Görüşmelerde genel af konusu da ele alınmış, 1918 Mütarekesi'nden Lozan Antlaşması'nın imzalanacağı tarihe kadar işlenen suçlar için geniş kapsamlı bir af önerilmiştir. Türk tarafı, siyasi ve askeri suçları kapsayan bir genel affı kabul ederken, adi

¹⁵⁸ Meray, 295-298.

¹⁵⁹ Meray, 299-300.

suçların da dahil edilip edilmeyeceği tartışma konusu olmuştur. Müttefikler, savaş koşulları altında işlenen bazı adi suçların da affedilmesi gerektiğini öne sürmüş, ancak bu konuda net bir uzlaşşı sağlanamamıştır. Azınlıkların mülkiyet hakları da önemli bir tartışma konusuydu. Özellikle Osmanlı döneminde zorla Müslümanlaştırılan veya ailelerinden ayrılan çocukların durumunun ne olacağı konusunda müttefik devletler hassasiyet göstermiştir. Bu kişilerin ailelerine geri verilmesi ve zorla el konulan malların iade edilmesi gerektiği belirtilmiş, ancak Türk heyeti, bu taleplerin tümünü kabul etmekte tereddüt göstermiştir. Azınlıkların serbest dolaşım ve göç hakları da gündeme gelmiş, müttefik devletler azınlıkların ülkede kalma ya da gitme konusunda özgür olması gerektiğini savunmuştur. Türk tarafı ise ülkenin egemenlik haklarını koruyarak bu süreci kendi kontrolünde yürütmek istemiştir¹⁶⁰.

Siyasi, hukuki ve dini eşitlik konusunda, Türk heyeti tüm vatandaşların kanun önünde eşit olduğunu ve azınlıklar için özel ayrıcalıklar verilmesine gerek olmadığını belirtmiştir. Buna karşılık, müttefik devletler, özellikle eğitim ve dini özgürlükler konusunda azınlıklara belirli güvenceler verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda, azınlıkların kendi okullarını açma ve yönetme hakkına sahip olmaları gerektiği ifade edilmiş, ayrıca bu okulların devlet bütçesinden desteklenmesi önerilmiştir. Askerlik konusu da önemli bir anlaşmazlık yaratmıştır. Türk heyeti, tüm vatandaşların eşit yükümlülöklere tabi olduğunu belirterek, azınlıkların askerlikten muaf tutulmasını reddetmiştir. Müttefikler ise Osmanlı döneminde uygulanan "bedel-i nakdi" yani vergi ödeyerek askerlikten muaf olma sistemine geri dönölmesini önermiştir. Bunun yanı sıra, özellikle Hristiyan azınlıkların işçi taburlarına alınarak kötü muameleye maruz kaldığına dair iddialar dile getirilmiş, ancak Türk tarafı bunun gerçeğı yansıtmadığını savunmuştur. Ermenilerle ilgili olarak müttefik devletler, Türkiye sınırları içinde bir "Ulusal Yurt" oluşturulmasını önermiştir. Ancak Türk heyeti bu öneriyi kesin bir dille reddetmiş ve görüşmeyi dahi kabul etmemiştir. Müttefikler, böyle bir kararın Türkiye'nin de lehine olacağını ileri sürse de, Türk tarafı bu konunun ülkenin egemenlik haklarına aykırı olduğunu savunarak müzakereyi kapatmıştır¹⁶¹.

Genel olarak, azınlık hakları konusunda Türk tarafı uluslararası bir denetime açık bir mekanizmayı kabul etmek istememiştir. Müttefikler ise azınlık haklarının Lozan Antlaşması ile güvence altına alınmasını talep etmiştir. Görüşmelerde en büyük anlaşmazlık, azınlıkların yalnızca dini temelde mi yoksa soy ve dil temelinde de mi korunacağı konusunda yaşanmıştır.

¹⁶⁰ Meray, 686-874.

¹⁶¹ Meray, 200-280.

Sonuç olarak, Lozan Antlaşması ile azınlıkların temel hakları güvence altına alınmış, ancak Türkiye'nin yaklaşımı doğrultusunda azınlık tanımı sadece dini azınlıklarla sınırlandırılmıştır¹⁶².

Alt komisyon görüşmelerinde 29 Aralık ve 30 Aralık 1922 oturumlarında ABD Heyeti tarafından bildiriler okunmuştur.

29 Aralık 1922 tarihli oturumda temel olarak azınlık hakları, genel af meselesi ve kişisel-aile hukuku gibi konular ele alınmıştır. Görüşmelerde özellikle Türkiye ile Yunanistan arasında azınlık hakları konusunda ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Yunanistan, Osmanlı döneminde azınlıklara tanınan hukuki ve dini ayrıcalıkların devam etmesini talep ederken, Türkiye bu ayrıcalıklara karşı çıkmıştır. Taslakta yer alan 9. ve 10. maddeler bu tartışmaların odağında yer almıştır. 9. madde, azınlıkların korunmasıyla ilgili genel ilkeleri belirliyordu. Yunanistan, Milletler Cemiyeti'nin Yunanistan'da bir temsilci bulundurmasını kabul ettiklerini belirtirken, bu uygulamanın Türkiye tarafından da kabul edilmediği sürece zorla dayatılamayacağı vurgulanmıştır. Sonunda, 9. maddenin 3. paragrafı metinden çıkarılmıştır. 10. madde ise, Türkiye'deki azınlıkların dini, hukuki ve sosyal haklarına dair düzenlemeleri içermekteydi. Türkiye, bu maddeyi müttefiklerin önerdiği şekilde kabul etmiştir. Yunanistan, 10. maddeye "önceden yapılmış antlaşmalardaki tüm çelişkili hükümlerin yürürlükten kaldırıldığı" ifadesinin eklenmesini istemiş, ancak bu talep reddedilmiştir. Yunan temsilcileri ayrıca, İstanbul'daki Patrikhane konusunda Türkiye'nin katı tutumuna tepki göstermiş ve Türkiye'de yaşayan Müslümanların dini liderlerinin statüsüne dair bazı düzenlemeler talep etmişlerdir. Ancak bu konuda bir uzlaşa sağlanamamıştır¹⁶³.

Amerikan heyeti, Osmanlı döneminde sürgüne gönderilen ve mallarına el konulan azınlıkların geri dönüşü ve haklarının iadesini sağlayacak bir genel af önerisinde bulunmuştur. Ancak Türkiye, vatan hainliği gibi suçlamalarla sürgüne gönderilen kişilere af getirilmesini kabul etmemiştir. Bu noktada, sürgüne gönderilen Ermeniler başta olmak üzere göçmenlerin geri dönüşü ve mallarına kavuşması konusundaki talepler insan hakları çerçevesinde dile getirilmiştir¹⁶⁴.

¹⁶² Meray 283.

¹⁶³ Meray, 779.

¹⁶⁴ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1748.

Bunun yanı sıra toplantıda, Osmanlı döneminde azınlıklara verilen hukuki ayrıcalıkların devam edip etmeyeceği de tartışılmıştır. Yunanistan ve müttefikler, Osmanlı döneminde azınlıkların kendi din kurallarına göre aile hukuku uygulamalarına devam etmesini talep ederken, Türkiye buna karşı çıkarak, tüm vatandaşları kapsayacak yeni bir medeni kanun hazırlanacağını belirtmiştir. Türk heyeti, geçmişteki ayrıcalıklı hukuk düzeninin artık geçerli olmayacağını ve tüm vatandaşlara aynı hukuki düzenin uygulanacağını ifade etmiştir. Sonuç olarak, Türkiye azınlıklara özel bir hukuki statü verilmesini reddetmiş, ancak medeni kanun hazırlanırken belli geçiş süreçleri uygulanabileceğini belirtmiştir. Görüşmelerin sonunda, azınlık hakları ve medeni hukuk konularının daha detaylı incelenmesi için hukuk danışmanları ek bir çalışma yapmakla görevlendirilmiştir¹⁶⁵.

29 Aralık 1922 tarihli oturumda Amerikan heyeti adına M. Dwight, tarafından okunan bildiride, Türkiye'de yaşayan halklar için öngörülen genel affın sürgün edilenler ve ülkeyi terk etmek zorunda kalanlar için yeterince güvence sağlamadığını belirtmiştir. Heyet, özellikle Ermeniler ve diğer azınlıklar açısından genel affın onların yurtlarına güvenli bir şekilde dönebilme hakkını ve mallarına kavuşmalarını garanti altına alması gerektiğini ifade etmiştir. Amerikan temsilcileri, yüzbinlerce göçmenin uygun bir genel af sağlanması durumunda ülkelerine geri dönmek isteyebileceğini ve onların mülksüzleştirilmesinin büyük bir adaletsizlik olacağını vurgulamıştır. Amerikan heyeti, dünya kamuoyunun bu konuyu yakından takip ettiğini ve Türkiye'nin bu konuda tek taraflı olarak bir açıklama yaparak insani bir yaklaşım sergilemesi gerektiğini dile getirmiştir. Türkiye'nin böyle bir bildiri yayımlamasının, uluslararası arenada olumlu bir yankı uyandıracağı savunulmuştur¹⁶⁶.

30 Aralık 1922'de Lozan Konferansı'nda yapılan iki oturumda, özellikle azınlık hakları, kişisel ve aile statüsü, genel af ve azınlıkların dini göreneklerinin korunması gibi konular tartışıldı. Türkiye ile Yunanistan arasındaki temel anlaşmazlık, Müslüman olmayan azınlıkların hukuki statülerinin nasıl belirleneceği konusunda ortaya çıktı. Türk heyeti, azınlık haklarını tanımaya istekli olduğunu, ancak devlet egemenliğinin korunması gerektiğini vurguladı. Yunan tarafı ise özellikle Ortodoks Kilisesi'nin yetkilerinin korunmasını ve Rum azınlığının haklarının garanti altına alınmasını talep etti. Tartışmalar, kişisel durum ve aile durumu kavramları çerçevesinde yoğunlaştı. Türk heyeti, azınlıkların evlilik, boşanma ve nafaka gibi konularında dini geleneklerinin korunabileceğini, ancak medeni hukuk

¹⁶⁵ Meray, 782-787.

¹⁶⁶ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1752-1753.

çerçevesinde uygulanacak genel yasaların dini kurallardan bağımsız olması gerektiğini belirtti. Türkiye, Avrupa medeni hukukuna uygun yasalar çıkarmak istediğini ve azınlıkların dini göreneklerini dikkate alacağını açıkladı. Ancak Yunan tarafı, Ortodoks Kilisesi'nin evlenme, boşanma ve miras gibi konulardaki yetkilerinin sürmesini talep etti. Özellikle Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında evlilikler ve bu evliliklerin hangi yasal çerçevede geçerli sayılacağı konularında anlaşmazlıklar yaşandı¹⁶⁷.

Genel af meselesinde, Müttefikler Türkiye ve Yunanistan'da savaş sırasında işlenen suçlar için genel af ilan edilmesini önerdi. Türk heyeti, genel affın sadece belirli bir kesimi değil, geniş bir çerçevede uygulanmasını talep etti ve savaş esirleri ile Müttefik ülkelerde yaşayan Müslümanların da bu aftan yararlanması gerektiğini savundu. Ancak Müttefikler, karşılıklılık ilkesinin kendi ülkelerine de uygulanmasını istemedi ve özellikle İngiltere, Hindistan'daki Müslümanların genel af kapsamına alınmasına karşı çıktı. Türk tarafı ise Hindistan'daki Müslümanları kayırma amacıyla olmadıklarını, yalnızca Türkiye'yi desteklemiş kişilerin genel aftan yararlanmasını istediklerini belirtti¹⁶⁸.

Azınlıkların dini kurumlarının statüsü konusunda da farklı görüşler ortaya çıktı. Türk tarafı, azınlıkların dini kurumlarının korunacağını kabul etti, ancak azınlıkların devlet içinde ayrı bir yargı sistemi kurmasına karşı çıktı. Yunan tarafı ise Ortodoks Kilisesi'nin dini yetkilerini koruyarak, özellikle evlilik ve boşanma konularında kendi iç hukuklarını uygulamalarına izin verilmesini talep etti. Müttefikler, Türk Hükümeti'nin, azınlıkların dini törenlerle gerçekleştirdiği evlilikleri yasal olarak tanımamasını, ancak dini makamları bu konuda zorlayıcı bir otorite olarak kullanmamasını önerdi. Oturumların sonunda, Amerika Birleşik Devletleri temsilcisi, bir Ermeni Ulusal Yurdu kurulmasına ilişkin bir bildiri sundu. Ancak, bu konu o gün için derinlemesine tartışılmadı ve ilerleyen oturumlara bırakıldı¹⁶⁹.

Genel olarak bu oturumlar, Lozan Konferansı'nda azınlık hakları, hukuki reformlar ve genel af konularında taraflar arasındaki derin görüş ayrılıklarını ortaya koydu. Türk heyeti, hukukun laikleşmesi ve devlet egemenliğinin korunması gerektiği konusunda ısrarcı olurken, Yunan tarafı azınlıkların dini ve geleneksel haklarının genişletilmesini talep etti. Müttefik Devletler ise arabulucu bir rol üstlenmeye çalıştı ancak tarafların talepleri arasında

¹⁶⁷ Meray, 787-792.

¹⁶⁸ Meray, 799-803.

¹⁶⁹ Meray, 793-808.

bir denge kurmakta zorlandı. Özellikle Türkiye'nin çağdaş hukuk sistemine geçiş çabaları ile azınlıkların geleneksel hakları arasındaki çatışma en önemli tartışma konusu olmuştur.

2.5.1. ABD'nin Ermeni Yurdu Konusundaki Talepleri

30 Aralık 1922 tarihli Lozan Konferansı'nda Amerikan Temsilci Heyeti tarafından Azınlıklar Alt-Komisyonu Başkanlığına sunulan bildiri, Ermeniler için bir özerk bölge kurulması teklifine dair Amerika Birleşik Devletleri'nin tutumunu ve önerilerini içermektedir. Bildiride, Ermenilere yönelik özerk bir bölge yaratma fikrinin, hem Amerikan kamuoyunda geniş bir ilgi ve destek bulduğunu, hem de daha önce Müttefik Devletler tarafından da adaletli ve güvenliği sağlayacak bir önlem olarak değerlendirildiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda, Ermeniler için bir Ulusal Yurt oluşturulmasının insani bir zorunluluk olduğu ifade edilmiştir. Amerikan heyeti, bu teklifin uygulanabilirliğini araştırmak amacıyla, çeşitli dernek ve kuruluşlardan önerilen bölgenin sınırlarını, mali destek kaynaklarını, bölgenin korunma yöntemlerini ve ilk yerleşimcilerin sayısını belirlemelerini talep ettiğini bildirmiştir. Bu talep sonucunda elde edilen bilgi ve belgeleri de Alt-Komisyon Başkanlığına sunmuştur¹⁷⁰.

Ermeniler için özerk bir bölge kurulmasına yönelik olarak Amerikan Ermeni Derneği direktörü Montgomery tarafından hazırlanan 16 Aralık 1922 tarihinde ABD Temsil Heyetine ulaşan ve yine ABD Temsil Heyetince 30 Aralık 1922 oturumunda Lozan Konferansı'na sunulmuş olan memorandum, Ermeni Ulusal Yurdu'nun oluşturulmasıyla ilgili temel hususları ve gerekçeleri içermektedir. Bu belgede, yurt için en uygun bölgenin belirlenmesi, finansman sağlanması, güvenliğin temin edilmesi ve göçmenlerin yerleştirilmesi gibi konular ele alınmıştır. Öncelikle, yurt için en uygun bölgenin belirlenmesi sorumluluğunun Azınlıklar Alt Komisyonu'na bırakıldığı ifade edilmiştir. Bununla birlikte, en uygun alanın Suriye'nin kuzeyinde yer aldığı vurgulanmıştır. Bunun nedenleri arasında, bölgenin tarihsel olarak tartışmalı bir statüye sahip olması, Türkiye ile Suriye arasında bir tarafsız bölge oluşturmanın bölgesel barışa katkı sağlayabileceği, denize kolay bir çıkış imkanına sahip olması ve Milletler Cemiyeti'nin yönetiminde özerk bir yapıya kavuşturulabileceği düşüncesi yer almıştır¹⁷¹.

Mali konular açısından, böyle bir bölgenin yönetiminin sürdürülebilmesi için başlangıçta önemli bir finansal kaynağa ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Amerika'dan gelen

¹⁷⁰ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1754-1755.

¹⁷¹ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1759-1762.

bir telgrafa göre, Amerikan Kongresi'ne Ermeni Ulusal Yurdu için 20 milyon dolarlık bir borç verilmesi önerisinin sunulduğu ifade edilmiştir. Benzer şekilde, önceki yıl Rusya'daki açlık krizine yönelik olarak sağlanan mali yardımlara benzer bir desteğin bu proje için de mümkün olabileceği öne sürülmüştür. İngiltere, Fransa ve İtalya'nın da bu mali yardım sürecine dahil olabileceği değerlendirilmiştir¹⁷².

Güvenlik açısından, özerk bölgenin tarafsızlığının Lozan Antlaşması'nı imzalayan tüm devletler tarafından tanınması gerektiği öngörülmüştür. Bununla birlikte, büyük bir askeri gücün bölgede konuşlandırılmasının gereksiz olduğu, yalnızca küçük bir jandarma gücünün asayiş sağlayabileceği ifade edilmiştir. Göçmenlerin yerleştirilmesi konusunda ise, Ermeni nüfusunun bu özerk bölgeye gönüllü olarak yerleşebileceği belirtilmiştir. İstanbul'da yaşayan ve tarımla uğraşan yaklaşık 15.000 Ermeni'nin bu fırsata sıcak bakabileceği, İzmir ve Küçük Asya'dan gelen 11.000 Ermeni'nin bu bölgeye yerleşmek isteyeceği ve Suriye'de bulunan 75.000 Ermeni'nin de henüz kalıcı bir yerleşim sağlayamadığı vurgulanmıştır. Ayrıca, Rusya ve Kafkasya'da 400.000 Ermeni göçmenin bulunduğu ve birçoğunun güvenli bir bölgeye taşınmayı kabul edebileceği dile getirilmiştir. 50.000 kadar Ermeni yetiminin de bu bölgeye taşınmasının planlandığı belirtilmiştir. Toplamda, öngörülen nüfusun 200.000 ile 300.000 arasında olduğu tahmin edilmiştir¹⁷³.

Memorandumun ekinde, Amerikan Kongresi'ne sunulan bir yasa tasarısı hakkında bilgi verilmiştir. Bu tasarıya göre, Lozan Konferansı'nın Ermeni Ulusal Yurdu için yeterli büyüklükte bir toprak parçası ayırması şartıyla, ABD Başkanı'na Hazine'den 20 milyon dolarlık bir ödünç verme yetkisinin tanınacağı belirtilmiştir¹⁷⁴.

Amerikan Ermeni Derneği direktörü Montgomery tarafından hazırlanan memorandum Türk Temsil Heyeti Başkanı İsmet Paşa'ya da yazılı olarak gönderilmiştir¹⁷⁵. Bu memorandum, Ermeniler için uluslararası bir destekle oluşturulacak özerk bir bölge fikrini somut bir plana dönüştürmeye yönelik bir girişim olarak hazırlanmıştır. Ancak Türkiye açısından, toprak bütünlüğü ve egemenlik hakları nedeniyle böyle bir önerinin kabul edilmesi mümkün görülmemiştir.

¹⁷² Meray, 811.

¹⁷³ Meray, 812.

¹⁷⁴ Meray, 813.

¹⁷⁵ BCA. 34854-137556-9.

31 Aralık 1922 tarihli The New York Times haberine göre, Lozan Barış Konferansı sürecinde Amerikan delegasyonu, Ermenilere bir millî yurt kurulması yönünde bir öneri sunmuştur. Amerikan heyetinin baş temsilcisi Child tarafından dile getirilen bu öneride, ABD'nin önerilen Ermeni yurdu için herhangi bir askerî müdahalede bulunmayacağı, bölgeyi koruma ya da yönetme sorumluluğunu üstlenmeyeceği açıkça ifade edilmiştir. Yalnızca insani ve ahlaki bir çağrı niteliğinde olan bu girişim, Amerikan kamuoyunda oluşan duyarlılığa dayanılarak konferans gündemine taşınmıştır¹⁷⁶.

Haberde belirtildiğine göre, Amerikan heyetinin önerisi, Amerika'daki bazı hayır kurumları ve dini kuruluşların girişimiyle şekillenmiştir. Özellikle Near East Relief adına Rev. Dr. James L. Barton ile Federal Council of the Churches of Christ in America'yı temsilen W. W. Peet tarafından hazırlanan bildiride, bir Ermeni yurdunun kurulmasının hem insani yardım faaliyetleri açısından hem de Ermenilerin gelecekteki güvenliği bakımından faydalı olacağı savunulmuştur. Aynı haberde, teklif edilen bölgenin Osmaniye ve çevresi olduğu; bu bölgenin daha önce Fransız mandası altında bulunduğu, fakat Ankara Antlaşması ile Türkiye'ye bırakıldığı ifade edilmiştir. Rev. George R. Montgomery tarafından kaleme alınan planda ise söz konusu yurdun Milletler Cemiyeti gözetiminde özerk bir statüde kurulması ve finansmanının büyük ölçüde Ermeni toplumunun sağlayacağı kredilerle desteklenmesi öngörülmüştür. Ayrıca, haberde Amerika'da bu amaç doğrultusunda 20 milyon dolarlık bir kredi sağlanmasına yönelik bir tasarının Kongre'ye sunulduğu bilgisi de verilmiştir¹⁷⁷.

Haberde, Türk delegasyonunun Amerikan önerisini kesin bir dille reddettiği belirtilmektedir. Türk heyetinden bir temsilcinin, öneriye karşılık alaycı bir şekilde Amerika'nın kendi topraklarında benzer bir girişimde bulunabileceğini ifade ettiği aktarılmaktadır. Ayrıca, Türk temsilcisi Rıza Nur Bey'in Amerikan heyetinin konferansa taraf olmadığını belirterek, Amerikan önerisinin herhangi bir bağlayıcılığı bulunmadığını vurguladığı ifade edilmektedir. Öte yandan, haberde İngiltere ve diğer İtilaf Devletleri'nin Ermeni yurdu fikrine genel olarak sıcak baktıkları, fakat bu projenin hayata geçirilmesi için askerî müdahale veya doğrudan baskı uygulamaya niyetli olmadıkları dile getirilmektedir. Türk heyetinin toprak bütünlüğü konusunda taviz vermemekte kararlı olduğu, Amerikan

¹⁷⁶ The New York Times, 31 Aralık 1922.

¹⁷⁷ The New York Times, 31 Aralık 1922.

önerisinin ise daha çok Amerikan kamuoyunu ve Ermeni diasporasını memnun etmeye yönelik bir adım olarak değerlendirildiği ifade edilmektedir¹⁷⁸.

ABD Heyeti tarafından verilen bu bildiri sonrasında, yine ABD Heyeti tarafından ABD Dışışleri Bakanlığı'na 1 Ocak 1923 tarihinde bir telgraf çekilmiştir. Söz konusu telgrafta, ABD Heyeti'nin Azınlıklar Alt Komisyonu'na, Amerika'daki Ermeniler için ulusal bir yurt kurulmasını destekleyen kuruluşların temsilcilerinden alınan belgeleri sunduğu, ancak bu süreçte herhangi bir öneri sunmadığı belirtilmiştir. Ayrıca, şu aşamada herhangi bir girişimde bulunma niyetlerinin olmadığı ve Müttefikler tarafından desteklenen kesin bir program ortaya konmadan herhangi bir taahhütte bulunmayacaklarının açıkça ifade edildiği bildirilmiştir¹⁷⁹.

Telgrafta, Müttefiklerin Ermeniler için ulusal bir yurt kurulması konusunda samimi bir destek vermesinin pek olası olmadığı, Türk tarafının da bu durumu tam olarak anladığının düşünüldüğü belirtilmiştir. Azınlıklar Alt Komisyonu'nun çalışmalarının sona yaklaştığı göz önüne alındığında, Amerikan kamuoyunun Ermeniler konusundaki duyarlılığı dikkate alınarak, talimatların elverdiği ölçüde tatmin edici bir açıklama yapmayı daha fazla ertelemenin doğru olmayacağı değerlendirilmiştir. Ayrıca, bu açıklamanın özellikle aciliyet kazanmasının nedeni olarak, Lord Curzon'un bu konuda beklenmedik bir çıkış yapabileceği ve Amerikan kamuoyunu etkilemek amacıyla, Amerikan heyetinin sessizliğiyle karşılaştırılabilecek bir duruş sergileyebileceği yönündeki duyumlar gösterilmiştir. Son olarak, bu konunun istenildiği şekilde kullanılabileceği belirtilerek, Amerika-Ermenistan Derneği temsilcisi Montgomery'den gelen bir mektupta, "durumu ele alış biçimimizin tam yerinde olduğunu" açıkça ifade ettiği bilgisi telgrafa eklenmiştir¹⁸⁰.

ABD Heyeti tarafından dışışlerine gönderilen telgraf göz önüne alındığında ABD heyetinin Lozan Konferansı'nda Ermeniler için ulusal bir yurt kurulması konusuna mesafeli yaklaştığını, ancak kamuoyu baskısı nedeniyle sembolik açıklamalar yaptığını ortaya koymaktadır. ABD, resmi olarak herhangi bir öneride bulunmamış, Müttefikler tarafından kesin bir plan sunulmadıkça girişimde bulunmayacağını ve sorumluluk almayacağını belirtmiştir. Ancak, Ermeni yanlısı Amerikan kamuoyunun beklentilerini karşılamak amacıyla bazı belgeleri sunmuş, bunu da bir diplomatik manevra olarak

¹⁷⁸ The New York Times, 31 Aralık 1922.

¹⁷⁹ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1756.

¹⁸⁰ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1757.

kullanmıştır. Telgrafta Lord Curzon'un Amerika'nın sessizliğini eleştirme ihtimali nedeniyle bu açıklamanın aciliyet kazandığı vurgulanmaktadır. Amerikan heyeti, Curzon'un olası hamlesine karşı önlem olarak diplomatik dengeyi koruma çabasına girmiştir. Sonuç olarak, ABD Ermeni meselesine doğrudan müdahil olmaktan kaçınmış, ancak kamuoyunu tatmin edecek adımlar atarak uluslararası kamuoyundaki etkisini korumaya çalıştığı değerlendirilmektedir.

10 Ocak 1923 tarihli Lozan Konferansı Genel Oturumunda, nüfus mübadelesi, sivil rehinelere iadesi, savaş esirlerinin değişimi ve patrikhane konuları ele alınmıştır. İstanbul'daki Rumlar ve Batı Trakya'daki Müslümanlar mübadele dışında tutuldu. Ancak Türk heyeti, 30 Ekim 1918'den sonra İstanbul'a gelen Rumların mübadele kapsamına alınmasını, İstanbul'un yalnızca belirlenen sınırlar içindeki Rumları barındırmasını ve Türk düşmanlığı yapan bazı grupların sınır dışı edilmesini talep etmiştir. Oturumda ele alınan diğer önemli bir konu, savaş esirlerinin ve sivil rehinelere iadesi olmuştur. Taraflar, Yunanistan'da bulunan Türk rehinelere ve Türkiye'de tutulan Yunan savaş esirlerinin mübadelesi konusunda anlaştı. Esirlerin değişiminin Uluslararası Kızılhaç tarafından denetlenmesi ve sürecin mümkün olan en kısa sürede tamamlanması kararlaştırıldı. Ancak Türkiye, Yunanistan'daki sivil rehinelere sayısını daha fazla olduğunu belirtti ve iade sürecinin hızlandırılmasını istedi¹⁸¹.

2.5.2. Patrikhane Sorunu

Lozan Barış Konferansı'nın en tartışmalı meselelerinden biri, İstanbul'daki Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin statüsü olmuştur. Konferans sürecinde özellikle Türk tarafı, Patrikhane'nin siyasi ve idari yetkilerinin Osmanlı döneminde kötüye kullanıldığını öne sürerek, bu kurumun İstanbul'dan çıkarılmasını talep etmiştir. Buna karşılık başta İngiltere olmak üzere Müttefik Devletler ve Yunanistan, Patrikhane'nin yalnızca dini bir kurum olarak İstanbul'da kalmasının gerekli olduğunu savunmuşlardır. Patrikhane meselesi, Türkiye'nin egemenlik hakları ile Batılı devletlerin azınlık hakları ve dini özgürlükler konusundaki talepleri arasındaki gerilimin somut bir yansıması olarak konferans gündeminde önemli bir yer tutmuştur. Ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri'nin bu meseleye doğrudan taraf olmamakla birlikte, kamuoyunun etkisiyle konuya mesafeli fakat temkinli bir yaklaşım sergilediği görülmektedir¹⁸².

¹⁸¹ The New York Times 11 Ocak 1923.

¹⁸² Armaoğlu, 522-523.

10 Ocak 1923 tarihli toplantının en tartışmalı konusu İstanbul'daki Rum Patrikhanesi olmuştur. Türk heyeti, Patrikhane'nin İstanbul'dan çıkarılmasını talep ederken, Müttefikler ve Yunanistan, bu talebe şiddetle karşı çıktı. Lord Curzon ve diğer temsilciler, Patrikhane'nin siyasi ve idari yetkilerinin kaldırılabilirliğini ancak dini bir kurum olarak İstanbul'da kalması gerektiğini savunmuştur. İsmet Paşa, Türk heyetinin bu öneriyi kabul ettiğini belirterek Patrikhane'nin yerinde kalmasına razı olduklarını açıkladı. Bu gelişme, konferansta büyük bir memnuniyetle karşılandı. Görüşmelerin sonunda, savaş esirleri ve sivil rehinelere mübadelesinin hızla yapılmasına, nüfus mübadelesinin ise belirlenen çerçevede gerçekleştirilmesine karar verildi. Ancak Alt-komisyonun çalışmaları devam edecek ve kalan ayrıntılar üzerinde uzlaşma sağlanacaktı¹⁸³.

ABD 27 Ekim 1922 tarihinde Fransa, İngiltere ve İtalya büyükelçilerine gönderdiği ve 30 Ekim 1922'de ilgili ülkelerin dışişleri bakanlıklarına teslim edilmesini istediği muhtıradan Patrikhane konusunda herhangi bir talimat veya ilke belirlememiştir¹⁸⁴. Ancak 16 Aralık 1922 tarihli alt komisyon oturumunda ABD Heyeti patrikhanenin İstanbul'da bırakılması için ABD kamuoyunda bir istek olduğunu beyan etmiştir¹⁸⁵. Bu kapsamda ABD Heyeti tarafından dışişlerine çekilen telgrafta patrikhane ile ilgili açıklama yapıldığı bildirilmiştir. Söz konusu telgrafta, İstanbul Patrikhane kurumunun kaldırılması önerisinin, Amerikan vatandaşlarının geniş kesimleri tarafından şiddetli bir şekilde onaylanmadığı ve protesto edildiği bu nedenle bu kurumun kaldırılmasında ısrar edilirse, kabul edilemez bir adaletsizlik olacağı ayrıca bu görüşe dair, ABD nüfusunun geniş kesimlerini temsil eden imzacılardan gelen telgraflar bulunduğu şeklinde açıklama yapıldığı bildirilmiştir¹⁸⁶.

Amerikan delegasyonunun bu konudaki açıklamaları, Amerika Dışişleri Bakanlığı tarafından onaylanmamıştır. Bakanlık hem Patrikhane'nin konumu hem de bu meselenin azınlık hakları çerçevesinde ele alınması konusunda farklı bir tutum benimsemiştir. Bu kararın alınmasında, İstanbul'daki Yüksek Komiser Amiral Bristol'ün yardımcısı Dolbeare'in Bakanlığa gönderdiği telgraf önemli bir etken olmuştur. Dolbeare, Patrikhane'nin siyasi bir kurumdan ziyade dini bir yapı olduğunu vurgulamış ve bu nedenle konuya koşulsuz destek verilmemesi gerektiği konusunda Bakanlığı uyarmıştır. Bunun sonucunda, Amerika Dışişleri

¹⁸³ Meray, 419-420.

¹⁸⁴ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1666-1667.

¹⁸⁵ Meray, 437.

¹⁸⁶ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1727-1728.

Bakanlığı delegasyona, kendilerinden özel talimat gelmedikçe bu konuda herhangi bir açıklama yapmamaları yönünde talimat vermiştir¹⁸⁷.

ABD, Patrikhane meselesine ilişkin tutumunda net ve doğrudan bir müdahalede bulunmamış, ancak kamuoyundan gelen tepkileri göz önünde bulundurmak zorunda kalmıştır. Başlangıçta resmi bir ilke belirlememekle birlikte, Amerikan halkının ve çeşitli grupların tepkileri nedeniyle bu konuda tamamen tarafsız kalamamıştır. Bununla birlikte, ABD Dışişleri Bakanlığı, konunun bir azınlık meselesi olarak ele alınmasını desteklememiş ve Patrikhane'nin siyasi değil, dini bir kurum olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu durum, ABD'nin Patrikhane konusundaki yaklaşımında temkinli ve kontrollü bir politika izlediğini, doğrudan müdahaleden kaçındığını ancak kamuoyunun tepkilerini de tamamen göz ardı edemediğini göstermektedir.

11 Ocak 1923 tarihli The Times gazetesinde Lozan'da azınlıklar sorunu ve patrikhane ile ilgili yapılan görüşmeler konusunda bir haber yapılmıştır. Haberde, Lozan Konferansı sırasında Ekümenik Patrikhane'nin statüsü konusunda varılan anlaşma anlatılmaktadır. Habere göre Türkiye, Patrikhane'nin İstanbul Fener'de kalmasına izin vermiş, ancak Osmanlı döneminden beri sahip olduğu sivil ve idari yetkileri tamamen bırakmasını şart koşmuştur. Böylece Ortodoks Kilisesi'nin devletle olan bağı koparılmıştır. Bu kararın alınmasında, özellikle İngiltere temsilcisi Lord Curzon'un önemli bir rol oynadığı belirtilmektedir. Lord Curzon, tüm dünyada büyük yankı uyandırabilecek bu gelişmenin Konferans'ın barış sürecini kolaylaştırabileceğini ifade etmiştir¹⁸⁸.

Haberin devamında, Lozan Konferansı'nda azınlıklarla ilgili konuların görüşüldüğü Alt Komisyon'un raporundan söz edilmektedir. Raporda, sivil rehinelere iadesi ve savaş esirlerinin değişimi konularında tam bir anlaşmaya varıldığı, ancak nüfus mübadelesi konusunda bazı zorluklar yaşandığı aktarılmaktadır. Ayrıca mübadeleye tabi tutulacak nüfusun barınma sorununun hafifletilmesi amacıyla, mübadelenin yalnızca Anadolu ve Doğu Trakya'daki Rumlar ile eski ve yeni Yunanistan'daki Türklerle sınırlı olmasına karar verildiği, İstanbul'daki Rumlar (1918'den sonra göç edenler hariç) ve Batı Trakya'daki

¹⁸⁷ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1737.

¹⁸⁸ The Times, 13 Ocak 1923.

Türkler mübadele dışında tutulduğu ve İstanbul'dan kaçan Rumların geri dönmesine Türkiye tarafından sıcak bakıldığı şeklinde aktarılmıştır¹⁸⁹.

Haberde en çok tartışılan konunun Patrikhane'nin geleceği olduğu vurgulanmaktadır. Alt Komisyon'un 26 oturumunun 20'sinin bu konuya ayrıldığı belirtilmektedir. Lord Curzon, Norveçli diplomat Dr. Nansen'in önerdiği gibi nüfus mübadelesinin zorunlu hale getirilmesine duyduğu üzüntüyü dile getirmiş, ancak Patrikhane'nin devletle bağının koparılmasının Türkiye için bir tehdit oluşturmayacağını savunmuştur. Müttefik devletler, Patrikhane'nin siyasi bir kurum olmaktan çıkması gerektiği konusunda hemfikir olmuş, ancak tamamen ortadan kaldırılmasının dünyada büyük tepki yaratacağını vurgulamışlardır. Özellikle Fransız, Rumen, Yugoslav ve Yunan delegeler bu görüşü desteklediği belirtilmiştir¹⁹⁰.

Türk basınında ise İsmet Paşa'nın, Hükümetinin artık Patrikhane'nin İstanbul'da kalmasına izin vermeye hazır olduğunu, ancak bunun yalnızca dini işlevlerini yerine getirmek koşuluyla mümkün olacağını ifade ettiğini böylece Patrikhane'nin siyasi ve idari gücü sona ermiş, sadece dini bir kurum olarak varlığını sürdürmesi kararlaştırıldığı yazılmıştır¹⁹¹.

2.5.3. Azınlıklar Sorunu ve ABD'nin Diplomatik Yaklaşımı

Lozan Görüşmelerinin ilk safhasında Azınlıklar sorunu ile ilgili bazı konularda uzlaşma sağlanabilmiş olsa da, özellikle etnik kökenle ilgili hususlar anlaşmazlığa neden olmuştur. İtilaf Devletleri tarafından sunulan antlaşma taslağına göre, Türkiye'deki tüm azınlıklar, din, dil ve ırk ayrımı gözetilmeksizin Türk vatandaşlarıyla eşit haklara sahip olacaklardı. Kamu düzenini bozmadıkları sürece dini inançlarını özgürce yaşayabilecek, inançlarının gerekliliklerini yerine getirebileceklerdi. Ayrıca, farklı inançlara sahip olmanın mesleki açıdan herhangi bir dezavantaj oluşturmaması, özel ve ticari toplantılarda istenilen dilin kullanılabilmesi ve mahkemelerde anadilini sözlü olarak kullanma imkanının tanınması öngörülmektedir. Hukuki açıdan Türk vatandaşlarıyla aynı hak ve yükümlülöklere tabi olacakları, gayrimüslimlerin yoğun yaşadığı bölgelerdeki ilkokullarda kendi dillerinde (Türkçeyle birlikte) eğitim almalarına olanak sağlanacağı ve kilise, mezarlık, havra gibi dini yapıların korunacağı belirtilmişti. Türkiye'nin azınlıklara tanıyacağı bu hakların, Yunanistan

¹⁸⁹ The Times, 13 Ocak 1923.

¹⁹⁰ The Times, 13 Ocak 1923.

¹⁹¹ İkdâm, 14 Ocak 1923.

tarafından topraklarında yaşayan Türk azınlıklara da sağlanması gerektiği, ayrıca Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin yalnızca dini yetkilerle İstanbul'da kalmaya devam edeceği de kararlaştırılmıştı. Türk Heyeti, sunulan maddelerin büyük çoğunluğunu kabul etmekle birlikte, bazı ifadelerin değiştirilmesini talep etmiştir. Genel olarak savaş tutsaklarının mübadelesi, nüfus değişimi ve mülkiyet tasfiyesi konularında büyük ölçüde uzlaşma sağlanmış olsa da İngilizlerin mezarlıklar üzerindeki hak iddiaları ve savaş suçlularına yönelik af talepleri konularında anlaşmazlık yaşanmıştır. Ayrıca Türk tarafının savaş tutsaklarının hemen serbest bırakılması talebi de metinlerin hazır olmaması gerekçesiyle reddedilmiştir. Azınlıklar sorunu Lozan görüşmelerinin ikinci devresinde çözülmüştür¹⁹².

Lozan Konferansı'nda ABD, doğrudan taraf olmamasına rağmen azınlıklar meselesinde dolaylı bir etki yaratmaya çalışmış ve özellikle insani yardım, azınlık hakları ve Ermeni meselesi üzerinden diplomatik baskı kurma girişiminde bulunmuştur. Ancak ABD'nin temel yaklaşımı, süreci uluslararası kamuoyu nezdinde şekillendirmeye yönelik açıklamalar yapmak, fakat doğrudan bir müdahaleden kaçınmak olmuştur. Ermeniler için bir ulusal yurt oluşturulması fikrine destek vermiş, bu konuda çeşitli belgeler sunmuş, ancak kesin bir plan veya taahhüt ortaya koymamıştır¹⁹³. Bu durum, ABD'nin Lozan'da bir denge politikası izlediğini ve Ermeni yanlısı kamuoyunu tatmin edecek adımlar atarken Türkiye ile doğrudan bir çatışmaya girmekten kaçındığını göstermektedir.

Azınlık hakları konusunda ABD, mültecilerin geri dönüşü, mülkiyet hakları ve genel af gibi konulara vurgu yaparak, Türkiye'nin uluslararası toplumla uyum içinde hareket etmesi gerektiğini dile getirmiştir. Özellikle azınlıkların mülkiyet haklarının iade edilmesi ve mülteci statüsündeki kişilerin güvence altına alınması gerektiğini savunmuştur¹⁹⁴. Ancak Türkiye, Osmanlı'nın son döneminde Batılı devletlerin azınlık haklarını kendi çıkarları doğrultusunda bir müdahale aracı olarak kullandığını hatırlatarak, bu tür girişimlere mesafeli yaklaşmıştır.

ABD, Patrikhane'nin İstanbul'da kalması konusunda kamuoyunun tepkilerini dikkate alan bir söylem geliştirmiş, ancak Dışişleri Bakanlığı bu konuda resmi bir müdahalede bulunmamıştır. Amerikan delegasyonunun Patrikhane'nin kaldırılmasına karşı açıklamalar yapmasına rağmen, Dışişleri Bakanlığı bu konuda net bir tutum belirlememiş ve daha temkinli bir yaklaşım benimsemiştir. Bu, ABD'nin Lozan'daki genel politikasının bir yansımasıdır;

¹⁹² Meray, 489-505.

¹⁹³ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1748-1757.

¹⁹⁴ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1748-1750.

kamuoyunu tatmin edebilecek açıklamalar yaparken, diplomatik riskleri en aza indirme çabası içinde olmuştur¹⁹⁵.

Sonuç olarak, ABD, Lozan Konferansı'nda azınlık hakları ve Ermeni meselesinde uluslararası baskıyı artırmaya yönelik girişimlerde bulunmuş, ancak doğrudan bir müdahaleye yanaşmamıştır. İnsani yardım ve diplomatik baskı mekanizmalarını kullanarak müttefikleriyle iş birliği yapmaya çalışmış, ancak süreci belirleyici bir aktör olmaktan ziyade dengeyi koruyan bir güç olarak kalmayı tercih etmiştir. Türkiye ise azınlık hakları konusunu kendi egemenlik hakları çerçevesinde ele almış ve uluslararası denetim mekanizmalarına izin vermemiştir. ABD'nin Lozan'daki rolü, diplomatik bir baskı unsuru yaratmakla sınırlı kalmış ve Türkiye'nin bağımsız kararlarını doğrudan etkileyecek bir müdahale gerçekleştirememiştir.

2.6. Kapitülasyonlar Sorunu

Osmanlı İmparatorluğu'nun en güçlü ve refah dönemlerinde, çeşitli siyasi ve iktisadi gerekçelerle yabancı devletlere tek taraflı biçimde tanınan kapitülasyonlar, 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde ülkenin siyasi, ekonomik ve askeri bağımsızlığını kısıtlayan bir engel konumuna ulaştı. Bağımsızlığı büyük ölçüde zedeleyen bu kapitülasyonların kaldırılması gündeme ilk kez 9 Eylül 1914'te, 1. Dünya Savaşı'nın başında İttihat ve Terakki'nin kapitülasyonları feshettiğini Avrupalı devletlere duyurmasıyla taşındı. 1. Dünya Savaşı başlangıcında uluslararası konjonktürdeki gerginlikten faydalanan İttihat ve Terakki, çağdaş bir devlet inşa etme ülküsü doğrultusunda diğer devletlerle eşit kabul edilmenin koşullarını yaratmayı amaçlıyordu. Bu bağlamda, kapitülasyonların yerine ülkede bulunan yabancılarla uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde ilişkiler kurulacağını ilan etti ancak kapitülasyonların feshi, o dönemde birbiriyle savaş halinde olan tüm Avrupalı devletlerin kendi aralarındaki çatışmayı bir kenara bırakarak Osmanlı Devleti'ne karşı ortak bir protesto notası vermesiyle sonuçlandı. Mondros Ateşkes Antlaşması ve Sevr Antlaşması'yla kapitülasyonların kapsamını genişleten Müttefikler ise Lozan Barış Konferansı'nda, Türk heyetinin “koşullar ve durumlar değişmiştir” yaklaşımını kabul etmeyerek Türklere farklı biçimlerde yeni imtiyazlar dayatmaya çalıştılar¹⁹⁶.

Lozan Barış Konferansı'nda en zorlu ve tartışmalı konuların başında kapitülasyonlar meselesi gelmiştir. Bu konu, konferansa katılan tüm devletlerin ilgisini çektiğinden, Türk

¹⁹⁵ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1737.

¹⁹⁶ Hamza Eroğlu, “Türk İnkılap Tarihi”, Savaş Yayınları, Ankara, 1990, 201-206.

temsilcileri yoğun baskı altına alınmış ve görüşmeler çıkmaza girmiştir. Türkiye ise kapitülasyonların hiçbir koşul olmaksızın kaldırılmasını talep ediyordu. Lozan Barış Konferansı öncesinde hükümet tarafından Türk Temsil Heyetine kapitülasyonlar ile ilgili; kapitülasyonların kabul edilemez olduğu ve bu kapsamda görüşmelerin kesilebileceği talimatı verilmiştir¹⁹⁷.

Amerika Dışişleri Bakanlığının Müttefiklere ve kendi temsil heyetine verdiği 30 Ekim 1922 tarihli muhtırasında; Osmanlı İmparatorluğu döneminde yabancılara tanınan kapitülasyonların, Amerikan vatandaşlarının haklarını güvence altına almak adına önemli bir araç olarak görüldüğü, kapitülasyonların tamamen korunması zor görünse de Amerika'nın, kendi vatandaşlarının güvenliği için bu hakların belirli bir seviyede devam etmesini istediği belirtilmiştir. Özellikle, vergi ve gümrük düzenlemeleri konusunda tatmin edici alternatif güvenceler sağlanmadıkça, kapitülasyonların kaldırılmasına karşı çıkılması talimatı da verilmiştir¹⁹⁸.

26 Kasım 1922 tarihinde İsmet Paşa ile ABD delegesi Child arasında geçen bir görüşme yapılmıştır. Görüşmede temel olarak kapitülasyonlar, Türkiye'nin hukuk sistemi, yabancı menfaatlerinin korunması ve Amerikan kamuoyunun hassasiyetleri ele alınmıştır. Görüşmede İsmet Paşa, Ankara Hükümeti'nden aldığı talimatların çok net olduğunu ve Türkiye'nin kendi iç işlerini özgürce yönetme hakkına ilişkin konuların kesinlikle tartışılmaz olduğunu vurgulamıştır. Bu doğrultuda, kapitülasyonların kaldırılmasının müzakerelerde en büyük zorluklardan biri olacağını ifade etmiştir. Türkiye'de güçlü bir milliyetçi hareketin etkisi altında olduğunu belirterek, bu baskılar doğrultusunda hareket etmek zorunda kaldığını ve Batılı devletlerin bunu anlamasını beklediğini dile getirmiştir. İsmet Paşa, Türkiye'deki hukuk sisteminin yabancıların güvenliği konusunda herhangi bir endişe duymasına gerek bırakmayacak kadar güvenilir olduğunu savunmuştur. Yani kapitülasyonların kaldırılmasının yabancılar için bir risk teşkil etmeyeceğini, çünkü Türkiye'nin modern bir hukuk sistemine sahip olduğunu iddia etmiştir. Ancak ABD delegesi, yasal düzenlemelerin tek başına yeterli olmayacağını, hukuk sisteminin işleyişi ve uygulamalarının da en az yasalar kadar önemli olduğunu vurgulamıştır. Bu, Batılı ülkelerin sadece yazılı yasalarla değil, mahkemelerin işleyişiyle de ilgilendiğini göstermektedir. ABD

¹⁹⁷ Türk İstiklal Harbi 2. Cilt Batı Cephesi 6. Kısım IV Kitap İstiklal Harbinin Son Safhası (18 Eylül 1922-1 Kasım 1923), Genel Kurmay Başkanlığı Harp Dairesi RAY Seri Nu.1, Ankara 1969, 117-118.

¹⁹⁸ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1667.

tarafı, Türkiye'nin kendi çıkarları açısından da yabancıların haklarını koruyacak düzenlemeler yapmasının en mantıklı seçenek olduğunu İsmet Paşa'ya hatırlatmıştır¹⁹⁹.

Görüşmede ABD heyeti, Amerikan kamuoyunun Türkiye'deki dini ve eğitim kurumlarının güvenliğine dair endişeler taşıdığını belirtmiştir. Bu, ABD'nin kapitülasyonlar konusunda doğrudan bir müdahalede bulunmak istemediğini ancak misyoner okulları, kiliseler ve hayır kurumlarının korunmasını talep ettiğini göstermektedir. Türkiye, bu konunun Amerikan kamuoyunda hassasiyet yarattığını fark etmiş ve bu noktada taviz vermeye hazır bir izlenim vermiştir. İsmet Paşa, Batılı ülkeler tarafından yönlendirildiğini düşündüğü Ermeni ve Rum propagandasına karşı bir denge sağlamak için ABD kamuoyuna güven verici bir açıklama yapmanın mümkün olup olmadığını sormuştur. Bu, Türkiye'nin Lozan'da uluslararası algıyı yönetmeye çalıştığını ve özellikle ABD kamuoyunu Ermeni ve Rum azınlıklar konusunda Türkiye'nin pozisyonuna ikna etmenin yollarını aradığını göstermektedir. ABD delegesi, böyle bir açıklamanın Amerikan kamuoyunda olumlu bir yankı uyandıracığını ve Türkiye'nin lehine olacağını söylemiştir²⁰⁰.

Sonuç olarak, bu görüşme Türkiye ile ABD arasındaki çıkar çatışmalarını ve Lozan'da yürütülen diplomasi sürecinin hassas dengesini ortaya koymaktadır. Türkiye, kapitülasyonları kaldırma konusunda kesin bir tutum sergilemekte, ancak yabancı haklarını güvence altına alacak düzenlemeler yapmaya da hazır olduğunu ima etmektedir. ABD ise, Türkiye'nin iç işlerine doğrudan karışmamakla birlikte, Türkiye'deki Amerikan çıkarlarını ve azınlık haklarını koruma konusunda hassas bir tutum sergilemiştir.

ABD basınında yer alan The Times gazetesinde 1 Aralık 1922 tarihinde yayımlanan bir haberde, İsmet Paşa'nın Ankara Hükümeti'nin kapitülasyonların kesin olarak kaldırılmasında kararlı olduğunu vurguladığı belirtilmiştir. Ancak Türk yasalarının, yabancılara veya belirli bir dine karşı adaletsiz bir uygulamaya izin vermeyeceğini ifade etmiş ve yürürlükteki mevzuatın tüm şikâyetleri giderecek şekilde düzenleneceğini dile getirmiştir. Ayrıca, barışın sağlanmasının ardından yabancıların Türkiye'de serbestçe ticaret yapabilmelerine olanak tanıyacak düzenlemelerin hayata geçirileceğini ve Türkiye ile

¹⁹⁹ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1690.

²⁰⁰ Grew, 502.

İngiltere arasındaki dostane ilişkilerin Lozan'daki gibi ilerleyen süreçte de devam edeceğine inandığını belirtmiştir²⁰¹.

İkdam Gazetesi, 2 Aralık 1922 tarihli haberinde, kapitülasyonların Türk milletinin gelişimine engel oluşturduğunu güçlü ifadelerle vurgulamıştır. Gazete, kapitülasyonların Türkiye'nin ekonomik ve mali kalkınmasını sürekli olarak sekteye uğrattığını belirtmiş; bu ayrıcalıkların devamının kabulünün, Türk milletinin esaretine rıza göstermekle eşdeğer olacağını ifade etmiştir. Haberde, kapitülasyonların kaldırılmasının yabancı tüccarların Türkiye'de faaliyet göstermesini engellemek amacı taşımadığı, aksine yerli ve yabancıların eşit koşullarda rekabet etmelerine olanak sağlayacak bir sistemin tesis edilmek istendiği vurgulanmıştır²⁰².

Lozan'da kapitülasyonlar ile ilgili ilk görüşme İkinci Komisyonun 2 Aralık 1922 tarihli genel oturumunda yapılmıştır. Bu oturumlarda, Türkiye ile Batılı devletler arasında kapitülasyonların kaldırılması ve bunun yerine nasıl bir sistem kurulacağı konusunda önemli görüşmeler yapılmıştır. Oturumun açılışında İtalyan temsilci Marki Garroni, Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları başlangıçta yabancı tüccarları ve girişimcileri ülkeye çekmek amacıyla gönüllü olarak verdiğini hatırlatarak, bu rejimin zaman içinde hem Osmanlı Devleti'nin hem de yabancıların çıkarlarına uygun şekilde sürdürüldüğünü belirtmiştir. Ancak Garroni, modern devlet anlayışına göre kapitülasyonların bir ülkenin egemenliğini kısıtladığını ve Türkiye'nin bunları kaldırma talebinin anlaşılır olduğunu kabul etmiştir. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti'ne güvenerek ülkede iş yapan yabancıların kazanılmış haklarının korunması gerektiğini ifade etmiştir. Garroni, bu doğrultuda, yabancılara hukuki güvenceler sağlayan yeni bir sistem oluşturulması gerektiğini ve bu sistemin üç alt komisyon tarafından inceleneceğini açıklamıştır²⁰³.

İsmet Paşa, Garroni'nin kapitülasyonların bir bağımsız devletin egemenliğiyle bağdaşmadığını kabul etmesini önemli bir adım olarak değerlendirmiştir. Türkiye'nin, kapitülasyonların yalnızca adını ve biçimini değiştirerek aynı yapıyı koruyan herhangi bir öneriyi asla kabul etmeyeceğini vurgulamıştır. İsmet Paşa, Türkiye'nin yabancıların haklarını

²⁰¹ The Times, 1 Aralık 1922.

²⁰² İkdam, 2 Aralık 1922.

²⁰³ Seha L. Meray, "Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler Cilt-2", Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2023, 4-5.

korumak için çağdaş hukuk sistemine dayalı yasalar çıkarabileceğini, ancak bunun kapitülasyonlar çerçevesinde yapılmasının mümkün olmadığını belirtmiştir²⁰⁴.

Fransız temsilci Barrere, kapitülasyonların hala yürürlükte olduğunu ve konferansın amacının bunların yerine modern koşullara uygun bir sistem bulmak olduğunu söylemiştir. Yeni düzenlemenin, yabancılar için gerekli güvenceleri sağlaması gerektiğini vurgulamıştır. İngiliz temsilci Lord Curzon da benzer bir görüş ortaya koyarak, kapitülasyonların yüzyıllardır uluslararası antlaşmalarla korunmuş haklar olduğunu, tek taraflı bir kararla kaldırılmalarının mümkün olmadığını belirtmiştir. Curzon'a göre, kapitülasyonlar ancak tarafların karşılıklı rızasıyla sona erdirilebilir ve Türkiye'nin, yerine güvenilir bir sistem koymadan bunları kaldırması kabul edilemez. Bunun üzerine İsmet Paşa, kapitülasyonların özünü koruyarak bunların yerine yeni bir sistem getirilmesinin de aynı sonucu doğuracağını, yani bağımsızlığın kısıtlanmaya devam edeceğini söylemiştir. Japon temsilci Baron Hayashi, Japonya'nın da uzun yıllar kapitülasyonlar rejimi altında bulunduğunu ve tam bağımsızlığını elde etmek için uzun bir reform süreci geçirdiğini hatırlatarak, Türkiye'nin de bu süreci dikkatle yönetmesi gerektiğini belirtmiştir. Japonya'nın Türkiye'nin bağımsızlığını desteklediğini, ancak bunun sağlam bir hukuk altyapısıyla güvence altına alınmasının önemli olduğunu ifade etmiştir²⁰⁵.

Amerikan temsilcisi Child ise, ABD'nin bu konuda müttefik devletlerle benzer bir görüşte olduğunu, ancak her iki tarafın da ortak çıkarlarını koruyacak bir çözüm bulunması gerektiğini söylemiştir²⁰⁶.

İsmet Paşa, kapitülasyonların tarihsel kökenine ve Türkiye üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekmiştir. Orta Çağ'da kişisel hukuk ilkesinin geçerli olduğunu, fakat modern devlet anlayışında yasaların ülkesel olduğunu vurgulamıştır. Kapitülasyonların başlangıçta yabancı tüccarlara kolaylık sağlamak amacıyla verildiğini; ancak zamanla Osmanlı egemenliğini sınırlayan bir yapıya dönüştüğünü belirtmiştir. Osmanlı'nın güçlü dönemlerinde sorun teşkil etmeyen kapitülasyonların, ilerleyen süreçte devletin bağımsızlığını zedelediğini ifade etmiştir²⁰⁷.

1856 Paris Kongresi'nde bile kapitülasyonların kaldırılmasının gerekliliğinin kabul edildiğini hatırlatan İsmet Paşa, Osmanlı'nın bu süreçte hukuk sistemini modernleştirdiğini ve Avrupa hukukuna uygun reformlar gerçekleştirdiğini söylemiştir. Buna rağmen Batılı

²⁰⁴ Meray Cilt II, 6.

²⁰⁵ Meray Cilt II, 6-9.

²⁰⁶ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1707.

²⁰⁷ Meray Cilt II, 9-10.

devletlerin kapitülasyon ısrarının sürdüğünü belirtmiştir. Ayrıca, farklı ülkelerin farklı hukuk sistemleriyle işleyen konsolosluk mahkemelerinin hem yabancılar hem de Türkler için adaleti zedelediğini, ticari güvenliği bozduğunu ve Türkiye’de ekonomik hayatı olumsuz etkilediğini vurgulamıştır²⁰⁸.

Son olarak, kapitülasyonların uluslararası bir antlaşma değil, Osmanlı padişahlarının tek taraflı iradesiyle verilen ayrıcalıklar olduğunu belirtmiş; bu nedenle Osmanlı’nın 1914’te aldığı kaldırma kararının meşru olduğunu savunmuştur. Kapitülasyonların devam etmesinin Türkiye’nin egemenliğine tehdit oluşturduğunu ve kesin olarak kaldırılması gerektiğini ifade etmiştir²⁰⁹.

Lozan Konferansı’nda ABD temsilcisi M. Child, kapitülasyonlar konusunda müttefik devletlerle benzer bir görüşte olduklarını belirtmiştir. Ancak ABD’nin doğrudan kapitülasyonları savunmaktan çok, bu rejimin kaldırılması halinde yabancılara yeterli güvenceler sağlanmasını esas aldığını söylemiştir. Child, mevcut tartışmanın her iki tarafın da ortak çıkarlarını ilgilendirdiğini ve bu yüzden en kısa sürede bir çözüm bulunmasının Konferans açısından en iyi seçenek olacağını ifade etmiştir. ABD, yabancıların Türkiye’de hukuki güvenceye sahip olması gerektiğini düşünerek, yeni sistemin bu doğrultuda şekillendirilmesini istemiştir²¹⁰. Bu açıklamadan, ABD’nin doğrudan kapitülasyonları sürdürme yanlısı olmadığı, ancak yabancıların hukuki haklarını koruyacak yeni bir düzenleme yapılmasını önemseydiği değerlendirilmektedir.

ABD basınında yer alan The New York Herald gazetesinde, Lozan Konferansı’nda kapitülasyonlar konusundaki görüşmelere geniş yer verilmiştir. 2 Aralık 1922’de yapılan oturumda, Türk tarafının kapitülasyonları hiçbir koşulda kabul etmeyeceğini net bir şekilde ifade etmesi ve bu konuda Sovyetler Birliği’nin desteğini alması üzerine müzakerelerin çıkmaza girdiği iddia edilmiştir. Bu gelişmelerin ardından, konunun detaylı incelenmesi amacıyla alt komisyona havale edildiği belirtilmiştir. Haberde ayrıca ABD Gözlemcisi M. Child’ın, oturumda yaptığı açıklamaya yer verilmiştir. Ayrıca, Türklerin giderek Sovyetler Birliği’ne yakın bir perspektif geliştirdiği ve iki ülkenin Türkiye’nin egemenliği konusunda ortak bir duruş sergilediği vurgulanmıştır²¹¹.

²⁰⁸ Meray Cilt II, 11-13.

²⁰⁹ Meray Cilt II, 18-20.

²¹⁰ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1707.

²¹¹ The New York Herald, 3 Aralık 1922.

2 Aralık 1922 oturumunda sonuç olarak, Lozan'daki tartışmalarda Batılı devletler kapitülasyonların kaldırılmasına tamamen karşı çıkmamış, ancak yabancılar için güvence sağlayan yeni bir sistemin oluşturulmasını talep etmişlerdir. Türkiye ise, kapitülasyonların bağımsızlıkla bağdaşmadığını ve hiçbir şekilde benzer bir sistemin kabul edilmeyeceğini kesin bir dille ifade etmiştir. Görüşmelerin sonucunda Türkiye'nin egemenlik haklarını koruyan, ancak yabancıların haklarını da belirli çerçevelerde güvence altına alan bir çözüm arayışına girilmiştir²¹².

18 Aralık 1922 tarihinde ABD'nin Lozan Konferansı'ndaki temsil heyeti tarafından ABD Dışişleri Bakanlığı'na bir telgraf gönderilmiştir. Söz konusu telgrafta, Türkiye'nin kapitülasyonlar ve yabancıların hukuki statüsü konusundaki tavrını, müttefik devletlerin yaklaşımını ve ABD'nin izlemesi gereken olası politikaları değerlendirmektedir. Telgrafta, Türk heyetinin en ufak bir egemenlik kısıtlamasını bile kabul etmediği vurgulanmaktadır. Türkler, kapitülasyonların savaş nedeniyle değil, bu sistemin haksız ve sürdürülemez olduğu gerekçesiyle kaldırıldığını savunmaktadır. Türkiye, adalet ve yönetim alanında her türlü yabancı denetimini reddetmekte, geçmişte yabancılar tanınan ayrıcalıkları tamamen ortadan kaldırarak Türk vatandaşlarını yabancılardan daha üstün bir konuma getirmek istemektedir. Bununla birlikte, karşılıklılık ilkesi çerçevesinde diğer ülkelerle ticaret ve konsolosluk anlaşmaları yapmaya açık olduklarını belirtmektedirler. Müttefik devletler, kapitülasyon rejiminin geri getirilemeyeceğini kabul etmiş, ancak yerine yeni bir sistemin konulmasını istemektedir. Yabancıların can ve mal güvenliğini garanti altına almak adına, İstanbul, İzmir ve Bursa'daki mahkemelerde Türk yargıçlarla birlikte çalışacak yabancı yargıçların atanmasını önermişlerdir. Bu yargıçlar maaşlarını Türk hükümetinden alacak ve resmen Türk memuru olacaklardır. Bununla birlikte, müttefikler Türkiye'ye ekonomik ve ticari alanlarda bazı tavizler vermeye hazır olduklarını ifade etmişlerdir²¹³.

Telgrafın sonunda, ABD'nin Türkiye ile olan ilişkilerinde nasıl bir politika izlemesi gerektiği konusunda değerlendirmeler yapılmaktadır. ABD heyeti, iki farklı seçenek öne sürülmüştür²¹⁴:

1. Türkiye'ye karşı daha uzlaşmacı bir politika izlemek ve müttefik devletlerin yaptığı gibi Türk taleplerine kısmen uyum sağlamak. Bu durumda, Türkiye'de ABD'ye

²¹² Meray Cilt II, 3-21.

²¹³ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1729-1730.

²¹⁴ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1731-1732.

yönelik dostane bir tutum gelişebilir, Amerikan yatırımları için avantajlı fırsatlar doğabilir ve ABD, Türkiye'nin yöneticileri üzerinde azınlık haklarını koruma konusunda etkili olabilir.

2. Türkiye'nin egemenlik iddialarına karşı çıkmak ve direnç göstermek. Ancak bu durumda, Ankara Hükûmeti ile gerilim yaşanabilir ve Türk kamuoyunun tamamı hükümetin taleplerini desteklediği için ABD, sonunda yine diğer müttefik devletlerin kabul ettiği şartları kabul etmek zorunda kalabilir. Bu süreçte ABD'nin Türkiye'deki çıkarları zarar görebilir ve müzakerelerde gecikmeler yaşanabilir.

Sonuç olarak, telgraf ABD'nin Türkiye'nin değişen statüsünü tanımasının ve kapitülasyonların kaldırılmasını kabul etmesinin uzun vadede ABD'ye daha fazla avantaj sağlayacağını öne sürmüştür. Eğer ABD, Türkiye'nin tam bağımsızlığını destekleyen bir tutum benimserse, Türk hükümeti Amerikan yatırımlarına özel ayrıcalıklar tanıyabilir ve bu durum ekonomik çıkarlar açısından kazançlı olabileceğini öne sürülmüştür. Ayrıca, Türkiye'nin tamamen yabancı karşıtı bir tutum almasının önüne geçmek ve diplomatik ilişkileri güçlendirmek için ABD'nin daha ılımlı bir politika izlemesi gerektiği belirtilmektedir.

Kapitülasyonlarla ilgili genel oturum kapsamında ikinci görüşme 28 Aralık 1922 tarihinde yapılmıştır. Lozan Barış Konferansı'nda gerçekleşen bu oturum, Türkiye'de yabancıların hukuki durumu ve kapitülasyonların kaldırılması gibi konular üzerine yoğunlaşmıştır. Görüşmelerde Türkiye, kapitülasyonların kaldırılmasını ve ülkede yaşayan yabancıların doğrudan Türk yasalarına tabi olmasını talep etmiştir. Bu talep, Türkiye'nin tam bağımsızlık anlayışının bir gereği olarak değerlendirilmiş, Osmanlı döneminde yabancılara tanınan hukuki ve ekonomik ayrıcalıkların Türkiye'nin egemenliğini zedelediği vurgulanmıştır. Müttefik devletler ise kapitülasyonların kaldırılmasına tamamen karşı çıkmamış, ancak Türkiye'deki yabancıların can ve mal güvenliği konusunda kaygılarını dile getirmişlerdir. Bu bağlamda, yabancıların Türk mahkemelerinde yargılanmaları durumunda, sürecin adil olacağından emin olmak istemiş ve yabancı yargıçların mahkemelerde yer almasını önermişlerdir²¹⁵.

Türk mahkemelerinin yetkinliği konusu tartışmaların merkezinde yer almıştır. Müttefikler, Türk hukuk sisteminin yeterince modern olmadığını ve Türk yargıçlarının eğitim

²¹⁵ Meray Cilt II, 24-26.

seviyesinin uluslararası standartları karşılamadığını iddia etmişlerdir. İsmet Paşa ise bu eleştirilere karşı çıkarak, Türkiye'deki yargı sisteminin yabancılar için de yeterli güvence sağladığını, Osmanlı'dan beri süregelen hukuk reformlarıyla modern bir sistem kurulduğunu ve Türkiye'nin kendi mahkemeleriyle adalet sağlayabileceğini belirtmiştir. Müttefiklerin talep ettiği şekilde yabancı yargıçların Türk mahkemelerinde yer almasını, Türkiye'nin egemenlik haklarına aykırı bir durum olarak değerlendirmiştir²¹⁶.

Müzakerelerde müttefikler, kapitülasyonların kaldırılması sürecinde bir geçiş dönemi öngörmeyi önermişlerdir. Bu dönemde, yabancıların haklarının korunması için geçici düzenlemelerin yürürlüğe girmesi gerektiğini savunmuşlardır. Ancak Türk tarafı, böyle bir sürecin Türkiye'nin tam bağımsızlığına gölge düşüreceğini belirterek bu öneriyi reddetmiştir. Türkiye, kapitülasyonların derhal ve koşulsuz bir şekilde kaldırılması gerektiğini savunarak, herhangi bir geçiş döneminin egemenliğe zarar vereceğini ifade etmiştir. Egemenlik ve bağımsızlık kavramları bu oturumun temel tartışma başlıklarından biri olmuştur. İsmet Paşa, Türkiye'nin bağımsız bir devlet olarak kendi yasalarını uygulayabileceğini ve yabancıların haklarını koruyabilecek kapasitede olduğunu dile getirmiştir. Müttefik devletler ise Türkiye'nin bağımsızlığını tanımakla birlikte, uluslararası ticaretin ve diplomatik ilişkilerin sağlıklı ilerleyebilmesi için yabancıların güvenliğini sağlayacak güvencelerin mutlaka verilmesi gerektiğini vurgulamışlardır²¹⁷.

Ekonomik kaygılar da oturumda gündeme gelmiş, müttefikler, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasının yabancı sermayeye bağımlı olduğunu ve yabancılar için güven ortamı sağlanmazsa bu yatırımların geri çekilebileceğini ifade etmişlerdir. Türkiye ise, ekonomik kalkınmasını kendi kaynaklarıyla gerçekleştirebileceğini ve yabancı yatırımların Türkiye'de güvende olacağını savunmuştur²¹⁸.

28 Aralık 1922 oturumunda taraflar arasında ciddi görüş ayrılıkları yaşanmış, özellikle kapitülasyonların kaldırılma şekli ve yabancılar için sağlanması gereken güvenceler konusunda uzlaşma sağlanamamıştır. Türkiye, kapitülasyonların tamamen kaldırılması gerektiğini kesin bir dille ifade ederken, müttefikler bu konuda bazı ek güvenceler istemeye devam etmiştir. Görüşmelerin sonucunda kesin bir karar alınamamış, ancak taraflar ilerleyen oturumlarda çözüm arayışlarını sürdürme konusunda mutabık kalmıştır. İsmet Paşa, bu

²¹⁶ Meray Cilt II, 29.

²¹⁷ The Times 29 Aralık 1922.

²¹⁸ Meray Cilt II, 46.

konularla ilgili olarak bir sonraki oturumda daha ayrıntılı bir cevap vereceğini belirterek müzakerelerin devam etmesi gerektiğini vurgulamıştır²¹⁹.

28 Aralık 1922 oturumunda ABD Temsil Heyeti adına M.Child bir bildiri okumuştur. Söz konusu bildiride M.Child, ABD'nin kapitülasyonlar ve yabancıların hukuki durumu konusunda bağımsız bir duruş sergilediğini vurgulamıştır. Child, ABD'nin bu konuda iki temel ilkeye bağlı olduğunu belirtmiştir. İlk olarak, uluslararası antlaşmaların kutsallığını vurgulamış ve Türkiye'nin geçmişte yaptığı uluslararası yükümlülükleri tek taraflı olarak reddedemeyeceğini ifade etmiştir. ABD'nin de bu yükümlülüklerle taraf olduğunu belirten Child, Türkiye'nin egemenlik haklarını savunurken, aynı zamanda uluslararası hukuka saygılı olması gerektiğini belirtmiştir²²⁰.

İkinci olarak, Türkiye'de yatırımları bulunan yabancıların güvenliğinin sağlanması gerektiğini dile getirmiştir. ABD ve diğer ülkelerden gelen yatırımcıların Türkiye'ye güvenerek sermaye getirdiğini belirten Child, bu yatırımcıların haklarının korunması gerektiğini, aksi takdirde uluslararası ekonomik iş birliğinin zarar göreceğini ifade etmiştir. Türkiye'nin bağımsızlığını tanıdıklarını ancak bu bağımsızlığın uluslararası yükümlülükleri göz ardı etmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Child ayrıca, Türkiye'nin egemenliğinin yalnızca kendi haklarını korumakla değil, aynı zamanda uluslararası iş birliğini sürdürebilmek için sorumluluklarını yerine getirmekle güçleneceğini belirtmiştir. Türkiye'nin, yabancıların ve yatırımcıların güvenliğini sağlayacak hukuki düzenlemeleri yapması gerektiğini söylemiş ve bu güvenin sadece Türkiye tarafından beyan edilmesinin yeterli olmayacağını, yabancı ülkelerin ve yatırımcıların da bu güveni hissetmesi gerektiğini ifade etmiştir²²¹.

Son olarak, Türkiye'nin ekonomik geleceğinin, yabancılara sağlanacak güvencelerle doğrudan bağlantılı olduğunu söyleyen Child, Türkiye'nin uluslararası iş birliğine açık olması gerektiğini belirtmiştir. Türkiye'nin tamamen içe kapanarak hareket etmesinin yalnızlık getireceğini, aksine hukuki güvenceler sağlayarak ekonomik ve diplomatik kazanımlar elde edebileceğini ifade etmiştir²²².

²¹⁹ Meray Cilt II, 22-49.

²²⁰ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1746.

²²¹ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1747.

²²² Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1748-1749.

M. Child'ın 28 Aralık 1922 oturumunda ABD adına yaptığı bu açıklama, Türkiye'nin egemenlik talepleri ile Batılı devletlerin ekonomik ve hukuki güvenceler konusundaki beklentileri arasındaki temel gerilimi yansıtmaktadır. Öncelikle, Child'ın uluslararası antlaşmaların kutsallığına yaptığı vurgu²²³, Türkiye açısından egemenlik mücadelesine karşı bir baskı unsuru olarak değerlendirilebilir. Türkiye, Osmanlı döneminde kapitülasyonlar nedeniyle egemenlik haklarının ihlal edildiğini savunurken, ABD tarafı bu yükümlülüklerin tek taraflı olarak iptal edilemeyeceğini öne sürmektedir. Türkiye için kapitülasyonların kaldırılması, yalnızca hukuki bir değişiklik değil, aynı zamanda ulusal bağımsızlığın kesin bir şekilde ilan edilmesi anlamına gelmektedir. Ancak ABD'nin bu açıklaması, Türkiye'nin geçmiş yükümlülüklerine bağlı kalması gerektiği yönünde bir diplomatik baskı yaratmaktadır.

Child'ın ikinci vurgusu, Türkiye'de bulunan yabancı yatırımcıların haklarının korunması gerektiği yönündedir²²⁴. Türkiye açısından bu ifade ekonomik bağımsızlığa yönelik bir müdahale gibi algılanabilir. Çünkü Lozan'da Türkiye, ekonomik bağımsızlık konusunda da ciddi bir mücadele vermekte ve yabancı sermayeyi, Osmanlı dönemindeki kapitülasyon benzeri ayrıcalıklara sahip olmaktan çıkararak, Türk yasalarına tabi kılmayı hedeflemektedir. ABD'nin, Türkiye'nin bağımsızlığını tanımasına rağmen yabancıların haklarının korunması gerektiğini vurgulaması, Türkiye açısından bağımsızlığa gölge düşürecek bir taviz talebi olarak görülebilir. Ayrıca, Child'ın Türkiye'nin egemenliğini uluslararası iş birliğiyle ilişkilendirmesi, Türkiye açısından dikkatle değerlendirilmesi gereken bir noktadır. Türkiye için egemenlik, iç ve dış politikasını tamamen bağımsız belirleyebilme hakkı anlamına gelirken, ABD'nin bu açıklaması, bağımsızlığın ancak uluslararası düzenin bir parçası olarak anlam kazanacağını ima etmektedir. Bu yaklaşım, Türkiye'nin tam bağımsızlık ve kapitülasyonların kesin olarak kaldırılması yönündeki tutumuna karşı, yabancı ülkelerle iş birliği yapma zorunluluğunu hatırlatarak diplomatik baskı oluşturabilir. Son olarak, Child'ın Türkiye'nin ekonomik geleceğini yabancı yatırımlara bağlaması, Türk tarafı açısından Batı'nın ekonomik bağımlılık yaratma stratejisi olarak yorumlanabilir. Türkiye, Lozan'da ekonomik bağımsızlık kazanmayı ve Batılı ülkelere mali açıdan bağlı olmadan kendi kalkınmasını sağlamayı hedeflerken, ABD'nin bu açıklaması, yabancı sermaye olmadan Türkiye'nin gelişemeyeceği mesajını vermektedir. Türkiye için bu durum, ekonomik bağımsızlığı tehlikeye atabilecek bir söylem olarak görülebilir.

²²³ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1746.

²²⁴ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1747.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Child'ın açıklamaları Türkiye için bir tür diplomatik baskı içermektedir. ABD doğrudan kapitülasyonları savunmasa da yabancı sermaye ve hukuki güvenceler üzerinden Türkiye'nin egemenlik haklarını sınırlandırmaya çalışmaktadır. Türkiye ise, tam bağımsızlık ve egemenlik ilkelerinden ödün vermeden Batı ile dengeli ilişkiler kurmaya çalışmaktadır.

The Times'ın 29 Aralık 1922 tarihli haberine göre, Lozan Barış Konferansı'nın 28 Aralık 1922 tarihli genel oturumunda kapitülasyonlar ve yabancıların hukuki statüsü konusunda büyük bir anlaşmazlık yaşanmıştır. Türk heyeti, tam bağımsızlık ve egemenlik haklarını koruma konusunda kesin bir tavır almış ve yabancı yargıçların Türk mahkemelerinde görev almasını öngören müttefik tekliflerini reddetmiştir. Lord Curzon ve diğer müttefik temsilciler, İsmet Paşa'nın hiçbir uzlaşmaya yanaşmadığını ve bu tutumun konferansın ilerlemesini zorlaştırdığını belirtmişlerdir. Özellikle İngiltere, Fransa ve Japonya, Türkiye'nin sundukları önerileri tamamen reddetmesini eleştirmiş, hatta Türklerin bir karşı teklif bile sunmadığını iddia etmişlerdir²²⁵.

ABD temsilcisi M. Child ise, Türkiye'nin yabancı sermayeye ihtiyacı olduğunu ve egemenlik hakkını savunurken, uluslararası yükümlülüklerini de göz önünde bulundurması gerektiğini vurgulamıştır. Lord Curzon, Türk yargı sisteminin bağımsız olmadığı, polis ve yargıçların düşük maaşla çalıştığı ve yabancıların güvenliğini tehdit eden uygulamaların olduğunu iddia etmiştir. Haberde görüşmeler esnasında müttefiklerin Türkiye'yi daha esnek olmaya ve yabancı haklarını güvence altına alan bir düzenlemeye yanaşmaya çağırdığı ancak Türk heyetinin, egemenlik konusunda taviz vermeyeceğini net bir şekilde ortaya koyduğunu ve bunun da görüşmelerin çıkmaza girmesine neden olduğu belirtilmiştir²²⁶.

İngiliz basınından The Daily Telegraph gazetesinde yayımlanan 30 Aralık 1922 tarihli haberde, Malta'daki İngiliz filosofunun İstanbul'a doğru hareket ettiği bilgisi paylaşılmış ve bu hamlenin, Türklere Lozan'da bir anlaşmaya varılmaması halinde karşılaşılabilecekleri olası sonuçları hatırlatma amacı taşıdığı öne sürülmüştür. Haberde ayrıca, İsmet Paşa'nın müttefikler tarafından önerilen yeni sistemin kapitülasyonlardan bile daha olumsuz olduğunu

²²⁵ The Times, 29 Aralık 1922.

²²⁶ The Times, 29 Aralık 1922.

düşündüğü ve Türkiye'nin egemenlik haklarını ihlal eden hiçbir düzenlemeyi kabul edemeyeceğini açıkça ifade ettiği belirtilmiştir²²⁷.

ABD Temsil Heyeti üyelerinden Joseph C. Grew'ün 28 Aralık 1922 tarihli günlüğü, Lozan Konferansı'nda kapitülasyonlar ve Türkiye'nin egemenlik meselesi üzerine yaşanan gergin tartışmaları ve müttefik devletlerin bu konuda duyduğu hayal kırıklığını yansıtmaktadır. Grew, İsmet Paşa'nın kapitülasyonların kaldırılması konusunda son derece katı bir tutum sergilediğini ve hiçbir taviz vermediğini belirtmektedir. Oturum sırasında Lord Curzon, Barrère, Garroni, Hayashi ve Bompard sırayla söz alarak müttefiklerin Türkiye'ye sunduğu tavizleri hatırlatmış, ardından ABD delegesi Child da uzun bir konuşma yaparak Türklerin bu tutumu devam ettirmesi halinde müttefiklerin nasıl bir pozisyon alacağını açıklamıştır²²⁸.

Curzon'un konuşmalarının her zamanki gibi güçlü ve ikna edici bir tonda olmasına rağmen, Grew'e göre bu kez daha zayıf bir etki yaratmıştır. Curzon, Türklerin "egemenlik" konusunu bir saplantı haline getirdiğini öne sürmüş ve İsmet Paşa'nın müzakere sürecinde sürekli aynı argümanları tekrar ettiğini düşünmüştür. Oturumun sonunda, Türk heyeti, müttefiklerin sunduğu görüşleri değerlendirmek için zamana ihtiyaç duyduklarını belirtmiş ve nihai yanıtlarını daha sonra vereceklerini bildirmiştir. Oturumun ardından, Grew ve eşi Alice, Lord Curzon ile akşam yemeği yemiş ve burada Curzon, İsmet Paşa ile müzakerelerde yaşadığı sıkıntıları samimi bir şekilde paylaşmıştır. Grew'e göre Curzon, İsmet Paşa'nın sürekli "Egemenlik, egemenlik, egemenlik" diyerek hep aynı söylemi tekrar ettiğini ve bu durumun kendisini rahatsız ettiğini ifade etmiştir. Grew, Curzon'un taktiklerini fazla sert ve çatık kaşlı bulduğunu, daha esnek ve saygılı bir müzakere yöntemi izlemesi halinde daha fazla sonuç alabileceğine inandığını yazmıştır²²⁹.

Grew, Curzon'un yakın zamanda Türk tarafına bir antlaşma taslağı sunarak "ya kabul edersiniz ya da görüşmeler sona erer" şeklinde bir yaklaşım sergilemesini beklediğini belirtmiştir. Curzon, Grew'e bu taslağın gizli bir kopyasını vereceğine söz vermiştir. Ayrıca Curzon, Musul konusunda İsmet Paşa ile yaptığı yazışmaları da Grew'e göstermiştir ve bu müzakerelerde tarafların hiçbir ilerleme kaydedemediğini vurgulamıştır.

²²⁷ The Daily Telegraph, 30 Aralık 1922.

²²⁸ Grew, 523-524.

²²⁹ Grew, 525.

Her iki taraf da Musul konusunda taviz vermeye yanaşmamış ve pozisyonlarından geri adım atmamıştır²³⁰.

Grew'ün günlüğü, Lozan Konferansı'nda Türkiye ile müttefikler arasındaki müzakerelerin ne kadar sert geçtiğini ve kapitülasyonlar konusunda Türk tarafının kesinlikle taviz vermemekte kararlı olduğunu gözler önüne sermektedir. Müttefikler, Türkiye'nin egemenlik taleplerini aşırı katı bulmakta ve yabancılar için hukuki güvenceler içeren bir sistem getirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Curzon ise İsmet Paşa'nın uzlaşmaz tavrından rahatsız olmuş ve Türkiye'ye karşı sert bir müzakere stratejisi benimsemiştir.

Vakit gazetesi 29 Aralık 1922 tarihli haberinde kapitülasyonların Türkiye için büyük bir tehdit oluşturduğunu ve bu meselenin Lozan'daki en önemli konulardan biri olduğunu vurgulamıştır. Türkiye'nin yabancı kontrolü altında kaldıkça ilerleyemeyeceğini, bu yüzden kapitülasyonların kaldırılmasının tam bağımsızlık için şart olduğunu belirtmiştir. Haberde, Türkiye'nin bu konuda başarı sağlaması halinde her şeyin yoluna gireceği, ancak Avrupalı devletlerin haksız taleplerinde ısrar etmesi ve Türk heyetinin uzlaşmaya yanaşması durumunda ülkenin bağımsızlığını tehlikeye atacağı ifade edilmiş. Böyle bir durumda Türkiye'nin yeni bir bağımsızlık mücadelesi vermek zorunda kalacağı ve bunun ülkenin ilerlemesini belki de bir asır geriye götüreceği dile getirilmiştir. Gazete, her milletin kendi işlerini kendi kurallarına göre yönetme hakkına sahip olduğunu belirtmiş ve yabancıların bu kurallara uymak istememeleri halinde ülkeyi terk etmeleri gerektiğini yazmıştır. Bir ülkenin kendi vatandaşlarına tanımadığı ayrıcalıkları yabancılara tanınması halinde bağımsızlığını kaybedeceğini söyleyerek, Türkiye'nin bu konuda kesinlikle taviz vermemesi gerektiğini savunmuştur²³¹.

6 Ocak 1923'te gerçekleştirilen oturumda, kapitülasyonlar ve yabancı mahkemeler konusundaki görüş ayrılıkları ele alınmıştır. Bu görüşmede müttefik devletler, Türkiye'deki yabancıların haklarını korumak için bazı güvenceler talep etmiş ve karma mahkemeler kurulmasını önermiştir. Ancak, Türk heyeti bu önerileri bağımsızlığa aykırı gördüğünü belirterek kesin bir şekilde reddetmiştir. İsmet Paşa, Türk yargısının yeterli olduğunu, yabancı yargıların Türk mahkemelerinde görev almasının egemenlik ihlali anlamına geldiğini vurgulamıştır. Müttefikler ise, yabancı mahkemelerin tamamen kaldırılmasına sıcak

²³⁰ Grew, 526.

²³¹ Vakit, 29 Aralık 1922.

baktıklarını, ancak bunun karşılığında yabancıların Türkiye’de hukuki güvencelere sahip olması gerektiğini ifade etmiştir. Ancak, Türk heyetinin hiçbir taviz vermemesi nedeniyle görüşmeler çıkmaza girmiştir²³².

27 Ocak 1923 tarihinde gerçekleştirilen görüşmelerde, müttefik devletlerin Türkiye’ye sunacağı antlaşma taslağının gözden geçirilmesi tamamlanmış ve taslağın kısa süre içinde Türk heyetine sunulacağı belirtilmiştir. Bu görüşmede, Boğazlar ve azınlık hakları gibi konular tartışılmış, ancak en büyük anlaşmazlık noktalarından biri yine kapitülasyonlar olmuştur. Türk heyeti, tam bağımsızlık talebini yinelerken, müttefik devletler özellikle ekonomik ve hukuki konularda bazı güvenceler istemeye devam etmiştir. Bu oturumun ardından müttefik devletler, Türk heyetine "ya bu anlaşmayı kabul edersiniz ya da görüşmeler sona erer" şeklinde bir baskı yapma eğiliminde olduklarını hissettirmiştir²³³.

6 Ocak ve 27 Ocak 1923 tarihli Lozan görüşmeleri, kapitülasyonlar ve yabancı mahkemeler konusundaki temel anlaşmazlıkların sürdüğünü göstermektedir. Türk heyeti, hiçbir şekilde taviz vermemekte kararlıyken, müttefikler ise ekonomik ve hukuki güvenceler talep etmeye devam etmiştir. 27 Ocak görüşmesi, müttefiklerin Türkiye’ye anlaşmayı dayatmaya hazırlandığını gösteren önemli bir gelişme olarak öne çıkmaktadır.

15 Ocak 1923 tarihinde ikinci alt komisyonda yapılan görüşmede ABD temsilcisi, Türkiye’de faaliyet gösteren ticari ve sanayi kuruluşları, dinî ve hayır kurumlarının özel bağışıklıklardan ve ayrıcalıklardan yararlanması gerektiğini savunmuştur. ABD’nin bu taleplerine göre, Türkiye’deki yabancı girişimlere ve kurumlara hukuki ve ekonomik güvenceler verilmesi, bu güvencelerin sadece Türk iç hukukuna değil, uluslararası antlaşmalara da dayanması gerektiği belirtilmiştir. Bu noktada Türk tarafı adına söz alan Mustafa Şeref Bey, yabancılara verilen ayrıcalıkların Türk vatandaşlarından daha ileri olmasını önlemek amacıyla en çok gözetilen ulus kuralının genişletilmesine gerek olmadığını ifade etmiştir. Ancak müttefik devletler, bu kuralın mutlaka antlaşmaya eklenmesi gerektiğini ve yabancı yatırımcıların Türkiye’de Türk vatandaşlarıyla eşit işlem görmesini garanti altına alacak hükümler konulmasını istemiştir²³⁴.

²³² Meray Cilt II, 63-78.

²³³ Meray Cilt II, 79-90.

²³⁴ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1769.

Dinî ve hayır kurumları konusundaki tartışmalarda, Türk heyeti, bu tür kurumlara Türkiye'deki benzer yerli kurumlarla eşit muamele yapılacağını belirtmiş ancak yabancılara özel ayrıcalıklar verilmesini reddetmiştir. Buna rağmen müttefikler, bu konunun uluslararası bir güvencenin altına alınmasını ve barış antlaşmasına özel bir madde eklenmesini istemiştir. Vergilendirme konusunda da Türk heyeti, yabancıların vergi bağışıklıklarının kaldırılması gerektiğini ve bu konuda özel bir statü tanınamayacağını belirtmiştir. Ancak ABD ve diğer müttefikler, Türk hükümetinin kendi kurumları için bir vergi muafiyeti getirirse, aynı muafiyetin yabancı kurumlara da uygulanmasını talep etmiştir. Son olarak, savaş öncesinde yürürlükte olan uluslararası antlaşmaların statüsü tartışılmış, müttefikler, Türkiye'nin savaş öncesi taraf olduğu bazı teknik antlaşmaları yeniden yürürlüğe koymasını talep etmiştir. Türk heyeti ise bu konuda esneklik göstermeyerek bağımsız karar alma yetkisini elinde tutmak istediğini belirtmiştir²³⁵.

ABD Temsil Heyeti'nin 15 Ocak 1923 oturumunda yaptığı açıklama ABD'nin doğrudan kapitülasyonları savunmadığını ancak Türkiye'deki yabancı sermayeyi ve eğitim-dinî kurumları koruyacak hukuki mekanizmalar talep ettiğini göstermektedir²³⁶. Türk tarafı ise bu talepleri bağımsızlık ilkesine aykırı bularak kesin bir şekilde reddetmiş ve yabancıların Türkiye'de hukuki anlamda hiçbir ayrıcalığa sahip olmaması gerektiğini savunmuştur. Bu durum, Lozan görüşmelerinde Türkiye ile ABD arasındaki temel görüş ayrılıklarını ortaya koyarken, Türkiye'nin tam bağımsızlık konusundaki kararlılığını da gözler önüne sermektedir.

15 Ocak 1923 tarihinde Lord Curzon, İsmet Paşa ve ABD delegesi Child arasında bir görüşme yapılmıştır. Görüşmenin ana gündemi kapitülasyonlar olmuştur. Görüşmede Curzon, Türk tarafının müzakerelerde sürekli aynı argümanları tekrarladığını ve hiçbir uzlaşmaya yanaşmadığını dile getirmiştir. Sekiz haftadır devam eden görüşmelerde Türklerin sadece reddeden bir tutum sergilediğini ve çözüm üretmediğini söylemiştir. Müttefiklerin, vergi ile ilgili kapitülasyonları kaldırmayı ve eski kapitülasyonları tamamen sonlandırmayı antlaşmaya koymak istediklerini, ancak bunun yerine geçici bir hukuk sistemi oluşturulması gerektiğini savunmuştur. Bu sistem, müttefik devletler tarafından onaylanacak ve Türk hukukunda

²³⁵ Meray Cilt II, 219-225.

²³⁶ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1769.

gerekli reformlar tamamlanana kadar yürürlükte kalacaktır. Ancak, Türk tarafının bu öneriye alternatif bir çözüm sunması gerektiğini belirtmiştir²³⁷.

Curzon, İsmet Paşa'ya Türkiye'nin harap durumda olduğunu ve yeniden inşa edilmesi için dış kaynağa ihtiyacı olduğunu hatırlatmış, Türklerin müttefiklerin tekliflerini reddetmeye devam etmesi halinde Amerikan ve İngiliz sermayesinin Türkiye'ye gelmeyeceğini açıkça ifade etmiştir. İsmet Paşa, İngiltere'nin ve ABD'nin bu ekonomik baskısını fark etmiş, ancak Curzon'un tehditkâr üslubuna karşı direnmiştir. Ona, "Şimdi meseleleri çözelim, para istemek için gelirsem o zaman gösterirsiniz" diyerek ekonomik bağımsızlığa olan inancını vurgulamıştır. İsmet Paşa, bu görüşmeyi anılarında aktarırken, Lozan'dan yıllar sonra bile Batılı devletlerin Türkiye'ye mali destek sağlama konusunda zorluk çıkardığını ve ülkenin kendi kaynaklarıyla kalkınmak zorunda kaldığını belirtmiştir²³⁸.

17 Ocak 1923 tarihinde, ABD heyetinden Child ve Amiral Bristol ile İsmet Paşa arasında bir görüşme yapılmıştır. Görüşmede kapitülasyonlar, Türkiye'nin hukuk sistemi, Musul meselesi ve yabancı yatırımların güvencesi gibi konular ele alınmıştır. İsmet Paşa, görüşme boyunca Türkiye'nin Lozan'daki pozisyonunu koruyacağını ve hiçbir taviz vermeyeceğini açık bir şekilde ifade etmiştir. Musul sınırı meselesi gündeme geldiğinde, ABD heyeti bu konuda taraf olmadıklarını ve nihai çözümden bağımsız olarak Amerika'nın petrol imtiyazları açısından Açık Kapı politikasına bağlı kalacağını belirtmiştir. İsmet Paşa, Türkiye ile Müttefikler arasındaki barış antlaşmasına dair sorular sorduğunda ise ABD temsilcileri, Amerika'nın doğrudan barış meseleleriyle ilgilenmeyeceğini, ancak Amerikan çıkarlarını etkileyen konuların adil bir şekilde çözülmesini beklediğini ifade etmiştir²³⁹.

ABD heyeti, kapitülasyonlar kaldırılacaksa yerine yeni bir düzenleme getirilmesi gerektiğini ve Türkiye'nin hukuki sisteminin henüz yabancılar için yeterli güvence sağlamadığını öne sürmüştür. ABD temsilcileri, Türk hukuk sisteminin eksikliklerini sıralayarak, özellikle yargıçlara duyulan güvensizlik, kanunların reforme edilmemesi, usul ve delil yasalarındaki eksiklikler, keyfi ev aramalarına karşı yasal koruma yetersizliği ve hapisanelerdeki kötü koşulları dile getirmiştir. ABD, Türkiye'de yabancıların yatırım yapmasını teşvik edecek bir hukuk sisteminin oluşturulmasının zaman alacağını savunmuş, bu nedenle geçici bir rejim uygulanmasını önermiştir. Ancak İsmet Paşa, bu eleştirileri reddetmiş

²³⁷ İnönü, 359.

²³⁸ İnönü, 359-360.

²³⁹ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1770.

ve Türkiye'nin yabancı yatırımcılar için yeterince güvenli olduğunu, yabancı iş insanlarının birkaç ay içinde kapitülasyonlar olmadan da Türkiye'de faaliyet gösterebileceklerini anlayacaklarını belirtmiştir. ABD heyetinin önerdiği "geçici rejim" formülünü de kabul etmeyen İsmet Paşa, Türkiye'nin tam bağımsızlığının her şeyin önünde geldiğini ve herhangi bir geçiş sürecinin egemenlik haklarını zedeleyeceğini vurgulamıştır. Ona göre kapitülasyonlar kaldırıldıktan sonra yeni bir geçiş sürecine ihtiyaç duyulmadan Türkiye iç işlerinde tamamen özgür olmalıydı²⁴⁰.

Görüşme, dostane bir atmosferde geçmesine rağmen ABD tarafı açısından verimli olmamıştır. ABD heyeti, İsmet Paşa'nın kesin tavrını göz önüne alarak, Türkiye ile dostane ilişkilerin nasıl devam ettirileceği ve Amerikan ticari girişimlerinin Türkiye'de nasıl yeniden başlayabileceği üzerine yeni bir strateji geliştirilmesi gerektiğini düşünmüştür. Kapitülasyonlar kelimesinin yerine "geçici rejim" terimi kullanılmış olsa da İsmet Paşa bunun da kabul edilemez olduğunu belirtmiş, böylece her türlü ara formül ihtimali ortadan kalkmıştır²⁴¹.

Sonuç olarak, bu görüşme ABD'nin Lozan'daki pozisyonunu ve Türkiye ile müttefikler arasındaki gerilimin devam ettiğini göstermektedir. ABD, ekonomik ve hukuki güvenceler sağlanmadan kapitülasyonların kaldırılmasının yabancılar için sorun yaratacağını düşünmüş, ancak İsmet Paşa tam bağımsızlık uğruna her türlü geçiş sürecine ve ayrıcalığa karşı çıkmıştır. Bu durum, Lozan görüşmelerinde Türkiye'nin egemenlik hakları konusunda ne kadar kesin bir duruş sergilediğini ve Batılı devletlerin, özellikle ABD'nin, ekonomik çıkarlarını koruma çabalarını gözler önüne sermektedir.

24 Ocak 1923 tarihinde yapılan alt komisyon oturumunda Türkiye'de yabancılara uygulanacak vergi rejimi, dinî ve hayır kurumlarına yönelik düzenlemeler ve yabancılardan ekonomik hakları gibi konular tartışılmıştır. Görüşmelerde Türk heyeti, yabancılara Türk vatandaşlarından daha fazla ayrıcalık tanınmasını reddetmiş ve kapitülasyonların kaldırılmasıyla birlikte tüm devletlerin eşit muamele göreceğini vurgulamıştır. Müttefikler, yabancılar için "en çok gözetilen ulus" kuralının eklenmesini talep etmiş, ancak Türk tarafı, hiçbir yabancı devlet vatandaşına Türk vatandaşlarından daha ayrıcalıklı bir işlem uygulanamayacağını belirterek bu öneriyi reddetmiştir. Ancak Türk heyeti, vergilendirme

²⁴⁰ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1771.

²⁴¹ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1771.

konusunda tüm yabancıların Türk vatandaşları ile aynı kurallara tabi olmasını kabul ettiğini ifade etmiştir. Dinî ve hayır kurumlarına uygulanacak vergi muafiyetleri konusunda müttefikler, bu kurumların Türk kurumlarıyla eşit haklara sahip olmasını ve dini eşyaların gümrükten muaf tutulmasını önermiştir. Ancak Türk heyeti, gümrük muafiyeti önerisini reddetmiş, ancak genel eşitlik ilkesine bağlı kalacağını belirtmiştir²⁴².

ABD temsilcisi, Türkiye'deki yabancı girişimlerin, endüstri kuruluşlarının ve dinî-hayır kurumlarının hukuki güvenceler altına alınması gerektiğini belirtmiş ve Türkiye'nin kendi iç hukuk düzenlemelerinin yabancılar için yeterli olamayacağını, bu nedenle uluslararası antlaşmalar yoluyla güvence sağlanması gerektiğini vurgulamıştır. ABD, Türkiye'nin ekonomik kalkınması için yabancı sermayeye ihtiyaç duyacağını ve bu nedenle ticari hakların korunmasının önemli olduğunu savunmuştur²⁴³.

Sonuç olarak bu görüşmede, Türk heyeti tam bağımsızlık çerçevesinde yabancılar için hiçbir özel ayrıcalık tanımayacağını belirtmiş, ancak yabancı yatırımcıları Türkiye'ye çekebilmek adına bazı ticari güvenceler sağlama konusunda esneklik göstermeye hazır olduğunu ifade etmiştir. Müttefikler ve ABD ise, Türkiye'nin bağımsızlık taleplerini kabul etmekle birlikte, ekonomik ve hukuki güvencelerin artırılması gerektiğini savunmuştur.

Lozan Barış Konferansı'nda kapitülasyonların kaldırılması ve Türkiye'nin tam bağımsızlığını elde etme çabaları, özellikle ABD'nin tutumu açısından dikkate değer bir diplomatik süreci yansıtmıştır. ABD, kapitülasyonların kaldırılması konusunda Türkiye'nin kararlı duruşunu kabul etmekle birlikte, bu sürecin yabancı sermaye ve yabancıların hukuki haklarını koruyacak şekilde yönetilmesi gerektiğini vurgulamıştır. ABD'nin bu yaklaşımı, kapitülasyonların sadece ticari ve ekonomik ayrıcalıkları değil, aynı zamanda yasal güvenceleri de içermesi gerektiği yönünde bir çizgi izlemiştir. ABD temsilcileri, kapitülasyonların kaldırılmasıyla oluşabilecek hukuki boşlukların, Türkiye'de yabancı yatırımlar ve azınlık hakları açısından olumsuz sonuçlar doğurabileceğini öne sürerek, Türkiye'nin modern hukuk reformlarına ve uluslararası standartlara uyum sağlaması gerektiğini belirtmişlerdir²⁴⁴.

²⁴² Meray Cilt II, 226-229.

²⁴³ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1778.

²⁴⁴ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1771-1772.

ABD, özellikle yargı sistemi ve yabancıların hukuki güvenceleri konusunda endişelerini dile getirmiş ve Türkiye'nin bu alanlarda reform yaparak yabancıların güvenliğini sağlaması gerektiğini önermiştir²⁴⁵. Bu, kapitülasyonların sadece ekonomik değil, aynı zamanda hukuki bir yapı olarak da ele alınması gerektiğini göstermektedir. Türkiye'nin bağımsızlık talepleri ve ABD'nin uluslararası hukuka olan bağlılığı arasındaki çatışma, Lozan müzakerelerinin en çetrefilli yönlerinden birini oluşturmuştur. ABD'nin, kapitülasyonların kaldırılmasını desteklerken aynı zamanda yabancıların haklarını güvence altına alacak düzenlemelerin yapılmasını istemesi, iki ülke arasında bir uzlaşma zemini arayışını karmaşıktırıştır.

Bu süreçte, Türkiye'nin yabancılarla ilgili hukuki düzenlemeler yapma ve bunları uluslararası hukuk çerçevesinde güvence altına alma çabaları, ABD'nin yatırımlarını ve vatandaşlarının haklarını koruma konusundaki ısrarlı tutumu ile dengelenmeye çalışılmıştır. ABD'nin bu duruşu, kapitülasyonların kaldırılmasının Türkiye'nin tam bağımsızlık elde etmesi için zorunlu olduğu kadar, yabancıların hukuki ve ekonomik çıkarlarının korunmasını da içermesi gerektiği yönündeki genel görüşünü yansıtmaktadır. Bu gerilim, Türkiye'nin Lozan'da ulusal egemenlik ve bağımsızlık mücadelesi ile uluslararası diplomatik ve ekonomik ilişkiler arasında nasıl bir denge kurmaya çalıştığına dair derinlemesine bir bakış sunmuştur. ABD'nin kapitülasyonları bir yandan kaldırmayı desteklerken, diğer yandan yabancı hakları ve güvenceleri konusunda sağlam düzenlemeler talep etmesi, Türkiye'nin bağımsızlık sürecinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu, Türkiye'nin hem iç hem de dış politika açısından bağımsızlık, egemenlik ve uluslararası yükümlülükler arasında denge kurma zorunluluğunu gözler önüne sermiştir.

Kapitülasyonlar ile ilgili son genel oturum 31 Ocak 1923 tarihinde Ülke ve Askerlik Sorunları Komisyonunun İktisat ve Maliye Sorunları Komisyonu ile yaptığı ortak oturum olmuştur.

²⁴⁵ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1769.

3. LOZAN BARIŞ KONFERANSI ARA DÖNEMİ 4 ŞUBAT 1923-23 NİSAN 1923

20 Kasım 1922’de başlayan Lozan Barış Konferansı’nda yapılan görüşmeler, bir türlü çözülemeyen konuların varlığı ve her konuda gergin geçen tartışmaların birikimi ile Aralık ayı sonunda taraflar arasında ciddi anlaşmazlıkların ortaya çıkmasıyla bir çıkmaza girdi. Bu nedenle, 4 Şubat 1923’te konferansa ara verilerek taraflara müzakereleri gözden geçirme fırsatı tanındı. Bu ara dönem, Türkiye ve diğer katılımcı devletlerin diplomatik stratejilerini yeniden şekillendirdiği ve özellikle Türkiye’nin bağımsızlık yönündeki kararlılığını pekiştirdiği kritik bir süreç olarak değerlendirilmektedir.

30 Ocak 1923 tarihli The New York Times haberine göre, Lozan Barış Konferansı’nda İtilaf Devletleri tarafından hazırlanan barış antlaşması taslağı Türk delegasyonuna yarı resmî olarak sunulmuş ve konferansın kesintiye uğrama ihtimalinin azaltılması amacıyla yoğun diplomatik girişimlerde bulunulmuştur. Özellikle Amerikan heyeti başkanı Büyükelçi Richard Washburn Child’ın taraflar arasındaki görüş ayrılıklarını gidermek için aktif bir rol üstlendiği belirtilmiştir²⁴⁶.

Haberde, Fransa ve İtalya’nın, antlaşma taslağının Türk tarafına bir ultiimatom şeklinde sunulmasına sıcak bakmadıkları, daha uzlaşmacı bir yaklaşım benimsedikleri ifade edilmektedir. Türk delegasyonuna sunulan taslak metnin 150 sayfadan fazla olduğu, içerdiği çok sayıda maddeye Türklerin kesin olarak karşı çıktığı, son anda eklenen bazı hükümlerin ise Türk heyeti tarafından anlaşılamadığı aktarılmıştır. Türk tarafının antlaşma koşullarını umutsuzlukla karşıladığı belirtilmiş, özellikle hayati maddelerde esneklik gösterilmesi hâlinde Fransız ve İtalyan delegasyonlarının görüşmelere devam etmeye hazır olduğu bildirilmiştir²⁴⁷.

Antlaşma taslağında toplam 160 madde ve sekiz ek sözleşme yer almaktadır. Söz konusu belgede Türkiye ile Büyük Britanya, Fransa, İtalya, Japonya, Romanya ve Yugoslavya taraflar olarak belirtilmiştir. Antlaşma metni "Barış Antlaşması Taslağı" başlığı altında sunulmuş, bu haliyle nihai bir belge olmadığına altı çizilmiştir. Haberde öne çıkan önemli hususlardan biri, yabancılar için öngörülen yargı güvenceleri olmuştur. Taslağa göre, Türkiye beş yıl süreyle iki Türk ve üç Lahey Divanı hâkimi tarafından belirlenecek yabancı hukuk müşavirlerinden oluşacak bir heyeti görevlendirecektir. Bu müşavirler İstanbul, İzmir, Samsun, Adana’daki mahkemeler ile Temyiz ve Yargıtay’da görev yapacak, özellikle

²⁴⁶ The New York Times 30 Ocak 1923.

²⁴⁷ The New York Times 30 Ocak 1923.

yabancıları ilgilendiren davalarda bulunacaklardır. Büyük şehirlerde yabancıların tutuklanması da bu müşavirlerin onayıyla mümkün olacaktır²⁴⁸.

Antlaşmanın Musul meselesine ilişkin kısmında ise Türkiye-Irak sınırının Milletler Cemiyeti Konseyi'nin vereceği karara göre belirleneceği ifade edilmiştir. Boğazların yönetimi konusunda ise ayrı bir sözleşme hazırlanmış, Boğazlar Komisyonu'na ABD temsilcisinin de katılabileceği belirtilmiştir. Türkiye'nin talep ettiği güvenlik garantisi maddesinde, herhangi bir saldırı ya da demilitarize bölgelerde tehdit oluşması hâlinde, Büyük Britanya, Fransa, İtalya ve Japonya'nın Milletler Cemiyeti'nin kararları doğrultusunda müdahalede bulunacağı hükme bağlanmıştır²⁴⁹.

Haberde ayrıca, antlaşmanın Türkiye'nin sınırlarını Musul hariç belirlediği, Doğu Trakya'nın Türkiye'ye bırakıldığı ve mali hükümler ile tazminatlar konularının detaylı şekilde ele alındığı belirtilmiştir. Bu kapsamda, Osmanlı borçlarının ödenmesi ve Türkiye'deki ekonomik imtiyazların düzenlenmesi için Türkiye'nin alacağı kararların, borç konseyine danışılarak alınması gerektiği ifade edilmiştir. Bu hükmün, özellikle ABD'nin savunduğu açık kapı politikasına aykırı olabileceği dile getirilmiş; ancak Fransız temsilci Bompard'ın, Türkiye'nin borç konseyi tavsiyelerine uymak zorunda olmadığını ve bu maddenin açık kapı politikasını ihlal etmediğini açıkladığı belirtilmiştir²⁵⁰.

Haberde konferans atmosferinin son derece gergin olduğu vurgulanmış, Türk heyetinin taslak metni inceleyerek nihai yanıtını hazırlamak üzere gece boyunca çalışmalarını sürdürdüğü aktarılmıştır. Taslağa eklenen sekiz sözleşmenin Boğazlar, Trakya sınırları, yabancıların statüsü, Osmanlı borçları, ticari rejim, ateşkes deklarasyonu, nüfus mübadelesi ve savaş esirlerinin değişimi konularını kapsadığı ifade edilmiştir. Türkiye ve Yunanistan arasında nüfus mübadelesi ve esir değişimiyle ilgili sözleşmelerin imzasının ertesi gün gerçekleşeceği bildirilmiştir²⁵¹.

30 Ocak 1923 tarihli haber, Lozan Konferansı'nın kritik bir aşamasına işaret etmektedir. Türk heyeti, kendilerine sunulan kapsamlı barış antlaşması taslağındaki bazı maddelere kesin bir şekilde karşı çıkarken; Fransa ve İtalya'nın daha esnek bir tutum takındığı

²⁴⁸ The New York Times 30 Ocak 1923.

²⁴⁹ The New York Times 30 Ocak 1923.

²⁵⁰ The New York Times 30 Ocak 1923.

²⁵¹ The New York Times 30 Ocak 1923.

görülmektedir. Özellikle kapitülasyon benzeri yargı güvenceleri ve ekonomik sınırlamalar, Türkiye açısından egemenlik haklarını zedeleyici unsurlar olarak değerlendirilmiştir. ABD ise doğrudan taraf olmamakla birlikte, Boğazlar Komisyonu'nda temsil edilme imkânı ile sürece dolaylı olarak dâhil olmuştur. Tarafların pozisyonları, konferansın geleceğini belirleyecek kritik kararların eşiğinde olduklarını göstermektedir.

3.1.Lozan Barış Konferansı'na Ara Verilmesi

27 Ocak 1923 tarihinde konferansın resmi görüşmeleri sona ermiş olsa da son değerlendirmelerin yapılacağı toplantılar devam etmiştir. Musul meselesi, adli kapitülasyonlar, Trakya sınırı ve tazminat konularında uzlaşmaya varılamamıştı. 29 Ocak'ta Müttefikler tarafından hazırlanan taslak İsmet Paşa'ya sunulacak ve 31 Ocak'ta, komisyonlar toplantı halindeyken resmi olarak bildirilecekti. İsmet Paşa'nın bu taslağı reddetmesi durumunda konferans sona erecekti, ancak taslağı hükümetleriyle değerlendirmeye karar vermeleri halinde konferansa yalnızca ara verilecekti.

31 Ocak 1923 tarihinde Yabancılar Uygulanacak Rejim Komisyonu ve İktisat ve Maliye Sorunları Komisyonu tarafından ortak bir oturum yapılmıştır. Oturumda, Türk Temsilci Heyetine Müttefikler tarafından çeşitli konuları kapsayan bir dizi tasarı üzerine görüşmeler yapılmıştır. Bu tasarılar arasında, Barış Antlaşması taslağı, Savaş Esirleri ve Gözaltında Tutulan Sivillere Dair Bildiri, Genel İşleyişle İlgili Bildiri, Trakya Sınırlarına Dair Sözleşme, Türkiye'de Yabancılar Uygulanacak Hukuki Rejim Bildirisi, Türkiye'de Yargı Yönetimine Dair Bildiri, Arnavutluk'un Osmanlı Borçlarına Katılımına İlişkin Bildiri, Türkiye ile Ticaret Düzenlemelerine Dair Sözleşme ve Nihai Senet yer almıştır²⁵².

İlk söz alan Lord Curzon, on hafta süren müzakerelerin sona ermesi gerektiğini belirtmiş ve barış antlaşmasını üç gündür ellerinde bulunduran konferans üyelerini imzalamaya çağırmıştır. Antlaşmanın amacının sekiz yıllık savaşı bitirmek olduğunu vurgulamış, Müttefikler ile Türk ve Yunan ordularının eve dönmek istediklerini ifade etmiştir. Türkiye'nin Yunanistan'a karşı zafer kazandığını, ancak barış sürecine katılarak güçlü bir devlet olarak yerini alması gerektiğini söylemiştir. Ayrıca, Türkiye ile Avrupa devletleri arasında dostane ilişkiler kurmayı hedeflediklerini belirtmiştir²⁵³.

²⁵² Meray, 529.

²⁵³ Meray, 530-531.

Curzon, Müttefik Devletlerin Türkiye'ye birçok konuda ödün verdiğini, Doğu Trakya'nın Türkiye'ye bırakıldığını, sınır bölgelerinde askerden arındırılmış bölgeler oluşturulduğunu söylemiştir. Edirne'ye ulaşım için gerekli demiryolu inşaatına değinmiş, Boğazların savunmasının güçlendirildiğini ancak uluslararası geçişe açık kalacağını açıklamıştır. Ege adaları konusunda Türkiye'nin taleplerine değinmiş, Bozcaada ve Gökçeada'nın Türkiye'ye bırakıldığını, diğer adaların ise askeri amaçlarla kullanılmaması için silahsızlandırıldığını ifade etmiştir. Musul meselesinin çözülemediğini ve Milletler Cemiyeti'ne bırakıldığını belirtmiştir²⁵⁴.

Curzon, azınlıklar konusunda Türk heyetinin daha cömert olması gerektiğini, Batı Trakya'daki Türklerin mübadeleden muaf tutulduğunu, ancak İstanbul'daki Rumların durumunun zorlaştırıldığını söylemiştir. Savaş esirleri ve sivil rehinelere serbest bırakılması için baskı yapıldığını, Yunanistan'ın bazı tavizler verdiğini belirtmiştir. İsmet Paşa'nın barışa inandığını ve anlaşmayı kabul edeceğini umduğunu, Türkiye'nin Müttefik devletlerin desteğini kazanacağını ve bu durumun hafife alınmaması gerektiğini ifade etmiştir. Eğer Türk heyeti daha fazla inceleme için süre isterse buna karşı çıkmayacağını ancak sürecin daha fazla uzatılamayacağını vurgulamıştır²⁵⁵.

Fransa Temsilcisi M. Bompard, Osmanlı Devlet Borçlarının bölüştürülmesine ilişkin Üçüncü Komisyon'un aldığı kararları aktarmıştır. Borçların bölüştürülmesinin Türkiye için büyük bir iyilik olduğunu, çünkü normal şartlarda bir devletin kendi borcundan her zaman sorumlu tutulması gerektiğini belirtmiştir. Sadece 1914 savaşının değil, 1912-1913 Balkan savaşlarının da dikkate alındığını ve Osmanlı borçlarının Türkiye'ye yüklenmeden diğer ülkeler arasında paylaştırıldığını söylemiştir. Bu bölüşüm sonucunda, Osmanlı Devlet Borçları 140 milyon altın liradan 87 milyona düşürülmüş ve Türkiye'nin 53 milyon altın liralık bir yükten kurtulmuştur²⁵⁶.

İtalya Temsilcisi Marki Garroni, Türkiye'de yabancılara uygulanacak rejime ilişkin konuşarak, kapitülasyonların kaldırılması konusunda uzlaşmaya varıldığını belirtmiştir. Ancak, geçiş sürecinde bazı güvencelerin eklenmesinin gerekli olduğunu vurgulamıştır. Bu güvencelerin yalnızca yabancılar için değil, Türkiye'nin yeni siyasi ve ekonomik yapısının istikrarlı geçişini sağlamak için getirildiğini söylemiştir. Kapitülasyonların kaldırılmasıyla

²⁵⁴ The Times 1 Şubat 1923.

²⁵⁵ Meray, 539-540.

²⁵⁶ Meray, 544-547.

birlikte, yabancıların da Türk vatandaşları gibi aynı vergi yükümlülüklerine tabi tutulacağını ve tüm mali ayrıcalıklarının sona ereceğini açıklamıştır²⁵⁷.

ABD Temsil Heyeti Başkanı M. Child da bu oturumda bir açıklama yapmıştır. Söz konusu açıklamada, Lozan Konferansı'nda Amerika'nın üç temel amaç doğrultusunda temsil edildiğini ifade etmiştir²⁵⁸:

- Amerikan çıkarlarını korumak (hem ekonomik hem de insani açıdan).
- İnsani değerleri savunmak (uluslar üstü bir yaklaşımla azınlık hakları ve göçmenler konusunda duyarlılık göstermek).
- Uluslararası barışın korunmasına katkı sağlamak.

ABD, "Açık Kapı Politikası" çerçevesinde, Yakın Doğu'da serbest ticareti desteklediğini ve bu ilkenin İngiltere ve Fransa tarafından da olumlu karşılandığını vurgulamıştır. Bu anlayışın, Batılı devletler arasında adil rekabeti teşvik edeceğini ve aynı zamanda, Yakın Doğu'nun siyasi entrikalar ve dış müdahalelerden uzak, bağımsız bir yapıya kavuşmasına yardımcı olacağını belirtmiştir. ABD temsilcisi, Boğazların ve Karadeniz'in serbest geçişe açık olması gerektiğini, çünkü bunun uluslararası ticaret ve barış için büyük önem taşıdığını ifade etmiştir. ABD, bu konuda ilkeli bir duruş sergilediğini ve tüm taraflar için yararlı bir çözüm üretmeye çalıştığını dile getirmiştir²⁵⁹.

ABD, nüfus mübadelesi konusundaki kaygılarını dile getirerek, insanların zorla yerlerinden edilmesinin acı ve adaletsizliklere yol açacağını belirtmiştir. Din özgürlüğünün korunması gerektiğini, bu nedenle din adamlarının ve dini toplulukların istedikleri yerde kalmasına izin verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Azınlık haklarının korunması için uluslararası iş birliğinin gerekliliğine dikkat çekmiş ve Yakın Doğu'da mülteci sorununa ortak bir yaklaşımla çözüm bulunması gerektiğini söylemiştir. Göçmenlerin kötü koşullara maruz kalmaması, hastalıklarla mücadele edilmesi ve mali kaynakların gereksiz yere harcanmaması için bu sorunun uluslararası dayanışmayla çözülmesi gerektiğini dile getirmiştir²⁶⁰.

ABD, Lozan Konferansı'nda barışın sağlanmasını tüm dünya için önemli bir gelişme olarak değerlendirmiştir. Türkiye'nin yeniden bir savaşın içine sürüklenmesi halinde ulusal

²⁵⁷ Meray, 540-543.

²⁵⁸ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1786-1787.

²⁵⁹ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1787.

²⁶⁰ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1788.

gücünü tamamen kaybedebileceğini ve böyle bir felaketin yalnızca Türkiye için değil, tüm bölge için büyük bir yıkım olacağını söylemiştir. ABD temsilcisi, ülkesinin Lozan Konferansı'na herhangi bir sömürgeci veya siyasi çıkar gözetmeden katıldığını ve eski Yakın Doğu politikalarına karışmadığını belirtmiştir. Bu tarafsızlık sayesinde barış sürecine katkı sağlama konusunda daha güçlü bir pozisyona sahip olduklarını ifade etmiştir. Açıklamasında, Türkiye'nin dünya ile ilişkilerinde izolasyona düşmemesi gerektiğini, barışın gecikmesinin ülkenin uluslararası iş birliklerine zarar vereceğini ve bölgesel istikrarı tehdit edebileceğini vurgulamıştır. Türkiye'nin, uluslararası ticarete ve diplomasinin gerektirdiği düzenlemelere katılarak, uluslar topluluğunun bir parçası haline gelmesi gerektiğini dile getirmiştir²⁶¹.

ABD, Türkiye için şerefli ve adil bir barışın sağlanması gerektiğini ve bu antlaşmanın Türkiye'ye ekonomik, diplomatik ve sosyal anlamda büyük kazançlar sağlayacağını ifade etmiştir. Ancak, Türkiye'nin barış sürecinde aktif ve uzlaşmacı bir rol oynaması gerektiğini, aksi takdirde yalnız kalabileceğini ve bu fırsatları kaybedebileceğini belirtmiştir. Son olarak, Türkiye'nin gecikme ve direniş göstermesi durumunda uluslararası kamuoyunun sabrının tükenebileceğini ve barış sürecinin daha da zorlaşabileceğini ifade etmiştir. Türkiye'nin, bu tarihi fırsatı değerlendirmesi gerektiğini söyleyerek, tüm ülkelerin iş birliği içinde kalıcı bir barışa ulaşmasını umduğunu belirtmiştir²⁶².

Özet olarak ABD Temsilcisi, Lozan Konferansı'na ekonomik çıkarlarını, insani değerleri ve barışı koruma amacıyla katıldığını belirtmiştir. "Açık Kapı Politikası" doğrultusunda, Yakın Doğu'da serbest ticareti ve uluslararası iş birliğini desteklediğini vurgulamıştır. Boğazların ve Karadeniz'in serbest geçişe açık kalmasının önemli olduğunu dile getirmiştir. Nüfus mübadelesine karşı çıkarak, insanların zorla yerlerinden edilmesinin adaletsiz olduğunu ifade etmiştir. Türkiye'nin barışı kabul ederek uluslararası topluma katılması gerektiğini, aksi takdirde yalnız kalabileceğini belirtmiştir. Türkiye için adil bir barışın sağlanmasının önemli olduğunu, ancak bu süreçte aktif ve uzlaşmacı bir tavır sergilemesi gerektiğini söylemiştir²⁶³.

Türk heyeti, Lozan Konferansı'nda tam bağımsızlık ve egemenlik haklarını güvence altına almayı temel amaç edinmişti. Türkiye'ye dayatılmak istenen kapitülasyonlar,

²⁶¹ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1788-1789.

²⁶² Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1790.

²⁶³ Meray, 548-551.

Boğazlar'ın uluslararası denetime bırakılması ve azınlık hakları gibi konulara karşı büyük bir mücadele verilmiştir.

ABD temsilcisinin 31 Ocak 1923 oturumunda yapmış olduğu konuşmasında dikkat çeken bazı noktalar şu açılardan değerlendirilebilir²⁶⁴:

- ABD'nin tarafsız olduğu iddiası şüphelidir: ABD, savaşta doğrudan Türkiye ile savaşmamış olsa da, Müttefik devletlere yakın bir tutum sergilemiştir. Türkiye'nin bağımsız karar almasını savunmamış, daha çok Batılı devletlerin taleplerine uyum sağlamasını önermiştir.
- Açık Kapı Politikası ve ekonomik çıkarlar: ABD, doğrudan sömürgeci bir politika gütmese de, Türkiye'nin ekonomik açıdan Batı ile bütünleşmesini ve kendi pazarını serbest bırakmasını talep etmektedir. Ancak Türk tarafı ekonomik bağımsızlığını korumak ve kapitülasyonları tamamen kaldırmak istemektedir.
- Boğazlar Meselesi: ABD'nin Boğazlar'da serbestlik istemesi, Türkiye'nin stratejik denetimini zayıflatacak bir durumdu. Türk tarafı ise Boğazlar üzerinde tam egemenlik kurmak istiyordu.
- Azınlık Hakları ve Göçmenler: ABD, azınlık haklarının korunmasını ve din adamlarının istedikleri yerde kalmasını savunmuştur. Ancak Türkiye, Lozan'da azınlık konusunun Batılı devletler tarafından iç işlerine müdahale aracı olarak kullanılmasını engellemeye çalışmıştır. Nitekim, Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan nüfus mübadelesi, ABD ve Batılı devletler tarafından insani nedenlerle eleştirilmiştir.

ABD temsilcisinin "Vakit gelmiştir" diyerek Türkiye'yi barışı imzalamaya yönlendirmesi, Türk tarafınca diplomatik baskı olarak algılanmıştır. Türkiye, Lozan'da kendisine dayatılmak istenen koşulları kabul etmemiş görüşmeler askıya alınmıştır.

ABD basınında The New York Times gazetesinde yer alan 1 Şubat 1923 tarihli haberde Lozan Konferansı'nda müttefikler arasında uzlaşma olduğu ve konferansın devam ettiği, Türk delegasyonuna antlaşma üzerinde karar vermeleri için süre tanındığı ve Amerikan temsilcisi M. Child'ın, barışın sağlanması için Türklere yönelik dostane bir uyarıda bulunduğu belirtilmiştir. Ayrıca müttefikler arasında gösterilen iş birliğinin,

²⁶⁴ Meray, 548-551.

konferansın başarıyla sonuçlanması yönünde umut verici bir gelişme olduğu değerlendirilmiştir²⁶⁵.

The Times gazetesi 1 Şubat 1923 tarihli haberinde, Lozan Barış Konferansı'nın son aşamalarında Türkiye'ye yönelik artan diplomatik baskının arttığını, İsmet Paşa'nın antlaşmayı değerlendirip imzalayıp imzalamayacağını belirlemek için sekiz günlük bir erteleme talep ettiğini ve pazar gününe kadar süre verildiğini bildirmiştir. Ayrıca Fransa'nın Lozan'da Türkiye'ye baskı yaparken Ankara'ya daha yumuşak mesajlar verdiğini ve bu durumun İngiltere başta olmak üzere Müttefikler arasında şüphe uyandırdığı yazılmıştır. İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Türkiye'ye büyük tavizler verildiğini ve mevcut şartların Türkiye için çok avantajlı olduğunu iddia ederek, antlaşmayı kabul etmemesi durumunda ciddi sonuçlarla karşılaşacağı uyarısında bulunduğu belirtilmiştir²⁶⁶.

31 Ocak 1923 oturumunda İsmet Paşa'nın erteleme talebinin kabul edilmesiyle birlikte, antlaşma tasarısı Ankara'ya gönderilmiştir. Ancak, Türkiye'nin hukuki ve ekonomik bağımsızlığına aykırı hükümler içeren, ayrıca sınırlar ve tazminat gibi konularda uzlaşa sağlanamayan bu taslak metin Ankara Hükümeti tarafından reddedilmiştir. Bunun üzerine, İsmet Paşa'ya derhal bir Türk barış tasarısı hazırlanması talimatı verildi ve eğer bu öneri kabul edilmezse, İsmet Paşa'nın Ankara'ya dönmesi gerektiği de kendisine bildirilmiştir²⁶⁷.

1 Şubat 1923 tarihli Genel Oturumda Boğazların statüsü konusunda ciddi görüş ayrılıkları yaşanmıştır. Türkiye, Boğazların askerlikten arındırılması ve Doğu Trakya'daki askeri kısıtlamalara karşı çıkarken, Müttefikler bu konuda sert tutumlarını korumuştur. Sovyetler Birliği, sözleşmeye dahil edilmediklerini belirterek karşı çıkmış ve antlaşmayı imzalamayacağını açıklamıştır. Toplantı, Türkiye ve Sovyetler'in Boğazlar konusundaki haklarını savunduğu, ancak Müttefiklerin büyük ölçüde kendi isteklerini dayattığı bir oturum olarak sonuçlanmıştır²⁶⁸.

3 Şubat 1923'te tarihinde ABD Temsil Heyeti Dışişleri Bakanlığı'na bir telgraf göndermiştir. Buna göre, Lord Curzon, Müttefikleri, Türkiye'ye nihai bir ultimatoma verilmesi konusunda ikna etmiştir. Bu kapsamda Türk heyetine antlaşmayı kabul etmeleri için 4 Şubat

²⁶⁵ The New York Times, 1 Şubat 1923.

²⁶⁶ The Times, 1 Şubat 1923.

²⁶⁷ Şimşir, 409-410.

²⁶⁸ Meray, 673-685.

gecesine kadar süre tanınacak ve aksi halde farklı önlemler alınacaktır. Bu sert adım, Fransız delegasyonunun tutumundaki ani değişiklik nedeniyle atılmıştır. Görünüşe göre, Fransa Başbakanı Raymond Poincaré, İngiliz Dışişleri Bakanlığı ile yeni bir anlaşmaya varmış ve Fransa'nın Türkiye'ye karşı daha sert bir politika izlemesine neden olmuştur. Belgede, Türklerin bu talebe nasıl tepki vereceği belirsiz olarak ifade edilmekte, ancak Curzon'un görüşüne katıldığı belirtilmektedir. Özellikle, Türkleri oyalamamak adına gayri resmi görüşmelerin devam ettirilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. ABD, mevcut durumda herhangi bir resmî açıklama yapmayı önermemekte, çünkü ileride yaşanabilecek gelişmelerin bugünkü açıklamaları geçersiz kılabileceği düşünülmektedir²⁶⁹. Bu belge, Lozan görüşmelerinde Türkiye'ye yönelik baskının en üst seviyeye çıktığı anlardan birini ve Müttefikler arasında değişen dengeleri gözler önüne sermektedir.

M. Child'ın 4 Şubat 1923 tarihinde Lord Curzon'a yazdığı mektupta; Müttefikler ve Türkiye arasındaki taslak anlaşmanın ekonomik ve mali maddelerinde belirsizlikler olduğunu ve bu belirsizliklerin ulusal ve özel çıkarlara zarar verebilecek şekilde yorumlanabileceğini ifade etmektedir. Child, bu hükümler üzerinde yeterince tartışma fırsatı bulamadıklarını belirtmiş ve bu durumdan duyduğu endişeyi dile getirmiştir. Çözüm olarak, anlaşmaya, ilgili maddelerin uygulanacağı çıkarlar arasındaki çelişkili taleplerin öncelikle tahkime tabi tutulmasını öngören bir hüküm eklenmesini önermektedir. Child, bu konuda Curzon'dan destek beklediğini ifade etmiş ve konuyu gündeme getirmesinin Curzon tarafından hoş karşılanacağını umduğunu belirtmiştir²⁷⁰.

4 Şubat 1923 tarihinde, Türk delegasyonu Lozan Konferansı'nda kendi karşı tasarısını sunmuştur. Bu tasarı, sınırlar, Boğazlar, Trakya'daki koşullar ile Karaağaç, Meriç demiryolu, Gökçeada, Bozcaada ve Gelibolu garnizonu gibi konularda Müttefik devletlerin sunduğu önerileri büyük ölçüde kabul etmekle birlikte, bazı önemli hususlarda değişiklikler öngörüordu. Özellikle, Musul meselesinin hemen çözüme kavuşturulması yerine, bu sorunun bir yıl süreyle ertelenmesi ve Türkiye ile İngiltere arasında ikili görüşmeler yoluyla ele alınması önerildi. Ayrıca, adli kapitülasyonlar konusunda tamamen farklı bir düzenleme

²⁶⁹ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1794.

²⁷⁰ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1797.

yapılması gerektiği savunulurken, ekonomik meselelerin ise Lozan Konferansı'nın dışında, ilerleyen süreçte ele alınması gerektiği ifade edildi²⁷¹.

Türk delegasyonunun sunduğu bu karşı tasarı, başta İngiltere Dışişleri Bakanı George Curzon olmak üzere, Müttefik devletlerin temsilcileri tarafından farklı tepkilerle karşılandı. Curzon, Musul meselesinin ertelenmesi teklifini prensipte kabul etmekle birlikte, özellikle Fransız, İtalyan ve Yunan delegasyonlarını daha yakından ilgilendiren adli kapitülasyonlar ve savaş tazminatı gibi konularda Türk önerilerine karşı çıktı²⁷². Bu durum, Lozan'daki görüşmelerin gidişatını etkileyen önemli bir gelişme oldu.

Türk delegasyonunun başındaki İsmet Paşa, Müttefiklerin özellikle adli kapitülasyonlar konusundaki tutumuna sert bir tepki gösterdi. İsmet Paşa'ya göre, Türkiye'ye kabul ettirilmek istenen bu düzenlemeler, Türk halkını bağımsız bir ulus yerine, yabancı güçlerin himayesinde, adeta bir köle konumuna düşürecek nitelikteydi. Türkiye'nin tam bağımsızlığını savunan İsmet Paşa, adli kapitülasyonların varlığının egemen bir devlet olarak Türkiye'nin uluslararası alandaki statüsüne zarar vereceğini ve kabul edilemez olduğunu vurgulamıştır²⁷³.

İsmet Paşa'nın bu net ve tavizsiz tutumu, İngiltere delegasyonu üzerinde büyük bir etki yarattı. Müzakereler istedikleri yönde ilerlemeyen İngilizler, bu durumu protesto etmek amacıyla önemli bir adım attı. İngiliz delegasyonunun lideri Curzon, Türk tarafının sunmuş olduğu önerileri kabul etmemesi ve özellikle adli kapitülasyonlar konusunda geri adım atmaması nedeniyle 4 Şubat'ta konferansı terk ederek İngiltere'ye geri döndü. Bu gelişme, Lozan görüşmelerinde bir dönüm noktası oluşturmuş ve müzakerelerin bir süre sekteye uğramasına yol açmıştır²⁷⁴.

4 Şubat gecesi İtalya Temsilcisi Bompard ve Fransa Temsilcisi Montagna, İsmet Paşa ile bir araya geldiklerinde kapitülasyonlarla ilgili Türk açıklamasında yapılacak değişiklikler üzerinde bir anlaşmaya vardılar. Ancak bu, tamamen gayri resmi bir anlaşmaydı ve İngilizler onay vermedi. Yapılan iki taviz şu şekildedir²⁷⁵:

²⁷¹ Meray, Cilt II, 857-864.

²⁷² The Times 5 Şubat 1923.

²⁷³ Meray, Cilt II, 869-870.

²⁷⁴ Karacan, 242.

²⁷⁵ Karacan, 239-242.

- İsmet Paşa, Montagna'nın önerisini kabul ederek, Adalet Bakanlığı'na atanacak yargı danışmanlarının, Türkiye'nin savaşmadığı devletlerin vatandaşları arasından seçilmesini kabul ettiler. Liste, Lahey'deki Daimî Adalet Divanı tarafından hazırlanacaktı. İsmet Paşa, yargı danışmanlarının tarafsız devletlerden atanmasını önermişti.
- İsmet Paşa, ayrıca, teknik detaylarda küçük değişiklikler yapılması koşuluyla, Müttefiklerin önerdiği ve önceki paragrafta belirtilen yabancı yargıçlardan birinin onayı olmadan ev araması veya tutuklama yapılmaması önerisini kabul ettiler. İsmet Paşa bu öneriyi daha önce reddetmişti.

Konferansta meydana gelen kopmanın hemen ardından pazar gecesı, ABD Temsil Heyetinden M. Child, Amiral Bristol ve Grew, İsmet Paşa ile bir görüşme yaptılar. Bu görüşmede İsmet Paşa, yargı rejimiyle ilgili ek bir taviz vermeyi kabul etmiştir. Bu taviz, Müttefiklerin ekonomik maddelerdeki itiraz edilen hükümleri kaldırması durumunda, Türklerin sadece İstanbul ve İzmir'de değil, aynı zamanda Adana ve Samsun'daki birinci derece mahkemelere de yargı danışmanlarının kabul edilmesini içeriyordu. Ancak İsmet Paşa ABD Heyetinden, bu tavizi Müttefiklere açıklamadan önce onların da taviz vermesini sağlamalarını istemiştir. ABD Heyeti Lord Curzon ile bu konuyu görüşmeyi umarak tren istasyonuna gitmiş ancak Lord Curzon'a yetişememişlerdir²⁷⁶.

ABD temsilcilerinin, İsmet Paşa ile yaptığı görüşmede, Türkiye'nin yargı rejimi konusunda ek bir taviz vermeye hazır olduğunu ancak bunun karşılığında Müttefiklerden ekonomik hükümlerle ilgili taviz beklediğini vurgulamaktadır. Bu olay, Lozan görüşmelerinde yargı bağımsızlığı ve ekonomik egemenlik arasındaki doğrudan bağlantıyı göstermesi açısından önemlidir. Türkiye, Lozan'daki müzakerelerde kapitülasyonların kaldırılması konusunda kesin bir tavır sergilemiş, ancak Müttefikler özellikle yargı sistemi üzerinde denetim mekanizmaları oluşturarak eski nüfuzlarını devam ettirmek istemiştir. İsmet Paşa'nın sunduğu öneri, bir denge unsuru olarak ABD aracılığıyla Müttefikleri yumuşatma çabasıdır. ABD heyetinin bu öneriyi İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a iletme istemesi, ABD'nin Lozan'da tarafsız bir arabulucu gibi hareket ettiğini ancak diplomatik süreçlerde etkili olabilmek için İngiltere'nin desteğine ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Curzon'un trenine yetişememeleri ise, Müttefikler ile Türkiye arasındaki

²⁷⁶ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1798.

pazarlık sürecinin zaman açısından kritik bir noktada olduğunu ve fırsatların hızla kaçabileceğini ortaya koymaktadır. Bu olay, Lozan müzakerelerinin karmaşıklığını ve Türkiye'nin diplomatik manevralarının ne kadar dikkatle yürütüldüğünü gösteren önemli bir örnektir. İsmet Paşa, doğrudan Müttefiklerle değil, ABD temsilcileri aracılığıyla pazarlık yaparak stratejik bir hamlede bulunmuş, ancak bu girişimin sonuçsuz kaldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Lozan Konferansı'nın ikinci aşamasında Türkiye'nin taleplerinin büyük ölçüde kabul edilmesi, bu tür diplomatik hamlelerin uzun vadede etkili olduğunu göstermektedir.

ABD Temsil Heyeti'nden Grew'e göre, İsmet Paşa ve Türk heyeti, Müttefiklerin sert tutumuna karşı büyük bir diplomatik direniş göstermiş ve antlaşmayı olduğu gibi kabul etmek yerine pazarlık sürecini uzatmıştır. Curzon, Türkiye'yi kendi şartlarıyla barışı imzalamaya zorlamaya çalışmış ancak bunda başarısız olmuştur. İsmet Paşa, soğukkanlı ve stratejik bir şekilde hareket ederek barışı tamamen reddetmeden müzakereleri sürdürmeyi başarmıştır. Fransa'nın son anda İngiltere'nin sert politikasına yaklaşması, Türkiye üzerindeki baskıyı artırmış ve İsmet Paşa'nın manevra alanını daraltmıştır. ABD temsilcileri, süreci yakından takip etmesine rağmen doğrudan müdahalede bulunmamıştır. Sonuç olarak, Lozan'da Türkiye'nin bağımsızlık ve egemenlik haklarını koruma mücadelesi, Müttefiklerin yoğun baskılarına rağmen devam etmiş ve İsmet Paşa, diplomatik becerisiyle süreci Türkiye lehine yönlendirmeyi başarmıştır²⁷⁷.

4 Şubat 1923'te tarihinde ABD Temsil Heyeti Dışişleri Bakanlığı'na Konferansın sona ermesi ile ilgili bir telgraf göndermiştir. Konferansın sona erme nedeni, Türkiye'nin yabancılara özel yargı yetkisi tanınmasını kesin bir şekilde reddetmesi ve bazı ekonomik imtiyazlara karşı çıkması olarak gösterilmiştir. ABD heyeti, bu ekonomik imtiyazların bazılarının sakıncalı veya zararlı olduğunu düşünmektedir. İngiliz heyeti, konferansın sonlanması ardından ayrılmış ve Lord Curzon, ABD heyetine gergin anlarda gösterdikleri tutum ve Türklerle uzlaşma çabaları için teşekkür etmiştir. İtalyan heyeti de derhal ayrılma kararı almıştır. Fransız temsilcisi Bompard, gelişmeleri Paris'te Poincaré ile görüşmek üzere geri çağırılmış, ancak Fransız heyetinin geri kalanının Lozan'da bir süre daha kalacağı belirtilmiştir. ABD heyeti, konferansın başarısız olmasının üç temel nedenini sıralamaktadır: Müttefikler arasındaki görüş ayrılıkları, Curzon'un Türk milliyetçiliğini

²⁷⁷ Grew, 550-551.

anlamaması ve Türk tarafının kararlılığı. Geleceğe dair belirsizlik vurgulanarak, barışın korunup korunamayacağını veya Fransa'nın Türkiye ile bağımsız görüşmelere başlayıp başlamayacağını kestirilemediği ifade edilmiştir. Son olarak, ABD heyeti, konferansın başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından derhal Lozan'dan ayrılmaları gerektiğini düşündüklerini ancak nihai kararın kendilerine bırakılmasını talep ettiklerini bildirmiştir²⁷⁸.

ABD Temsil Heyeti tarafından ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen telgrafta Türk heyetinin, özellikle yabancılara özel yargı yetkisi (kapitülasyonlar) tanınması ve ekonomik imtiyazlar konularında kesin tavizsiz bir duruş sergilemesi, konferansın kopmasına neden olan başlıca etken olarak belirtilmiştir. Ancak bu durum, Türk tarafı için bir başarısızlık değil, bağımsızlık ilkesine olan kararlılığın bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, telgrafta Curzon'un Türk milliyetçiliğini göz ardı ettiği belirtilmektedir ki, bu Türk heyetinin kararlılığı ve Misak-ı Milli çerçevesinde bağımsızlık ilkesinden taviz vermemesi nedeniyle İngiliz tarafında büyük bir rahatsızlık yarattığını göstermektedir. Lord Curzon'un öfkesi ve İngiliz heyetinin tamamen Lozan'dan ayrılması, İngiltere'nin Türkiye'yi kendi şartlarına razı edemediğini ve diplomatik baskının başarısız olduğunu kanıtlamaktadır. Öte yandan, ABD heyetinin barışın korunup korunamayacağına dair belirsizlik vurgusu, aslında Müttefiklerin, Türkiye'nin direnç göstermesi karşısında artık ellerinde güçlü bir koz kalmadığını itiraf ettiklerini göstermektedir. Bu durum, Türkiye'nin Lozan'da eşit bir taraf olarak masada kalma mücadelesinde önemli bir zafer elde ettiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, bu telgraf Türk tarafının Lozan'daki dik duruşunun Müttefikler üzerinde nasıl bir etki yarattığını ve diplomatik denklemleri değiştirdiğini açıkça ortaya koymaktadır. Türkiye, tam bağımsızlığından ödün vermemiş ve Müttefiklerin Türkiye'yi kendi şartlarına zorla razı etme girişimleri başarısız olmuştur.

3.2. Ara Dönemde Yaşanan Gelişmeler

The New York Times gazetesi, 5 Şubat 1923 tarihli haberinde, Lozan Barış Konferansı'nın 4 Şubat 1923'te çıkmaza girdiğini ve bu aşamada başarısızlıkla sonuçlandığını duyurmaktadır. Haberde, Türk delegasyonunun ekonomik ve kapitülasyonlarla ilgili maddeleri imzalamayı reddetmesi nedeniyle Müttefikler ile Türkiye arasındaki görüşmelerin tıkanıldığı belirtilmektedir. Türk tarafı, özellikle ekonomik hükümler ve kapitülasyonların

²⁷⁸ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1795.

kaldırılması konusunda kararlı bir tutum sergilemiş ve ekonomik bağımsızlığını garanti altına alacak bir anlaşma talep etmiştir. Ancak başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Müttefikler, bu taleplere karşı çıkmıştır. Haberde, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un treninin ayrılışıyla birlikte konferansın fiilen sona erdiği ifade edilmektedir²⁷⁹.

6 Şubat 1923 tarihinde Paris'ten aldığı talimatlar doğrultusunda hareket eden ve muhtemelen Müttefik Güçler'i temsil eden Massigli, İsmet Paşa'ya bir teklifte bulunmuştur. Bu teklife göre eğer Türkler, Montagna ve diğerleriyle kişisel görüşmelerinde belirtildiği üzere kapitülasyonlar ve ekonomik maddeler konusunda neyi kabul edebileceklerini yazılı olarak bildirirse, Müttefiklerin antlaşmayı imzalamaya hazır olduklarını önermiştir. Türk heyeti bu teklife karşılık vermek üzere çekildi ve bir saat sonra Massigli'ye Türklerin cevabını daha önce Müttefiklere verdiklerini, şimdi ise Müttefiklerin Türklere kendi mevcut görüşlerini yazılı olarak bildirmeleri gerektiğini, herkesin Lozan'dan ayrıldığını ve kendilerinin de Ankara'ya dönüp kendi halklarıyla görüşeceklerini iletmıştır. İsmet Paşa, konferansın kesintiye uğramamış olmasından duyduğu memnuniyeti ifade etti ve Ankara'ya yaptığı seyahatten sonra, eğer Müttefikler isterse müzakerelere devam etmekten memnuniyet duyacağını belirtti. İsmet Paşa 7 Şubat 1923 günü Bükrüş ve Köstence üzerinden Ankara'ya hareket etmiştir²⁸⁰.

6 Şubat 1923 tarihinde Lozan'dan ayrılan ABD Temsil Heyetinden Amiral Bristol, Doğu Ekspresi'nde İsmet Paşa ve Türk heyetiyle karşılaşmış ve İsmet Paşa ile görüşme yapmıştır. Görüşmede İsmet Paşa, Türkiye'nin barış konusundaki tutumu, Lozan'daki gelişmeler ve gelecekte izlenecek diplomatik adımlar hakkında önemli açıklamalarda bulunmuştur. İsmet Paşa, öncelikle Türkiye'nin düşmanlarıyla bir anlaşmaya varmayı gerçekten istediğini ancak Misak-ı Milli'nin şartlarından taviz vermeyeceğini net bir şekilde ifade etmiştir. Konferansta kısmi anlaşmalara razı olduğunu ve bunları desteklemeye devam edeceğini belirtmiş, özellikle Türkiye'deki yargı yönetimiyle ilgili olarak İtalyanların sunduğu uzlaşma önerisini kabul ettiğini vurgulamıştır. Ancak reddettiği mali ve ekonomik şartlara hiçbir şekilde boyun eğmeyeceğini açıkça dile getirmiştir²⁸¹.

Görüşmede İsmet Paşa, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Lozan'da sağlanan anlaşmaları onaylayacağını ve kalan anlaşmazlık noktalarının çözümü için müzakerelerin

²⁷⁹ The New York Times, 5 Şubat 1923.

²⁸⁰ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1796.

²⁸¹ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1799.

yeniden başlatılmasına hızlıca onay vereceğini düşündüğünü söylemiştir. Ayrıca, Türkiye'nin tüm Müttefiklerle aynı anda bir anlaşmaya varmasının, ayrı ayrı anlaşmalar yapmaktan daha iyi olacağını ifade etmiştir. Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın geçerliliğini koruduğuna ve Türk tarafının ateşkesin şartlarına bağlı kalacağına inandığını belirtmiştir²⁸².

İsmet Paşa, Lozan'daki son günlerde Müttefiklerin tutumunu anlamakta güçlük çektiğini de dile getirmiştir. Konferansın kesin olarak sona erip ermediğine ya da sadece askıya mı alındığına dair bir bildirim yapılmadan delegelerin dağılmasını tuhaf bulduğunu ifade etmiştir. Müttefikler eğer konferansı dağıtmak ve savaşı yeniden başlatmak istemiyorlarsa, yeni hükümler içeren bir taslak antlaşmanın neden hemen imzalanmasını talep ettiklerini anlayamadığını belirtmiştir. Amerikalı yetkili, tüm delegelerin asıl amacının barış olduğuna inandığını söyleyerek İsmet Paşa'yı yatıştırmaya çalışmıştır²⁸³.

Görüşmenin sonunda İsmet Paşa, ABD'nin Türkiye ile bir antlaşma yapmaya hazır olup olmadığını sormuştur. Amerikalı yetkili ise, ABD'nin Türkiye ile müzakereleri, Türkiye ile Müttefikler arasında bir barış sağlandıktan sonra yürütmeyi tercih ettiğini ancak gelecekte böyle bir talep gelirse ABD hükümetine iletileceğini belirtmiştir. Ayrıca, Türkiye'deki Amerikan çıkarlarını korumak adına mevcut durumun şimdilik muhafaza edilmesinin en iyi seçenek olacağını ifade etmiştir. İsmet Paşa ise, Ankara'daki Amerikan temsilcisinin İstanbul'daki Yüksek Komiserlik ile serbestçe iletişim kurabilmesi için kolaylık sağlanması talebini olumlu değerlendireceğini söyleyerek görüşmeyi noktalamıştır²⁸⁴.

Bu görüşme, Lozan Konferansı'nın başarısızlıkla sonuçlanan ilk aşamasının ardından Türkiye'nin diplomatik manevralarına dair önemli bir belge niteliğindedir. İsmet Paşa'nın açıklamaları, Türkiye'nin barıştan yana olduğunu ancak ekonomik bağımsızlık ve Misak-ı Milli'den taviz vermeyeceğini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Aynı zamanda, ABD'nin Lozan'daki dolaylı rolünü ve Türkiye ile gelecekte diplomatik ilişkilerini şekillendirme konusunda temkinli bir tutum sergilediğini göstermektedir.

Lozan Barış Konferansı'nda görüşmelerin kesilmesi konusunda ayrıntılı bir haber 9 Mart 1923 tarihinde The Times gazetesinde yer almıştır. Bu haberde Lozan Barış Konferansı sırasında Türk heyetine sunulan barış taslağının içeriği ve özellikle konferansın son

²⁸² Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1799.

²⁸³ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1799-1800.

²⁸⁴ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1800.

günlerinde yaşanan dramatik gelişmeler anlatılmıştır. Lozan'da sunulan barış şartlarının büyük kısmında, özellikle toprak meseleleri, Boğazların statüsü, milliyetle ilgili hükümler, azınlıkların korunması ve Osmanlı Devleti'nin mali borçları gibi temel konularda anlaşmaya varıldığı belirtilmiş, ancak savaş zararlarının karşılanmasıyla ilgili tazminat maddelerinde ciddi anlaşmazlıkların yaşandığı vurgulanmıştır. Türkiye'nin önerilen ekonomik maddeleri "ekonomik esaret" olarak değerlendirdiği ve adli konularda yabancılara sağlanacak güvencelerin, eski kapitülasyon sisteminin başka bir şekli olduğunu düşünerek reddettiği ifade edilmiştir. Özellikle Musul konusunda, Türk delegasyonu sorunun İngiltere ile doğrudan görüşmelerle bir yıl ertelenmesini teklif etmiş, Lord Curzon ise bunu kısmen kabul ederek Milletler Cemiyeti'ndeki sürecin bir yıl askıya alınabileceğini belirtmiştir. Ancak ekonomik ve adli bağımsızlıkla ilgili maddeler üzerinde anlaşmazlıklar devam etmiş ve İsmet Paşa, Türkiye'nin bağımsızlığını tehdit ettiğini düşündüğü bu maddeleri kabul etmeyerek direnmiştir. Lord Curzon ve müttefik temsilcileri, Türkiye'ye son kez ek tavizler önererek barış antlaşmasının imzalanmasını sağlamak istemiş, ancak İsmet Paşa'nın tutumunu değiştirmemesi üzerine toplantı dramatik bir şekilde sonuçsuz kalmıştır. Bu son görüşmeler sırasında, savaşın yeniden başlayabileceğine dair ciddi uyarılarda bulunulmuş, ancak Türkiye, ekonomik ve adli bağımsızlığını tehlikeye atabilecek maddeler nedeniyle anlaşmayı imzalamaktan vazgeçmiştir. Böylece konferansın bu aşamasının sonuçsuz bir biçimde sona erdiği belirtilmiştir²⁸⁵.

15 Şubat 1923 tarihinde ABD İstanbul Başkonsolos Yardımcısı tarafından ABD Dışişlerine Türkiye'deki genel durum, halkın ve resmi çevrelerin tutumu, askeri hazırlıklar ve Türkiye'nin diğer ülkelere karşı tutumu hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Raporda, Türkiye'de savaş yanlısı bir hava oluşmadığı belirtilmiştir. Hükümet, basın ve halk arasında savaşın önlenmesi gerektiği düşüncesinin hâkim olduğu ifade edilmiştir. Ancak bu durumun, Türkiye'nin büyük tavizler vermeye hazır olduğu anlamına gelmediği vurgulanmıştır. Türkiye'nin barış istemesinin askeri güçten endişe duymasından değil, savaş yorgunluğu ve ülkenin enerjisini yeniden inşa çalışmalarına yönlendirme isteğinden kaynaklandığı anlatılmıştır²⁸⁶.

Türkiye'nin barış istemesine rağmen askeri hazırlıklarını sürdürdüğü belirtilmiştir. Mudanya Mütarekesi sonrasında bazı askerlerin terhis edilmesine rağmen üç sınıfın tekrar

²⁸⁵ The Times, 9 Mart 1923.

²⁸⁶ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1800.

silah altına alındığı ve yeni askerlerin orduya katıldığı ifade edilmiştir. Askeri hareketliliğin özellikle Türkiye'nin güney, güneybatı ve güneydoğusunda yoğunlaştığı açıklanmıştır. Türk ordusunun teknik açıdan eksiklikleri olsa da, moral ve savaş azminin yüksek olduğu anlatılmıştır. Türk askerlerinin sert koşullarda eğitim aldığı ve lojistik açıdan Avrupa ordularına kıyasla daha mütevazı imkânlarla savaşabildiği belirtilmiştir. Türkiye'nin, Lozan Konferansı'nın başarısız olmasının başlıca sorumlusu olarak İngiltere'yi gördüğü ifade edilmiştir. İngiltere'ye karşı büyük bir öfke duyulduğu belirtilmiştir. Fransa'ya karşı da büyük bir hoşnutsuzluk geliştiği, bunun nedeninin Fransa'nın İngiltere'nin etkisi altına girdiği düşüncesi olduğu anlatılmıştır²⁸⁷.

Raporda Türklerin ABD'ye yönelik duygularının ise karışık olduğu belirtilmiştir. Konferansın başında, ABD'nin azınlıklar, patrikhane ve özellikle Ermeni meselesi hakkındaki tutumu Türkler tarafından olumsuz karşılandığı ve sert eleştirilere neden olduğu vurgulanmıştır. Türkiye'de, bu meselelerin ABD'nin doğrudan ilgilenmesi gereken konular olmadığına inanıldığı ve Washington'un dış politikasının kiliseler ve misyoner gruplar tarafından yönlendirildiği izlenimi oluştuğu belirtilmiştir. Ancak, ABD'nin Açık Kapı Politikası, kapitülasyonlar konusundaki ılımlı tavrı ve Boğazlar Meselesinin uluslararası bir komisyon yerine antlaşmalar yoluyla çözülmesi gerektiğini savunması Türkiye'nin gözünde olumlu bir izlenim bıraktığı, bu nedenle, konferansın sonunda ABD'nin Türkiye'deki itibarı diğer müttefik ülkelere kıyasla daha iyi bir konumda olduğu belirtilmiştir²⁸⁸.

Bu rapor, Türkiye'nin Lozan Konferansı sonrasında içine girdiği ruh halini ve uluslararası ilişkilere bakış açısını yansıtan önemli bir diplomatik belgedir. Türkiye, savaşmaktan kaçınmak istese de askeri gücünü artırmaya devam etmektedir. İngiltere ve Fransa'ya karşı ciddi bir güvensizlik ve öfke vardır. ABD'ye yönelik duygular ise başlangıçta olumsuzken, zamanla biraz daha ılımlı hale gelmiştir. Türkiye, savaş yorgunluğuna rağmen, ulusal çıkarlarını korumakta kararlı olup Lozan'da büyük tavizler vermeye niyetli değildir. Bu analiz, Türkiye'nin Lozan sonrası siyasi ve askeri stratejisinin hem barışı koruma hem de gerektiğinde askeri gücünü kullanabilecek şekilde şekillendiğini ortaya koymaktadır.

²⁸⁷ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1801.

²⁸⁸ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1801-1802.

Fransa ve İtalya'nın mali kapitülasyonlar konusundaki ısrarı nedeniyle²⁸⁹ ertelenen konferansın sonucunda üç önemli sözleşme kabul edilmiştir. İlk sözleşme, 30 Ocak tarihli olup Yunanistan ile yapılan savaş esirleri ve tutuklu sivillerin değişimini kapsar ve bu sözleşme meclis onayı gerektirmeyecektir. İkinci sözleşme, yine aynı tarihli olup, Trakya dışındaki Yunanistan'daki Müslümanlar ile İstanbul dışındaki Türkiye'deki Rumların nüfus mübadelesini içerir. Üçüncü sözleşme ise Boğazlar Sözleşmesi'dir²⁹⁰.

İsmet Paşa, Lozan Konferansı dönüşü 21 Şubat 1923 tarihinde Meclis'e yaptığı konuşmada konferansın gidişatı, görüşülen konular ve konferansın neden kesintiye uğradığı hakkında ayrıntılı açıklamalarda bulunmuştur. İsmet Paşa, Lozan Konferansı'nda, siyasi ve arazi meseleleri (hudutlar, Boğazlar, azınlıklar), mali ve iktisadi meseleler ve kapitülasyonlar olmak üzere üç ana konunun müzakere edildiğini belirtmiştir. Musul'un geri alınması için yapılan görüşmelerde İngilizlerin bölge üzerindeki ekonomik çıkarları sebebiyle geri adım atmadığını, bu konuda ciddi görüş ayrılıkları yaşandığını anlatmıştır. Gelibolu yarımadasında Türk kuvvetinin varlığı konusunda İngilizlerin karşı çıktığını ve Türkiye'nin kendi savunma tezlerini ortaya koyduğunu belirtmiştir²⁹¹.

Mali konularda ise Osmanlı borçlarının dağıtımı meselesinde anlaşmazlıklar yaşandığını, Türkiye'nin borçların adil biçimde paylaşılması gerektiğini savunduğunu anlatmıştır. Müttefiklerin savaş sırasında alınan borçların paylaşımını reddettiğini ifade etmiştir. Tamirat konusunda Müttefiklerin Türkiye'den tazminat talep ettiğini ve Türkiye'nin de Yunanlıların Anadolu'da yol açtığı zararlar için karşılıklı olarak tamirat talep ettiğini ancak bu konuda bir sonuca varılamadığını açıklamıştır. Ekonomik meselelerde yabancı şirketlerin zararlarının tazmini ve Anadolu demiryollarının durumu gibi konularda talepler olduğunu, ancak Türkiye'nin bu talepleri kabul etmediğini ifade etmiştir. Kapitülasyonlar konusunda yabancı ülkelerin Türkiye'deki mahkemelere yabancı hâkim veya müşavirlerin katılması talebini Türkiye'nin reddettiğini, Türkiye'nin sadece hukuki reform amaçlı müşavir bulundurmayı kabul ettiğini belirtmiştir²⁹².

İsmet Paşa, konferansta Batılı müttefiklerin, özellikle İngiltere'nin, Türkiye üzerinde ağır şartlar içeren bir antlaşma dayatmak istediğini, kendisinin bu antlaşmanın maddelerini

²⁸⁹ BCA, 36080-142533-88.

²⁹⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, D 1, C 3, İ 196, 21 Şubat 2023, 1495-1498.

²⁹¹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, D 1, C 3, İ 196, 21 Şubat 2023, 1493-1496.

²⁹² TBMM Gizli Celse Zabıtları, D 1, C 3, İ 196, 21 Şubat 2023, 1498-1505.

Türkiye adına reddettiğini, dolayısıyla konferansın kesintiye uğradığını ve antlaşmanın imzalanmadığını açıklamıştır. Ayrıca konferansın resmen sona ermediğini, sadece ertelendiğini ve henüz nihai bir sonuç elde edilemediğini ifade ederek, durumun ciddiyetini Meclis'e net biçimde anlatmıştır. İsmet Paşa, konuşmasında ABD'nin Lozan Konferansı sırasında sergilediği tutum ve girişimlere de değinmiştir. Buna göre ABD heyeti, özellikle kapitülasyonlar ve ekonomik meselelerde aktif olarak devreye girmiştir. Konferansın son aşamasında ABD temsilcileri, İtalyan heyeti ile Türk heyetine yaklaşıp, bazı ekonomik konuların ve kapitülasyon maddelerinin antlaşmadan çıkarılmasını ve bu konuların antlaşmanın imzalanmasından altı ay sonra yeniden müzakere edilmesini önermiştir. İsmet Paşa ise, böyle kısmi bir antlaşmanın kabul edilemeyeceğini ve antlaşmanın tüm maddeleriyle kesin biçimde sonuçlandırılması gerektiğini ifade ederek bu öneriyi reddetmiştir. Ayrıca ABD heyeti, anlaşmazlık yaşanan maddelerle ilgili olarak arabuluculuk yapmaya çalışmış, Türk tarafının taleplerini yazılı olarak bildirmesini istemiş ve konferansın yeniden başlatılmasına yönelik girişimde bulunmuştur. Ancak İsmet Paşa, Türkiye'nin bu aşamada herhangi bir taahhütte bulunmayacağını, sadece taleplerini yazılı olarak ileteceğini belirtmiştir. Konferansın sona ermesiyle ABD heyeti Lozan'dan ayrılmış, geriye birkaç temsilci bırakmışlardır. Bu aşamada Amerika'nın rolü, konferansın sürdürülmesine yönelik son bir arabuluculuk girişiminden ibaret kalmıştır²⁹³.

Vakit gazetesinde mecliste yapılan görüşmelerle ilgili yer alan haberde, İsmet Paşa'nın Meclis'e Lozan görüşmeleri hakkında yaptığı açıklamalardan bahsedilmiştir. Haberde Meclis çalışmalarının ciddiyetine ve milletvekillerinin gösterdiği hassasiyete vurgu yapılmıştır. Antlaşma taslağının bütün ayrıntılarının milletvekilleri tarafından büyük bir titizlikle ele alındığı belirtilmiştir. Aynı zamanda Ankara halkının sabah erken saatlerden akşam saatlerine kadar Meclis binası önünde bekleyerek görüşmelerin sonucunu merak ve heyecanla takip ettiği, milletvekillerinin dikkatli ve sorumluluk duygusu yüksek tutumunun vatandaşlarca da gözlemlendiği ifade edilmiştir²⁹⁴.

Lozan Barış Konferansı sürecinde, TBMM ve hükümet yetkilileri, Müttefik Devletlerin sunduğu antlaşma taslağına karşılık olarak detaylı bir yanıt hazırlamışlardır. 27 Şubat – 6 Mart tarihleri arasında TBMM'de yapılan görüşmelerin ardından, 7 Mart'ta gerçekleştirilen Bakanlar Kurulu toplantısında, Türkiye'nin resmi cevabını içeren bir taslak

²⁹³ TBMM Gizli Celse Zabıtları, D 1, C 3, İ 196, 21 Şubat 1923, 1498-1501.

²⁹⁴ Vakit, 28 Şubat 1923.

üzerinde son düzenlemeler yapılmıştır. Bu sürecin sonunda, Türk heyetinin başkanı İsmet Paşa tarafından hazırlanan ve 115 sayfadan oluşan kapsamlı bir nota, 8 Mart 1923 tarihinde Lozan Konferansı'na katılan devletlerin Dışişleri Bakanlıklarına iletilmiştir²⁹⁵.

Bu nota, müttefiklerin Türkiye'ye sunduğu barış antlaşması taslağına verilen resmi bir yanıt niteliğindeydi ve Türkiye'nin anlaşmada görmek istediği değişiklikleri içeriyordu. Notanın ekinde, diplomatik bir üslupla kaleme alınmış açıklamalar bulunmakta olup, Türk heyetinin belirli maddelerde talep ettiği revizyonlar ayrıntılı bir şekilde belirtilmekteydi. Öne çıkan taleplerden biri, Trakya sınırının belirlenmesine ilişkindir. Türkiye, sınırın Meriç Nehri'nin thalweg çizgisi boyunca belirlenmesini istemiştir. Thalweg çizgisi, nehirlerin en derin noktalarından geçen çizgi olup, doğal sınır olarak kabul edilmektedir. Bu, Türkiye'nin Trakya bölgesinde daha net ve avantajlı bir sınır hattı oluşturma isteğini yansıtmaktadır. Bir diğer önemli konu ise Ege Adaları ve Meis Adası'dır. Türkiye, özellikle kendisine yakın konumda bulunan merkez adalar ile Meis Adası'nın egemenliğinin TBMM Hükümeti'ne bırakılmasını talep etmiştir. Bu adaların kontrolü, Türkiye'nin bölgesel güvenliği açısından stratejik bir öneme sahipti ve Lozan görüşmelerinde önemli bir tartışma konusu olmaya devam etmiştir²⁹⁶.

Ekonomik ve mali konular, Türkiye'nin taviz vermek istemediği bir alan olarak öne çıkmıştır. Özellikle Osmanlı Devleti'nden kalan dış borçlar meselesinde, Türk tarafı daha önceki tezini korumuş ve müttefikler tarafından önerilen değişiklikleri kabul etmeyeceğini bildirmiştir. Türkiye, Osmanlı borçlarının bölgesel olarak paylaşılması gerektiğini savunmuş ve kendisine düşen borç miktarının sınırlı tutulmasını istemiştir. Boğazlar rejimi konusunda ise Türkiye daha esnek bir tutum sergilemiş ve Boğazlar Sözleşmesi'ne ılımlı baktığını ifade etmiştir. Boğazların statüsü, Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler açısından büyük önem taşıdığından, Türkiye'nin bu konuda dengeli bir yaklaşım sergilediği görülmektedir²⁹⁷.

Önemli bir diğer konu olan kapitülasyonlar meselesinde, Türkiye Montaigne formülü olarak bilinen çözümü kabul etmeye hazır olduğunu belirtmiştir. Montaigne formülü, yabancı devletlerle hukuki düzenlemeleri belirli bir geçiş süreci içinde ele almayı öngören bir modeldi. Türkiye, tam bağımsızlık ilkesine uygun bir şekilde kapitülasyonların tamamen kaldırılmasını hedeflese de uluslararası dengeleri gözетerek aşamalı bir çözümü

²⁹⁵ BCA 301000-218-473-9.

²⁹⁶ The Times 10 Mart 1923.

²⁹⁷ Meray Cilt II, 875-876.

değerlendirebileceğini göstermiştir. Son olarak, notada kalan sorunların müzakereler yoluyla çözüme kavuşturulması gerektiği vurgulanmış ve bu amaçla Avrupa'nın önemli bir kentinde ya da İstanbul'da yeni bir konferans düzenlenmesi önerilmiştir. Türk heyeti, savaş tehdidini ortadan kaldırmanın ve bölgedeki barışı tesis etmenin hem Türkiye'nin hem de müttefik devletlerin ortak sorumluluğu olduğunu ifade etmiş ve verdiği nota için en kısa sürede yanıt beklediğini bildirmiştir²⁹⁸. Bu nota, Türkiye'nin Lozan görüşmelerinde diplomatik bir denge kurmaya çalıştığını, bazı konularda esneklik gösterirken özellikle ekonomik ve egemenlik meselelerinde taviz vermek istemediğini ortaya koymaktadır. Müzakerelerin devamı için diplomasi kapısını açık tutan bu yanıt, Türkiye'nin bağımsızlık ve ulusal çıkarlarını koruma konusundaki kararlılığını yansıtan bir diplomatik belgedir.

The New York Times gazetesinde 10 Mart 1923 tarihli Türkiye'nin 8 Mart 1923 tarihinde müttefik devletlere verdiği barış önerilerine ilişkin gazete haberi, Lozan'da müttefik devletler tarafından sunulan barış taslağına yönelik Türk hükümetinin cevabını ve yaptığı karşı önerilerin içeriğini kapsamlı biçimde anlatmaktadır. Haberde, Türkiye'nin karşı önerilerini, Lozan Antlaşması'nın orijinal maddeleri ile kendi önerdiği değişiklikleri yan yana gösteren yaklaşık 115 sayfalık ayrıntılı bir metin hâlinde sunduğu belirtilmiştir. Metinde özellikle ekonomik meseleler, kapitülasyonlar ve kamu borçlarının yönetimine dair ciddi değişiklik taleplerinin yer aldığı vurgulanmıştır²⁹⁹.

Haberde, Türkiye'nin kamu borçlarının yönetimini yabancı devletlerin müdahalesine kapalı, tamamen kendi iç meselesi olarak gördüğü; borç faiz ödemelerinin 20 yıl ertelenmesini ve bu ödemelerin Türk lirasındaki ciddi değer kaybı nedeniyle sterlin yerine farklı bir para birimiyle yapılmasını istediği ifade edilmiştir. Ayrıca Irak sınırının İngiltere ile bir yıl içerisinde dostane biçimde belirlenmesini, bunun sağlanamaması halinde ise meselenin Milletler Cemiyeti'ne götürülmesini önerdiği belirtilmiştir. Türkiye, kapitülasyonların tamamen kaldırılmasını ve kapitülasyonlara bağlı ekonomik ve mali sistemlerin sona erdirilmesini talep etmiş, savaş tazminatları konusunda ise Yunanistan haricindeki diğer müttefik ülkelerle karşılıklı olarak vazgeçme prensibini benimsemiştir. Ancak Yunanistan'dan, savaş sırasında neden olduğu zararların tazmin edilmesini istemiştir. Aynı zamanda savaş sırasında müttefik devletler tarafından el konulan savaş gemileri ve askeri

²⁹⁸ Meray Cilt II, 877-880.

²⁹⁹The New York Times, 10 Mart 1923.

malzemelerin de barış antlaşmasının imzalanmasıyla Türkiye'ye geri verilmesini talep ettiği ifade edilmiştir³⁰⁰.

Haberde ayrıca Türkiye'nin, ülkede bulunan yabancı okullar ve hayır kurumlarının faaliyetlerini Türkiye aleyhine propaganda yapmadıkları sürece sürdürebileceklerini belirttiği, hukuk reformlarına yardımcı olmaları amacıyla savaşta tarafsız kalmış ülkelere seçilecek hukuk danışmanlarını beş yıllık bir süreyle istihdam etmeye hazır olduğunu bildirdiği belirtilmiştir. Türk hükümeti, Boğazların kontrolünün bırakılması, askerden arındırılmış bölgeler oluşturulması, Gelibolu'daki mezarlıkların İngilizlere devredilmesi ve bazı adalardan vazgeçilmesi gibi önemli siyasi tavizleri daha önce kabul ettiğini vurgulayarak, bu nedenle ekonomik konularda daha fazla tavize yer olmadığını ima etmiştir. Türkiye'nin cevabında, barışa yönelik samimi bir istek içinde olduğu vurgulanmış ve müttefik devletlerin de aynı iyi niyeti göstermesi halinde anlaşmanın kısa süre içinde sağlanabileceği ifade edilerek müttefiklerden hızlı bir yanıt vermeleri istenmiştir³⁰¹.

The Times gazetesinde de 10 Mart 1923 tarihinde de Türkiye ile ilgili haber yapılmıştır. Bu haberde, Türkiye'nin Lozan Barış Antlaşması'na yönelik müttefik devletlere sunduğu karşı önerilerin içeriği ve diplomatik yaklaşımı aktarılmıştır. Haberde verilen bilgilere göre, Türk hükümetinin sunduğu nota metni oldukça ılımlı bir üslupla kaleme alınmış ve barış görüşmelerinin Lozan'da izlenen usulden ayrılmadan devam etmesi durumunda, barış antlaşmasının çoktan imzalanmış olacağı ifade edilmiştir. Ayrıca, müttefik devletlerin küçük bir erteleme talebini kabul etmeyerek görüşmeleri kesmiş olmaları da eleştirilmiştir. Notada, Türkiye'nin siyasi konularda özellikle adaların egemenliği ve sınır çizgileri konusunda talepleri dile getirilmiştir³⁰².

Haberde ayrıca, Türkiye'nin metindeki siyasi hükümlerde büyük çaplı yazılı değişikliklerden ziyade, çoğunlukla sözlü düzeltmeler önerdiği belirtilmiştir. Buna ek olarak, savaş esirleri konusundaki hükümleri kabul ettiği, ancak sağlık ve Boğazlar ile ilgili bazı maddelerde değişiklik talep ettiği aktarılmıştır. Türkiye'nin önerdiği bir diğer nokta,

³⁰⁰ The New York Times, 10 Mart 1923.

³⁰¹ The New York Times, 10 Mart 1923.

³⁰² The Times, 10 Mart 1923.

Türkiye'deki yabancıların hakları ile müttefik ülkelerde yaşayan Türklerin haklarının eşit olmasıdır³⁰³.

Türkiye'nin müttefik devletlerin ele geçirdiği savaş gemileri ve askeri malzemelerin iadesini talep ettiği de haberde yer alan önemli noktalardan biridir. Ayrıca nota metninde, müttefik devletlerle kısa süre içinde, tercihen İstanbul'da yapılacak yeni bir konferans ile anlaşmazlıkların hızla çözülmesinin mümkün olduğu ifade edilmiştir. Böylece dünya barışının daha fazla tehlikeye atılmaması gerektiği vurgulanarak, müttefiklerin mümkün olduğunca çabuk karşılık vermesi çağrısında bulunulmuştur. Haberin genel tonu, Türkiye'nin barışa yönelik umutlu ve yapıcı tavrını ön plana çıkarmaktadır³⁰⁴.

ABD Dışişleri Bakanlığı Yakın Doğu İşleri Dairesi Başkanı Dulles tarafından Dışişleri Bakanlığına 4 Nisan 1923 tarihinde bir rapor sunulmuştur. Bu raporda, Lozan Konferansı'nın kesintiye uğramasından sonra yaşanan gelişmeler ve ABD'nin bu süreçteki diplomatik tutumu ele alınmıştır. Rapor, Lozan Konferansı'nın resmen sona ermediği, yalnızca geçici olarak ertelendiği ve müttefik devletlerin yeni bir davet göndermeksizin müzakerelere devam etmeyi planladıkları belirtilmiştir. ABD hükümetine, konferansın yeniden başlamasına ilişkin resmi bir bildirim yapılmadığı, ancak bunun müttefik devletlerin Türk yanıtını henüz değerlendirmemiş olmasından kaynaklanabileceği ifade edilmiştir³⁰⁵.

Raporda, Türkiye'nin 8 Mart 1923 tarihinde müttefik devletlere sunduğu karşı önerilerin incelendiği, 17 Mart'ta Lord Curzon'un Londra'da bir müttefik konferansı çağrısında bulunduğu ve bu toplantıda Türk yanıtının değerlendirildiği, müzakerelerin gelecekteki seyrine karar verildiği ve yeni bir toplantı yeri üzerinde görüşmeler yapıldığı belirtilmiştir. Londra'daki toplantıya Japonya temsilcisinin katıldığı ve daha sonra Venizelos'un davet edilerek Yunanistan'ın savaş tazminatları konusundaki görüşlerini sunduğu aktarılmıştır³⁰⁶.

Rapor, müttefik devletler arasında Türk karşı önerilerine verilecek yanıt konusunda görüş ayrılıkları yaşandığını ve özellikle ekonomik maddeler konusunda Fransızlar ile İtalyanlar arasında anlaşmazlık olduğunu ortaya koymuştur. Fransızların, ekonomik

³⁰³ The Times, 10 Mart 1923.

³⁰⁴ The Times, 10 Mart 1923.

³⁰⁵ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1813.

³⁰⁶ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1814.

meselelerin doğrudan Ankara ile ilgili şirketler arasında özel müzakerelerle çözülmesini önerdiği, İngilizlerin bu görüşü desteklediği, ancak İtalyanların bu duruma Türkiye'ye verilen krediler ve Ankara Antlaşması nedeniyle karşı çıktığı ifade edilmiştir. 2 Nisan'da Londra basınına Müttefiklerin Türkiye'ye vereceği yanıtın açıklanmasıyla, Türk tarafının 15 Nisan'da Lozan'da müzakerelere devam etmeyi kabul ettiği belirtilmiştir³⁰⁷.

Raporda, Müttefiklerin ABD'yi müzakereler konusunda tam anlamıyla bilgilendirmediği ve görüşmelere dahil etmekten kaçındığı vurgulanmıştır. Bunun büyük ölçüde Fransızların Türkiye'deki ekonomik çıkarlarını koruma isteğinden kaynaklandığı belirtilmiş, ABD'nin ekonomik ve mali hükümler konusunda olumsuz düzenlemeleri engellemek istediği ve müzakerelere katılımın bu çıkarları koruma açısından önemli olduğu ifade edilmiştir. Raporda ayrıca, Müttefik devletlerin 1916 Sykes-Picot Antlaşması ve 1920 Üçlü Antlaşma ile şekillenen bölgesel çıkarlarını koruma çabasında oldukları ve bu nedenle ABD'yi sürecin dışında tutmaya çalıştıkları belirtilmiştir³⁰⁸.

ABD'nin Lozan Konferansı'nda nasıl temsil edileceğine dair değerlendirmelerin yer aldığı raporda, konferansın ilk aşamalarının teknik görüşmelerden oluşacağı, bu nedenle büyükelçi düzeyinde bir temsil yerine uzman kadroların görevlendirilmesinin daha uygun olacağı ifade edilmiştir. ABD'nin müttefik devletler tarafından teknik görüşmelerden dışlanma ihtimali karşısında, buna karşı izlenecek diplomatik stratejinin belirlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Son olarak, ABD'nin Lozan Konferansı'na katılımının gelecekteki ekonomik ve ticari düzenlemelere etkisi açısından hayati olduğu ve müttefiklere bu konuda baskı yapmasının gerekliliği vurgulanmıştır³⁰⁹.

Bu rapor, Lozan Konferansı'nın yeniden başlaması sürecinde Amerika Birleşik Devletleri'nin tutumu ve çıkarlarını koruma çabalarını yansıtan önemli bir diplomatik değerlendirme niteliğindedir. ABD'nin müzakerelerde doğrudan taraf olmamasına rağmen, ekonomik ve siyasi çıkarlarını gözetmek için süreci yakından takip ettiği anlaşılmaktadır. Raporda, Müttefik devletlerin özellikle Fransızların, Türkiye'deki ekonomik ayrıcalıklarını sağlamlaştırma niyetinde oldukları ve bu nedenle ABD'yi süreçten mümkün olduğunca uzak tutmaya çalıştıkları vurgulanmaktadır. Bu durum, Lozan Konferansı'nın yalnızca siyasi bir

³⁰⁷ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1816-1817.

³⁰⁸ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1817-1818.

³⁰⁹ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1819-1820.

barış antlaşması değil, aynı zamanda ekonomik çıkarlar ve güç dengeleri açısından büyük devletler arasında bir pazarlık zemini olduğunu ortaya koymaktadır.

Raporda, ABD'nin ekonomik çıkarlarına zarar verebilecek düzenlemeler konusunda endişe duyduğu ve özellikle Türkiye'deki ekonomik imtiyazlar konusunda Müttefikler arasında gizli antlaşmalar yapıldığı ihtimali üzerinde durulduğu görülmektedir. Londra'da gerçekleştirilen Müttefik toplantısında, ekonomik ve mali konulara ilişkin bazı gizli antlaşmaların yapılmış olabileceği şüphesi dile getirilmekte ve ABD'nin bu konuda daha fazla bilgi edinmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. ABD, Lozan Konferansı'nın yalnızca Müttefikler ve Türkiye arasında yürütülen bir süreç olmadığını, kendisinin de bu meselelerden doğrudan etkilendiğini ve bu nedenle sürecin dışında bırakılmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca rapor, Lozan Konferansı'nın ikinci aşamasında ele alınacak en önemli konuların ekonomik ve mali hükümler olduğunu ve ABD'nin bu maddelerin şekillendirilmesine katılımının önem taşıdığını göstermektedir. Özellikle Türkiye'de yabancıların haklarının belirlenmesi ve ticari rejime ilişkin düzenlemeler konusunda ABD'nin müzakere sürecine dahil olmasının, gelecekte kendi ekonomik çıkarlarını güvence altına almak için bir gereklilik olduğu ifade edilmektedir.

Raporda, ABD'nin Lozan Konferansı'na nasıl temsil edileceğine dair stratejik öneriler de dikkat çekmektedir. Konferansın ilk aşamalarının teknik düzeyde gerçekleşeceği ve bu nedenle büyükelçi düzeyinde bir temsil yerine uzman kadroların görevlendirilmesinin uygun olacağı vurgulanmaktadır. Ancak, müttefik devletlerin ABD'yi teknik görüşmelerden dışlama girişiminde bulunması halinde nasıl bir diplomatik yanıt verileceğinin de düşünülmesi gerektiği belirtilmektedir. Genel olarak rapor, Lozan Konferansı'nın sadece Türkiye ile Müttefik devletler arasında bir barış antlaşması süreci olmadığını, aynı zamanda büyük güçlerin ekonomik çıkarlarını koruma ve genişletme mücadelesine sahne olduğunu göstermektedir. ABD, doğrudan taraf olmasa da özellikle ekonomik düzenlemeler konusunda müttefiklerin kendi aralarında gizli antlaşmalar yaparak avantaj sağlamalarından endişe duymakta ve süreçten dışlanmamak için diplomatik yollarla müdahil olmaya çalışmaktadır. Bu durum, Lozan Barış Antlaşması'nın yalnızca siyasi sınırları değil, aynı zamanda ekonomik ve ticari dengeleri de şekillendiren çok boyutlu bir antlaşma olduğunu ortaya koymaktadır.

Müttefik devletler Türkiye'nin 8 Mart 1923 tarihli önerisine 1 Nisan 1923 tarihinde nota ile cevap vermişlerdir. Cevap metninde, Türkiye'nin barış antlaşması tasarısında değişiklik talep ettiği bazı noktalar üzerinde durulmuştur. Çağırın devletler, daha önce

Çözölmüş kabul edilen bazı meselelerin Türkiye tarafından yeniden gündeme getirilmesini şaşkınlıkla karşıladıklarını ifade etmişlerdir. Ancak, adil ve kalıcı bir barışın sağlanabilmesi için Türkiye'nin sunduğu karşı-teklifleri değerlendirmeye hazır olduklarını belirtmişlerdir. Buna rağmen, daha önce karara bağlanan toprak meselelerinde herhangi bir değişikliğe gidilmemesi gerektiği özellikle vurgulanmıştır. Ek olarak, Türkiye'nin yerleşme ve yargı yetkisi konularında karşılıklılık esasına dayalı düzenlemeler talep ettiği belirtilmiştir. Çağırın devletler, Türkiye'nin bu konuda haklı taleplerini dikkate almaya hazır olduklarını ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra, adalet yönetimine ilişkin düzenlemeler ve ekonomik konuların da tartışma konusu olduğu ortaya konulmuştur. Türkiye, ekonomik hükümlerin antlaşmadan ayrı tutulmasını istemiştir. Ancak, çağırın devletler, ekonomik hükümler konusundaki çıkarlarının korunmasını temel bir mesele olarak görmüşlerdir³¹⁰.

Müttefik devletler, ekonomik hakların ve yatırımların korunması konusunu ön planda tutmuş ve bu meselelerin doğrudan Türk hükümetiyle görüşölmesi gerektiğini bildirmişlerdir. Ayrıca, Lozan'da tekrar bir araya gelerek görüşmelere devam edilmesi gerektiği çağrısında bulunmuşlardır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ise 8 Nisan 1923'te verdiği yanıtında, müzakerelere açık olduğunu ve Lozan'da görüşmelere devam etmeye hazır olduğunu bildirmiştir³¹¹.

TBMM Hükümeti, 8 Nisan 1923 tarihinde İstanbul'daki Müttefik Yüksek Komiserlerine sunduğu karşılıklıta, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'nın 8 Mart 1923 tarihli notalarına yanıt vermiştir. Bu yanıtta, Türkiye'nin barış sürecine yönelik tutumu ve müzakerelerdeki talepleri açıklanmıştır. Türk hükümeti, müttefik devletlerin 8 Mart tarihli yazılarında, Türkiye'nin sunduğu karşı-tekliflerin daha önce çözölmüş sayılan meseleleri yeniden tartışmaya açtığı yönündeki iddialarını kabul etmemiştir. Türkiye, bu karşı-tekliflerin hiçbirinin toprak meselelerine dair esaslı bir değişiklik içermediğini ve müttefikler tarafından adil bulunamayacak herhangi bir öneri getirilmediğini vurgulamıştır³¹².

Türkiye, özellikle yerleşme ve yargı yetkisi konularında karşılıklılık ilkesinin kabul edilmesini olumlu bir adım olarak değerlendirmiş ve bu konuda müttefiklerin anlayışlı bir tutum sergileyeceklerine inanmak istediğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra, adalet yönetimiyle ilgili müzakerelerde, müttefik devletlerin daha önce mutabık kalındığını düşündüğü bir

³¹⁰ The Times 2 Nisan 1923.

³¹¹ The Times 2 Nisan 1923.

³¹² Meray Cilt II, 931.

konuyu tekrar tartışmaya açmalarına şaşkınlık duyulduğu ifade edilmiştir. Türk hükümeti, daha önce tarafların ortak çabalarıyla oluşturulan düzenlemenin müttefikler tarafından sözlü ve yazılı olarak birçok kez teyit edildiğini hatırlatmıştır³¹³.

Ekonomik hükümlere ilişkin olarak ise, Türkiye, bu maddelerin barış antlaşmasından ayrılmasının süreci hızlandıracağını düşündüğünü belirtmiştir. Lozan'dan ayrıldıktan sonra müttefik devletlerin bu teklifi olumlu karşıladıkları izleniminin oluştuğu ifade edilmiştir. Ancak, müttefiklerin son yazılarında bu konudaki tutumlarını değiştirerek ekonomik meselelerin barış görüşmeleriyle eş zamanlı olarak ele alınmasını istemelerinin, barış sürecini geciktirebileceği kaygısı dile getirilmiştir. Türkiye, ekonomik meselelerin görüşülmesine itiraz etmediğini, ancak bu konuların müzakerelerinin doğrudan ilgili taraflarla yapılmasının daha uygun olacağını ifade etmiştir. Son olarak, Türkiye, Lozan Konferansı'nın başarıyla sonuçlanmasını arzuladığını ve müttefik devletlerin bu yöndeki iyi niyet açıklamalarına katıldığını belirtmiştir. Türk hükümeti, çağıran devletlerin talebine uygun olarak, Türk temsilcilerinin Lozan'da 23 Nisan 1923 tarihinde yapılacak görüşmelere katılacağını bildirmiştir³¹⁴.

Konferans çalışmalarının yeniden başlamasına ilişkin süreç, Türk Hükümeti'nin 7 Nisan tarihli notasının alınmasının ardından şekillenmiştir. Konferansı düzenleyen Devletler, Türk Temsilci Heyeti ile yaptıkları görüşmeler sonucunda, çalışmaların yeniden başlatılması için 23 Nisan 1923 tarihinin uygun bir tarih olarak belirlenmesi konusunda mutabakata varmışlardır. Bu karar, Konferans Genel Sekreterliği'ne iletilmiş ve Genel Sekreterlik de 12 Nisan'da bu durumu diğer Temsilci Heyetlerine resmen bildirmiştir. Rusya Temsilci Heyeti ile ilgili olarak ise, 4 Nisan'da M. Vorowski tarafından gündeme getirilen bir soruya yanıt olarak Genel Sekreter, Boğazlar Sözleşmesi'nin 1 Şubat tarihinde görüşülen metninde herhangi bir değişiklik talebinin Türk Temsilci Heyeti tarafından iletilmediğini açıklamıştır. Ayrıca, Rus Temsilci Heyeti'nin, M. Tchitcherine'in 1 Şubat'ta benimsediği tutumun aksine, bu Sözleşmeyi imzalamaya hazır olduğunu resmen bildirmesi durumunda, imza tarihinden önce Rus Temsilci Heyeti'nin bilgilendirilmesi için gerekli önlemlerin alınacağı M. Vorowski'ye iletilmiştir. Bu durum, Rusya'nın sözleşmeye ilişkin tutumunda bir değişiklik

³¹³ Meray Cilt II, 932.

³¹⁴ Meray Cilt II, 932-933.

olabileceğine işaret etmekte ve taraflar arasında diplomatik bir uzlaşma sürecinin devam ettiğini göstermektedir³¹⁵.

Bu süreç, tarafların çıkarlarını dengeleme çabalarını yansıtmaktadır. Türk Temsilci Heyeti'nin sözleşme metninde değişiklik talep etmemesi, mevcut metnin tarafların büyük çoğunluğu tarafından kabul edilebilir bulunduğunu göstermektedir. Öte yandan, Rusya'nın tutumundaki olası bir değişiklik, uluslararası diplomaside esnekliğin ve müzakere süreçlerinin önemini vurgulamaktadır. Konferans çalışmalarının yeniden başlaması, taraflar arasında daha geniş kapsamlı bir uzlaşının sağlanması yönünde önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

Lozan Barış Konferansı'nın ikinci dönem görüşmelerinden önce ABD Dışışleri Bakanlığı 19 Nisan 1923 tarihinde ABD Temsil Heyeti'ne ABD'nin konferanstaki genel stratejisini içeren bir talimat vermiştir. Talimatın içeriği şu şekildedir³¹⁶:

- ABD'nin Lozan Konferansı'na katılım statüsü daha önce olduğu gibi "gözlemci ve çıkarlarını savunan taraf" olarak devam edecektir.
- Konferans sadece askıya alındığı için, ABD'nin rolünde herhangi bir değişiklik olmayacaktır.
- ABD, Türkiye ile savaşan ülkelerden biri olmadığı için müttefikler gibi doğrudan savaşın sonuçlarıyla ilgili konulara taraf olmayacak, ancak ekonomik, diplomatik ve hukuki çıkarlarını savunmaya devam edecektir.
- 17 Kasım'da delegasyona verilen ana talimatlar geçerliliğini koruyor. Ancak, gerektiğinde ek talimatlar verilecektir.
- ABD delegasyonu, hükümetin resmi görüşlerini dile getirme yetkisine tam olarak sahip. Ancak bu yetki, konferansın ana konusu olan Türkiye ile barış antlaşmasının koşullarını belirleme sürecine tam taraf olarak katılmayı içermemektedir.
- ABD, sadece kendi doğrudan çıkarlarını ilgilendiren konularda resmi olarak müdahil olacaktır.
- Özellikle azınlık hakları ve Boğazların statüsü gibi meselelerin önceden çözüme kavuşturulmuştur. ABD delegasyonu, bu konuların yeniden gündeme gelip gelmeyeceğini takip edecek, ancak doğrudan müdahil olmayacaktır. Eğer

³¹⁵ Meray Cilt II, 934.

³¹⁶ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1823-1828.

ABD'ye Boğazlar ile ilgili hazırlanan sözleşmeye katılıp katılmayacağı sorulursa, kesinlikle herhangi bir taahhütte bulunulmaması ve önce Dışışleri Bakanlığı'na danışılacaktır. Azınlık hakları konusu büyük ölçüde halledilmiş olsa da mültecilerle ilgili yeni sorunlar ortaya çıkarsa bu konuda yeni talimatlar verilecektir.

- ABD'nin, Türkiye'deki antik alanlarda kazı yapma hakkı meselesini gündeme getirmemesi gerektiği, konunun öncelikli olmadığı ve konferansın odak noktasını dağıtabileceği ifade edilmiştir.

Genel çerçevede bu talimata göre ABD, Lozan'ın ikinci döneminde müttefiklerle tam bir uyum içinde hareket etmek yerine, kendi ekonomik ve diplomatik çıkarlarını korumaya odaklanmış, ancak sürece doğrudan müdahil olmayan bir taraf olarak kalmayı tercih etmiştir.

3.3. Chester Projesi

1907'den itibaren, İngiltere, Fransa ve Almanya'nın Anadolu ve çevresinde demiryolu ve tarımsal imtiyazlar elde etme girişimlerine ABD de katılmıştır. Chester Projesi, 1908-1909 yıllarında Tuğamiral Colby M. Chester'ın Osmanlı hükümetiyle Anadolu, Suriye ve Mezopotamya'daki petrol imtiyazları için başlattığı görüşmelere dayanmaktadır. Sadrazam projeye onay vermiş olsa da, Osmanlı parlamentosu imtiyazı resmî olarak hiçbir zaman kabul etmemiştir. İmtiyazı devralması beklenen Amerikan şirketi zamanla dağılmış, ancak şirkette hissesi bulunan bazı mühendisler ve yatırımcılar projeyi gayri resmî olarak sürdürmeye devam etmiştir. 1920'de bu grup projeye yeniden ilgi göstermiş ve Amiral Chester ile ortakları, eski projelerinin onaylanması veya eski plan temelinde yeni bir imtiyaz sağlanması amacıyla Amerikan Dışışleri Bakanlığı'ndan destek istemiştir. Ancak bu süreçte Amerikan şirketi, özellikle Fransız şirketi başta olmak üzere, diğer şirketlerin karşıt talepleriyle mücadele etmek zorunda kalmıştır³¹⁷.

Aralık 1922'de Arthur Chester ve Clayton-Kennedy, Ankara'ya gelerek Chester Projesi'ne ilişkin müzakerelere devam etmişlerdir. Ankara Hükümeti temsilcisi Feyzi Bey ile yapılan görüşmeler sonucunda, 22 Ocak 1923'te bir ön antlaşma metni üzerinde uzlaşılmıştır. 30 Ocak'ta onaylanan antlaşma taslağı, 8 Nisan 1923'te TBMM'de görüşülmüş ve 9 Nisan'da kabul edilmiştir. Ancak, bu onay İngiltere ve Fransa'nın sert tepkisini çekmiştir. Bu imtiyaza göre Ottoman-American Development Company, kilometre garantisi ya da mali destek

³¹⁷ Grew, 558.

almadan Anadolu’da toplam 4.400 kilometrelik bir demiryolu hattı inşa edecektir. Ayrıca, Karadeniz ve Akdeniz kıyılarında üç liman yapma hakkına sahip olacak ve bu limanlarla demiryolu hatlarının iki yanındaki 40 kilometrelik alan içinde bulunan tüm mevcut ve ileride keşfedilecek madenleri işletme yetkisini 99 yıllığına elde edecektir. Demiryolu ve liman projeleri için sağlanan hukuki, mali ve idari kolaylıklar, madenlerin çıkarılması ve işletilmesi sürecine de tanınmıştır. Planlanan demiryolu hattı 1.435 metre genişliğinde tek hat olacak, ancak ileride ikinci bir hat eklenebilmesi için yeterli alan bırakılacaktır³¹⁸.

Chester Projesi göre yapılacak hatlar şunlardı;

- **Sivas-Van Demiryolu:** Sivas’tan başlayarak Harput, Ergani, Diyarbakır ve Bitlis üzerinden ilerleyen, Van Gölü’nün kuzey ya da güney kıyısından geçerek Van’a ulaşan hat.
- **Harput-Yumurtalık Demiryolu:** Harput’tan başlayarak Yumurtalık’a uzanan demiryolu hattı.
- **Süleymaniye Kolu:** Birinci hat üzerinde, Diyarbakır ile Bitlis arasında bir noktada ayrılarak Musul ve Kerkük’ten geçerek Süleymaniye’ye ulaşan demiryolu hattı.
- **Samsun-Sivas Demiryolu:** Samsun’dan hareketle Havza, Amasya ve Zile üzerinden Sivas’a ulaşan hat.
- **Musaköy-Ankara Demiryolu:** Dördüncü hat üzerindeki Musaköy’den başlayarak Ankara’ya uzanan demiryolu hattı.
- **Çaltı-Erzurum-Beyazıt Demiryolu:** Birinci hat üzerindeki Çaltı’dan Erzurum’a ve oradan İran sınırına kadar uzanan hat.
- **Aşkale-Karadeniz Kıyısı Demiryolu:** Altıncı hat üzerindeki Pikriç veya Aşkale’den başlayarak Karadeniz kıyısına (muhtemelen Trabzon) ulaşan demiryolu hattı.
- **Hacı Şefaattli-Kayseri-Ulukışla Demiryolu:** Beşinci hat üzerinde bulunan Hacı Şefaattli’den Kayseri’ye, oradan da Ulukışla’ya uzanan demiryolu hattı. Ayrıca şirket, biri Samsun’da olmak üzere Karadeniz kıyısında iki liman ve maliyetini şirketin karşılayacağı Akdeniz kıyısında Yumurtalık’ta bir liman yapacaktır³¹⁹.

Chester Antlaşması’nın imzalanmasının ardından, şirket içinde Amerikalı ve Kanadalı gruplar arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Chester liderliğindeki Amerikalı grup, 300.000 dolar ve *Ottoman Development Company*’nin net kârının %10’unu alma şartıyla, şirketi Kanadalı gruba devretmiştir. Ancak, Ankara Hükümeti şirketin bir an önce projeye başlamasını talep etmiştir. Öte yandan, Lozan Konferansı’nda Musul meselesinin çözümünün ileri bir tarihe ertelenmesi, Amerikan finans çevrelerini yatırım yapma konusunda olumsuz etkilemiştir. Kanadalı grup, hem Chester Grubu’na olan borcunu ödemek hem de şirketin

³¹⁸ Gordon, Leland J., *American Relations with Turkey, 1830–1930: An Economic Interpretation*, Philadelphia, 1932, 252–267.

³¹⁹ Yahya Sezai Tezel. “Birinci Büyük Millet Meclisi anti-empyralist miydi? Chester ayrıcalığı”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 1970, 25(4), 295-299.

finansman sorununu çözmek amacıyla İngiltere, Fransa ve İsviçre’de yeni kaynaklar aramaya girişmiştir. Bu süreçte, proje planlandığı gibi başlaması gerekirken, finansman yetersizliği nedeniyle ertelenmek zorunda kalmıştır. Şirket gerekli mali desteği sağlayamazken, Ankara Hükümeti’nin antlaşmayı iptal etmesini geciktirmek amacıyla Sivas-Samsun hattının inşasına başlamış, ancak bu girişimin yalnızca zaman kazanma amacı taşıdığı anlaşılmıştır. Bunun üzerine Ankara Hükümeti, 18 Aralık 1923’te Chester Antlaşması’nı iptal etmiştir³²⁰.

Türk basını, Lozan Barış Görüşmelerinde Chester İmtiyazı’nın gündeme gelmesiyle birlikte, ABD’nin konferansa daha aktif biçimde dâhil olacağı kanaatini taşımıştır. Anadolu Ajansı, bu yönde yorumlarda bulunurken; Vakit gazetesi ise Washington kaynaklı haberlerde, Amerikan tarafının özellikle Türkiye’deki gaz ve petrol kaynaklarına ilişkin ekonomik çıkarlarını koruma konusunda kararlı olduğu yönünde bilgiler aktarmıştır. Söz konusu haberler, Amerikan heyetinin Lozan’daki varlığının yalnızca siyasi değil, aynı zamanda ekonomik çıkarların savunulmasıyla da doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır³²¹.

Lozan’da 23 Nisan 1923’te başlayan ikinci dönem görüşmelerine, ilk dönemde çözülemeyen sorunlara ek olarak Ankara Hükümeti tarafından onaylanan Chester Projesi de dahil olmuştur. Özellikle, Chester Grubu’nun Ankara Hükümeti ile yaptığı bu antlaşma, diğer devletlerin sert tepkisine yol açmış ve bu tepkiler, ikinci dönem görüşmelerinde de gündeme gelmiştir.

³²⁰ Gordon, 262-264.

³²¹ Vakit, 17 Nisan 1923.

4. LOZAN BARIŞ KONFERANSI'NIN İKİNCİ DÖNEMİ 23 NİSAN 1923-24 TEMMUZ 1923

Lozan Konferansı'na katılan devletlerin heyetleri, 12 ve 13 Nisan tarihlerinde hükümetlerinden gelen çağrıya uyarak 23 Nisan'da Lozan'da bir araya gelmiş ve aynı gün öğleden sonra gerçekleştirilen yarı resmi bir oturumda konferans çalışmalarının programını belirlemişlerdir. İkinci dönem Lozan Konferansı'nda müttefik devletlerin baş delegelerinde değişiklikler yapılmıştır. İngiltere'de Curzon'un yerine Sir Horace Rumbold, Fransa'da Bompard'ın yerine General Pelle ve İtalya'da Garroni'nin yerine Montagna atanmıştır. ABD'de ise Joseph C. Grew temsil heyeti başkanlığına atanmıştır. Türk tarafının sunduğu karşı tekliflerin incelenmesi amacıyla üç ayrı komite oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu komitelerin başkanlıklarını Sir Horace Rumbold, General Pelle ve M. Montagna üstlenmiştir. Her komitenin yetki alanı şu şekilde belirlenmiştir: Birinci Komite, 1-44 ve 134-151. maddeler ile Trakya konusundaki sözleşmeyi, genel af bildirisini ve yabancılara uygulanacak rejime ilişkin sözleşmenin (10-17. maddeler hariç) değerlendirilmesini üstlenmiştir. İkinci Komite, 45-70 ve 129-131. maddelerin yanı sıra antlaşma tasarisının 17. ve 19. maddelerinin ikinci fıkralarının incelenmesiyle görevlendirilmiştir. Üçüncü Komite, 71-117. maddeler ile ticaret rejimine ilişkin sözleşme ve yabancılara uygulanacak rejime dair sözleşmenin 10-17. maddelerinin değerlendirilmesini üstlenmiştir³²².

23 Nisan'da yapılan yarı resmi toplantıda ABD Temsil Heyeti Başkanı Grew bir açıklama yapmıştır. Grew, açıklamasında ABD'nin Lozan Konferansı'na katılımını, konferansın yeniden toplanmasını memnuniyetle karşıladıklarını ve Amerika'nın temel hedeflerini dile getirmiştir. Öncelikle, konferansın önceden varılan anlaşmalar temelinde yeniden başladığını ve bu sağlam temel üzerine adil ve kalıcı bir barış inşa edilmesini umduklarını belirtmiştir. İsviçre'nin ev sahipliğinden duyduğu memnuniyeti ifade eden Grew, ABD'nin konferanstaki statüsüne açıklık getirmiştir³²³.

ABD'nin ne Türkiye'ye karşı savaşan bir taraf olarak ne de müttefiklerle Türkiye arasında müzakere edilen barış antlaşmasına doğrudan taraf olan bir ülke olarak konferansa

³²² Seha L. Meray, "Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler Cilt-III", Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2023, 3-4.

³²³ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1831.

katıldığını, ancak yine de ABD hükümetini tam yetkiyle temsil ettiklerini ve Amerikan çıkarlarını koruma hakkına sahip olduklarını vurgulamıştır³²⁴.

ABD'nin müzakerelerde öncelik verdiği üç ana unsurdan bahsetmiştir. Bunlar: Amerikan ulusal çıkarlarının korunması, tüm devletler için eşit ticari fırsatlar sağlanması ve insani meselelerde daha önce ifade ettikleri görüşlerin dikkate alınmasıdır. Eğer yeni meseleler ortaya çıkarsa ya da mevcut açıklamaların genişletilmesi gerekirse, ABD'nin görüşlerini detaylandırma hakkını saklı tuttuğunu ifade etmiştir. Son olarak, yetkileri dâhilinde barışın sağlanmasına yardımcı olmayı istediklerini ve bu doğrultuda hareket edeceklerini belirtmiştir³²⁵.

Grew'in ABD Dışişlerine gönderdiği 23 Nisan 1923 tarihli raporda, Montagna'nın Lozan Konferansı'nda ekonomik komitenin başkanı seçilmesinin hem ABD hem de konferans için avantajlı olduğu belirtilmiştir. Montagna'nın Amerikan çıkarlarını destekleyebilecek biri olduğu ve müzakere yeteneğinin konferansın en zor sorunlarını çözmeye yardımcı olabileceği ifade edilmiştir³²⁶.

Raporda, Montagna'nın aslında yargı meselelerini ele alan birinci komitenin başkanı olmak istediği, ancak bu görevi alamadığı belirtilmektedir. Ayrıca, konferansın çalışmalarını daha küçük komitelere bölme önerisi de kabul edilmemiştir çünkü Rumbold ve Pellé üç büyük komite kurulmasını savunmuş ve bu görüşleri kabul ettirmiştir. Ancak Montagna'nın önemli bir başarı elde ettiği bir nokta da vurgulanmaktadır. İngiliz temsilci Rumbold, konferansın eski Dışişleri Bakanı Curzon'un baskıcı yöntemlerine benzer bir yaklaşımla açılmasını istiyordu, ancak Montagna bunu engellemeyi başarmıştır. Bunun yerine, İsmet Paşa'nın konferansın organizasyonuna ilişkin ön görüşmelere katılmasını sağlayarak olası bir gerginliği önlemiştir. Böylece, Türk tarafının sürecin dışında bırakılmasının önüne geçilmiş ve daha ılımlı bir başlangıç sağladığı belirtilmiştir³²⁷.

Bu rapor, Lozan Barış Konferansı'nda diplomatik dengeleri ve müzakerelerin yönlendirilme biçimini anlamak açısından önemli bir değerlendirme sunmaktadır.

³²⁴ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1832.

³²⁵ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1832.

³²⁶ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1833.

³²⁷ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1833.

Özellikle İtalya delegesi Montagna'nın rolü ve İngiltere'nin baskın etkisini dengeleme çabaları dikkat çekmektedir.

ABD'nin Montagna'nın ekonomik komiteye başkanlık etmesini kendi çıkarları açısından avantajlı görmesi, ABD'nin Lozan'daki ekonomik meselelerde aktif bir rol almak istediğini ve Montagna'nın bu konuda Amerikan çıkarlarına olumlu yaklaşabileceğini düşündüğünü göstermektedir. ABD, Lozan'daki en büyük önceliklerinden biri olan ticari ve ekonomik konularda eşit fırsatlar sağlanmasını desteklerken, İngiltere ve Fransa gibi müttefiklerin daha müdahaleci ve kendi çıkarlarını önceleyen politikalarına karşı bir denge unsuru arayışında olabilir. Bu nedenle, ABD'nin Montagna'nın başkanlığından memnun olması, Amerikan ekonomik çıkarlarının Lozan'daki pazarlıklardan zarar görmemesi adına bir güvence olarak değerlendirilebilir. Öte yandan, Montagna'nın yargı komitesine başkan olma isteğinin reddedilmesi ve küçük komiteler kurulması yönündeki önerisinin kabul edilmemesi, Lozan'daki müttefikler arası güç mücadelesinin bir göstergesidir. İngiltere ve Fransa, müzakere sürecini kendi kontrollerinde tutmak için daha merkezi ve büyük komiteler oluşturmayı tercih etmişlerdir. Bu da müttefiklerin Türkiye ile pazarlık yaparken süreci daha az bölünmüş ve daha kontrol edilebilir hale getirme stratejisini benimsediğini göstermektedir.

Montagna'nın en büyük başarısı ise İngiliz temsilci Rumbold'un konferansı Curzon'un daha önce uyguladığı baskıcı yöntemlerle açma girişimini engellemesi olmuştur. Curzon'un Lozan'daki ilk dönemde sergilediği tutum, Türkiye'yi sert diplomatik manevralarla köşeye sıkıştırmaya çalışan ve özellikle İngiltere'nin çıkarlarını merkeze alan bir politika izleme girişimiydi. Montagna, Rumbold'un da aynı yolu izlemesini önleyerek, konferansın daha adil ve yapıcı bir ortamda başlamasını sağlamıştır. Bu bağlamda, İsmet Paşa'nın ön görüşmelere katılmasını sağlayarak Türk tarafının süreç dışına itilmesini önlemesi, Montagna'nın diplomatik açıdan önemli bir hamlesi olmuştur. Eğer Türk tarafı bu sürecin dışında kalsaydı, müttefikler kendi aralarında ön kararlar alarak Türkiye'yi daha zor bir müzakere ortamına itebilirlerdi. Ancak İsmet Paşa'nın sürecin başından itibaren aktif bir rol alması, Türkiye'nin çıkarlarını doğrudan savunmasına olanak tanımıştır³²⁸.

Bu gelişmeler, Lozan Konferansı'nda İtalya'nın İngiltere ve Fransa karşısında daha dengeli bir duruş sergileme eğiliminde olduğunu ve Türkiye'nin diplomatik manevra alanını genişletmesine katkı sunduğunu göstermektedir. ABD'nin de bu süreçte tamamen İngiltere ve

³²⁸ Grew, 514.

Fransa çizgisinde hareket etmediği, ekonomik çıkarlarını koruyacak alternatif aktörlere önem verdiği anlaşılmaktadır. Bu durum, Lozan'da müttefikler arasında mutlak bir birlik olmadığını ve Türkiye'nin bu çatlaklardan yararlanarak daha güçlü bir müzakere yürütme şansı bulunduğunu göstermektedir.

4.1. Sınırlar Sorunu

Yapılan görüşmelerde Türkiye, Meriç Nehri'nin sol sahili yerine thalweg hattını sınır olarak kabul etmiştir. Bununla birlikte, Merkep Adası ve Tavşan Adası Türkiye'ye bırakılmış, ancak barış adına Meis Adası'ndaki haklarından ve Adakale üzerindeki taleplerinden feragat etmiştir. Konferansın kesintiye uğramasından önce müttefikler tarafından sunulan antlaşma taslağında, Karaağaç'ın Yunanistan'a bırakılması öngörülmüştü. Ancak, Yunanistan'ın savaş tazminatını ödeyememesi nedeniyle Türkiye, bu borçtan vazgeçmiş ve bunun karşılığında Karaağaç Türk topraklarına katılmıştır³²⁹.

Suriye sınırına ilişkin olarak, 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması ile belirlenen sınır, Lozan'da resmî olarak teyit edilmiştir. İsmet Paşa, bu antlaşmanın tüm ekleriyle birlikte kabul edilmesini isterken, Fransız delege General Pelle, antlaşmanın sadece Türkiye ve Fransa arasında bir bölgesel antlaşma olduğunu ve tüm maddelerinin zikredilmesi gerektiğini savunmuştur. 26 Haziran'da yapılan oturumda, Fransa, Lozan yürürlüğe girdikten sonra Ankara Antlaşması'nın tüm şartlarıyla geçerli kalacağını ve bunu Türkiye'ye bir mektup ya da bildiri ile teyit edeceğini bildirmiştir. İsmet Paşa, asıl hedeflerinin Ankara Antlaşması'nın teyidini almak olduğunu belirterek, Türkiye'nin önerdiği değişikliklerden vazgeçtiğini açıklamış ve konu bu şekilde çözüme kavuşmuştur³³⁰.

Musul konusunda, Türk delegasyonu, meselenin Lozan'da gündemden çıkarılmasını ve ilerleyen süreçte iki taraf arasında müzakere edilmesini önermiştir. Eğer bir anlaşmaya varılamazsa, konu Milletler Cemiyeti'ne taşınacaktır. Bu teklif kabul edilerek Musul meselesi Lozan'da çözüme kavuşturulmamıştır.

4.2. Azınlıklar Sorunu

Lozan Barış Görüşmeleri ikinci döneminde azınlıklar sorunu, yalnızca Türkiye ve doğrudan muhatap olan devletler arasında değil, aynı zamanda sürece gözlemci olarak

³²⁹ Meray Cilt III, 196-198

³³⁰ Meray Cilt III, 228-229.

ABD tarafından da dikkatle izlenmiştir. Özellikle Ermeni, Rum ve Müslüman azınlıkların durumu, nüfus mübadelesi, mülkiyet hakları ve göç süreçleri bağlamında konferans gündemini meşgul etmiştir. ABD, özellikle Ermeni nüfusun durumu üzerine hassasiyet göstermiştir.

4 Haziran 1923 tarihli oturumda, azınlıklar meselesi doğrudan özel bir başlık altında ele alınmamış olmakla birlikte, görüşmelerde Ermeni, Rum ve Müslüman azınlıklar bağlamında çeşitli tartışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu tartışmalar, genel olarak nüfus hareketleri, mübadele süreçleri ve azınlık bireylerinin mülkiyet hakları çerçevesinde gelişmiştir. Özellikle Ermenilerin durumu gündeme gelmiş, Müttefik heyetler, Türkiye'den göç etmiş olan çok sayıda Ermeni'nin ülkeye dönüşüne izin verilmesini talep etmiştir. Türk heyeti ise bu konuda güvenlik gerekçeleriyle çekincelerini dile getirmiş, kitlesel dönüşlere karşı çıkmış; yalnızca kendi halinde yaşayan bireylerin dönüşüne açık kapı bırakmıştır. Bunun yanında, İstanbul Rumlarının dönüşü meselesi Yunan temsilcisi Eleftherios Venizelos tarafından gündeme getirilmiştir. Venizelos, Lozan'da imzalanmış olan Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi çerçevesinde, İstanbul'dan ayrılmış Rumların mülkiyet haklarıyla birlikte serbestçe geri dönebilmeleri gerektiğini belirtmiştir. Türk heyeti ise, söz konusu sözleşmeye tam anlamıyla uyulacağını ifade etmiş, ancak kamu düzeni ve güvenlik açısından Türkiye'nin gerekli gördüğü tedbirleri alma hakkını saklı tutmuştur³³¹.

İsmet Paşa tarafından Batı Trakya'daki Müslüman azınlık konusu gündeme getirilmiş, Venizelos ise Yunanistan'daki Müslümanların da tam bir karşılıklılık (mütekabiliyet) ilkesi çerçevesinde eşit haklardan yararlanacaklarını, ülkelerinden ayrılmış Müslümanların serbestçe geri dönebileceğini ifade etmiştir. Sonuç olarak, oturumda azınlık haklarına ilişkin doğrudan hukuki statü düzenlemesi yapılmamakla birlikte, özellikle Ermenilerin ve Rumların dönüşleri ile Batı Trakya Müslümanlarının durumu mübadele sözleşmeleri ve güvenlik politikaları çerçevesinde tartışılmış; taraflar arasında bazı güvenceler verilmiştir³³².

Lozan Konferansı'nın imza sürecine yaklaşıırken, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın, Türk hükümetine son bir girişimde bulunarak, Anadolu'daki Ermenilerin geri dönüşlerine izin verilmesini veya dönüşü engellenen bireylere tazminat sağlanmasını talep etme kararı almışlardır. Bu amaç doğrultusunda, 6 Haziran 1923 tarihinde ABD heyetinden Washington'a

³³¹ Meray Cilt III, 203-210.

³³² Meray Cilt III, 207.

gönderilen bir telgrafta, ABD'nin de bu girişimlere destek vermesinin, ülkenin geleneksel insani politikasının bir ifadesi olacağı belirtilmiş, ancak ABD heyeti, baskıcı bir yaklaşımın Ermeniler için uzun vadede faydalı olmayacağı kanaatini dile getirmiştir. Telgrafta, Ermeni meselesinin, zaman içinde, dış müdahalelerden ziyade taraflar arasında gelişecek doğal süreçler aracılığıyla çözülebileceği vurgulanmıştır³³³.

ABD heyeti, kendi kamuoyunun baskısı ile insani kaygılar çerçevesinde Ermeni Meselesine destek veriyor gibi gözükse de Türk tarafının egemenlik anlayışı ve iç işlerine müdahaleye karşı duyarlılığı bu noktada belirleyici olmuştur. Türkiye, yeni kurulacak devletin istikrarının sağlanabilmesi için azınlık sorunlarının uluslararası baskılarla değil, kendi hukuki düzeni ve güvenlik politikaları doğrultusunda çözüme kavuşturulması gerektiğini açık şekilde ortaya koymuştur.

4.3. Kapitülasyonlar Sorunu

Konferansın ilk aşamasında, kapitülasyonlar meselesi üç alt komisyona ayrılarak ele alınmıştı. Ekonomik ve vatandaşlık statüsüne ilişkin incelemeler yapan alt komisyonlar olumlu sonuçlar elde ederken, yabancıların Türkiye'deki hukuki statüsünü inceleyen yargı rejimi komisyonu herhangi bir sonuca ulaşamamıştı. Hatta, bu konudaki anlaşmazlıklar nedeniyle konferans kesintiye uğramıştı. Konferansın kesilmesinin ardından, İtalyan delegelerinden Montagna, İsmet Paşa'ya yeni bir çözüm önerisi sunmuştur. Daha sonra Montagna Formülü olarak anılan bu öneri, konferansın ilk aşamasında müttefikler tarafından sunulan antlaşma taslağından farklı olarak, Türk heyetini son aşamada ikna edebilmek amacıyla Montagna tarafından hazırlanmış bir alternatif çözüm önerisi olmuştur³³⁴.

Konferansın ara döneminde hazırlanan 8 Mart tarihli Türk barış notasında, adli düzenlemeler kapsamında Montagna Formülü kabul edilmiştir. Bu formüle göre, yabancı yargıçların belirli bir süre, beş yıl boyunca, Türk yargıçlarıyla birlikte görev yapması öngörülmüştür³³⁵. Ancak, müttefikler özellikle yabancılara uygulanacak adli rejim konusunda Montagna Formülü üzerinde değişiklik yapılması gerektiğini savunarak İsmet Paşa'ya ek güvenceler kabul ettirmeye çalıştılar. Türk mahkemelerinin yetersiz olduğu ve geçmişte yolsuzluklarla anıldığı iddiasıyla, Türkiye'deki yabancıların güvenliğini sağlamak adına adli

³³³ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1872-1873.

³³⁴ Şimşir, 413.

³³⁵ Meray Cilt II, 878.

kapitülasyonlara benzer içerikte yeni yasal düzenlemeler önerdiler. Bu şekilde, müttefikler Montagna Formülü'nü doğrudan kabul etmek yerine, değiştirerek farklı bir sistem oluşturulması gerektiğini öne sürerek 4 Şubat'ta kabul ettikleri Türk barış taslağına aykırı bir tutum sergilemiş oldular³³⁶.

Lozan Barış Konferansı'nın ikinci döneminde kapitülasyonlar ile ilgili olarak ilk oturum 27 Nisan 1923'te yapılmıştır. Türk heyeti, kapitülasyonların tamamen kaldırıldığını net bir şekilde ifade eden bir metin talep etmiştir. Müttefikler de kapitülasyonların sona erdirilmesini kabul etmiş, ancak bu sürecin yalnızca yeni bir antlaşmayla resmî olarak gerçekleşebileceğini savunmuşlardır. Sonuç olarak, hukuki danışmanların ortak bir metin oluşturması kararlaştırılmıştır³³⁷.

27 Nisan oturumunda ABD temsilcisi M.Grew yaptığı açıklamada, ABD'nin bu konuya özel bir önem verdiğini belirterek, daha önce M. Child tarafından yapılan konuşmalara atıfta bulunmuştur. ABD'nin resmi görüşüne göre, Amerikan vatandaşlarına ve diğer yabancılara, mevcut antlaşmalar çerçevesinde tanınan hakların, herhangi bir tarafın tek taraflı kararıyla hukuki olarak sona erdirilemeyeceği ifade edilmiştir. Bu doğrultuda, ABD'nin, Türkiye ile yürürlükte olan antlaşmaları ilerleyen süreçte müzakere etmeye açık olduğu belirtilmiştir. Ancak, ABD hükümeti, Osmanlı hükümetinin 1914 yılında tek taraflı olarak kapitülasyonları kaldırdığını ilan etmesinin, yabancılara tanınan hakları otomatik olarak sona erdirdiği fikrini hiçbir zaman kabul etmediğini vurgulamıştır³³⁸.

Bu açıklama, ABD'nin Lozan'daki temel duruşunu yansıtmaktadır. ABD, Osmanlı döneminde sağlanan ticari ve hukuki ayrıcalıkların Türkiye Cumhuriyeti tarafından tek taraflı olarak kaldırılmasını hukuken geçersiz saymakta ve bu hakların ancak karşılıklı bir anlaşmayla sona erdirilebileceğini savunmaktadır. Bu tutum, ABD'nin Türkiye'deki ekonomik ve hukuki çıkarlarını korumaya yönelik bir politika izlediğini göstermektedir.

İsmet Paşa, 27 Nisan 1923 gecesi Amerikan delegesi M.Grew ile ikili anlaşma ve kapitülasyonlar konusunda özel bir görüşme yapmıştır. Söz konusu görüşmede öncelikle savaş tazminatı meselesine dair endişelerini dile getirmiştir. Konferansın mali hükümlerinin görüşülmesi sırasında, daha önce çıkarılmış olan tazminat maddesinin tekrar

³³⁶ Meray Cilt III, 66-82.

³³⁷ The New York Times 28 Nisan 1923.

³³⁸ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1837-1838.

gündeme getirilmesinden kaygı duyan İsmet Paşa, eğer bu meselenin yeniden açılması söz konusu olursa konferansı terk edeceğini açıkça ifade etmiştir. Bu konuda herhangi bir taviz vermeyeceğini vurgulayan İsmet Paşa, Lozan'a dönerken bu hususun kapanmış olduğu kanaatiyle geldiğini belirtmiştir. Avrupa delegelerinin bu tutumdan haberdar edilmesini özellikle istemiştir³³⁹.

Görüşmenin devamında İsmet Paşa, Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye arasında ikili bir antlaşma yapılması konusunda Amerikan temsilcisinden olumlu bir yanıt beklediğini ifade etmiştir. Derhal müzakerelere başlamak istediğini dile getirmiş, ancak Amerikan tarafı, henüz Washington'dan bu konuda kesin bir talimat almadığını, sürecin diğer diplomatik meselelerin gelişimine bağlı olduğunu belirtmiştir. Grew, görüşme sırasında İsmet Paşa'ya, kapitülasyonlar meselesinin iki ülke arasında yapılacak olası bir antlaşmada ciddi bir sorun teşkil edeceğini hatırlatmıştır. Amerikan hükümetinin, Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırma kararını hukuken geçerli saymadığını, dolayısıyla Türkiye ile yapılacak yeni bir antlaşmada bu rejimin yerine uygun bir düzenleme getirilmesinin zorunlu olduğunu ifade etmiştir. Özellikle Amerikan hayır kurumlarının korunması, ticari hakların güvence altına alınması, yargı güvenceleri ve hapisane yönetimi gibi konuların Amerika açısından büyük önem arz ettiğini vurgulamıştır. Buna karşılık İsmet Paşa, Montagna Formülü'nün (yabancı yargıçların beş yıl süreyle Türk yargıçlarla birlikte çalışması) her iki tarafça kabul edildiğini ve bu formülün yargı meseleleri açısından nihai bir çözüm oluşturduğunu savunmuştur. Ayrıca, Amerikan heyetinin konferansın ilk kısmındaki dostane tutumunu sürdürüp sürdürmeyeceğini sormuştur. ABD tarafı ise, Montagna Formülü'nün tüm sorunları çözmediğini, özellikle Amerikan çıkarlarının korunması için daha fazla güvence gerektiğini belirtmiştir. İsmet Paşa, bu noktada Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kendisine, Türkiye'nin iç işlerinde tam egemenliğini tavizsiz şekilde koruma talimatı verdiğini, Türkiye'nin bu konuda geri adım atmayacağını açıkça ifade etmiştir³⁴⁰.

M.Grew, Montagna Formülü dışında Türkiye'nin başka yargı danışmanları atama niyetinde olup olmadığını da sormuştur. İsmet Paşa, bir Amerikan danışmanının atanmasının prensipte kabul edilebileceğini, fakat böyle bir adımın diğer müttefiklerin ve Rusya'nın da

³³⁹ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1834.

³⁴⁰ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1835.

benzer taleplerde bulunmasına ve bu danışmanların siyasi işlere müdahale etmesine zemin hazırlayacağını, bunun ise Türkiye tarafından asla kabul edilmeyeceğini ifade etmiştir³⁴¹.

Görüşmenin ilerleyen kısmında İsmet Paşa, Chester İmtiyazı konusunu gündeme getirmiştir. Fransız delege Pellé ile bu konuda görüşülüp görüşülmediğini sormuş; Amerikan temsilcisi ise, Fransızlarla sadece genel konular üzerinde görüştüğünü ve Washington'un imtiyaz metnini detaylı incelemeden resmi bir görüş bildiremeyeceğini belirtmiştir. Ancak Amerikan vatandaşlarının ticari çıkarlarının her koşulda savunulacağını açıkça dile getirmiştir. İsmet Paşa, Chester İmtiyazının tamamen Türk hükümeti ile imtiyaz sahipleri arasında bir mesele olduğunu ve konferans kapsamında tartışılmasına kesinlikle izin vermeyeceğini ifade etmiştir. Ayrıca, Fransızların Samsun-Sivas hattına yönelik iddialarının hukuki temelden yoksun olduğunu ve Türkiye'nin bu konuda Fransızlara yeni imtiyazlar vermeyi planladığı yönündeki basın haberlerinin gerçeği yansıtmadığını da belirtmiştir³⁴².

Görüşmenin sonunda İsmet Paşa, Amerikan heyetinin kapitülasyonlar konusundaki tavizsiz tutumundan duyduğu endişeyi dile getirmiştir. Chester İmtiyazının, Amerikan tarafının kapitülasyonlar konusundaki tutumuyla Ankara'da olumsuz karşılanabileceğini ifade etmiştir. Buna karşın Amerikan temsilcisi, dostane ilişkiler çerçevesinde her iki taraf için de uygun bir çözüm bulunabileceğine inandığını, hatta Türkiye ile müttefikler arasında uzlaşa sağlanmasına da katkı sunmak istediğini dile getirmiştir. Görüşme son derece samimi bir atmosferde sona ermiş, İsmet Paşa, Amerika Başkanı hakkında olumlu sözler söylemiştir³⁴³.

M. Grew, 27 Nisan 1923 tarihli telgrafında İsmet Paşa ile yaptığı özel görüşmenin detaylarını ve konferansta Amerikan heyetinin benimsemesi gereken tutumu ABD Dışişleri Bakanlığı'na bildirmiştir. Grew'e göre heyet, öncelikle görüşmeler sırasında mümkün olduğunca kısa, öz ve doğrudan açıklamalar yapmalıdır. Çünkü Amerikan heyeti, ana meselelerdeki tutumunu konferansın ilk aşamasında açıkça ortaya koymuş olup, gereksiz ve detaylı tartışmaların özellikle Türk heyeti nezdinde olumsuz bir tepkiye yol açabileceğini ve barış sürecini sekteye uğratabileceğini düşünmektedir. Ayrıca, M. Grew, en verimli sonucun resmî oturumlar yerine, taraflarla gerçekleştirilen özel ve gayri resmî görüşmeler yoluyla elde edileceğine inanmaktadır. Bu yaklaşım, hem taraflar arasındaki olası

³⁴¹ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1835.

³⁴² Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1835.

³⁴³ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1836.

gerginlikleri yumuşatmakta hem de hassas konuların daha esnek bir zeminde ele alınmasına olanak sağlamaktadır³⁴⁴.

Heyet, özellikle özel görüşmelerde kapitülasyonlar meselesinde kesinlikle taviz verilmeyeceği izlenimini yaratmayı temel bir strateji olarak benimsemiştir. Bunun yanı sıra, Chester İmtiyazının Türk tarafı tarafından bir pazarlık unsuru hâline getirilmesine kesinlikle müsaade edilmeyeceğini açıkça ortaya koymayı hedeflemektedir. M. Grew'e göre, bu tutum Chester İmtiyazını olumsuz yönde etkilemeyecek, ancak İsmet Paşa'nın yine de söz konusu imtiyazı müzakerelerde bir koz olarak kullanmaya çalışacağı öngörülmektedir³⁴⁵.

Sonuç olarak Amerikan heyetinin izlediği bu strateji, Lozan'daki müzakerelerde bir yandan ABD'nin ekonomik ve diplomatik çıkarlarını korumaya yönelik kararlı bir duruş sergilemeyi, diğer yandan ise diplomatik atmosferi gereksiz şekilde germeden süreci yönlendirmeyi amaçlamaktadır.

M. Grew, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın talimatı doğrultusunda, İsmet Paşa ve müttefik devletlerin baş delegelerine ABD'nin Türkiye ile antlaşma müzakeresi yapmaya hazır olduğunu bildirmiştir. Ancak Grew, bu sürecin üç temel koşula bağlı olduğunu açıkça ifade etmiştir. Buna göre; Türkiye'nin öncelikle müttefiklerle anlaşmaya varması, antlaşma metni ile bildiriler ve sözleşmelerin ABD'yi tatmin edecek şekilde hazırlanması ve Türkiye ile yürütülecek müzakerelerin konferansın genel işleyişini aksatmaması şarttır. Ayrıca ABD, bu metinlerin hazırlanmasında yer almayı ve Türkiye ile benzer şartlar içeren anlaşmalar yapmayı da kabul ettiğini bildirmiştir. Ancak Amerikan heyetinin, özellikle Türkiye'deki kapitülasyonlar kapsamında yabancıların statüsünü belirleyen alt komite toplantılarına katılma talebi İngiliz baş delege Sir Horace Rumbold tarafından reddedilmiştir. Rumbold, alt komitelerin çalışma kurallarının dışarıdan katılımcılara izin vermediğini ileri sürerek Amerikan temsilcilerinin yalnızca özel görüşmelerde bulunabileceğini belirtmiştir. Grew, bu karara karşı çıkarak, ABD'nin konferansa tam yetkili ve düzenli bir temsilci olarak katıldığını, Amerikan uzmanlarının alt komite çalışmalarına aktif katılımının hem ABD'nin hem de müttefiklerin çıkarına olacağını savunmuştur. Ancak Rumbold'un bu konudaki olumsuz tavrı değişmemiştir³⁴⁶.

³⁴⁴ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1836.

³⁴⁵ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1837.

³⁴⁶ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1845.

Aynı gün içerisinde Rumbold, İngiliz Dışışleri Bakanlığından aldığı talimat doğrultusunda, ABD'nin Türkiye ile antlaşma müzakerelerine başlamasına da iki gerekçeyle itiraz etmiştir: Türk uzmanların iş yükünün artarak konferansın yavaşlayabileceği ve Türk tarafının bu durumu ABD ile müttefikler arasında görüş ayrılığı yaratmak için kullanabileceği endişesi dile getirilmiştir. Grew, bu endişelere karşılık olarak Türkiye ile yapılacak müzakerelerin konferansın işleyişini engellemeyeceğini ve müttefiklerle yakın ilişki içinde olmayı sürdüreceklerini belirtmiş, Rumbold bu açıklamadan tatmin olmuştur. Diğer yandan, İtalyan baş delege Montagna, Amerikan heyetinin önerilerini tam anlamıyla desteklediğini ifade etmiş, hatta diğer İtalyan delegelerle görüşmeyi beklemeden hükümetinden resmi onay almak üzere telgraf göndereceğini belirtmiştir. Ayrıca, Amerikan uzmanlarının hukuk ve metin hazırlama komitesine katılması için öneride bulunduğunu, fakat İngiliz temsilcinin buna itiraz ettiğini de özel olarak Grew'e aktarmıştır. Fransız baş delege Pellé ise Amerikan önerilerini nazik bir tavırla karşılamış, herhangi bir itiraz beklemediğini ancak Paris'e danışması gerektiğini söylemiştir³⁴⁷.

Grew'in aynı gün İsmet Paşa ile yaptığı görüşmede ise henüz ABD-Türkiye arasında resmî müzakerelere başlama sözü verilmemiştir. Grew, öncelikle Türkiye'nin Lozan'da müttefiklerle anlaşmaya varması gerektiğini, bildiri ve sözleşmelerin ABD açısından tatmin edici şekilde hazırlanmasının şart olduğunu ve görüşmelerin konferans sürecini sekteye uğratmaması gerektiğini vurgulamıştır. İsmet Paşa ise müzakerelerinin Avrupa devletleriyle yürütülen görüşmelerden bağımsız olarak ABD ile doğrudan bir antlaşma yapma arzusunu defalarca dile getirmiştir. Fakat Grew, bu yaklaşımın mümkün olmadığını açıkça belirtmiştir. Görüşme sırasında İsmet Paşa, müttefiklerle yapılan görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanması halinde ABD'nin tutumunun ne olacağını sormuş, ancak Grew böyle bir durumda yeni meselelerin ortaya çıkabileceğini, o aşamada ABD'nin tavrının netleştirilemeyeceğini ifade etmiştir³⁴⁸.

İsmet Paşa, esprili bir şekilde ABD ile yapılacak antlaşmanın müttefiklerle yapılacak antlaşmayla aynı gün imzalanamayacağını, bir gün önce ya da bir gün sonra imzalanması gerektiğini dile getirmiştir. Ayrıca, İsmet Paşa Amerikan temsilcilerinin Lozan'a tam yetkiyle gelip ne zaman müzakerelere başlayacağını sormuş; Grew ise önce temel ilkeler üzerinde antlaşmanın daha doğru olacağını ifade etmiştir. İsmet Paşa, bu süreci başlatmak adına

³⁴⁷ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1846.

³⁴⁸ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1846.

karşılıklı olarak notaların değişimini teklif etmişse de Grew, gerekli ön hazırlıklar tamamlanmadan böyle bir adım atmanın uygun olmayacağını belirtmiştir. Bunun üzerine İsmet Paşa, bir mektup yazarak antlaşmanın kapsamına dair tekliflerini sunacağını belirtmiş; Grew ise Türkiye’den gelecek resmi teklifi dikkatle değerlendireceklerini ifade etmiştir. Görüşmenin sonunda Grew, İsmet Paşa’ya tüm gelişmelerden müttefikleri haberdar edeceğini bildirmiştir. Ancak her iki taraf da bu görüşmelerin kamuoyuna açıklanmaması gerektiği hususunda hemfikir olmuşlardır³⁴⁹.

27 Nisan 1923 tarihli The New York Times haberine göre, Lozan Barış Konferansı’nda kapitülasyonlar meselesi yeniden gündeme gelmiş ve Türk tarafının bu konudaki tutumu müzakerelerde önemli bir tartışma başlığı olmuştur. Haberde, Türk delegasyonunun özellikle Chester imtiyazı vesilesiyle Amerika Birleşik Devletleri’nin desteğini kazanmayı umduğu, ancak ABD heyet başkanı Grew’in yaptığı açıklama ile bu beklentinin boşa çıktığı ifade edilmektedir. Grew, konferansta yaptığı konuşmada, 1914 yılında Osmanlı Devleti’nin kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırdığı yönündeki Türk tezini kabul etmediklerini açıkça belirtmiştir. Grew, Amerika’nın bu konuda İtilaf Devletleriyle aynı görüşte olduğunu, kapitülasyon haklarının bir tarafın tek taraflı kararıyla feshedilemeyeceğini vurgulamıştır. ABD’nin mevcut haklarını yeni antlaşma ile karşılıklı taahhütler çerçevesinde düzenlemeye açık olduğunu, ancak Osmanlı’nın 1914’teki kararını hukukî olarak geçerli saymadıklarını ifade etmiştir³⁵⁰.

Haberde, Fransa, İngiltere ve İtalya temsilcilerinin de kapitülasyon haklarının devam ettiği yönündeki kararlı tutumlarını sürdürdüğü belirtilmektedir. Türk heyeti adına konuşan İsmet Paşa ise, kapitülasyonların Osmanlı hükümetleri tarafından tek taraflı verilen ayrıcalıklar olduğunu ve 1914 yılında geçerliliğini yitirdiğini tekrar dile getirmiştir. Taraflar arasında bu konuda bir uzlaşma sağlanamaması üzerine mesele uzmanlara havale edilmiştir. Bunun yanı sıra haberde, Chester imtiyazı ile ilgili tartışmalara da değinilmiştir. İtilaf Devletleri tarafından hazırlanan antlaşma taslağının 94. maddesi, savaş öncesi dönemde müttefik ülke vatandaşlarına tanınmış imtiyazların geçerliliğini koruyacağını ve savaş nedeniyle Türkiye’nin yerine getiremediği yükümlülükler için süre uzatımı tanıyacağını

³⁴⁹ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1847.

³⁵⁰ The New York Times 27 Nisan 1923.

öngörmektedir. Bu maddenin, Fransız çıkarlarını koruma amacı güttüğü ve Chester Grubu'na verilen imtiyazlarla çeliştiği ifade edilmiştir³⁵¹.

ABD'nin Chester imtiyazı konusunda Türk tarafına açık bir destek vermekten kaçındığı, Grew'in Washington'dan aldığı talimat gereği konuyu ihtiyatlı bir şekilde ele aldığı vurgulanmıştır. ABD'nin, Fransız iddialarını tamamen göz ardı etmeksizin, tüm tarafların haklarını dikkate alan bir tutum benimsediği aktarılmıştır. Bu durumun, Türk heyetinin Chester imtiyazı üzerinden İtilaf Devletleri ile yaşadığı gerginliği tek başına aşma ihtimalini zayıflattığı belirtilmiştir. Ayrıca, haberde Fransız heyeti başkanı General Pelle'nin İsmet Paşa ile gerçekleştirdiği uzun görüşmenin ardından Paris'e dönerek Premier Poincaré ile konuyu istişare edeceği bilgisine yer verilmiştir. Türk ve Fransız taraflarının mali konular ve Osmanlı borcu meselesinde görüşmelerini sürdürdüğü, Türkiye'nin Fransız imtiyaz sahiplerini tatmin edecek öneriler sunmaya hazır olduğu ifade edilmiştir. Son olarak, Türk tarafının ABD'den kredi temini planladığı, ancak Chester imtiyazı üzerinden sağlanacak Amerikan yatırımlarının bu süreci kolaylaştırabileceği yönündeki beklentilere de yer verilmiştir. Haberde, Türkiye'nin barış antlaşmasının imzalanmasının ardından ABD'den mali destek arayışına gireceği bilgisi paylaşılmıştır³⁵².

İsmet Paşa'nın, müttefik devletlerle sürmekte olan görüşmelerden bağımsız olarak, doğrudan ABD ile bir antlaşma yapma konusundaki isteği ise dikkat çekicidir. Türkiye'nin bu talebi, Lozan'daki müttefik baskısını dengelemek ve diplomatik alanda manevra alanını genişletme arzusuyla doğrudan ilişkilidir. Ancak Amerikan tarafının, müttefiklerle olan koordinasyonunu bozmamak amacıyla bu isteğe temkinli yaklaştığı görülmektedir. Öte yandan, ABD'nin Lozan'daki alt komitelerde aktif rol alma çabası özellikle İngiltere tarafından engellenmiştir. İngiliz temsilci Rumbold'un, Amerikan uzmanlarının özellikle yabancıların hukuki statüsünün tartışıldığı komiteye katılmasına izin vermemesi, İngiltere'nin bu alanda süreci kendi kontrolünde tutma çabası olarak değerlendirilebilir. Buna karşılık, İtalyan baş delege Montagna'nın ABD'nin taleplerini desteklemesi, konferans sürecinde müttefikler arasında da zaman zaman görüş ayrılıklarının yaşandığını göstermektedir.

Görüşmede İsmet Paşa'nın, müttefiklerle bir anlaşmaya varılamaması durumunda ABD'nin tutumunu öğrenme isteği, Türkiye'nin Lozan'daki olası başarısızlık ihtimaline karşı

³⁵¹ The New York Times 27 Nisan 1923.

³⁵² The New York Times 27 Nisan 1923.

alternatif diplomatik kanallar oluşturma stratejisinin bir yansımasıdır. Ancak Amerikan heyetinin, bu konuda herhangi bir açık taahhütte bulunmaktan özellikle kaçındığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak, bu görüşme ve Amerikan heyetinin izlediği strateji, Lozan Konferansı'ndaki müzakerelerin yalnızca Türkiye ile müttefikler arasındaki çekişmeden ibaret olmadığını, aynı zamanda ABD'nin ekonomik ve hukuki çıkarlarını koruma amacıyla sürece doğrudan müdahil olmaya çalıştığını açıkça göstermektedir. Türkiye'nin ise, egemenlik ilkesini ön planda tutarak çok taraflı diplomasi yürütme becerisini sergilediği ve Lozan'daki dengeyi kendi lehine çevirmeye çalıştığı değerlendirilmektedir.

4 Mayıs 1923 tarihli oturumda, Lozan Konferansı'nda taraflar özellikle Türkiye'deki adalet rejimi konusunu tartışmıştır. Görüşmelerde, yabancıların hukuki statüsü ve kapitülasyonların kaldırılmasının ardından nasıl bir geçiş rejimi uygulanacağı meselesi gündeme gelmiştir. Müttefikler, Türkiye'nin hazırladığı bildiriye yetersiz bulmuş; İstanbul ve İzmir gibi önemli bölgelerde, yabancılarla ilgili işlemlerde yabancı hukuk danışmanlarının onayının alınmasını şart koşmuşlardır. İngiliz temsilci Rumbold, Montagna formülünün bağlayıcı olmadığını, yeni önerilerinin Türk egemenliğine saygılı olduğunu ifade etmiştir. Fransız, İtalyan ve diğer müttefik temsilcileri de benzer şekilde, 4 Şubat'taki görüşmelerde varılan noktanın Müttefikler için bağlayıcı olmadığını belirtmiştir³⁵³. Buna karşılık İsmet Paşa, Türk tarafının Montagna formülünü kabul ettiğini ve bu formülün daha önce kesinleşmiş bir anlaşma olduğunu vurgulamıştır. İsmet Paşa, Türkiye'nin kendi egemenlik haklarından taviz veremeyeceğini, yargı bağımsızlığının Türkiye için hayati bir mesele olduğunu ifade ederek, Müttefiklerin teklif ettiği değişiklikleri kabul etmemiştir. Özellikle yabancı hukuk danışmanlarının Türk yargısı üzerinde yetki sahibi olması fikrine karşı çıkmıştır³⁵⁴.

Konferansın bu oturumunda taraflar birçok konuda teknik detaylarda ilerleme kaydetmiş, ancak adli rejim, yabancı hukuk danışmanlarının yetkileri, kapitülasyonların kaldırılması sonrası geçiş dönemi gibi hassas meselelerde anlaşmazlık devam etmiştir. Türk heyeti özellikle Montagna formülü temelinde kesinleşmiş bir anlaşmaya sadık kalınmasını isterken, Müttefikler metinde ek güvenceler sağlama amacıyla değişiklikler talep etmiştir.

³⁵³ Meray Cilt III, 66-70.

³⁵⁴ Meray Cilt III, 70-71.

The Times gazetesinin 5 Mayıs 1923 tarihli haberine göre, Lozan Konferansı'nın 4 Mayıs tarihli oturumunda Türkiye'deki yabancıların hukuki statüsü meselesinde taraflar arasında ciddi bir anlaşmazlık yaşanmıştır. Gazeteye göre, konferansın birinci komitesinde yapılan görüşmelerde özellikle adli rejim konusu tıkanmış ve herhangi bir uzlaşma sağlanamaması sebebiyle mesele belirsiz bir tarihe ertelenmiştir³⁵⁵.

Times, görüşmelerde Müttefiklerin Türkiye'ye sunduğu teklifin detaylarına yer vermektedir. Buna göre Müttefikler, Türkiye'nin beş yıl süreyle, 1914-1918 savaşına katılmamış ülkelerden seçilecek hukuk danışmanlarını görevlendirmesini, bu danışmanların İstanbul, İzmir, Samsun ve Adana'da Türk mahkemelerini gözlemlemesini ve yabancıların şikayetlerini Türk yetkililere bildirmesini talep etmiştir. Ayrıca, yabancıların evlerine yapılacak arama, tutuklama gibi işlemler için bu danışmanların ön onayının alınması istenmiştir³⁵⁶.

Haberde, Türk heyetinin bu önerilere karşı sunduğu teklif de aktarılmaktadır. İsmet Paşa başkanlığındaki Türk heyeti, Samsun ve Adana'nın listeden çıkarılmasını önermiş ve özellikle yabancı hukuk danışmanlarının arama ve tutuklama işlemlerine onay verme yetkisini kabul etmemiştir. İsmet Paşa'nın, Türk yasalarının yeterliliğini vurgulayarak, bu tür düzenlemelerin Türk egemenliğine müdahale teşkil edeceğini savunduğu belirtilmektedir. Times'a göre, İngiliz baş delege Sir Horace Rumbold, Türk heyetinin bu tutumuna şaşkınlıkla yaklaşmış, Montagna Formülü'nün nihai bir uzlaşma metni olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca, müttefiklerin Türk egemenliğine saygı gösterdiklerini fakat yabancıların çıkarlarının da korunması gerektiğini vurgulamıştır³⁵⁷.

Haberde dikkat çeken bir diğer nokta ise Amerikan temsilcisi M. Grew'ün tutumudur. Grew, Amerikan heyetinin, yabancıların hukuki güvenliğinin sağlanmasına ve hukuk danışmanlarının görev tanımlarının netleştirilmesine önem verdiğini belirtmiş; özellikle yabancıların tutuklanması veya konutlarında yapılacak aramalarla ilgili açık düzenleme yapılmasını istemiştir. Ancak İsmet Paşa, Amerikan heyetinin daha önce Montagna Formülü'nü tatmin edici bulduğunu ifade etmiş, Grew ise bu ifadenin yanlış anlaşıldığını,

³⁵⁵ The Times, 5 Mayıs 1923.

³⁵⁶ The Times, 5 Mayıs 1923.

³⁵⁷ The Times, 5 Mayıs 1923.

Amerikan heyetinin yalnızca uzlaşmayı kolaylaştırmak amacıyla olumlu yaklaştığını açıklamıştır³⁵⁸.

Sonuç olarak Times gazetesi, bu oturumda taraflar arasındaki görüş ayrılıklarının giderilemediğini; özellikle Türk tarafının egemenlik hakları ile Müttefiklerin yabancıların hukuki güvenceleri konusundaki taleplerinin uzlaşmaz bir noktaya geldiğini belirtmektedir. Müttefikler, oturum sonunda hazırladıkları yeni karşı taslağı taraflara sunmuş; görüşmelere bir sonraki oturumda devam edilmek üzere ara verilmiştir.

4 Haziran 1923 tarihli oturumda kapitülasyonların kaldırılması sonrası Türkiye'deki yabancıların hukuki statüsünün nasıl düzenleneceği tartışmaların önemli bir bölümünü teşkil etmiştir. Bu bağlamda görüşmeler, özellikle Türk adalet sisteminde yapılacak reformlar ve yabancı hukuk danışmanlarının görevlendirilmesi ekseninde şekillenmiştir. Türk heyeti, kapitülasyonların kaldırılmasını Türkiye'nin tam egemenliği açısından vazgeçilmez bir ilke olarak değerlendirmiş ve Lozan Konferansı'nın ilk aşamalarında bu konuda kesin bir tavır sergilemiştir. Ancak, müttefikler ve ABD, kapitülasyonların kaldırılması sonrasında Türkiye'de yaşayan yabancıların haklarının korunmasına yönelik yeni hukuki güvenceler talep etmişlerdir³⁵⁹.

4 Haziran oturumunda bu çerçevede taraflar, en az dört yabancı hukuk danışmanının beş yıl süreyle Türk mahkemelerinde görev yapması hususunda anlaşmaya varmışlardır. Danışmanların seçimi konusunda Lahey Daimî Adalet Divanı devreye girecek, danışmanların görev ve çalışma koşulları Türk hükümeti ile Divan arasında belirlenecektir. Bu düzenleme, kapitülasyonların kaldırılmasının ardından ortaya çıkan hukuki boşluğu geçici bir süre için doldurmayı amaçlamıştır³⁶⁰.

4 Haziran 1923 tarihli oturumda, Amerikan delegesi M. Grew, Türkiye'deki adalet rejimi ve yargı reformlarına ilişkin Amerika Birleşik Devletleri'nin yaklaşımını ifade etmiştir. Grew, Türk hükümetinin adalet sisteminde yapmayı taahhüt ettiği reformları ve özellikle yabancı hukuk danışmanlarının Türkiye'de görevlendirilmesi kararını olumlu karşıladıklarını belirtmiştir. Ona göre, bu düzenlemeler, yalnızca Türk egemenliğine saygılı bir yaklaşımı yansıtmakla kalmayacak, aynı zamanda Türkiye'de faaliyet gösteren Amerikan

³⁵⁸ The Times, 5 Mayıs 1923.

³⁵⁹ Meray Cilt III, 201-202.

³⁶⁰ Meray Cilt III, 220-221.

vatandaşlarının, hayır kurumlarının, eğitim kuruluşlarının ve ticari işletmelerin hukuki güvenliğinin sağlanmasına katkı sağlayacaktır³⁶¹.

M. Grew, Amerikan hükümetinin Türkiye'nin egemenlik haklarına saygılı bir tutum izlediğini vurgulamakla birlikte, yabancıların adil yargılanma haklarının, mülkiyet haklarının ve ticari faaliyet güvenliğinin teminat altına alınmasının Amerika için özel önem taşıdığını dile getirmiştir. Bu doğrultuda, Türk mahkemelerinde görev yapacak olan yabancı hukuk danışmanlarının yetkilerinin ve görev tanımlarının açık biçimde düzenlenmesini, söz konusu reformların etkili bir şekilde hayata geçirilmesinde kritik unsur olarak değerlendirmiştir. Ayrıca Grew, Lozan Konferansı sürecinde ABD'nin resmî olarak savaşa taraf olmadığını ve müttefikler arasında yer almadığını hatırlatarak, buna rağmen Türkiye ile yapılacak olası bir ikili antlaşmada, benzer yargı güvencelerinin sağlanması gerektiğini ifade etmiştir. Amerikan heyetinin genel tavrı, Lozan'daki yargı reformlarının Türkiye'nin iç egemenlik haklarını zedelemeyecek şekilde şekillendirilmesi, ancak yabancıların haklarını da güvence altına alacak düzenlemelerle desteklenmesi yönünde olmuştur³⁶².

Sonuç olarak, M. Grew'ün 4 Haziran oturumundaki açıklamaları, ABD'nin Lozan Konferansı'ndaki tarafsız gözlemci konumuna rağmen, ekonomik ve hukuki çıkarlarını koruma noktasında aktif bir diplomatik pozisyon aldığını göstermektedir. Grew, Türk adalet sisteminde yapılacak reformları ihtiyatlı bir iyimserlikle desteklemiş; ancak reformların uygulanmasının özellikle yabancıların hukuki güvenceleri bakımından tatmin edici olmasını şart koşturmuştur.

ABD delegesi M. Grew, Dışişlerine gönderdiği 6 Haziran 1923 tarihli telgrafında, 5 Haziran'da İsmet Paşa ile yaptığı görüşmeyi ve konferansta savaş öncesi imtiyazlar meselesine dair gelişmeleri detaylı şekilde aktarmaktadır. Grew'ün ifadelerine göre, İsmet Paşa, müttefiklerin kendisine, savaş öncesinde verilmiş ancak hukuki açıdan tamamlanmamış imtiyazların antlaşma metnine dahil edilmesi yönünde yoğun baskı yaptıklarını bildirmiştir. Özellikle Chester İmtiyazı'nın bu girişimin odak noktası olduğunu ifade eden İsmet Paşa, barışın sağlanabilmesi adına bu baskıya boyun eğmek zorunda kalabileceğini dile getirmiştir. İsmet Paşa'nın bu konudaki görüşünü sorması üzerine Grew, Amerikan hükümetinin Türkiye'nin şimdiye kadar hukuki haklarını ve ulusal egemenliğini kararlılıkla savunduğunu

³⁶¹ Meray Cilt III, 202.

³⁶² Meray Cilt III, 203.

ve bu önemli prensipten geri adım atmasının beklenmediğini belirtmiştir. Grew, Türkiye'nin taviz vermesi durumunda bu durumun Amerika'da olumsuz bir izlenim yaratabileceğini vurgulamıştır. İsmet Paşa'nın konuyu tekrar görüşme teklifine karşılık, Grew, böyle bir görüşmenin fayda sağlamayacağını ifade etmiş, ayrıca bu meselenin ABD ile Avrupa devletleri arasında müzakere konusu yapılamayacağını açıkça belirtmiştir³⁶³.

Grew, İsmet Paşa ile görüşmesini müteakip, müttefik delegeler Rumbold, Pellé ve Montagna ile de temas kurduğunu ve İsmet Paşa'nın söylediklerinin doğrulandığını aktarmaktadır. Özellikle Ankara'da imtiyaz sahibi şirketler ile yürütülen müzakerelerde yalnızca önemsiz meselelerin çözüme kavuşabildiği; savaş sırasında uğranılan zararlarla ilgili taleplerin ise Türkler tarafından kesin şekilde reddedildiği belirtilmiştir. Bu nedenle müttefikler, antlaşma metnine bazı genel hükümler eklenmesi gerektiğini gündeme getirmişlerdir. Pellé, bu hükümleri şu şekilde özetlemiştir: savaş öncesi verilmiş imtiyazların tanınması, sözleşmelerin güncel ekonomik koşullara uyacak şekilde tadil edilmesi, savaşta uğranılan zararların değerlendirilmesi ve çıkabilecek anlaşmazlıklar için tahkim mekanizmasının kurulması³⁶⁴.

Grew, bu önerilerin ilkesel olarak Amerika açısından kabul edilebilir nitelikte olduğunu ifade etmekle birlikte, Pellé'nin özellikle birinci madde altındaki amacın, savaş öncesinde hukuki süreçleri tamamlanmamış imtiyazların tanınması olduğunu açıkça dile getirdiğini belirtmiştir. Pellé, Samsun-Sivas demiryolu ve Samsun limanı imtiyazlarını örnek göstermiş ve hukuki formalitelerin tamamlanamamasının nedenini Fransız kredisine erken ulaşma arzusu olarak izah etmiştir. Ancak Pellé, Fransız imtiyaz sahiplerinin Türk hükümetiyle en azından bir tazminat çerçevesinde anlaşmaları durumunda, bu hakların antlaşmaya dahil edilmesinde ısrarcı olmayacaklarını bildirmiştir. Yine de özel bir antlaşmanın mümkün olup olmayacağı konusunda önceki haftalara nazaran daha karamsar bir tablo çizmiştir. Grew, müttefiklere yaptığı açıklamalarda, Amerika'nın tek ilgisinin prensipler olduğunu; Fransa'nın savaş öncesi taahhütlerini tanıtmaya çalışmasını anlayışla karşıladıklarını; ancak hukuken şüpheli veya dayanağı olmayan imtiyazların antlaşmaya dahil edilmesinin sakıncalı görüldüğünü ifade etmiştir. Bu görüşlerini herhangi bir resmi talimat olmaksızın şahsi kanaat olarak dile getirdiğini vurgulamıştır. Ayrıca Grew, benzer değerlendirmeleri Rumbold ve Montagna ile yaptığı görüşmelerde de yinelemiş; Rumbold'a,

³⁶³ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1873.

³⁶⁴ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1874.

Amerikan Dışışleri Bakanlığı'nın İngiliz Büyükelçiliği'ne gönderdiği ve taslak antlaşmanın ekonomik maddeleri üzerine yaptığı gözlemleri hatırlatmıştır. Rumbold ise, İngiliz hükümetinin Amerikan görüşlerine katılmadığını açıkça belirtmiştir³⁶⁵.

Grew, telgrafında Türk delegelerinin Ankara'dan yeni talimatlar beklediğini; müttefiklerin ise Türkiye'yi savaş öncesi imtiyazlar konusunda taviz vermeye zorladığını aktarmaktadır. Bu bağlamda, Amerikan Dışışleri Bakanlığı'nın kendi talimatlarını genişletmesi ve olası bir antlaşma maddesi gündeme geldiğinde Amerikan heyetinin nasıl bir tutum takınması gerektiğini belirlemesi gerektiğine işaret etmiştir. Telgrafın devamında Grew, Fransız delegesi Pellé'nin, Fransız taleplerini destekleyen özel belgeleri kendisine şahsen ilettiğini de belirtmiştir. Ayrıca, Montagna'nın İsmet Paşa ile yaptığı bir diğer görüşmede, Türk tarafının Fransız şirketlerine tazminat ödemesi hâlinde tartışmalı maddenin antlaşma metninden çıkarılabileceği yönünde bir öneride bulunduğunu aktarmaktadır. Montagna, İsmet Paşa'nın bu çözümü benimseyebileceği konusunda önceki günlere kıyasla daha iyimser olduğunu ifade etmiş ve bu meselenin komitede gündeme getirilmeden özel görüşmelerle çözümlenmesinin uygun olacağını Grew'e iletmiştir³⁶⁶.

6 Haziran 1923 tarihli bu telgraf, Lozan Konferansı sürecinde savaş öncesi verilmiş imtiyazlar meselesinin, özellikle Chester İmtiyazı bağlamında hem müttefikler hem de Amerika Birleşik Devletleri açısından nasıl bir diplomatik sorun hâline geldiğini göstermektedir. Türk tarafı, kapitülasyonların kaldırılması ve tam egemenliğin tesisi noktasında ısrarcı olmasına rağmen, müttefikler özellikle savaş öncesi imtiyazların hukuki geçerliliği hususunda Türkiye'ye baskı yapmaktadır.

M. Grew'ün aktardığına göre, İsmet Paşa, müttefiklerin savaş öncesi hukuken kesinleşmemiş, ancak fiilen çalışmalara başlanmış olan imtiyazların Lozan Antlaşması'na dahil edilmesi yönünde yoğun baskısı altında kalmıştır. İsmet Paşa'nın bu noktada özellikle Chester İmtiyazı'na dikkat çekmesi, meselenin Türkiye açısından yalnızca hukuki değil, aynı zamanda siyasi bir boyut kazandığını ortaya koymaktadır. Grew ise, Amerika'nın bu tür imtiyazların hukuki dayanağı zayıf olsa dahi, prensip olarak böyle bir tavizi doğru bulmayacağını vurgulamış; Türkiye'nin egemenlik haklarını savunmasını desteklediklerini belirtmiştir. Öte yandan, M. Grew'ün Rumbold, Pellé ve Montagna ile yaptığı görüşmelerde,

³⁶⁵ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1874-1875.

³⁶⁶ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1875.

müttefiklerin, özellikle Fransızların, savaş öncesi imtiyazların tanınması ve şirketlerin savaşta uğradıkları zararların tazmin edilmesi için çaba gösterdikleri görülmektedir³⁶⁷. Bu durum, Lozan Konferansı'nda yalnızca siyasi sınırlar ve egemenlik meselelerinin değil, aynı zamanda ekonomik çıkarların da önemli bir pazarlık konusu olduğunu göstermektedir.

Grew'ün tavrı, ABD'nin Lozan Konferansı'ndaki gözlemci konumuna rağmen, ekonomik çıkarlarını koruma amacını güttüğünü, ancak bunun yanında Türkiye'nin ulusal egemenlik hakkını ihlal edecek adımlara destek vermemeye özen gösterdiğini ortaya koymaktadır. Amerikan heyeti, imtiyaz meselesinde doğrudan bir taraf olmamakla birlikte, Lozan'da imzalanacak antlaşmanın hukuki açıdan tartışmalı imtiyazları resmileştirmesinin uzun vadede olumsuz bir emsal teşkil edeceği endişesini taşımaktadır. Sonuç olarak, bu telgraf, Lozan'daki müzakerelerin yalnızca diplomatik değil, aynı zamanda ekonomik çıkarlar temelinde şekillendiğini ve ABD'nin bu süreçte tarafsız gözlemci konumunda olmasına rağmen hem kendi çıkarlarını hem de hukuki ilkeleri gözeterek dikkatli bir denge politikası izlediğini göstermektedir. Türk tarafı ise müttefik baskılarına rağmen, kapitülasyonların ve imtiyazların hukuki statüsünü, egemenlik haklarının bir parçası olarak görüp taviz vermeme konusunda direnç göstermiştir.

Sonuç olarak, Lozan Barış Görüşmelerinde kapitülasyonlar meselesi, Türkiye'nin tam egemenlik ilkesini kesin biçimde savunduğu en kritik başlıklardan biri olmuştur. ABD, konferansa gözlemci sıfatıyla katılmasına rağmen, kapitülasyonların kaldırılmasının ardından Türkiye'deki Amerikan vatandaşlarının, kurumlarının ve ticari çıkarlarının korunması noktasında aktif bir diplomatik tutum sergilemiştir. M. Grew başkanlığındaki Amerikan heyeti, Osmanlı Devleti'nin tek taraflı olarak kapitülasyonları kaldırma kararını hukuken geçersiz saymış; bu hakların ancak iki taraf arasında yapılacak bir antlaşma ile sonlandırılabilceğini savunmuştur. Ancak ABD, Türkiye'nin egemenlik haklarına saygılı olduğunu vurgulayarak, yargı reformlarının uygulanması sürecinde yabancıların hukuki güvencelerinin teminat altına alınması şartıyla kapitülasyonların kaldırılmasına itiraz etmemiştir. Nitekim 4 Haziran 1923 tarihli oturumda taraflar arasında adli kapitülasyonlar konusundaki anlaşmazlıkların çözülmesiyle birlikte, bu mesele Türk tarafının beklentileri doğrultusunda nihayete erdirilmiştir. Bu süreçte ABD'nin pozisyonu, Lozan'da doğrudan taraf olmamakla birlikte, kendi ekonomik ve hukuki çıkarlarını titizlikle koruma amacı

³⁶⁷ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1874-1875.

güttüğünü ve aynı zamanda Türkiye ile uzun vadeli ilişkilerini zedelemeyecek dengeli bir politika izlediğini açıkça ortaya koymuştur.

4.4. İmtiyazlar Sorunu

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı İmparatorluğu tarafından İtilaf Devletleri'ne bağlı şirketlere tanınan imtiyazlar, Lozan Konferansı'nda önemli bir tartışma başlığı haline gelmiştir. İtilaf Devletleri, söz konusu imtiyazların korunmasını ve devam ettirilmesini talep ederken, Türkiye tarafı bu imtiyazların hukuki geçerliliğini kaybettiğini ve dolayısıyla geçersiz olduğunu ileri sürmüştür.

The Times gazetesinin 24 Nisan 1923 tarihli haberinde, Lozan Konferansı'nın ikinci aşamasında ekonomik imtiyazların yeniden tartışma konusu haline geldiği belirtilmiştir. Haberde, Chester İmtiyazının konferansın ana gündem maddelerinden biri olmadığı, ancak özel görüşmelerde büyük önem kazandığı vurgulanmıştır. Haber metninde, İsmet Paşa'nın kendisinin bir ekonomi uzmanı olmadığını belirterek Chester İmtiyazını tartışmayı reddettiği ifade edilmiştir. Bununla birlikte, konunun basında geniş çapta tartışıldığı ve hakkında çok fazla yorum yapıldığı belirtilmiştir³⁶⁸.

The Times gazetesinde, Fransa'nın 1914 yılında aldığı ekonomik imtiyazlar konusunda endişeli olduğu ifade edilmiştir. Bu imtiyazlar arasında Sivas-Samsun demiryolu hattının inşası ve Samsun Limanı'nın geliştirilmesi gibi projelerin yer aldığı, bu çerçevede ilk aşamada 20 milyon sterlinlik bir kredi sağlanmasının öngörüldüğü belirtilmiştir. Ancak, I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi nedeniyle Osmanlı hükümetinin bu imtiyazı hiçbir zaman resmen onaylamadığı ifade edilmiştir. Ayrıca, kamu altyapı projeleri için 12 milyon sterlinlik ikinci bir kredi ödemesi yapılmasının şart koşulduğu, ancak Chester İmtiyazının devreye girmesiyle bu anlaşmanın geçersiz hale geldiği vurgulanmıştır³⁶⁹.

The Times haberinde, Türkiye'nin başlangıçta Chester İmtiyazını Fransızlara karşı Amerikalıları desteklemek için teşvik ettiği, ancak daha sonra bu imtiyazın da Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığını tehdit ettiğini fark ederek iptal edebileceği ihtimali üzerinde durulmuştur. İsmet Paşa'nın Lozan'a geldiğinden beri Türkiye'nin "ekonomik köleliği" kabul etmeyeceğini vurguladığı, bu doğrultuda Chester İmtiyazının da yeniden

³⁶⁸ The Times 24 Nisan 1923.

³⁶⁹ The Times 24 Nisan 1923.

değerlendirilebileceği ifade edilmiştir. Ayrıca, haberde, Türkiye ile Fransa arasındaki diplomatik ilişkilerde gerilim bulunduğu belirtilmiştir. Türklerin, özellikle Şubat 1923'te Paris'in barışı her ne pahasına olursa olsun sağlama girişiminden beri Fransa'ya baskı uyguladığı, bu durumun gelecekte Fransa'nın daha fazla ekonomik taviz vermesini engelleyebileceği ifade edilmiştir³⁷⁰.

8 Temmuz 1923 tarihinde gerçekleştirilen toplantının temel gündem maddesi, Osmanlı döneminden devralınan ekonomik imtiyazların yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin egemenlik anlayışına uygun şekilde yeniden düzenlenmesi olmuştur. Bu toplantıya İngiltere, Fransa, İtalya ve Türkiye heyetleri katılmış, görüşmelere Sir Horace Rumbold başkanlık etmiştir. Toplantıda, uzmanlar tarafından hazırlanan İmtiyazlar Protokolü Tasarısı üzerinde detaylı müzakereler yapılmıştır. Türk heyeti adına İsmet Paşa, taslağı genel hatlarıyla olumlu karşıladığını, ancak maddeler üzerinde dikkatle değerlendirme yapmak gerektiğini belirtmiştir³⁷¹.

Toplantıda Turkish Petroleum Company'nin (TPC) haklarına ilişkin madde de görüşülmüş; İsmet Paşa, bu şirketin yalnızca "kazanılmış haklarının olduğu gibi korunması" gerektiğini vurgulamıştır. Fakat Müttefik heyetler, hukuki belirsizlikleri önlemek amacıyla metnin daha açık şekilde düzenlenmesini istemiş, bu sebeple konu uzmanlara havale edilmiştir. Bunun dışında, tütün rejisi gibi diğer imtiyazlara dair maddelerde de benzer düzenlemeler üzerinde durulmuştur. İsmet Paşa, bu imtiyazların, Türk hukuk sistemine uygunluk gözetilerek şekillendirilmesini talep etmiştir³⁷².

Toplantıda ayrıca, ayrıcalıkların yeni ekonomik koşullara uyarlanması meselesi gündeme gelmiş; İsmet Paşa, bu maddenin yalnızca Müttefik sermayeli şirketler için geçerli olabileceğini, Osmanlı döneminden kalan Türk ortaklıklarının bu kapsama alınmaması gerektiğini ifade etmiştir. Nitekim, 1914 öncesinde kurulmuş ve içinde Müttefik sermayesi bulunan Osmanlı ortaklıklarına protokol hükümlerinin uygulanmasına dair ek bir bildiri, Türk heyeti tarafından kabul edilmiştir. Toplantının sonunda, İsmet Paşa tüm maddelerde prensip

³⁷⁰ The Times 24 Nisan 1923.

³⁷¹ Meray Cilt III, 658.

³⁷² Meray Cilt III, 659-660.

olarak mutabık kalındığını, ancak kesin karar vermeden önce Ankara Hükümeti'ne danışma gereği duyduğunu belirtmiştir³⁷³.

Lozan'da imtiyazlar sorunu ile ilgili yapılan oturumlar sırasında özellikle ekonomik ayrıcalıklar meselesi tartışılırken, ABD heyetinin bu konuya dair yaklaşımı dikkat çekicidir. ABD heyeti ABD Dışişlerine, Türk ve Müttefik uzmanlar arasında yapılan toplantıda, ayrıcalıklar protokolü taslağının ikinci maddesinin çıkarılması ve yerine üç temel hükmün eklenmesi yönünde olumlu bir görüşme yapıldığını bildirmiştir. Bu üç hüküm şu şekilde formüle edilmiştir³⁷⁴:

1. 1914 yılında Fransız sermayesine verilen imtiyazın hukuki geçerliliğinin Türkiye tarafından teyit edilmesi ve gerekli görülmesi halinde tazminat miktarının tahkim yoluyla belirlenmesi.
2. Vickers-Armstrong Şirketi'nin fiilen yürüttüğü çalışmalar nedeniyle Türkiye tarafından tazmin edilmesi.
3. TPC'nin sahip olduğu iddia edilen ayrıcalıkların Türkiye tarafından teyit edilmesi.

ABD heyeti, kendilerine ulaşan raporların belirsiz ve aceleye getirilmiş olmasından hareketle, özellikle İngiliz delegesi Rumbold ile İsmet Paşa arasında özel bir antlaşma yapılmış olabileceği ihtimali üzerinde durmuştur. Bu bağlamda, ABD heyetinin endişesi, İsmet Paşa'nın, Osmanlı borçlarının kuponları konusunda İngiltere'nin desteğini almak karşılığında, TPC'nin taleplerine olumlu yaklaşmış olabileceği ihtimalidir. Bu gelişmeler üzerine, ABD heyeti, İsmet Paşa ile özel bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşme esnasında, İsmet Paşa'dan, Lozan'da atılacak herhangi bir adımın, Amerikan vatandaşlarının ya da şirketlerinin Türkiye'deki geçerli haklarını hiçbir şekilde zedelemeyeceğine dair açık ve kesin bir güvence almıştır³⁷⁵.

İmtiyazlar konusunda tartışılan en önemli meselelerden biri, TPC'nin Mezopotamya'daki petrol imtiyazlarına ilişkin düzenlemelerdir. ABD heyeti, bu konuda 10 Temmuz 1923 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği ayrıntılı telgrafta, TPC'ye yönelik imtiyazların barış antlaşmasına dahil edilmesine kesin bir dille karşı çıkmıştır. Telgrafta, özellikle Lozan görüşmelerinde hazırlanan protokol taslağının 2. maddesine atıf yapılmakta; burada TPC'nin

³⁷³ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1894.

³⁷⁴ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1894.

³⁷⁵ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1874-1875.

iddia ettiği hakların Türkiye tarafından onaylanmasının, ABD'nin çıkarlarına zarar vereceği vurgulanmaktadır. ABD heyeti, söz konusu 1914 tarihli Said Halim Paşa'nın mektubunun hukuki bir imtiyaz oluşturmadığı yönündeki Fransa delegesi Montagna'nın yorumunu doğru bulmakla birlikte, bu görüşün Amerikan çıkarlarını güvence altına aldığı kanaatini taşımamaktadır. Telgrafta, böyle bir maddenin Lozan Antlaşması'na eklenmesinin, TPC'nin haklarının Türkiye tarafından tanınmasını amaçladığı belirtilmiş, bunun da ABD'nin yıllardır sürdürdüğü karşıt pozisyonunu zayıflatacağı ifade edilmiřtir³⁷⁶.

ABD heyeti, TPC'nin haklarına ilişkin maddelere şimdi itiraz edilmemesi halinde, ileride şirketin iddialarına karşı çıkmanın diplomatik açıdan son derece güçleşeceğini, dolayısıyla mevcut aşamada kesin ve etkili bir çekince konulması gerektiğini vurgulamıştır. Özellikle, Mezopotamya'daki petrol sahalarının, Amerikan girişimcilerin katılımını dışlayacak şekilde bir tekel haline getirilmesinin kabul edilemeyeceği açıkça ifade edilmiştir. Amerikan hükümeti, daha önce İngiltere ile yapılan diplomatik yazışmalarda da benzer görüşleri dile getirmiştir. Özellikle 29 Aralık 1921 tarihli, Britanya Büyükelçiliği'nden ABD Dışışleri Bakanlığı'na gönderilen notada, Britanya'nın Türkiye'nin mağlubiyetiyle Osmanlı topraklarından ayrılan bölgelerde Amerikan vatandaşlarına eşit ticari fırsatlar tanıyacağı belirtilmiştir. ABD heyeti, bu beyanlara rağmen Britanya'nın TPC üzerinden Mezopotamya'da yeni haklar elde etme girişimlerine kesinlikle karşı çıkmış, Türkiye'nin halefi olarak Ankara Hükümeti'nin, Osmanlı döneminde verilen iddia edilen imtiyazları Lozan'da onaylamasının, Amerikan çıkarlarını tehlikeye atacağını savunmuřtur³⁷⁷.

Telgrafta ayrıca, Samsun-Sivas demiryolu ile ilgili düzenlemeye daha temkinli yaklaşıldığı, Amerikalı girişimcilerin mevcut haklarının zarar görmemesi şartıyla bu konuda çekince koyulmayabileceği ifade edilmiştir. Ancak, demiryolu imtiyazlarının da diğer taraflara ayrıcalık tanımaması, Amerikalılarla eşit koşullarda değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. ABD heyeti, genel tutum olarak hem TPC'ye ait petrol imtiyazlarının hem de demiryolu projelerinin, Açık Kapı Politikası ilkeleri doğrultusunda, hiçbir ulusun tekelci bir ayrıcalık elde etmediği bir yapıya kavuşturulmasını talep etmiştir. Ayrıca, Amerikan tarafı,

³⁷⁶ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1895-1896.

³⁷⁷ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1897.

Chester Projesi gibi girişimlerin Mezopotamya’da ve Türkiye’de dengeli, Amerikalı girişimcileri dışlamayan bir şekilde yapılandırılmasını istemektedir³⁷⁸.

Bu çerçevede, ABD’nin Lozan’daki pozisyonu açıkça, kendi vatandaşlarının ve şirketlerinin ekonomik haklarını korumaya ve Mezopotamya bölgesindeki petrol sahalarının tek taraflı olarak Britanya lehine imtiyazlandırılmasını önlemeye yöneliktir. ABD heyeti, daha önceki diplomatik yazışmalar ve savaş sonrası uluslararası dengeler çerçevesinde, bu hakkaniyet ilkesine vurgu yapmış ve Lozan Antlaşması’na eklenmek istenen maddelere karşı kesin bir tavır almıştır.

Lozan Barış Konferansı’nda ABD, TPC’ye verildiği iddia edilen petrol imtiyazlarının Türkiye tarafından onaylanmasını önlemek adına yoğun diplomatik çaba harcamıştır. 10 Temmuz 1923 tarihli telgraf, ABD’nin İngiltere ve Türkiye ile yürüttüğü müzakerelerdeki hassas noktaları ve izlediği stratejiyi açık bir şekilde göstermektedir.

ABD heyeti, İngiliz temsilci Sir Horace Rumbold ile yaptığı görüşmede, TPC’nin haklarının Lozan Antlaşması kapsamında tanınmasını sağlayacak hükümlere kesin bir dille karşı çıktığını ifade etmiştir. Ancak Rumbold, kendisine Londra’dan verilen talimatların kesin olduğunu belirterek, İngiltere’nin bu hükmü Lozan Antlaşması’nda koruma niyetinde olduğunu açıkça dile getirmiştir. ABD heyeti, İngiltere’nin bu tavizsiz tutumuna rağmen, Amerikan Dışişleri Bakanlığı’nın Londra ile temaslarını yoğunlaştırarak, TPC’ye yönelik hükmün metinden çıkarılmasına odaklanması gerektiğini belirtmiştir. Rumbold ile görüşmesini tamamlayan ABD temsilcisi, Türk heyeti başkanı İsmet Paşa ile de bir araya gelmiş ve konuya ilişkin Türk tarafının tutumunu netleştirmeye çalışmıştır. İsmet Paşa, söz konusu maddenin Türk uzmanlar tarafından zararsız görüldüğünü belirtmekle birlikte, hükümetinden gelecek talimatlara göre hareket edeceğini ifade etmiştir³⁷⁹.

İsmet Paşa, Samsun-Sivas demiryolu meselesinde, Türk yasalarının Amerikalı girişimcilerin mevcut ve gelecekteki haklarını koruyacağını vurgulamıştır. ABD’nin antlaşmaya bu konuda özel bir güvence maddesi ekleme çabasına karşı, İsmet Paşa bunun gereksiz olduğunu ve Türk kanunlarının yeterli güvence sağladığını ifade etmiştir. Bu açıklama, Türkiye’nin egemenlik haklarını koruma konusundaki hassasiyetini yansıtmaktadır. Daha da önemlisi, İsmet Paşa, Régie Générale ve Vickers-Armstrong Şirketi’ne gelecekteki

³⁷⁸ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1899.

³⁷⁹ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1900.

imtiyazlarda öncelik tanıyan hükümlere kesin olarak karşı çıktıklarını ve Türkiye'nin bu hükümlerin geri çekilmesi konusunda ısrarcı olacağını belirtmiştir³⁸⁰.

ABD heyeti, bu görüşmelerin ardından, Müttefiklerin başlangıçta TPC'nin iddialarını Lozan Antlaşması'na dahil etmeye yönelik muğlak ve tehlikeli bir hüküm koymaya çalıştığını ancak ABD'nin yürüttüğü diplomatik baskı sonucunda bu hükmün geri çekildiğini bildirmiştir. Buna rağmen, ABD heyeti mevcut düzenlemelerin hala Amerikan çıkarlarına zarar verebileceğini düşündüğünden, TPC ile ilgili hükümlerin tamamen kaldırılması için müzakerelere devam edeceğini belirtmiştir³⁸¹.

Lozan Barış Konferansı'nın 17 Temmuz 1923 tarihli oturumunda ekonomik imtiyazlar ve ayrıcalıklar konusu ele alınmış, taraflar arasında çeşitli uzlaşmalara varılmıştır. Ouchy Şatosu'nda gerçekleşen bu toplantıya tüm taraf devletlerin temsilcileri katılmıştır. Oturumda, Ayrıcalıklar Protokolü'ne ilişkin tasarılar tartışılmış ve Türk heyeti, Régie Générale des Chemins de Fer, Vickers-Armstrong ve Sir W.G. Armstrong Whitworth & Co. Limited gibi şirketlere hitaben mektuplar göndermeyi kabul etmiştir ve müttefikler de bu şirketlere ödenecek tazminatın 5 yıla indirilmesini kabul ederek geri adım atmıştır. İsmet Paşa, bu düzenlemeleri onayladığını açıklamış, böylece yabancı şirketlerin Türkiye'de faaliyet göstermesi konusunda belirli koşullar dahilinde rekabet hakkı tanınmıştır³⁸².

İngiliz temsilcisi Sir Horace Rumbold, Ayrıcalıklar Protokolü'nde TPC'ye herhangi bir atıfta bulunulmamasını eleştirmiş ve Türkiye'nin 1914'te Osmanlı Hükümeti tarafından verilen petrol imtiyazlarına bağlı kalması gerektiğini belirtmiştir. İngiltere, Türkiye'nin bu yükümlülüklerini yerine getirmemesi durumunda, TPC'ye karşı sorumluluk taşıdığını ve bu hakların korunmasını sağlayacağını ifade etmiştir. Buna karşılık İsmet Paşa, Türkiye'nin, TPC'nin iddia edilen haklarının varlığının ancak tahkim yoluyla belirlenebileceğini düşündüğünü ve İngiliz heyetinin ileri sürdüğü gibi kesin bir yükümlülük altına girmeyeceğini belirtmiştir. ABD heyeti ise bu noktada Türkiye'ye açık destek vermemekle birlikte, İngiltere'nin tek taraflı şekilde TPC'ye özel bir statü kazandırmaya çalışmasını eleştirmiş ve ABD petrol şirketlerinin gelecekteki haklarını tehlikeye atabilecek bu tür düzenlemelere karşı çekincelerini dile getirmiştir. ABD heyeti, Lozan sürecinde enerji kaynakları üzerindeki rekabetin yalnızca İngiltere lehine şekillenmesini önlemek adına Müttefiklere karşı net bir

³⁸⁰ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1901.

³⁸¹ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1901.

³⁸² Meray Cilt III, 580-581.

pozisyon almaktan kaçınmış, ancak "Açık Kapı Politikası" gereğince petrol kaynaklarına tüm ulusların eşit erişiminin sağlanması gerektiğini savunmuştur³⁸³.

Oturumda ayrıca Osmanlı Bankası'nın ayrıcalık süresinin uzatılması konusu da tartışılmış, Müttefik devletler Türk heyetine bu konuda baskı yapmıştır. İsmet Paşa, konunun Lozan Konferansı'nın yetki alanına girmediğini düşündüğünü ve Ankara Hükümeti ile istişare edeceğini ifade etmiştir. ABD heyeti, Osmanlı Bankası'nın gelecekteki faaliyetlerinin, özellikle Amerikan bankalarının bölgedeki rolünü sınırlayıp sınırlamayacağı konusunda endişelerini dile getirmiş, ancak doğrudan bir müdahalede bulunmamıştır. Yabancı şirketlere yönelik düzenlemeler konusunda ise İngiliz heyeti, Türkiye'deki yabancı ortaklıklarla ilgili 1920 tarihli yasayı gündeme getirmiş, yabancı şirketlerin Türkiye'de tescil edilmesi zorunluluğunun İngiliz şirketleri için ek sorumluluk doğuracağını ileri sürmüştür. İsmet Paşa, Türkiye'nin kendi kanunlarını uygulamakta tamamen bağımsız olduğunu ve hiçbir yabancı devletin bu sürece müdahale edemeyeceğini vurgulamıştır. ABD heyeti, Türkiye'nin egemenlik haklarına saygı duyduğunu ifade etmiş, ancak yabancı sermayenin Türkiye'de nasıl konumlanacağına dair hukuki güvenceler verilmesi gerektiğini savunmuştur³⁸⁴.

Oturum sonunda, Türk heyeti imtiyazlar konusunda belirli tavizler vermiş, ancak Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığını korumak adına kritik noktalarda Müttefiklerle uzlaşma yolları aradığı görülmüştür. İngiltere'nin TPC üzerindeki hak iddiası Türkiye tarafından kesin bir dille reddedilmiş, ancak nihai kararın tahkim yoluyla alınabileceği belirtilmiştir. Osmanlı Bankası'nın ayrıcalık süresinin uzatılması konusunda Türkiye doğrudan bir yükümlülük altına girmemiş, yabancı şirketlerin Türkiye'deki faaliyetleri konusunda ise kendi iç hukukuna dayanarak karar alacağını ifade etmiştir. ABD heyeti, İngiltere'nin enerji sektöründe tek taraflı kazanç sağlamasını önlemek için süreci yakından takip etmiş, ancak doğrudan taraf olmaktan kaçınmıştır. Petrol konusunda ABD, İngiltere'nin TPC üzerindeki tekeline güçlendirebilecek girişimlerine karşı temkinli bir diplomasi yürütmüş ve "Açık Kapı Politikası" çerçevesinde petrol kaynaklarının paylaşımı konusunda eşitlikçi bir yaklaşım benimsenmesini savunmuştur³⁸⁵. Bu oturum, Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığını sağlama hedefini sürdürürken, bazı stratejik noktalarda Müttefiklerle müzakere yolları aradığını göstermektedir. Özellikle İngiltere ile Türk Petrol Şirketi konusunda büyük bir fikir ayrılığı

³⁸³ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1906.

³⁸⁴ Meray Cilt III, 584.

³⁸⁵ Meray Cilt III, 584.

devam etmiş, ancak bu anlaşmazlık Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasını engellememiştir. ABD'nin, İngiltere'nin enerji üzerindeki tekeline karşı çıkarak Lozan görüşmelerinde ekonomik dengeyi sağlama çabasında olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak İmtiyazlar konusundaki görüşmeler sonucunda, TPC'ye verilen imtiyazların tanınmasından vazgeçilmiş, Vickers-Armstrong ve Régie Générale des Chemins de Fer şirketlerine yapılacak tazminat ödemelerinin ise beş yıl içinde tamamlanması kararlaştırılmıştır.

The New York Times gazetesinin 18 Temmuz 1923 tarihli haberinde, Lozan Barış Konferansı'nın son aşamalarına yaklaşılrken, petrol imtiyazları meselesinin ABD ile İngiltere arasında açık bir çekişmeye dönüştüğü belirtilmiştir. Haberde, 17 Temmuz'da gerçekleşen oturumda, antlaşmanın tüm metninin gözden geçirildiği ve 24 Temmuz'da resmi olarak imzalanması için gerekli düzenlemelerin yapıldığı ifade edilmiştir. Haberde, bu oturumun özellikle taraflar arasında anlaşmaya varılamayan birçok meseleye odaklanması nedeniyle dikkate değer olduğu belirtilmiştir. Bu çerçevede, ABD ve İngiltere'nin, TPC'nin imtiyazlarının geçerliliği konusundaki çekincelerini dile getirdiği aktarılmıştır. Habere göre, Musul bölgesindeki keşfedilmemiş petrol rezervleri üzerinde hak iddia eden Chester İmtiyazı ile TPC arasındaki çelişki önemli bir tartışma konusu olmuştur. New York Times, ABD ile İngiltere arasında uzun süredir devam eden sessiz mücadelenin, bu oturumda açık bir çekişmeye dönüştüğünü bildirmiştir. İngiliz temsilci Sir Horace Rumbold'un, Türkiye'nin İngiliz petrol imtiyazlarını Lozan Antlaşması'nda onaylamayı reddetmesine sert tepki gösterdiği ifade edilmiştir. Rumbold'un, Amerikan hükümetinin, Türk hükümeti ile Türk Petrol Şirketi arasındaki meseleye hangi gerekçeyle müdahale etmek istediğinin belirsiz olduğunu dile getirdiği belirtilmiştir³⁸⁶.

Haberde, Amerikan temsilcisi Joseph C. Grew'in, ABD hükümetinin imtiyazlarla ilgili zorlu meselelerin çözülmesi için bir yol bulunmuş olmasından memnuniyet duyduğunu belirttiği aktarılmıştır. Grew'in ayrıca, Fransız Demiryolu Şirketi ve Vickers-Armstrong Şirketi ile ilgili protokolün, Amerikalı vatandaşların veya şirketlerin kazanılmış haklarını ihlal edecek şekilde uygulanmayacağını varsaydığını ifade ettiği vurgulanmıştır³⁸⁷.

³⁸⁶ The New York Times, 18 Temmuz 1923.

³⁸⁷ The New York Times, 18 Temmuz 1923.

New York Times'ın haberinde, Grew'in, Türk Petrol Şirketi'nin savaş öncesinde elde ettiği iddia edilen haklara ilişkin olarak, Amerikan hükümetinin son üç yıldır İngiliz hükümeti ile yürüttüğü diplomatik yazışmalara atıfta bulunduğu ve ABD'nin bu konudaki tutumunun değişmediğini vurguladığı belirtilmiştir. Gazete, Sir Horace Rumbold'un, Türk tarafını, İngiliz şirketine verilen imtiyazları Lozan Antlaşması ile onaylayacaklarına dair verdikleri sözü tutmamakla suçladığını aktarmaktadır. Rumbold'un, İsmet Paşa'nın şirketin adı dahi anılmadan konunun kapatılmasını istemesine tepki gösterdiği ve İngiliz hükümetinin, Türkiye'nin şirketle ilgili tüm yükümlülüklerini bağlayıcı olarak gördüğünü en kesin ifadelerle ilan ettiğini belirttiği ifade edilmiştir. Haberde ayrıca, İngiltere'nin, Türk hükümeti tarafından üçüncü taraflara verilen hiçbir hakkı tanımayacağını açıkça belirttiği ve bu çerçevede Chester İmtiyazı'na dolaylı bir atıfta bulunarak, Türkiye'nin daha önce İngiltere'ye verilmiş imtiyazlarla çelişen hiçbir hakkı geçerli sayamayacağını bildirdiği belirtilmiştir³⁸⁸.

Bu gelişmeler, Türkiye'nin Lozan'daki diplomatik mücadelesinin yalnızca siyasi ve askeri boyutlarla sınırlı kalmadığını, ekonomik bağımsızlığını sağlama çabasının da en az bu unsurlar kadar önemli olduğunu göstermektedir. İsmet Paşa'nın, TPC konusunu Lozan Antlaşması'na dahil ettirmemek için gösterdiği direnç, Türkiye'nin Batılı devletlerin ekonomik baskıları karşısında taviz vermemeye çalıştığını kanıtlamaktadır. Özetle, Lozan Antlaşması'nın imzalanmasına günler kala ABD ve İngiltere arasındaki petrol çekişmesi açık bir diplomatik çatışmaya dönüşmüş, Türkiye ise bu süreçte kendi ekonomik egemenliğini savunarak bu mücadelede bağımsız bir tutum sergilemiştir.

4.5. Lozan Barış Antlaşması'nın İmzalanması

17 Temmuz 1923 tarihli oturum, Lozan Barış Konferansı'nın sonuçlanma aşamasına geldiğini gösteren en önemli dönemeçlerden biridir. Bu oturumda, uzun süredir tartışılan meseleler üzerinde büyük oranda mutabakat sağlanmış, taraflar arasında çözüme kavuşmamış konular kalmamıştır. Özellikle azınlıklar, kapitülasyonlar, imtiyazlar, ticaret sözleşmesi, Osmanlı borçları ve genel af konuları, konferans süresince en çok müzakere edilen başlıklar arasında yer almıştır. Bu toplantıda, imtiyazlara ilişkin protokol, ticaret sözleşmesinin detayları, Osmanlı Bankası'nın ayrıcalık süresi gibi son meseleler üzerinde uzlaşa sağlanmış ve nihai metinler şekillendirilmiştir³⁸⁹.

³⁸⁸ The New York Times, 18 Temmuz 1923.

³⁸⁹ Meray Cilt III, 579-591.

Toplantının sonunda hem Müttefik devletlerin temsilcileri hem de Türk Heyeti adına İsmet Paşa, konferansın başarıyla tamamlandığını vurgulamışlardır. Delegeler, barışın tesis edilmesiyle birlikte, bölgede siyasi istikrarın sağlanacağını ve Türkiye ile diğer devletler arasında diplomatik ilişkilerin normalleşeceğini ifade etmişlerdir. İsmet Paşa, konuşmasında Türkiye'nin tam bağımsızlık ve egemenlik ilkelerinden taviz vermediğini, antlaşmanın dürüstçe uygulanacağını vurgulamıştır. Bunun yanı sıra, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Romanya gibi ülkelerin temsilcileri de Türkiye ile dostane ilişkiler geliştirme iradelerini dile getirmişlerdir³⁹⁰.

Oturumun sonunda, barış antlaşmasının imza tarihinin 24 Temmuz 1923 olarak belirlendiği resmen açıklanmıştır. Böylece konferansın başından beri süregelen yoğun ve zaman zaman gergin geçen müzakereler sona ermiş; Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması için gerekli diplomatik altyapı tamamlanmıştır³⁹¹.

Bu durum, Türkiye açısından uluslararası alanda siyasi egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün tanınması, kapitülasyonların kaldırılması ve ekonomik bağımsızlığın tesisi anlamına gelmektedir. İtilaf Devletleri açısından ise, Osmanlı sonrası dönemdeki hukuki ve siyasi sorunların çözülmesi ve bölgedeki çıkarların korunması süreci başarıyla tamamlanmıştır.

20 Temmuz 1923 tarihli The Times gazetesi haberine göre, Lozan'daki hava konferansın tamamlanmasına yönelik beklentiler çerçevesinde oldukça sakindir. Haberde, İsmet Paşa'nın antlaşma metnini dikkatle incelediği ve konferansın imza aşamasına sorunsuz geçilmesinin umulduğu belirtilmiştir. Delegasyonların genel eğiliminin, mevcut barış antlaşması taslağına dair daha fazla pürüz çıkmaması yönünde olduğu ifade edilmiştir³⁹².

Bununla birlikte, haberde antlaşma imzalanmış olsa dahi esas kazanan tarafın Türkler olacağı, çünkü yeni Türk yönetiminin, Avrupalı devletlerle eşit şartlarda müzakere etme hakkını kazandığı vurgulanmaktadır. Muhabir, Ankara'daki koşulları tasvir ederken, Ankara'daki Meclis binasının ve yeni Türk yönetiminin Batılı standartlardan uzak olduğunu ima etmiş, fakat Türkiye'nin konferans boyunca Batılı devletlere kendi koşullarını kabul ettirebilmiş olmasına dikkat çekmiştir. Haberde ayrıca, antlaşmanın imza töreninin 24

³⁹⁰ Meray Cilt III, 590.

³⁹¹ Meray Cilt III, 592.

³⁹² The Times, 20 Temmuz 1923

Temmuz günü Lozan Üniversitesi salonunda gerçekleşeceği belirtilmiş; törende yalnızca İsviçre Konfederasyonu Başkanı'nın kısa bir konuşma yapacağı ifade edilmiştir. Müttefik delegasyon başkanlarından yalnızca İtalyan temsilci Marchese Garroni'nin imza törenine katılacağı bilgisi de paylaşılmıştır³⁹³.

Öte yandan, gazete Fransa merkezli Le Temps gazetesinde yayımlanan bir makaleyi eleştirmiştir. Söz konusu makalenin, Fransa'nın Lozan'daki çıkar kayıplarını İngiltere'nin tutumuna bağladığı ve İngiltere'nin antlaşmadan en fazla zararlı çıkan taraf olduğunu iddia ettiği belirtilmiştir. The Times muhabiri, bu iddiaları “yanıltıcı” olarak nitelendirerek, Rumbold'un müzakerelerdeki disiplinli tavrının, konferansın başarısında belirleyici rol oynadığı vurgulamıştır. Haberde ayrıca Boğazlar meselesine ilişkin bazı teknik ayrıntılar açıklanmış; Müttefiklerin, Boğazlardan serbest geçiş hakkını 1923 yılı sonuna kadar herhangi bir kısıtlama olmaksızın sürdüreceği belirtilmiştir. Ayrıca, imtiyazlar konusunda yapılan düzenlemelerle, şirketlerin maddi tazminat ya da eşdeğer yeni imtiyazlar elde etme haklarının korunduğu ifade edilmiştir³⁹⁴. Sonuç olarak, haberde Lozan Antlaşması'nın imza aşamasına geldiği, Türk tarafının önemli kazanımlar elde ettiği ve İngiltere'nin süreç boyunca müttefiklerle birlik içinde hareket ederek barış sürecinin yönlendirilmesinde etkin rol oynadığı belirtilmiştir.

ABD Dışişleri Bakanlığı, 20 Temmuz 1923 tarihli telgrafiyle, Lozan Konferansı'ndaki ABD Heyeti'ne, konferansın sonunda imzalanacak olan Nihai Senet hakkında net bir talimat vermiştir. Bakanlık, ABD'nin Lozan Antlaşmasına taraf olmadığını ve bu nedenle söz konusu antlaşmaların yürürlüğe konulması gibi süreçlerde doğrudan bir rolü bulunmadığını açıkça ifade etmiştir. Nihai Senet'in, esasen Türkiye ile İtilaf Devletleri arasında yapılan antlaşmaların sürecini özetleyen bir protokol niteliğinde olduğu, dolayısıyla ABD delegasyonunun bu belgeyi imzalamasının uygun görülmediği belirtilmiştir. Ayrıca, ABD'nin konferansa davet edilirken tarafsız gözlemci sıfatının vurgulandığı, bu özel konunun dikkate alınması gerektiği hatırlatılmıştır³⁹⁵.

Bununla birlikte, ABD Heyeti'nin protokolü imzalamamasının yanlış anlaşılması adına, gayri resmî olarak, ABD'nin antlaşmalara taraf olmadığı ve protokolde belirtilen yükümlülöklere dahil olmadığı hususunun açıklanabileceği bildirilmiştir. Telgrafta, eğer

³⁹³ The Times, 20 Temmuz 1923.

³⁹⁴ The Times, 20 Temmuz 1923.

³⁹⁵ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1908.

olağanüstü bir durum ortaya çıkarsa, heyetin Washington ile derhal iletişime geçmesi istenmiştir³⁹⁶.

24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Konferansı Genel Oturumunda, konferansın nihai aşaması olan antlaşma metninin imzalanması gerçekleştirilmiştir. Oturum, İsviçre Konfederasyonu Başkanı M. Scheurer'in başkanlığında, Lozan'daki Rumine Sarayı'nda yapılmıştır. İsmet Paşa başkanlığındaki Türk heyetinin yanı sıra İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Bulgaristan, Belçika ve Portekiz temsilcileri hazır bulunmuştur. Amerika Birleşik Devletleri adına ise gözlemci sıfatıyla Joseph C. Grew yer almıştır³⁹⁷.

Bu oturumda, Lozan Barış Antlaşması başta olmak üzere, Boğazlar Sözleşmesi, Trakya sınırlarına ilişkin Sözleşme, azınlık haklarına dair düzenlemeler, kapitülasyonların kaldırılması, Osmanlı borçlarının tasfiyesi, ticaret ve adli meseleler ile ilgili birçok ek protokol ve bildirge imzalanmıştır. Türkiye'nin yanı sıra diğer ilgili devletlerin temsilcileri bu belgeleri sırayla imzalamışlardır³⁹⁸.

Oturum sonunda İsviçre Konfederasyonu Başkanı Scheurer, Konferans'ın başarıyla tamamlanmış olmasından duyduğu memnuniyeti dile getirerek, barışın sağlanmasının dünya halkları açısından önemini vurgulamıştır. Konuşmasında, Lozan'da varılan mutabakatın sadece doğrudan savaştan etkilenen devletler için değil, tüm dünya için bir barış ve iş birliği dönemi başlatmasını temenni ettiğini belirtmiştir. Konferans, saat 15:50'de sonlandırılmıştır³⁹⁹.

Bu oturum, Türkiye Cumhuriyeti'nin tam bağımsızlık temelinde uluslararası toplum tarafından tanındığı tarihi bir dönüm noktası olması açısından önem taşımaktadır. Taraflar arasında uzun süren müzakereler sonucu elde edilen uzlaş, Lozan Barış Antlaşması ile resmiyet kazanmış, Osmanlı Devleti'nden kalan birçok sorun diplomatik yollarla çözüme kavuşturulmuştur.

³⁹⁶ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1909.

³⁹⁷ Meray Cilt III, 763-764.

³⁹⁸ Şimşir, 21-22.

³⁹⁹ The New York Times, 25 Temmuz 1923.

4.6. Lozan Barış Antlaşması'nın Maddeleri

Lozan Barış Antlaşması toplamda 5 bölüm ve 143 maddeden oluşmaktadır. Antlaşmanın ilk bölümü, 45 madde ile sınırlar, vatandaşlık ve azınlıklarla ilgili düzenlemeleri kapsamaktadır. 18 maddeden oluşan ikinci bölüm, mali konulara dair hükümleri içermektedir. Üçüncü bölümde ise, 36 madde ile ekonomik düzenlemelere yer verilmiştir. Dördüncü ve beşinci bölümler ise toplamda 44 maddeden oluşmakta olup, ulaştırma yolları, sağlık meseleleri ve çeşitli diğer konuları kapsamaktadır. Antlaşmanın öne çıkan maddeleri ise şu şekilde özetlenebilir:

Lozan Antlaşması ile Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları uluslararası alanda yeniden tespit edilmiş; özellikle Irak, Suriye, Yunanistan ve Bulgaristan sınırlarının belirlenmesi sürecinde yoğun müzakereler yürütülmüştür. Güney sınırları meselesinde, Türkiye ile Fransa arasında 1921 tarihli Ankara Antlaşması esas alınmış ve sınır çizgisi bu mutabakata uygun olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte, Musul Vilayetinin statüsü konusunda Türkiye ile İngiltere arasında görüş birliğine varılamamış; bu mesele konferansın çözüm alanının dışına çıkarılarak, daha sonraki bir tarihte halledilmek üzere ertelenmiştir. Batı sınırlarında ise, Meriç Nehri sınır hattı olarak kabul edilmiş; Batı Trakya'nın Yunanistan'a bırakılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca, On İki Ada ve Meis Adası İtalya'ya bırakılırken, Bozcaada ve Gökçeada'nın Türkiye'ye ait olduğu hükme bağlanmıştır⁴⁰⁰.

Azınlıklar meselesi, Lozan Barış Konferansı sürecinin en yoğun tartışmalarına sahne olan başlıca konulardan biri olmuştur. Türkiye, topraklarında yaşayan tüm azınlık gruplarını, Türk vatandaşlığı statüsü altında değerlendirmiş; bu gruplara özel ayrıcalık tanınmasını kesinlikle reddetmiştir. Konferans sonucunda, Doğu Trakya ve Anadolu'daki Rum nüfus ile Yunanistan'daki Türk nüfusun karşılıklı olarak yer değiştirmesi esası kabul edilmiştir. Ancak İstanbul'da ikamet eden Rumlar ile Batı Trakya'da yaşayan Türkler bu değişim kapsamının dışında tutulmuştur Patrikhane ise İstanbul'da kalmıştır⁴⁰¹.

⁴⁰⁰ Meray Cilt IV, 5-12.

⁴⁰¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D 2, C 1, İ 7, 21 Ağustos 1923, 119-120.

Lozan Konferansı'nda kapitülasyonlar kaldırılmıştır. Antlaşma hükümlerine göre, Türkiye sınırları dâhilinde faaliyet gösteren yabancı sermayeli şirketler belirli bir geçiş süreci sonunda Türk hukukuna tabi olacaklardır⁴⁰².

Türkiye, Birinci Dünya Savaşı sonrasında herhangi bir savaş tazminatı ödememiştir. Ancak, Yunanistan'ın Batı Anadolu'daki işgali sırasında sebebiyet verdiği tahribat dolayısıyla, Türk tarafınca bir tazminat talebinde bulunulmuş; Yunanistan'ın içinde bulunduğu ekonomik güçlükler dikkate alınarak yalnızca Edirne'ye bağlı Karaağaç ve çevresi Türkiye'ye bırakılmıştır⁴⁰³.

Osmanlı Devleti'nden kalan dış borçların tasfiyesi meselesi de Lozan Antlaşması kapsamında ele alınmış; söz konusu borçların imparatorluktan ayrılan devletler arasında paylaştırılması kararlaştırılmıştır⁴⁰⁴.

Boğazlar Sözleşmesi, 24 Temmuz 1923 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan, Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Romanya, Sovyetler Birliği, Yunanistan ve Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı (Yugoslavya) arasında imzalanmıştır. Bu yeni sözleşmeye göre taraf devletler, Boğazlar bölgesinde hem barış hem savaş zamanlarında ticaret gemileri, uçakları ile savaş gemileri ve askeri uçakların geçişinin serbest olmasını kabul etmişlerdir. Bölgede geçiş güvenliğinin sağlanması amacıyla, Boğazların her iki yakasından 20 kilometre mesafeye kadar olan alanlar ile Marmara Denizi'ndeki adalar askerden arındırılmış, bu bölgelerde tahkimat yapılması ve askeri kuvvet bulundurulması yasaklanmıştır. Bu güvenlik düzenlemesi ise Milletler Cemiyeti'nin garantisine bırakılmıştır. Ayrıca, Boğazlar statüsünün denetimi için, Türk temsilcisinin başkanlık ettiği ve sözleşmeye taraf devletlerin temsilcilerinden oluşan bir Boğazlar Komisyonu oluşturulmuştur. Çanakkale Boğazı'nın güvenliği açısından stratejik öneme sahip olan Limni ve Semadirek adaları, Boğazlar Rejimine İlişkin Sözleşme'nin 4. maddesi gereğince askerî amaçlardan arındırılmış ve Yunanistan'a bırakılmıştır⁴⁰⁵.

Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan özel bir sözleşme uyarınca, İstanbul'daki Rumlar ve Batı Trakya'daki Türkler mübadele dışında bırakılmak kaydıyla, Türkiye'deki

⁴⁰² The New York Times, 25 Temmuz 1923.

⁴⁰³ Meray Cilt IV, 153-155.

⁴⁰⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D 2, C 1, İ 7, 21 Ağustos 1923, 121.

⁴⁰⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D 2, C 1, İ 7, 21 Ağustos 1923, 150-157.

Rum nüfus ile Yunanistan'daki Türk nüfusun karşılıklı olarak zorunlu göçe tabi tutulması kararlaştırılmıştır. Bu uygulama, Anadolu'daki demografik yapıyı önemli ölçüde değiştirmiş; homojen bir ulus-devlet yapısının oluşum sürecine katkıda bulunmuştur⁴⁰⁶.

The Times gazetesinin 25 Temmuz 1923 tarihli haberinde, Lozan Konferansı sürecinin başından itibaren yaşanan diplomatik tikanlıklar, gecikmeler ve hayal kırıklıkları vurgulanmıştır. Haberde özellikle Türk heyetinin, başta İsmet Paşa olmak üzere, gösterdiği dirayetli tutuma ve elde ettikleri diplomatik başarıya dikkat çekilmiştir. Türk tarafının Mondros Mütarekesi ve Sevr Antlaşması sonrasındaki olumsuz konumundan, Lozan'daki güçlü pozisyona yükselişi karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Ayrıca Müttefik Devletler'in, özellikle ekonomik ve siyasi zorluklar sebebiyle, Türkiye karşısında tavizkâr bir tutum sergiledikleri belirtilmiştir. Bununla birlikte, metinde Lozan Antlaşması'nın genel hatlarıyla "cömert" ve "adil" olduğu ifade edilmekle beraber, antlaşmanın eksik yönlerine de değinilmiştir. Özellikle zorunlu nüfus mübadelesi kararı ve Ermenilerin durumuna ilişkin çözümsüzlük, eleştirilen noktalar arasında gösterilmiştir. Haberde ayrıca Türk delegasyonunun müzakerelerde Batılı diplomatlardan farklı bir anlayışla hareket ettiği, pazarlıkçı ve şüpheli tavır sergilediği dile getirilmiştir. Son olarak, İngiltere'nin Lozan sürecinden memnun ayrıldığı, İngiliz dış politikasının bu konferans neticesinde başarılı sayılabileceği vurgulanmış; Türkiye ile olan ilişkilerin gelecekte daha da gelişeceğine dair bir beklenti ifade edilmiştir⁴⁰⁷.

4.7. ABD ve Türkiye Arasında İmzalanan 6 Ağustos 1923 Dostluk ve Ticaret Antlaşması

ABD Dışişleri Bakanlığı 27 Ekim 1922 tarihinde ABD Temsil Heyeti'ne gönderdiği talimatta, konferans sürecinde, Amerikan gözlemcilerinin görüşmeleri yakından takip edeceği ve kritik anlarda ABD çıkarlarını korumak için müdahalede bulunacakları, özellikle kapitülasyonların devamı, eğitim kurumlarının korunması ve benzeri ortak çıkarların söz konusu olduğu konularda, gözlemcilerin ABD'nin resmi görüşünü dile getireceği talimatı verilmiştir. Bu sayede, ABD müzakerelere doğrudan taraf olmadan ancak çıkarlarını göz ardı etmeyecek şekilde sürece etki edeceği değerlendirilmiştir. Ayrıca, ABD uygun bir fırsat doğduğunda Türkiye ile doğrudan bir antlaşma yapmaya hazır olacağı ve Türkiye'den gerekli güvenceler alındığında, bu antlaşmanın müzakerelerini yürütmek için tam yetkili temsilciler

⁴⁰⁶ Meray Cilt IV, 115-124.

⁴⁰⁷ The Times 25 Temmuz 1923.

gönderileceği, böylece, Lozan'daki müzakerelerin sonucundan bağımsız olarak, ABD kendi çıkarlarını güvence altına alacak bir diplomatik süreç yürüteceği belirtilmiştir⁴⁰⁸.

ABD'nin Lozan Antlaşması'nı imzalamamasına rağmen Türkiye ile ikili bir antlaşma yapmak istemesi, ilk bakışta bir tutarsızlık gibi görünse de aslında dış politikası açısından mantıklı ve tutarlı bir yaklaşımdır. Konferansın 20 Kasım 1922 tarihinde düzenlenen açılışında İsviçre Cumhurbaşkanı M. Haab, konferansın amacının “Yakın Doğu anlaşmazlıklarını sona erdirmek” olduğunu ifade etmiştir. Aynı şekilde, 21 Kasım'daki ilk genel oturumda Lord Curzon da Lozan Konferansı'nı “Yakın Doğu İşleriyle İlgili Lozan Konferansı” olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla mesele yalnızca Türkiye ile İtilaf Devletleri arasında bir barış antlaşması imzalanmasından ibaret olmayıp, Osmanlı İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü geniş coğrafyanın siyasi anlamda yeniden düzenlenmesini içermektedir⁴⁰⁹. Amerikan Senatosu 1919'da Versay Antlaşması'nı da benzer nedenlerle reddetmiştir. Versay Antlaşması, yalnızca Avrupa'daki düzeni değiştirmekle kalmıyor; aynı zamanda Milletler Cemiyeti Pakti'nı antlaşmanın bir parçası haline getirerek Amerika'yı küresel siyasetin merkezine çekmeyi amaçlıyordu. Bu durum ise Amerika'nın geleneksel dış politikası olan Monroe Doktrini ile çelişmekteydi. Lozan Antlaşması'na taraf olmak da benzer şekilde, Amerika'yı Yakın Doğu'daki yeni düzenin bir parçası ve garantörü konumuna getirecekti. Bu nedenle Amerika, Lozan'a taraf olmaktan kaçınmış; ancak Türkiye ile münhasıran ikili bir antlaşma imzalamakta kendi politikası açısından bir sakınca görmemiştir⁴¹⁰.

Lozan Barış Görüşmeleri sırasında Amerikan heyetinin tutumuna ilişkin Türk tarafının yaşadığı hayal kırıklığı, Rauf Bey tarafından Adnan Bey'e gönderilen bir telgraf aracılığıyla ABD yetkililerine iletilmiştir. Adnan Bey, ABD Büyükelçisi'ne yaptığı bir görüşmede, iki ülke arasında antlaşma 2 Ağustos'a kadar imzalanmazsa, İsmet Paşa'nın kesin talimat gereği Ankara'ya dönmek zorunda kalacağını ve görüşmelerin İstanbul'da yapılabileceğini ifade etmiştir. Görüşmede, Türkiye'nin, Amerika ile dostane ilişkiler kurmak istediği ve ABD'yi, İtilaf Devletleri'nden fazlasını talep etmeyen “dürüst bir dost” olarak gördüğü belirtilmiştir. Ancak Lozan'daki gelişmelerin, Türk tarafında Amerika'nın İtilaf Devletleri'nden fazlasını istediği yönünde bir algı yarattığı ve bunun hayal kırıklığına yol açtığı vurgulanmıştır⁴¹¹.

⁴⁰⁸ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1668.

⁴⁰⁹ Armaoğlu, 534.

⁴¹⁰ Armaoğlu, 535.

⁴¹¹ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 2032-2033.

Adnan Bey, Türk Hükümeti'nin Amerika'ya, yalnızca İtilaf Devletleri'ne tanıdığı hakları vermeye hazır olduğunu, fakat bundan fazlasının kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Rauf Bey'in telgrafında belirtilen anlaşmazlık noktaları taraflar arasında “prensip” meselesi olarak değerlendirilmiş ve Türk tarafı bu konularda geri adım atılmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir. Amerikan temsilcisi ise, bu meselelerin detaylara ilişkin olduğunu ve uzlaşma sağlanabileceğini dile getirmiştir. Ancak Türk tarafı, antlaşma müzakerelerinin Lozan'da tamamlanamaması durumunda İstanbul'da sürdürülmesini önermiş, fakat bunun da Ankara'da olumsuz karşılanacağını bildirmiştir⁴¹².

Amerikan tarafı ise kamuoyunun Türkiye'ye karşı olumsuz bir tutuma sahip olduğunu, dolayısıyla Lozan'daki Amerikan heyetinin bu kamuoyunu dikkate almak zorunda olduğunu ve yapılacak antlaşmanın Senato'nun onayına sunulacağı için dikkatle hazırlanması gerektiğini vurgulamıştır. Antlaşmanın Senato tarafından reddedilme ihtimalinin doğması, ABD açısından önemli bir diplomatik başarısızlık olarak değerlendirilmiştir. Buna karşılık, Türk tarafı da kendi hükümetinin benzer şekilde antlaşmayı onaylamak zorunda olduğunu ve İtilaf Devletleri'ne verilen haklardan fazlasını içeren bir antlaşmanın kabul edilemeyeceğini açıkça belirtmiştir. Görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasının, Amerika'daki olumsuz kamuoyu algısını daha da güçlendireceği, iki ülke arasında normal ilişkilerin kurulmasını geciktireceği ifade edilmiştir⁴¹³.

ABD Temsil Heyeti Başkanı Grew ile İsmet Paşa arasında 21 Temmuz- 6 Ağustos 1923 tarihleri arasında görüşmeler yapılmıştır⁴¹⁴. Grew, Lozan'da İsmet Paşa ile yaptığı uzun görüşmelerden kayda değer bir sonuç alamadığını belirtmiştir. Grew, İsmet Paşa'nın yalnızca, Türkiye'nin ABD ile bir antlaşma imzalamak istediğini ve görüşmeleri sonuçlandırmak üzere Lozan'da kalmaya hazır olduğunu ifade ettiğini rapor etmiştir. Grew, bu açıklamayı memnuniyetle karşıladığını ve Washington'a ileteceğini belirtmiştir. Görüşmede taraflar, daha önce defalarca dile getirilen bütün çözülmemiş meseleleri yeniden tartışmış; her iki taraf da kendi argümanlarını yinelemiştir. Grew, bu aşamadan sonra müzakerelerin bir "inat testi"ne dönüşeceği kanaatinde olduğunu ve görüşmelerin özellikle mali meseleler üzerinde yoğunlaşacağını ifade etmiştir⁴¹⁵.

⁴¹² Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 2033.

⁴¹³ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 2033-2034.

⁴¹⁴ Grew, 596.

⁴¹⁵ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 2034.

Yapılan görüşmeler sonucunda 6 Ağustos 1923 tarihinde ABD ve Türkiye arasında Dostluk ve Ticaret Antlaşması imzalanmıştır. Söz konusu antlaşmanın genel hükümleri şu şekildedir⁴¹⁶:

- Taraf ülkeler, Türkiye’de daha önce yürürlükte olan kapitülasyon sisteminin tamamen kaldırıldığını birlikte ilan etmektedir. Buna göre, kişisel statü, aile hukuku ve miras gibi meselelerde, Türkiye’de bulunan Amerikan vatandaşları yalnızca Amerika dışında faaliyet gösteren Amerikan mahkemelerinin yetkisine tabi olacaktır. Ayrıca, Amerikan vatandaşları, müttefik ülkelerin vatandaşlarına tanınan haklar çerçevesinde, Türkiye’de adalet sisteminin işlemesine ilişkin düzenlemelerden faydalanacaktır.
- 30 Ekim 1914 tarihinden önce faaliyet göstermekte olan Amerikan menşeli hayır kurumları, eğitim ve dini kuruluşlar Türkiye tarafından tanınmaya devam edecektir. 24 Temmuz 1923 tarihi itibarıyla mevcut olan fakat henüz resmi olarak tanınmamış Amerikan kurumlarının durumu ise Türk makamlarınca olumlu şekilde ele alınacak ve yasal statülerinin düzenlenmesi sağlanacaktır. Bu kuruluşlar, mali yükümlülükler ve kamu düzenlemeleri açısından Türk kurumlarıyla eşit muamele görecektir, faaliyetlerini Türk yasalarına uygun biçimde sürdürecektir.
- İki ülkenin vatandaşları, karşılıklı olarak, ev sahibi ülkenin göçmenlik ve yerel düzenlemelerine uymak koşuluyla, diğer ülkenin topraklarına giriş yapma ve orada ikamet etme hakkına sahip olacaktır. Bu vatandaşlar, bulundukları ülkede mal güvenliği ve kişisel güvenlik açısından uluslararası hukuk kurallarına uygun biçimde korunacaktır. Ayrıca, dini inanç özgürlüğü, yargıya erişim, taşınır mal edinme hakkı, karşılıklılık ilkesine bağlı olarak gayrimenkul edinme hakkı ve yerel yasalara uygun her türlü ticari, mesleki ve sınai faaliyette bulunma özgürlüğü güvence altına alınmıştır. Özellikle, ticaret ve meslek özgürlüğü konusundaki düzenleme, Müttefik Devletlerle yapılan benzer anlaşmalardaki çekincelerden farklı olarak, Amerikan vatandaşlarına diğer yabancıların sahip olduğu hakların tanınmasını sağlamaktadır.
- Her iki ülkede kurulmuş olan ticari, sınai ve mali kuruluşlar, diğer ülke tarafından tanınacak ve kendi vatandaşlarına sağlanan korumadan yararlanacaktır.
- Taraflardan birinin vatandaşlarının veya kuruluşlarının ikametgâhlarında ve mülklerinde yapılacak aramalar, sadece ilgili ülkenin vatandaşlarına uygulanan yasa ve düzenlemelere uygun şekilde gerçekleştirilecektir.

⁴¹⁶ Grew, 603-605.

- Vatandaşlar, diğer ülkede askerlik hizmetinden ve bunun yerine konulan yükümlülüklerden muaf olacak; ayrıca hem bireyler hem şirketler, zorunlu borçlanma veya olağanüstü vergi uygulamalarından muaf tutulacaktır.
- Vergilendirme hususunda, taraf devletlerin vatandaşları ve şirketleri, bulundukları ülkede yerel vatandaşlar ve benzer yabancı şirketlerle eşit muameleye tabi olacaktır.
- Ticaret ve seyrüsefer serbestliği, ithalat ve ihracat vergileri, tüketim ve transit vergileri, patent ve marka haklarının korunması gibi konularda taraflar birbirine en çok kayırılan ülke statüsü tanıyacaktır.
- Amerika Birleşik Devletleri'ne ait ticari ve savaş gemileri ile hava araçları, Boğazlarda diğer en çok kayırılan ülkelere tanınan haklara eşit biçimde, tam serbestlik içinde geçiş yapabilecektir. Ancak, Amerika, Boğazlar rejimiyle ilgili siyasi veya askeri bir sorumluluk üstlenmemektedir.
- Konsolosluk yetkililerinin görev ve sorumlulukları, uluslararası hukuk ve Amerika'nın diğer ülkelerle yaptığı mevcut antlaşmalara uygun şekilde tanımlanmıştır.

ABD ile Türkiye arasında imzalanan bu antlaşma, Türkiye'nin Lozan Antlaşması sonrasında elde ettiği egemenlik haklarının bir teyidi niteliğindedir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminde Batılı devletlere tanınan kapitülasyonların kaldırılması, bu antlaşmanın en dikkat çeken yönlerinden biridir. ABD, Türkiye'deki kapitülasyon rejiminin tamamen sona erdiğini kabul etmiş, Amerikan vatandaşlarının hukuki statüsünü Türkiye Cumhuriyeti'nin hukuk sistemi çerçevesinde belirlemeyi kabul etmiştir⁴¹⁷. Bu durum, Türkiye'nin hukuki bağımsızlığını güçlendirmiştir.

Amerikan eğitim, dini ve hayır kurumlarının varlığı korunmakla birlikte, bu kurumların Türk kanunlarına ve idari düzenlemelerine tabi kılınması da Türkiye açısından önemli bir adım olmuştur. Böylece yabancı kurumların denetimi Osmanlı dönemindeki ayrıcalıklı konumlarından çıkarılarak, Türkiye'nin egemenlik alanı içine çekilmiştir. Antlaşmanın, iki ülke vatandaşlarına karşılıklı ticari, mülkiyet edinme ve ikamet hakkı tanınması ise ekonomik ilişkilerin serbestlik esasına dayalı olarak gelişmesini öngörmektedir. Ancak Türkiye, tüm bu hakları yerel kanunlara uyma ve karşılıklılık ilkesine bağlamış, ülke içinde kontrolü elinde tutmaya devam etmiştir⁴¹⁸. Bu durum, Türkiye'nin Lozan sonrası ekonomik bağımsızlık ilkesini Amerika ile yaptığı antlaşmada da sürdürdüğünü göstermektedir. Boğazlar rejimi

⁴¹⁷ Grew, 604.

⁴¹⁸ Grew, 605.

açısından, ABD yalnızca ticari ve seyrüsefer haklarını güvence altına almış, siyasi ya da askerî bir yükümlülüğe girmemiştir. Bu tercih, dönemin Amerikan dış politikasındaki izolasyonist yaklaşımı yansıttığı gibi, Türkiye açısından da Boğazlar üzerinde herhangi bir Amerikan müdahalesinin söz konusu olmaması bakımından önemlidir.

Sonuç olarak, bu antlaşma Türkiye'nin yeni cumhuriyet dönemi diplomasi anlayışının, hukuki egemenliğe, ekonomik bağımsızlığa ve eşit ilişkilere dayalı olduğunu göstermektedir. Amerika'nın da Türkiye ile ilişkilerini ekonomik ve ticari düzeyde sürdürme eğiliminde olduğu anlaşılmaktadır. Bu metin, Lozan sonrası dönemde Türkiye'nin Batılı devletlerle ilişkilerini kendi egemenlik haklarını ihlal ettirmeden düzenleme yönündeki iradesini açıkça ortaya koymaktadır.

8 Ağustos 1923 tarihli The Times gazetesinde yapılan haberde, ABD ile Türkiye arasında imzalanan Genel Antlaşma ve Suçluların İadesi Antlaşması'nın, iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi amacı taşıdığı belirtilmiştir. Haberde, 1914 yılında Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırma girişimi sonrasında ilişkilerin "anormal" bir hâl aldığı, imzalanan antlaşmalarla birlikte kapitülasyonların tamamen feshedildiği ifade edilmiştir. Özellikle Suçluların İadesi Antlaşması ile Amerikan vatandaşlarının Türkiye'de Türk makamlarınca tutuklanabileceği vurgulanmıştır. Ayrıca, Lozan görüşmeleri sırasında Türkiye'nin yabancıların yargı güvencelerine ilişkin beyanının Amerikan temsilcisine resmî olarak iletildiği aktarılmıştır⁴¹⁹.

Antlaşma ile tarafların önceki antlaşmaları geçersiz saydığı, diplomatik ve konsolosluk temsilcilerinin karşılıklı olarak kabul edileceği ve en çok kayırlan ülke statüsünün uygulanacağı belirtilmiştir. Amerikan vatandaşlarına Türkiye'de giriş, ikamet ve ticaret serbestliği sağlanırken, yerel yasalara uyma şartı getirilmiştir. Vergilendirme ve ticaret konularında eşit muamele esası benimsenmiş, Boğazlardan geçiş serbestisi tanınmış, ancak Amerika'nın Boğazlar rejimiyle ilgili herhangi bir askerî ya da siyasî yükümlülük üstlenmediği ifade edilmiştir. Ayrıca, kapitülasyon döneminde haksız tahsil edilen vergilerin iade edileceği ve tarafların vatandaşlarının tazminat taleplerini görüşmek üzere ilerleyen dönemde görüşmeler başlatacağı da haberde belirtilmiştir⁴²⁰.

⁴¹⁹ The Times 8 Ağustos 1923.

⁴²⁰ The Times 8 Ağustos 1923.

8 Ağustos 1923 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde, Türk heyetinin Lozan'da Amerikan temsilcileriyle eşitlik ilkesi çerçevesinde bir antlaşma imzaladığı bildirilmiştir. Haberde, söz konusu antlaşmanın Anadolu'da bir Ermeni Yurdu kurulması yönündeki umutları ortadan kaldırdığı vurgulanmıştır. Ayrıca gazete, Ermenistan Başbakanının Amerika'da yayımladığı bir makaleye de yer vermiştir. Bu makalede, Amerika'nın desteğini almaya çalışan Ermenilerin, imzalanan antlaşma sonucunda büyük bir hayal kırıklığına uğradıkları açıkça ifade edilmiştir⁴²¹.

18 Ocak 1927 tarihinde ABD Senatosu, iki haftalık yoğun tartışmaların ardından ABD-Türkiye Antlaşması'nı onaylamayı reddetmiştir. Oylamada 50 senatör antlaşma lehine oy kullanırken, 34 senatör aleyhte oy vermiştir; ancak bu sonuç, anayasanın öngördüğü üçte iki çoğunluğun sağlanmasına altı oy eksik kalmıştır. Antlaşmanın onaylanmamasında, özellikle Utah Senatörü King'in sert muhalefeti etkili olmuştur. King, Antlaşmanın Türkiye'deki Kemalist hükümeti tanımmasının yanlış olduğunu savunmuş ve Kemalist rejimini "zararlı bir yönetim" olarak nitelendirmiştir⁴²².

Senatoda yapılan görüşmelerde antlaşmaya ilişkin üç temel itiraz dile getirilmiştir: İlki, antlaşmanın Wilson tarafından önerilen bağımsız Ermenistan'ın kurulmasını öngörmemesi; ikincisi, Türkiye'deki Hristiyanlar ve diğer gayrimüslim azınlıklar için herhangi bir güvence içermemesi; üçüncüsü ise, Osmanlı tebaasından olup Amerikan vatandaşlığına geçen kişilerin Türkiye tarafından tanınmasına yönelik bir hükmün yer almamasıdır. Ayrıca Senatör Pittman tarafından önerilen ve antlaşmaya eklenmesi kabul edilen bir çekince, Amerika'da vatandaşlığa geçmiş eski Osmanlı tebaasının Amerikan vatandaşlığının tanınmasını öngörmekteydi. Ancak bu çekince bile antlaşmanın kabul edilmesine yeterli olmamıştır⁴²³.

Antlaşmaya karşı çıkan gruplar arasında, Amerikan Ermeni Bağımsızlık Komitesi, Lozan Antlaşması'na Karşı Amerikan Komitesi, Episkopal, Metodist ve Baptist kiliseleri, bazı Katolik kuruluşlar ve çeşitli dini liderler de aktif rol oynamıştır. Özellikle Ermeni ve Yunan

⁴²¹ Hâkimiyet-i Milliye 8 Ağustos 1923.

⁴²² The New York Times, 19 Ocak 1927.

⁴²³ The New York Times, 19 Ocak 1927.

yanlısı çevreler, Türkiye'nin azınlık politikalarını eleştirerek antlaşmaya muhalefet etmişlerdir⁴²⁴.

Antlaşmanın ABD tarafından onaylanmaması Türkiye açısından diplomatik anlamda büyük bir kayıp olarak görülmemiştir. Türkiye, Lozan'da egemenlik haklarını zaten diğer büyük devletler nezdinde tescil ettirmiş, kapitülasyonların kaldırılması ve bağımsızlığın tanınması gibi temel hedeflerine ulaşmıştı. ABD ile diplomatik ilişkilerin geçici olarak yeniden tesis edilememesi, Türkiye'nin Lozan'dan elde ettiği kazanımları ciddi anlamda etkilememiştir. Nitekim iki ülke arasındaki ilişkiler, 1929'da imzalanan ve daha dar kapsamlı olan yeni bir antlaşma ile yeniden tesis edilmiştir.

⁴²⁴ The New York Times, 19 Ocak 1927.

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı sonrası oluşan yeni dünya düzeninde, Avrupa devletlerinin yayılmacı politikaları ile savaş yorgunu halkların kendi kaderlerini tayin etme arzusu arasında sıkışan Osmanlı topraklarının yeniden şekillendirilme süreci, Lozan Konferansı'nda belirleyici bir aşamaya ulaşmıştır. ABD ise, savaşın aktif taraflarından biri olmamasına rağmen, ekonomik, diplomatik ve kültürel çıkarlarını koruma refleksiyle Lozan sürecinde dolaylı bir aktör olarak önemli bir pozisyon almıştır.

Tezde ulaşılan temel bulgular, ABD'nin Lozan'daki pozisyonunun, klasik emperyalist güçlerden farklılık gösterdiğini, fakat bu farklılığın temelinde yine kendi ulusal çıkarlarını ön planda tutma gayesinin yattığını göstermektedir. ABD'nin Lozan'a doğrudan taraf olmadan, gözlemci statüsünde katılması, ülkenin Monroe Doktrininde ifade edilen Avrupa'nın siyasi işlerine karışmama politikasına sadık kaldığını ortaya koymakla birlikte, Yakın Doğu'daki çıkarlarını göz ardı etmeme niyetini de açıkça ortaya koymaktadır.

ABD açısından Lozan'daki en hassas konuların başında kapitülasyonlar gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminden kalma bu ayrıcalıklar sistemi, Amerikan tüccarları ve misyonerleri için büyük önem taşımaktaydı. Türkiye Cumhuriyeti'nin bu kapitülasyonları kaldırma konusundaki kesin kararlılığı, ABD ile Türk heyeti arasında doğrudan bir çıkar çatışmasına yol açmıştır. Ancak Türkiye, ekonomik bağımsızlığını kazanma hedefi doğrultusunda bu konuda taviz vermemiş; ABD ise Lozan'da istediği sonucu alamamış ve konuyu Türkiye ile ayrı bir antlaşma çerçevesinde çözme yoluna gitmiştir. Bu durum, Türkiye'nin Lozan'daki diplomatik başarısının göstergelerinden biri olmuştur.

ABD'nin Lozan'daki ikinci önemli hassasiyeti, Anadolu'daki Amerikan misyoner okulları, dini ve hayır kurumlarının statüsü olmuştur. ABD, bu kurumların varlığını kültürel nüfuz alanının bir parçası olarak görmüş, Türkiye'nin yeni devlet anlayışı doğrultusunda bu kurumlar üzerinde tam egemenlik kurma isteği ise Amerikan tarafınca yakından izlenmiştir. Ayrıca, Ermeni ve Rum azınlıkların haklarının korunması meselesinde ABD, kamuoyunun ve dini kuruluşların baskısıyla duyarlı bir tutum sergilemiş; fakat Türkiye, bu konuyu Lozan'da sınırlı bir düzeyde kabul ettirerek iç işlerine müdahale edilmesine izin vermemiştir.

ABD açısından Boğazların statüsü, ticaret yollarının serbestliği bakımından stratejik öneme sahipti. Amerikan Donanma Departmanı tarafından hazırlanan raporlar, Boğazların

tüm ulusların gemilerine açık tutulması gerektiğini vurgulamış ve ABD'nin bu konuda uluslararası eşitlik ilkesini savunduğu görülmüştür. Türkiye, Lozan'da Boğazları uluslararası bir komisyona bırakmak zorunda kalmış olsa da, bu düzenleme sonraki yıllarda Türkiye'nin lehine değiştirilecektir.

ABD'nin Lozan'daki politikası, aynı zamanda küresel düzeyde benimsediği Açık Kapı İlkesi ile de uyumludur. Amerika, Osmanlı sonrası bölgede belirli devletlere imtiyaz tanınmasına ve ticari tekelleşmelere karşı çıkmış; tüm devletlerin eşit ticaret haklarına sahip olmasını savunmuştur. Bu bağlamda Lozan'daki Amerikan heyeti, özellikle petrol, maden ve altyapı yatırımları alanında Amerikan şirketlerinin haklarını korumaya çalışmıştır. Fakat Türkiye'nin kapitülasyonları kaldırma iradesi, Amerikan ekonomik nüfuzunun sınırlı kalmasına sebep olmuştur.

ABD, Lozan'da doğrudan barış antlaşmasına taraf olmaktan kaçınmış; bu tutumu, bir yandan Wilson Prensiplerinde ifade edilen "ulusların kendi kaderini tayin hakkına" saygılı bir duruş olarak sunulmuş, diğer yandan Avrupa güçleri arasındaki politik çekişmelere dahil olmama stratejisi olarak değerlendirilmiştir. Ancak ABD, süreci tamamen dışarıdan izlemek yerine gözlemci göndermek suretiyle, kendi çıkarlarını koruyacak esnek bir pozisyon almıştır. Bu pragmatist diplomasi anlayışı, Amerika'nın savaş sonrası dönemde izlediği genel dış politika refleksiyle örtüşmektedir.

Sonuç itibarıyla, ABD'nin Lozan Barış Görüşmeleri sürecindeki tutumu; klasik anlamda Avrupa'nın emperyalist düzen kurma çabalarına eklemlenmeyen, fakat Yakın Doğu'daki çıkarlarını muhafaza etmeye çalışan bağımsız bir strateji olarak değerlendirilebilir. ABD, Lozan'da siyasi sonuçlar üzerinde doğrudan etkili olmamış, ancak özellikle ticari, dini ve kültürel haklarını garanti altına alma çabasında bulunmuştur. Türkiye'nin Lozan'da izlediği bağımsızlıkçı politika, Amerikan taleplerinin büyük kısmının Türkiye lehine sınırlanmasını sağlamıştır. Bununla birlikte, ABD-Türkiye ilişkileri Lozan sonrası dönemde, tarafların birbirini ekonomik ve diplomatik anlamda yeniden dengelediği, Lozan'daki eksik kalan konuların ikili antlaşmalarla telafi edildiği bir sürece evrilmiştir.

Bu bağlamda çalışma, Lozan Konferansı'nda ABD'nin rolünün genellikle göz ardı edilen ama dönemin küresel güç dengeleri açısından dikkate değer bir unsur olduğunu ortaya koymuş; ABD'nin Monroe Doktrini ve Açık Kapı İlkesi çerçevesinde yürüttüğü diplomatik çizginin, Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesiyle nasıl kesiştiğini göstermiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi

BCA. 34854-137556-9.

BCA. 36080-142533-88.

BCA. 301000-218-473-9.

ABD Ulusal Arşivi

Monroe, J. (1823). *Message to the 18th Congress: The Monroe Doctrine*. National Archives.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. (1932). *1917, Supplement 2, The World War, Volume II*. US Government Printing Office, Washington D.C.

Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. (1938). *1923 Vol. II*. US Government Printing Office, Washington D.C.

President Wilson's Message to Congress. (1918, January 8). *National Archives*.

Wilson, Woodrow. (1918, January 8). The Fourteen Points Speech. The American Presidency Project.

Meclis Tutanakları

TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre 1, Cilt 3, İnikat 196, 21 Şubat 1923.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 1, İnikat 7, 21 Ağustos 1923.

Sürelî Yayınlar

İkdam.

Hâkimiyet-i Milliye.

The New York Times.

The Times.

The New York Herald.

The Daily Telegraph.

Vakit.

Kitaplar

- Açıkses, Erdal. *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*. Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003..
- Ahmad, Faroz. *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. Kaynak Yayınları, İstanbul, 1995.
- Armaoğlu, Fahir. *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*. Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991.
- Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Millî Mücadele Dönemine Ait Yüz Belge. Kültür Bakanlığı Yayınları**. Anadolu Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1992.
- Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutuk*. Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2018.
- Baskın Oran. *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1*. İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Bemis, Samuel Flagg. *A Diplomatic History of the United States*. Henry Holt, New York, 1963.
- Can, Bilmez Bülent. *Demiryolundan Petrole Chester Projesi 1908–1923*. Tarih Vakfı yurt Yayınları, İstanbul. 2006.
- Documents on British Foreign Policy 1919–1939**. (1972). *First Series, Volume XVIII*. London.
- Erkin, Feridun. Cemal. *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*. Başnur Matbaası, Ankara, 1968.
- Eroğlu, Hamza. *Türk İnkılap Tarihi*. Savaş Yayınları, Ankara, 1990.
- Gencer, Ali İhsan. Örenç, Ali Fuat. & Ünver, Metin. *Türk-Amerikan Silah Ticareti Tarihi*. Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2008.
- Goloğlu, Mahmut. *Milli Şef Dönemi*. Turhan Kitabevi, Ankara, 1974.
- Gordon, Leland James. *American Relations with Turkey, 1830–1930: An Economic Interpretation*. Philadelphia, 1932.
- Grew, Joseph Clark. *Turbulent Era: A Diplomatic Record of Forty Years, 1904–1945 (Vol. I)*. Houghton Mifflin Co., Boston, 1952.
- Hurewitz, Jakob Coleman. *Diplomacy in the Near and The Middle East – A Documentary Record, Vol. II: 1914–1956*. D. Van Nostrand Company, Princeton, 1956.
- İnönü, İsmet. *Hatıralar*. Bilgi Yayınevi, Ankara, 2018.
- Kocabaşoğlu, Uygur. *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika: 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğundaki Misyoner Okulları*. Arba, İstanbul, 1989.

Kurat, Akdes Nimet. *Türk-Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış 1800–1959*. Doğu Matbaası, Ankara, 1959.

Meray, Seha Lütfü. *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler Cilt I–IV*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2023.

Oran, Baskın. *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1*. İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Sander, Oral, & Fişek, Kurthan. *ABD Dışişleri Belgeleriyle Türk–ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı (1829–1929)*. Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1977.

Streit, Clarence Kirschman. (2012). **Bilinmeyen Türkler: Mustafa Kemal Paşa, Milliyetçi Ankara ve Anadolu'da Gündelik Hayat, Ocak–Mart 1921** (H. W. Lowry, Ed. & M. A. Öztürk, Çev.). Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları. İstanbul.

Şimşir, Bilal Niyazi. *Lozan Günlüğü*. Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012.

Uçarol, Rifat. *Siyasi Tarih 1789–2010 (8. baskı)*. Der Yayınları, İstanbul, 2010.

Zürcher, Erık, Jan. *Türkiye'nin Modernleşme Süreci*. İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Makaleler

Culbertson, William Smith. “The Open Door and Colonial Policy”. *The American Economic Review*, 9, 1919, 325–327.

Tezel, Yahya Sezai. “Birinci Büyük Millet Meclisi Anti-emperyalist miydi? Chester Ayrıcalığı”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 25(4), 1970. 287–318.

Köprülü, Orhan Fuat. Tarihte Türk-Amerikan Münasebetleri. *Belleten*, 51(200), 1987, 927-948.

Polat, İlknur. Osmanlı İmparatorluğu'nda Açılan Amerikan Okulları Üzerine Bir İnceleme. *Belleten*, 52(203), 1988, 627-652.

İnternet Kaynakları

<https://www.archives.gov/milestone-documents/monroe-doctrine#transcript> (Erişim Tarihi: 04.06.2024).

EKLER

EK-1: Message to the 18th Congress: The Monroe Doctrine. National Archives.

29.
It was stated at the commencement of the last session, that a great effort was then making in Spain and Portugal, to improve the condition of the people of those countries, and that it appeared to be conducted with extraordinary moderation. It need scarcely be remarked, that the result has been, so far, very different from what was then anticipated. Of events in that quarter of the Globe, with which we have so much intercourse, and from which we derive our origin, we have always been anxious and interested spectators. The citizens of the United States cherish sentiments the most friendly, in favor of the liberty and happiness of their fellow men on that side of the Atlantic. In the wars of the European powers, in matters relating to themselves, we have never taken any part, nor does it comport with our policy, so to do. It is only when our rights are invaded, or seriously menaced, that we resent injuries, or make preparations for our defence. With the movements in this Hemisphere we are of necessity more immediately connected, and by causes which must be obvious to all enlightened and impartial observers. The political system of the allied powers is essentially different in this respect from that of America. This difference pro-

ceeds,

frankness, a largeness of view, a generosity of spirit, and a universal human sympathy which must challenge the admiration of every friend of mankind; and they have refused to compound their ideals or desert others that they themselves may be safe. They call to us to say what it is that we desire, in what, if in anything, our purpose and our spirit differ from theirs; and I believe that the people of the United States would wish me to respond, with utter simplicity and frankness. Whether their present leaders believe it or not, it is our heartfelt desire and hope that some way may be opened whereby we may be privileged to assist the people of Russia to attain their utmost hope of liberty and ordered peace.

3 It will be our wish and purpose that the processes of peace, when they are begun, shall be absolutely open and that they shall involve and permit henceforth no secret understandings of any kind. The day of conquest and aggrandizement is gone by; so is also the day of secret covenants entered into in the interest of particular governments and likely at some unlooked-for moment to upset the peace of the world. It is this happy fact, now clear to the view of every public man whose thoughts do not still linger in an age that is dead and gone, which makes it possible for every nation whose purposes are consistent with justice and the peace of the world to avow now or at any other time the objects it has in view.

We entered this war because violations of right had occurred which touched us to the quick and made the life of our own people impossible unless they were corrected and the world secured once for all against their recurrence. What we demand in this war, therefore, is nothing peculiar to ourselves. It is that the world be made fit and safe to live in; and particularly that it be made safe for every peace-loving nation which, like our own, wishes to live its own life, determine its own institutions, be assured of justice and fair dealing by the other peoples of the world as against force and selfish aggression. All the peoples of the world are in effect partners in this interest, and for our own part we see very clearly that unless justice be done to others it will not be done to us. The programme of the world's peace, therefore, is our programme; and that programme, the only possible programme, as we see it, is this:

I. Open covenants of peace, openly arrived at, after which there shall be no private international understandings of any kind but diplomacy shall proceed always frankly and in the public view.

II. Absolute freedom of navigation upon the seas, outside territorial waters, alike in peace and in war, except as the seas may be closed in whole or in part by international action for the enforcement of international covenants.

III. The removal, so far as possible, of all economic barriers and the establishment of an equality of trade conditions among all the

**FUTURE OF THE
PATRIARCH.**

**AGREEMENT REACHED
AT LAUSANNE.**

NO TEMPORAL POWER.
(From Our Special Correspondent.)
LAUSANNE, JAN. 10.
Owing very largely to the personal intervention of Lord Curzon, the Turks this morning announced that they were prepared to allow the Ecumenical Patriarchate to remain in Constantinople.

that the Patriarch ceases to exercise those civil and administrative powers which, in virtue of specific grants and privileges accorded by successive Sultans, have been enjoyed by his predecessors since the days of the Turkish Conquest. In other words the Orthodox Church in Turkey is to be disestablished.

This satisfactory decision, which, as Lord Curzon said, will make a very considerable impression throughout the whole

In describing the report, Signor Monod, chairman of the Sub-Commission, drew attention to three points which have been the cause of much discussion. These were the restoration of civil liberties

With regard to the first two points, complete agreement had been reached.

With regard to the exchange of populations, the great difficulty was to know what to do with them. It had accordingly been arranged that in order to mitigate as far as possible the difficulties of finding accommodation for the populations when exchanged, the proposed compulsory transfer should be limited to the

and the Turks of old and new Greece while the Greeks of the Constantinople Prefecture (other than new arrivals since October 30, 1918) and the Turks of Western Thrace should remain undisturbed. It is even possible that the Turks may agree to allow Constantinople Greeks who have fled from that city to return to their homes.

the subjects under discussion the Patriarchate has given rise to the greatest amount of difficulty, and that of twenty-six sessions of the Sub-Commission sessions fewer than twenty had been occupied by this alone.

Lord Curzon, while regretting the necessity of making the exchange of populations compulsory, as originally suggested by Dr. Nansen, referred to the world-wide interest taken in the Patriarchate. He agreed that the *Traité* was justified. It

The French, Rumanian, Yugo-Slav and Greek delegates warmly associated

Ismet Paşa then briefly acknowledged the general unanimity on the subject of the future status of the Patriarchate, and declared that his Government was now prepared to permit the Patriarchate to remain in Constantinople, but on the understanding that it would be stripped of all but its purely spiritual functions.

OPERA.		
Royal Opera House	SIGFRIED	7.30
Kingsway	POLLY	2.30 & 5.30
Lyric	THE MEGGANS	8.15
HammerSmith	OPERA	8.15
Hegert	THE IMMORTAL	8.15
King's Cross	BOON	8.15
THEATRES.		
Adelphi	THE ISLAND KING	8.15
Albion	TWO OF A KIND	8.15
Albion	THEY ARE A-DOING	8.15

Apollo	THROUGH THE CRACK HAWLEY'S THE HIGH STREET	2.00
Comedy	SECRETS	\$30 & 8.00
Court	ALICE IN WONDERLAND	2.00
Theatre	WHEN KNIGHTS WERE BOLD	2.00
Criteria	THE SUFFERS	8.00
Daly's	THE LADY OF THE ROSE	8.00
Drama	SCANDALOUS NIGHTS	6.00
Duke of York's	THE BLUE BIRD	2.00 & 7.00
Empire	ARABIAN	8.00
Everyman	MEDIUM & THE PERFECT DAY	8.00
Gaiety	THE LAST WALTZ	\$20 & 8.00

Gobs	THE LAUGHING LADY	2.0
Haymarket	THE DOVER ROAD	2.30 & 7.45
Hippodrome	CINDERELLA	2 & 7.45
His Majesty's	EAST OF HUES	2.15
His Majesty's	"WHERE THE RAINBOW" LINDA	2.15
King's, Hammermith	ALADDIN	2 & 7.45
Little	THE 9 O'CLOCK REVUE	2.45 & 9
London Pavilion	ROBIN HOOD	2.30 & 7.45
Lyceum	ROBINSON CRUSOE	2 & 7
Lyric	LILAC TIME	2.15
New	THE GREAT WALL	2.30
New Oxford	BATTLING BUTLER	2.30 & 7.45

Theatre	THE APOCALYPSE	2.40 & 5.50
Philharmonic Hall	CRIMINAL M. EVERIST	3 & 6.00
Play-House	BALK AND THE BIG HEAD	5
Playhouse	THE PRIVATE SECRETARY	2.50 & 6.00
Prince of Wales	THE CO-OPTIMISM	5.50
Queen's	BLUEBERRY'S NEW WIFE	2.50 & 6.00
Royal	THE CHRISTMAS PARTY	2.50
Royal	CHARLEY'S AUNT	2.50 & 6.50
St. James's	PETER PAN	2
St. Martin's	THE HAPPY ENDING	2
St. Martin's	SHALL WE JOIN THE LADIES' and LOYALTIES	6.50
	LAURENCE APPLETON'S	

Scala (New)	SOFTWARD ON THE QUEST	2.50 & 8
Shaftesbury	CAT & THE KARY	8.5
Stetway	JEAN STERLING MCKINLAY'S	2.5
Stall	CHILDREN'S NATIVES	
Strand	THE SACRED ISLAND	2.50 & 8
The Old Vic	HENRY IV, PART 2	
	FAYE	
Vaudeville	WIMP	5.5
Victoria Palace	THE KIDNAP	5.5
Winter Garden	THE CARABET GIRL	2.50 & 8
Wyndham's	LULL-DOG DRUMMOND	8.5

VARIETIES

Colonnade	2.30, 6.10, 8.10
Cedars	2.30 & 7.10
Marketplace Theatre of Mystery	11.10
Palladium	2.30, 6.10, 8.10
CONCERTS.	
Colleen Hall	CHANGE CONCERT
Queen's Hall	ST. WESTERN RAILWAY ORCHESTRAL & CHORAL SOCIETIES
Wignore Hall	THE LONDON TRIO MISS IVY PHILIPS
EXHIBITIONS, &c.	
Crystal Palace	CIRCUS & RACE TRACK 2.30 &c.

Olympia	CIRCUS & FAIR	10 a.m. to 10 p.m.
Zealand Gardens		1.30 & 5
PICTURE THEATRES.		
New Gallery		2 to 5
Pavilion, Marble Arch		2 to 5
Poly Cinema		2 to 5
Stoll Picture Theatre		1.45 to 10.15
Terry's Theatre		2 to 5
West End Cinema		2 to 5

WHAT KEMAL WANTS.

Whatever may happen to Thrace, Nationalist Turkey is pretty sure to hold all of Anatolia and probably Constantinople. Nationalist Turkey means, virtually, MUSTAPHA KEMAL Pasha. The popular movement could hardly have been successful without his determined leadership, and though there was much personal and political opposition in the early days, which he had to suppress with a strong hand, this ought to disappear after the brilliant successes of the past few weeks. A gentleman who can scare Sultans and Viziers into abdication by a mere wave of the hand is not likely to be troubled by less important antagonists.

Last Monday a correspondent of The Chicago Tribune talked to KEMAL at Smyrna, and obtained a fuller exposi-

OUR TREATY WITH TURKEY.

Washington Expects American Observers at Lausanne to Negotiate It.

Special to The New York Times.

WASHINGTON, Nov. 20. — Since America was not at war with the Turks, the official observers at the Lausanne conference will not be authorized to sign the peace treaty which it is proposed to negotiate there between the Allied Powers and the Kemalists, but the United States Government will ultimately negotiate a treaty of amity and commerce with Turkey, probably at Lausanne, and for that reason the American observers at Lausanne may be clothed with the necessary plenipotentiary powers for the negotiation of such a treaty.

They have not yet received authorization to negotiate such a treaty, but it is said at the State Department that when such a treaty can be negotiated with Turkey it will be necessary to designate plenipotentiaries to make it, and it is believed that if matters shape themselves favorably at Lausanne the American observers will be named as such plenipotentiaries. It is believed that if the Turco-Entente negotiations are carried to a satisfactory issue at Lausanne this will facilitate the negotiations by the United States of a separate treaty with Turkey, but in any event there will have to be a treaty of commerce and amity between this country and Turkey, and, pending the negotiation of such a treaty, it is probable that diplomatic relations with Turkey, severed by the United States during the war, will not be restored.

TURKS DON'T WANT US AT LAUSANNE

**Ismet Says We Seek to Gain
Benefits There Without In-
curring Responsibilities.**

BITTER GIBE AT AMERICANS

**They Try, He Says, to Give Both
Spiritual and Spirituous
Aid to Turkey.**

By EDWIN L. JAMES.

**Copyright, 1922, by The New York Times Company.
Special Cable to THE NEW YORK TIMES.**

TURKS BLOCKED IN ATTEMPT TO REGAIN WESTERN THRACE

**Allies Support the Greeks at
Lausanne in Opposing a Pleb-
iscite to Decide Sovereignty.**

BULGARIA'S CLAIM FAVORED

**Disposition Is Shown to Grant
Her Request for a Port on
the Aegean Sea.**

ISMET APOLOGIZES TO US

**Tells Mr. Child He Does Not Wish to
Maintain Attitude of Oppos-
ing American Presence.**

By EDWIN L. JAMES.

CURZON THREATENS TO END CONFERENCE UNLESS TURKS YIELD

**Delivers a Virtual Ultimatum
in Bitter Arraignment of
Ismet on Minorities.**

OUR ENVOY RENEWS PLEA

**Urges Turkish Chief to Accept
the Guarantee Plan and Cites
Favorable Effect Here.**

MAY AVERT A BREAKDOWN

**Rumors of Trades Are in the Air,
as Capitulations and Mosul
Issues Remain Unsettled.**

By EDWIN L. JAMES.

AMERICA DECLARES FOR OPEN STRAITS; ALLIED PLAN PUT IN

**Ambassador Child Demands Full
Access to the Black Sea in
Peace and in War.**

NO FORTS, THE ALLIES SAY

**Their Program Calls for Demili-
tarization and Entry of War-
ships at All Times.**

FOR INTERNATIONAL REGIME

**Control to Be Exercised by a Board
Including American, Turkish
and Russian Members.**

By EDWIN L. JAMES.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı,Adı : SARIÇİÇEK Sinan
Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti
ORCID : 0009-0008-1658-5871

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Doktora		
Yüksek Lisans		
Lisans	Kara Harp Okulu	2006

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2005-2022	Jandarma Genel Komutanlığı	Jandarma Subayı

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

.....



T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü



Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Sinan Sarıççek
Öğrenci No	21920006205
Anabilim Dalı	Tarih
Programı	
Statüsü	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora

Tez Bilgileri	
Başlığı/Konusu	Lozan Barış Antlaşması'nda Amerika Birleşik Devletleri

Tez Orijinallik Raporu Bilgileri*	
Sayfa Sayısı (Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümleri)	193
İntihal Tespit Programı	Turnitin
Benzerlik Oranı (%)	8
Tarih	20.05.2025

* Orijinallik raporu, aşağıdaki filtreler kullanılarak oluşturulmuştur:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimizi ve yukarıda vermiş olduğumuz bilgilerin doğru olduğunu beyan ederiz.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

Danışman		Öğrenci
Adı Soyadı	Prof. Dr. Abdulaziz KARDAŞ	Sinan SARIÇÇEK
İmza		
		Tarih 20.05.2025